

وهرزنامه

زمانه‌وانی

ژماره (٩) سالی سییهم، هاوینی ٢٠٢٥

❖ لاکه‌رده‌یو جه شیوه‌زارو هه‌ورامی.

❖ چن باسیوه سه‌رو زوانه‌وانی هه‌ورامانه‌نه به به‌شداری: کاروان حه‌سه‌ن، ئیبراهیم میکه، د. ناجح گوئی

زیتر عه‌لی عارف، د. ئیبراهیم حاجی، نیرگز سه‌جادی، ئیدریس پیری.

❖ واچه ویژدانییه کئما (هه‌ورامییانه) و (ئاژه‌مییانه) پئسه‌و مه‌سه‌لئوی.

❖ لکه‌و نائی و لکه‌و یاوه‌رنائی (ترکیب ازافی و ترکیب وه‌سپی).

❖ ئه‌وه‌ژبیوای و په‌ره‌سانای زوان و که‌لتوو‌رو هه‌ورامی.

ژماره - ۹ -
هاوینی
۲۰۲۵

گۆڤاریکی وهرزی زمانهوانییه
دهزگی زمانهوانییه کوردی - زانکۆی جیهان ده‌ریدهکات

زمانهوانی وهرزنامه‌ی

خاوه‌نی ئیمتیاز:

د. نه‌وزاد یحیی باجگر

سه‌ره‌رشتی زانستی:

پ. د. وریا عومهر ئەمین

سه‌رنووسەر:

د.مؤمن یاسین محمدامین

به‌پۆده‌به‌ری نووسین:

عه‌زیز ره‌ووف عه‌بدولعه‌زیز

بۆردی راویژکاران:

پ. د. هۆشه‌نگ فاروق جواد
پ. د. ئومێد به‌رزان برزۆ
پ. ی. د. سه‌عید محمه‌د عه‌بدوڵا
پ. ی. بیستون عارف عه‌زیز

هه‌له‌چینی و پێداچوونه‌وه‌ی ئەم ژماره‌یه‌:

ئیه‌راهم میکه، ناجح گوڵپی، کاروان هه‌سه‌ن، و سه‌هه‌یب فاروق

دی‌زاین: شاهۆ عبدالرحمن

Web Site: www.sulicihan.edu.krd
Facebook: Cihan university-Sulaimaniya
Instagram: cihan_university_sulaimanyia
Email: Ling.mag@sulicihan.edu.krd
Mobile: +964 770121 0789 - +964 750121 0789

گۇفارى زمانهوانى

گۇفارىكى وەرزى، رۇشنىبرى و زمانهوانىيە، كە (دەزگاي زمانهوانىي كوردى - زانكۆي جىهان) دەرىدەكات و لە كاتى پىئويستدا پاشكۆي دەپت. پەيامى سەرەكى كاركردنە لە پىناو دارشتنى سىياسەتى زمانى بۇ ھەرىكى كوردستان.

ئامانچ لە دەركردنى ئەم گۇفاره، ھەولدانە بۇ دارشتنى سىياسەت و پلاندانانى زمانى بۇ ھەرىكى كوردستان و ئاشناكردنى خويئەرى كوردە بە پرسى زمانناسى و سىياسەت و پلاندانانى زمان لە ھەرىكى كوردستان، ھەروەھا دەمانەويىت ھاوكارى دامودەزگا پەيوەندىدارەكان بىن، سەبارەت بە چۇنيەتى مامەلەكردن لەگەل زمانە بىانييەكان لە پەروەردە و ميديا لە كۆمەلگەى كوردىيدا. گۇفارى زمانهوانى ئامانجىيەتى كۆمەلگە لە ئەركى تاك و كۆمەل بەرامبەر بە پارىزگارى لە زمانى كوردى ھۆشيار بكاۋە، ھاوكات جەخت لەو دەكەينەو كە خويئەن بە زمانى دايك/زگماك و ەك شىرى دايك بۇ مندا پىئويستە و كاردەكەين بۇ چەسپاندنى ئەم بنەما نيودەولەتيە.

گۇفارى زمانهوانى بە ئەركى خۇي دەزانىت، كە كۆمەلگە بە پىكەتەتى زمانى كوردى، شىوەزار و زار و بن-زارەكانى زمانى كوردى ئاشنا بكات و راي پسپۇران و زمانناسان سەبارەت بە پرسى زمان لە ھەرىكى كوردستان كۆبكەتەو و ھەول فراوانكردنى گەنجىيەتى زمانهوانى لە ھەرىكى كوردستان بدات، بە شىوەيەك كە بتوانىت زۆرتىن وشەى كوردى بخرىتەو ناو پرۇگرامەكانى خويئەن و ميديا و رەوتى رۇشنىبرىيەو. گۇفارى زمانهوانى ەك وەرزنامەيەكى ئەكادىمى و زمانهوانى، گىرپانەو ەى شىكۆمەندى بۇ زمانى كوردى لە ھەرىكى كوردستان كوردووتە ئەركى بنەرتى خۇي و ھەول فراوانتر دەدات بۇ روونكردنەو ەى زىاترى پرسە پەيوەندىدارەكان بە سىياسەتى زمان؛ مافى زمانهوانى، ئەلفبىي كوردى، زمانى ستاندارد و زمانى فەرمى و نىشتمانى لە ھەرىكى كوردستان.

گۇفارهكە دەپتە سەكۆي بابەت و بلاوكراو ئەكادىمىيەكان لەسەر سىياسەت و پلاندانانى زمان و ھەول دروستكرنى ھەماھەنگى لەگەل ناوەندە زمانهوانىيە ناوخۆي و جىهانىيەكان دەدات سەبارەت بە سىياسەت و پلاندانانى زمانى بۇ ھەرىكى كوردستان.

سەرۆتار	
لاكەردەيۇ جە شيۋەزارو ھەورامى پروفېسسور. د. ئومىد پىقىق فتاح	۵
وتارى	
گرىنگى پىتە تايپەتە كاۋ ھەورامى و رانويسى يۇگىرى كاروان خەسەن	۹
ئەژناساى ھەورامانى ئىبراھىم مىكە	۱۷
ژەنى جە ھىزىۋ تا ئارۇ نىزىز سەجادى	۲۳
پوختىو جە بارەو فەرھەنگو ھەورامانى سەركۆ ناجى	۲۷
تەرىۋشى ژەنى ھۆرامى تارا فەخرەدىن	۳۹
ۋاجە وىژدانىيە كىما (ھەورامىيەنە) و (ئادەمىيەنە) پىسەو مەسەلىۋى د. ماجىد خەلىل	۴۳
تەسەۋف چىشەن و كەيۋن دەسش پەنە كەردە؟ ئازاد ئەمىن ئەلئەدىن نەقىشەندى	۴۹
ئەر و ياردۇسەنى، وئېەرس مەبە شەۋقى شەيدا	۵۳
پەيچۇرىي	
قەۋانەئى ھەورامانى مىراسىپە پەي ھىزى و ئارۋى و سەۋاى ئىدىرىس پىرى	۶۵
لكەو ئامى و لكەو ياۋەرنانى (تركيب ازافي و تركيب وەسپى) ناجى گوڭبى	۹۹
سىۋاچەمانە پىسە ھونەرنىۋى ژەننەنى ھەردى دولبەر	۱۰۹
بەراۋردى بەينو "خاقانى شروانى و مەۋلەۋى تاۋگۈزى" جە وبار و لاۋنايۇ ئازىزەكاشانە عىفان حمە شىرىف حىسەن	۱۴۳
سەرەتەقنىۋى زۋانەۋانى جەنى بىكەرى و بىكەرنادىارى د. ئىبراھىم حاجى زەلى	۱۵۵
ئەۋەئىۋاى و پەرەساناى زۋان و كەلتۈۋرو ھەورامى زىيەر ئەلى عارف	۱۷۳
گەۋھەرىي زۋانەۋانى	
م. جەمال بىندار سەۋەبى فارۇق	۱۷۹
فەرھەنگى زۋانەۋانى	
زۋان و مەژگ د. ناجى گوڭبى	۱۸۵

لاکەردەییۆ جە شیۆەزارو هەورامی

پ.د. ئومید رفیق فتاح / سەرۆکۆ زانکۆو جیهانی-سیلمانی

گرنگیدای بە شیۆەزارەکاو زوانی کوردی، تەنیا لاکەردەییۆ نیەن جە زوانی ییسە بنەمایۆی پەیی مەنەییۆ شیۆەزارەکەیی، بەلکم گرنگیداین بە زیندەکەردەییۆ کەلتوور و ویرەوهری میژوو ناوچێو کوردستانی، کە فرە خائێ هەمبەشی کۆش کەردینیۆ. رەنگا دیدگایۆ پاسە ئینەیی لەیه کەشۆو، کە نویستەیی و گرنگی پەنەدای بە شیۆەزاریۆ، جە چن پروویۆ ماناو زیندەکەردەییۆ شیۆەزاریۆن و زەرەر بە زوانی ستانداردی میاونۆ.

وەلیم ئاراستەیی زانشتی و بیلایەن ئانەما پەنەماچۆ، کە گرنگیدای بە شیۆەزاری، بێژگە چانەیی جە پروو و کەلتووریۆ زوانە فەرمییەکەیی دۆلەمەند کەرۆ، هەراسەییچ جە پروو و واچێ و زاراواوە بەهێز و دەولەمەندش کەرۆ، جە هەمان کاتیچەنە هەستو پالپەشتی و ئینتیمای نیشتمانی زیاتەر کەرۆ.

پەوکای چی دیدگا زانشتیۆ، نویستەیی و واتەیی و گرنگیدای بە شیۆەزاری، کریۆ ییسە بنەمایۆ بۆ پەیی سیاسەتو فەرەهەنگی جە چوارچێوەو سیاسەتو گردینی و فەرمی حکومەتینە. گرنگیدای بە سیاسەتو فەرەهەنگی هەر دەولەتینە، متاواو رۆحی نیشتمانی و تایبەتمەندی جیاوازی قولتەر کەرۆو.

هەراسە جە لایۆی تەرۆ، هاندای زیاتەر و قەلەمو ئا نویسەرەنە، کە متاوا پا

شىۋەزارىيە بنويسا و ھەۋلى مەنەيۆ و نەكەوتەي شىۋەزارەكەي مئانى. چون ھەر شىۋەزارىۋو ئەگەر پەنەش نەنويسىۋ و كەلتوورەكەش بە زوانو وئش نەنويسىۋو، ويرەۋەرى ئەرنىشتەكاش ولاۋيۋنە.

شىۋەزارو ھەۋرامى بەھۋو يۈگىرى قسەكەرەكاش و ۋەرۋلاۋى جوگرافىاۋ ناۋچەكەيش، رەنگا فرەتەر جە شىۋەزارەكاۋ تەرو كوردى ۋەرگىرىش كەردبۇ و جە سنورە جوگرافىيەكەو وئشەنە مەنەنۆ. ۋەلېم تەنيا ئى فاكترى ۋەسئ نىەنئ پەي زىندەمەنەيۆ و پارىزنای رەھەندى ئەستروپۇلوجى شىۋەزارەكەي و لايەنو ھىمايى شىۋەزارەكەي. پەۋكاي چى ژمارەو گۇقارو زوانەۋانى زانكۆۋ جىمان-سلىمانىنە، راۋ دەسىۋو جە نويسەراۋ ھەۋرامانىۋ، پەيجۇرىما جەبارەو گرنگى و كەلتوورو شىۋەزارو ھەۋرامى كەردەن.

ھومىئەۋارىنئى جە راۋ ئى ھەۋلىۋە، كەلەبەرئىما جە ئەدەبىيات و كەلتوور و شىۋەزارو ھەۋرامى پەركەردبۇۋە.

*ھۇرگىلنای: كاروان ھەسەن

وتاری

گرنگى پىتە تايىبە تەكاو ھەورامى و ڤانويسى يۇگىرى

كاروان ھەسەن ھەسەن - ۋەرپەرسو رېكوزىاو (ژىۋاي)

بەكالۋرېۋس؛ زوان و ئەدەبىو فارسى ۲۰۰۸، جە ۋىارو نوېستەى و ھورگېلنەنپە كارش كەردەن (۱۳) كىتېبىش چاپكېرپايئى (۳) كىتېبى چاپ نەكېرپايش ھەنئ. چنڭىن بابەتېش رېۋنامە و گۇڤارەكانە ۋلاكرېئى، ئىسەنە سەرۋكو رېكوزىاو (ژىۋاي) بىن پەى كەلتور و رېۋشنىرى.

پىتە تايىبە تەكئ ھەورامى ئا كۇسپە گەۋرەنئ كە زىاتەر جە دەپۋەن، نوېستەى و ڤانويسى ھەورامى پۇشۇ گېرۋۇڭئى و چنڭىن جۇرئ ھېما و پىتاما ھەنئ! چىگەچچۇ و چى سەردەمەنە چنڭىن تەختە كرېلئى ۋەشئ كرېئىئى كە مشۇ پەرسى ئەو ئا نويسەرە ئازىزا ئى ھېمايشە جىاي كامە فلانە دەنگى بەكار ئاوردېئى؟ كە ھۆو ئاوردەنە يشازەرورەتېۋى زوانى ھەورامىن، ئەگەر نەبا ئەلفوبېئى كوردى جواڭگۇو نوېستەى ھەورامى نىيەن و كەم مارۇ و قۇرتېۋى ھەرەقەتىنا، پەى دروسنوېستەى و دروسوانايۋى ھەورامى!

سەرەتاو ئاردەينەى ئى پىتا پەى تاقەبالو ئا سەردەمىيە-دەيەو نەۋەڭكا- بەرپىز مامۇسا(جەمال بىدار)ى گېلۋو، كە بەرپىزشا دماى وردېبىيەش جە دەنگىسازى ھەورامى دەرکش پەنەكەردېئى و ھېماش پەى نىانېرە، كە ئاڭىچى چوار دەنگەنېئى. پىسەو ھەورامى گردما قەرزاربائى ئى ھەۋلە كەسېئى بەرپىزىشانئى، بە ئەنئازەو نوېستەى كۆبەرھەمە پازوانىيەكەيش گرنگ و موبارەكا و ھەردوچاشا تەمامكەرى ھەنترېنئى، چون ھەرمان كەردەى سەرور زوانى جە گولالەتەرىن يەكۇ دەسپەنەكەرۇ كە ئاڭىچى؛ دەنگىسازىيەن.

ئەشناسەو دەنگى(فۆن) چىشا لاو زوانەوانەكاو؟ دەنگ: ((گولالەتەرىن يەكەو زوانىن كە بۇ بە بايسو فارپاي مائى دلى واچىنە)). چىگۇ پەيما بەرگنۇ زوانەشناسى سەرو بنەماو زوانو قسەكەردەي و واتەي زوانشا ئەشناسنان، نەك سەرو ئەساسو نويسىتەي، كە ئى دووہ يانى زوانو واتەي و قسەكەردەي، دلى مىللەتاي تەرىنە جە پوۋەو ھىماكەردەيۇ تا رادىو فرە جياواژىنى؛ يانى حەر دەنگىو يەكسان نىيەن بە پىتئو، پەي نمونەي فارسىنە پەي دەنگو:(و؛ تو، ف؛ ورزىش، ۆ؛ خسرو) گرد بە يەك پىت بە(و) ھىما كرئىنى، ئانەچشە وزوسەر كە برىجارىچ دەنگو (و)ى منويسىو ولئىم مەونيۋە، پىسە: (خواب، خواهر) كە بە (خاب، خاھر) ونياو. ھەپاسە (زەمە و كەسرە و فەتخە) دلى زوانەكەينە ھەن و مەنويسۇ، كە ئىنە زوانو نويسىتەي بە تەمامى نارەحت كەرۇ، چ پەي واناي چ پەي فېرىيەي؛ ئىنە پەي ئىنگلىزى و غەربىچ راسا.

كاتىو داوامكەرا زاناو كوردى ئىژا (تۆفلىق وەھبى) كە رازوانى سۆرانى بنويسۇۋە، توشو ھەمان قۇرتى بۇ، كە مامۇسا (جەمال بىدار) پروۋەپوش بۇۋە؛ وينۇ پىتە غەربىيەكئى جوابگۇو رازوانى سۆرانى نىيەنئى! بە ناچارىو پىتە گىرھەنەكاو-نەبزوين-؛ (ژ، گ، چ، پ، ف-كە ئىنى فارسىچەنە ھەنئى-ل، پ) مارۇنە و بىگرەو(ۆ، ى، ە، ئ) مارۇنە و رازوانى سۆرانىش پەنەمنويسۇۋە. چىگۇ ئىمە يامى بە حوكمىو كە زوانە كوردىيەكاو سەردەمى تازەينە گرد دەنگىو مشۇ پىتەي تايىبەت بەوئىش بۇنە! ئىنە نە حەرامەن و نە مارپاي ھىچ تابۇيۋەن. ئىنە نە تەفرەقە وەشكەردەين و نە پىسە برپو ماچا تەرسىنە پەي ئاسايشو نەتەۋەي. ئەلبەتە چى بارۇ سۆرانى دلى كوردىنە ھەنئى كە ئىنەي بە تەرسى نەمنىارە و جە ئەنجامو وردۇبىيەش باۋەپشا پاسەن كە ھەورامى زوانىيوى سەربەوين و يەكەم كەس كە ئىنەش وات بەرئز (فەرىد ئەسەسەرد)بئى، پىسە وئىش ماچۇ؛ ((بەپاۋ مەدرەسەي ناسىئونالىزىمى فەردەنسى، ھەستو نەتەۋەۋازى نەك زوان بنەماو نەتەۋەي بەدىمارا. پەي كىشەو ھەورامى و كوردى تىۋرە فەردەنسىيەكە جە گردو تىۋرەكا گونجىاتەرەن، بەرمەبناو زوانى نەتەۋە نىيەن، بەپاۋ ئى دىدگايە زوانى جياۋاز كۆسپ وەردەمو كوردەۋارىنە وەشنىمەكەرۇ. بەلكم بەرمەبناو ھەستى بۇ بە كورد)). بە برپاۋ بەرئزىشا ھۆ ئانەي كە (سۆرانى، بادىنى، لەك و لوپ و ھەورامى) وەرو زوانى ھامبەشى كوردئى نىيەنئى، بەلكم ھەستى ھامبەشو كوردبىيەي بەسۇشا يۋۋە. دما تەر بەرئزشا پەنەش پاسەن ھەورامىيەكئى مافو وئىشانە بە زوانو ئەدايشا بواناۋ ماچۇ: (بىشك ھىچ دىبالىكتىكىو ئىندەو كرمانجى وارىن وئى نەكەۋتەن، ولئىم رەسەنايەتىنە كرمانجى وارىن شان مەڈۇ شانەو ھەورامى و فۆنەتىكى ھەورامى جە فۆنەتىكى كرمانجى وارىنى فراۋانتەرەن و زىاتەر جە فۆنەتىكىو زوانو پەھلەۋىو نىكەن)، چىگۇ بەرئزشا

ئانەى سەلەمنۇ فۆنەتىك و زوانو ئىمە جىاوازەن و زىاتەر جە پەهلەوئۇ نىكەن تا جە سۆرانىۋ و پەنەوازا دىيالىكتىكى سۆرانى دژان پى جىاوازىيە بىيا و ئىمەىچ پىسە ھەورامى پىتىشا پەى بتاشىۋ و كىبۆردى سەردەمىيانەشا پەى وەشكەرمى.

دىدگاۋ (ئەسەسەردى) دىدگىۋى دىموكراتوازەن سەبارەت بە زوانى و كەلتورى، پىسە دىدگاۋ توركى يام عەرەبى و فارسى... نەتەۋەكەى تەرى نىيەن، كە را نەژۇ ھەورامى بە زوانو وئىش واچۇ و بنويسۇ! ئارۇنە كە ئىمە پرووېرو ئى دىدگىنەى جە لاو حكومت و ھەرىمى و برپۇ جە رۇشنوئىرا و زوانەوانا، كە ماچا ئاوردىنەو پىتى پەى دەنگە تايىبەتەكاۋ ھەورامى مەترسىن! مشۇ ئەو وئىشا پەرسا ئەىچى تۇففىق وەھبى پىتى تازىش پەى زوانەكەو وئىما ئاردىنە پەوا بى؟ مشۇ چى پەى ھەورامىيەكا ئاوردىنەو پىتا پەى زوانەكەىشا ناپەوا بۇ؟ كە ئا پىتى پەنەوازو زوانەكەىشانى؟! حەر وەرە ئانەىن، كە ئىمە دەسەلاتما نىيەن و دەسەلاتدارەكچىما پەى زوانەكەىما نەپەرساۋە؟!

ئانەى فرە مائىن داخىنە ئى دىدگائى تەنىيا دىدگاۋ برا سۆرانى زوانەكەما نىيەن، بەلكم لاو برپۇ نويسەر و رۇشنوئىرى ھەورامىچۇ، سەرەپاۋ ئانەى كە ماچۇ: نەرى! پاسا ئى دەنگى ھەنى و با بەھۇۋو فارپاى مانايچ، كە ماچۇ پەنەواز نىيەن ھىماش پەى تاشى! جە گردى خرابتەر ماچۇ با زوان ئاسان كەرمى! جە كاتىنە نەبىيەشا زوانەكەىما كۆئى قورس و پەر قۇرت كەرۇ.

زانشتوفۆنەتىك و فەنەلۇجىنە ماچۇ: ((ھەركاتىۋ دەنگىۋى

بەنونگە و فارپاۋ ماناۋاچى، ئانە پەنەوازەن ھىما و پىتەش دلى ئا زوانىنە پەى نرىۋەرە، نەبۇدوئى دەنگى بە يەك پىت بنويسىا)).

پەى رۇشنكەردەيۋى با نمونى بارمى: يۋوھم؛ پەى پىتەو (ئى):

جىاوازى (ئى، ئى)، پسە و دەنگى و فۇنىمى:

چىگەنە گىرنگىرەن بەشواچ و واتى كە (كەردە) ن زەرورەتو بىيەى

ئى پىتى كە (ئى) نە بەرموزۇ، كە نەك تەنىيا فۇنىم بەلكم (مۇرف) ا،

ياگەنامى (جىناۋ) ن پەى كەسى يۋوھمى كۆى كە مانا فارپۇ. پىسە چى

خستە و وارىنە بەرمگنۇ:

ژ	فۆنىم	واجى	ماناى درىژەش	مانكىش به سۆرانى
۱	ئى	ئاوردىشا	ئاڭدىشا ئاوردى.	ھىنايانن.
	ئى	ئاوردىشا	ئاڭشا ئاوردى.	بيان ھىنايه. كەردەئوى دانانين
۲	ئى	ئامان(ئى)	من ئامانى.	من ھاتم.
	ئى	ئامان(ئى)	لوانى باخ و ئامانى.	ھاتمەوہ.
۳	ئى	بەردىم	شمە من بەردى.	بمبەن.
	ئى	بەردىم	مشيا كىتپەكەم بەردى پەي شاھۋى.	بمبەردايە.
	ئى	واتىشا پەنە	پەنە شاواتى.	پىيان وتن.
۴	ئى	واتىشا پەنە	ئەگەر واتىشا پاڭى خاستەر بى.	ئەگەر پىيان بواتايە.
	ئى	كەرمى	گەمە كەرمى	دەكەين
۵	ئى	كەرمى	گەمە كەرمى	دەكەينەوہ
	ئى	ژەنى	ژەنى ھەلىزە ژەنى.	دەژەنى.
۶	ئى	ژەنى	ژەنىوہ، ژەنەي، ژەنيە	ژنىك.

ئىچۇم ئىدە نمونى وەسىئى تا نىشانەش بىدەيى كە فۆنىمو (ئى) كە ھەمان وەختەنە
جە نمونەكانە مۆرفىمەن و ياگەنامى كەسىيەن، ھۆكارا كە ئى دووہ دەنگە دوئى
ھىما و پىتى جىاواژىشا ھەورامىنە با، تا تىكەلى و قورسى جە نويسەتى و وانانىە پەي
زوانەكەيما وەشى نەبا.

ئىسە با نمونى پەي (ۋ)ىچ بارمى و جىاواژىيەكەيش چەنى (ۋ)ى سۆرانى نىشان بىدەيى:

ژ	فۆنىم	واجى	ماناى درىژەش	مانكىش به سۆرانى
۱	ۋ	بوسۇ	با ئاڭ بوسۇ.	بخەۋىت
	ۋ	بوسۇ	لابەرە لوہ بوسۇ.	خەوہرەوہ
۲	ۋ	بوەرۇ	با ئاڭ نان بوەرۇ.	بخوات.
	ۋ	بوەرۇ	فەرماوہ ئاۋى بوەرۇ	بخۆرەوہ
۳	ۋ	كەرۇ	پەروينە چاشتى مكرەۋ	دەكات
	ۋ	كەرۇ	بەرەكەي كەرۇ	بىكەرەوہ

ھۆش و بیر	ھۆشت بۇ نەگى.	ھۆش	ۋ	
وشەيەك بۇ ڤاگرتنى كەر.	ھۆش ئەو ھەرەكەى كەرە.	ھۆش	ۆ	۴

پى نموونا بەرمگنۇ كە ئىمە بە ھەمان شىوھو (ئى)، پىتەو(ۋ)ىچما جە نوپستەى دروس و ئاسانىنە پەنەوازەنە، چوون بۇ بەھۆو ڤاڤاى ماناى جە واچەكامانە.

پىسە سەرۆ واتما زوانو نوپستەى دلى كوردىنە بەگردى، ھەر دەنگىو كە ھەن ھىماى تايىتەو وئىش پەى تاشيان، جە ئەلفباى ئارامىنە-ئەلفباو ئى سەردەمىيە- دەنگىو ھەن كە بىگىرەن و پەنەش ماچا؛ بزرۆكە. (بزر) بە لەھجەو ھەولېرى يانى(گم)، بەرنەكەوتە، دماگىرو (ۆكە)ىش وزيان سەرو واچەزا(زاراۋە)و (بزرۆكە)ى وەشكرىان پەى ئا دەنگىيە، كە بەھال سەرو زوانىو بەرمگنۇ، پەى نموونەى جى واچانە؛ (دلى، من). ئى بزرۆكە پىتېوۋە بىگىرە (بزوئىن)نە، بە پاو رېساي قۇنەتېكى مشو ھەر واچى كە زوانەنە ھەنە، دووھم پىتېش بىگىر بۇ، وەلىم جە واچەكاو (دلى، من)نە ھەر يۇ دوئ پىتېئى و پىتەى دووھمە كە مشو بىگىرە بۇ بەرنەكەوتىنە، پۆكاى زوانەوانى پەنەش ماچا(بزرۆكە)، يانى دووھم پىتېش كە مشو بىگىر بۇ گمەن. ئەگەر سەرنج بڭەيى ئەو نوپستەى لاتىنى كوردى، چاگە ھىما پەى ئى (بزرۆكە)ىە كرىان كە پىتەو(i)نە، كە ئەگەر واچى(دلى، من)ى بنوئىسى، پى جۇرە منوئىسىو: (dil, min).

كەپاسە بۇ مشو چى ئىمە دەنگى حەرە رەسەنى ھەورامى كە (ڭ)نە، نوپستەيمانە حەشاش وەنەبكەرمى و بە (د) بنوئىسمىش. كە ئەگەر بە (د) بنوئىسو نەك ھەر ماناۋ كەلىمەكئى ڤارۆ، بەلكم ماناش مەمەنۇ. بە پاو زانشتو قۇنەتېكى حەر (دەنگ)پو يەرى ياگانە بەرمگنۇ، كە ئى دەنگە(ڭ) ھەورامىيە سەرەتاۋە حەجگىز نمەيۇ و دلپراسە و كۆتاي واچىئى بەرمگنۇ و حەرپىسە دەنگە بىگىرە (بزوئىن)كا كە زوانمانە كۆتاي و دلپراسەنە بەرگنا. با سەرنج چى ياگەناما بڭەيى كە پەى كەسى يەرەمىنى بە تاك و كۆۋە كە ئەگەر بە (د) بنوئىسو: (ئاد، ئادە، ئادى) نەك ماناش ڤارپو، بەلكم تېكەش مڭو ملوئىرە. دەى كاتپو دەنگىو ئانڭە گرنگ بۇ پەى دروس نوپستەى مشو چى قۇرتى بارمىنەپا و واچىئى ئەلەفونو (د)ن و پەنەواز نىيەن پىتەش بۇ؟! كە ئەگەر بە زوانو واتەى واچىئى: (ئاد ئاما). يەكسەرە گۆشگىر پەنەت ماچو: (ئاد) چىشەن؟ مشو پەيش رۇشن كەريۇ مەبەستت (ئاڭ) يام (ئاڭە) يام (ئاڭىشان). ئىمە ھەرگىز نمەواچىئى (ئەدا) پەى نامى مبارەكەو (ئەڭا)ى! ئەگەر ئى پىتېما نەبۇ چەنى واچەو (ئەدا)ى عەرەبى تېكەل بۇ كە ئىسە ھەورامىچەنە بەكارمەيۇ، ماچىئى (ئەداش خاس نەبى).

حه رپاسه واچئ؛ (چنده)، هه جگیز مه واچئ (چنده) ماناش دلی زوانه که یمانه نییه، به چنډ جۆریو ته ریج به کارمه یو؛ (چنډ) واچۆه په رسه نه، (چنده ها) یانی چنډ دانئو. یام پئسه؛ (دیڤئ، بهډ، زینډه، زینډان). ئەگەر واچئ (زینډه، زینډان) ی وه رگرمئ، نتر به تهمامی هه س بۆوه، چنډ زهرورا بنویسئ (زینډه) و (زینډان)، که ئەگەر پاسه نه که رمئ واته یشا و نویسته یشا کیلۆمه تریشا ئینا به یینه نه.

با نموونئ رسته ی بارمئ که ئەگەر ئی هیمایئ نه بۆ چنډ ناهه ورامییانه به رگنۆ: ئەدام و ئادئ و چنده زوو کاره که شا که رد. وانهر ئینه ی بوینۆ سه رهش ملؤ ده ره ی وئرانهره. وه لیم ئەگەر پئسه بنویسمئش؛ ئەڤام و ئادئ چنډه زوو کاره که شا که رد. که وانۆشۆ ههر ئجۆ ژنیش ژنیه ن! مشؤ ئی پیتئ بۆ په ی ئانه ی مانا و واچه و رسته که ما تیکه نشؤ و دروس بنویسمئشا.

به کوئی: پرۆژه و یۆسته ی ئی پیتا

فره یی ته خته کریڤا که هیچکام جه ته خته کریڤا که به شیوه و نه پی گوگلنه و ته کنه لۆزیاو سه رده مینه نییه ئی، یۆسته ی ئی ده نگاشه که رد به ورکه و ریکوزیاو (ژیوا ی) و جه مئو جه رۆشنویر و زوانه وان و ئەدیبه دلسۆزه کاو هه ورامانی. په ی ئی په رستئ ئەنجومه نو (یۆسته ی پیته تایبه کاو هه ورامی) کۆتایی سآله و (۲۰۲۲) ئینه مه رزیا ره.

په ی ئی مه به سته یه به گردیۆ شش کۆنیشتی کریایی، سه ره تاوه یه رئ کۆنیشتی شارو هه له بجه ی نه لوا براره، دما ته ره په ی وه رگێرته یو سه رنج و راو زوانه وان و رۆشنویرا هه ورامانو ئەودیی، لیژنیه جه ئەنجومه نی سه رشدا ئەنجومه نو (نه سیم) ی جه شارو (پاوه) ی، هه رپاسه ئەنجومه نو (رۆجیار) ی جه شارو (مه ریوانی).

په ی پآلپه شتی ئەکادیی زوانه وان، ئەنجومه ن جه راو ریکوزیاو (ژیوا ی) و، نویسیایش ئاراسته و به شو کوردی هه ردووی زانگایا و (سلیمانی، هه له بجه) ی که رد. به سپاسۆ هه ردووی زانگایئ به نویسیایی په سمی جوابو ریکوزیا و ئەنجومه نیشا داوه و که لک جه را و سه رنجه کاشا هورگیریا.

جه ریککه و تو ۲۰۲۴/۱۲/۲۶ دیدار ئینه که جه سه رۆکایه تی زانگا و (هه له بجه) ی نه لوا براره، به ناماده بییه ی زیاته ره جه (۰۴) زوانه وان و رۆشنویرا و به ریز وه زیرو رۆشنویری کاک (حه مه و حه مه سه عید) ی، برپار سه رو یه کلایکه رده یۆ ژماره و پیته کاو شیوه و نویسته یشا درا. که به فره ی ده نگێ چه نی (۳) ده نگا بیئ و شیوه و نویسته یشا پی جۆره نه: (ئ، و، ډ). برپۆچ باوه رپشا پاسه بئ که پیته و (ۆ) چما هه نه و په ناوازه ن سه رو کیبۆردیۆ بۆنه ((ته مامو ئی کۆنیشتا و سه رنج و راو زوانه وان و رۆشنویر جه لاو ریکوزیاو

(ژىۋاي) ۋە ئەرشىف كرىيىتى).

پەي ۋەشكەردەي كىيۇردى بە ستاندىرى جەھانى، جە سەرەتاۋ ئى پىرۇژەيۇ تا كۆتايى ئىژا كاك (عەباس مەجىد) پىسە ئەندازىارى پىرۇگراممىساز جەي ويارو فۇنتا و كىيۇردىيەنە، ھامكار و رانىشانىدەرما بىيەن. فرە پەنەزانىما پەي دىلسۆزى و ھامكارىشا ھەن و نموونەشا فرە بۇ.

دىماتەر ھەماھەنگى چەنى رىكوزىياو (sil) دىلىدەۋلەتى كىيا و كىيۇردىو بە نامنىشانو (Horami Keyboard) دروسكىيا، ھەپاسە ھەمان كىيۇرد پەي ئەپو موبايلى (ئايىفۇن و ئەندىرۇيد) ى ۋەش كىيان. پىنەيچە ھەنگامىۋەي گەۋرى پەي چارەسەرو قۇرتەو رانىۋىسى و پەرتەۋازەيى فرە تەختە كىيلى نىيا.

چىڭگۇ پەنەۋازەن بەنامى ۋىم و ئەنجومەنىۋ سۈپاس و پەنازانى بىكۆتاۋ ۋىما جە گۇفارو (زۋانەۋانى) و (د. موئىمىن زەلى) بىكەروو، كە بەرەشا پەي كەردىيى، ژمارە (۷) و گۇفارەكەيشا بە ھەۋرامى و پى كىيۇردو ئەنجومەنىيە بەرىشۇ.

ھومىثدارنا بەركەردەي ئى گۇفارەيە پى كىيۇردىيە، بناغىو بۇ پەي ھەنگام نىيا پروۋەو رانىۋىسى يۇگىرى ھەۋرامى.

ئەژناسى ھەۋرامانى

ئىبراھىم مىكە

بىرۋانامەى زانشتى و بەكالورىيوسش ھەن زانشتە ئىسلامىيەكانە و زانشتگاۋ سەنەپچەنە ويارو گلېرگە ئەژناسى (كۆمەلناسى) نە ۋەنكارو ماستەرى بىيەن. عومرېۋا سەرقالو ئەۋەۋاناي و نوپستەين ويارو وىرى ئىسلامىيەنە، ئىسەپچ يېسەۋ كۇششكارېۋى فەرھەنگى سەرقالو پەيجورى و نوپستەين ويارى ئەدەبىي و فەرھەنگى و ھىزى ئاينىنە. ۋەلتەر فرەتەر بە كوردى سۇرانى نوپستەنش و ئىسەپچ بەھەۋرامى منوېسۇ.

جوگر افياۋ ھەۋرامانى

ھەۋرامان ئىسە پا ناۋچە جوگرافىيە كەشەلەنەيە وچىۋ، كە مەگنۇ ميانو شارەكاۋ: مەريوان، سەنە، كامياران، پۋانسەر، جوانرۇ، ھەلەبجەيۋ. يانى فرەش كەۋتەن دلى سنوورو دەۋلەتو ئىسەۋ ئىرانى و كەمپۋەپچش كەۋتەن سنوورو ئىسەۋ ھەريمو كوردەسانو ئىراقى. ئا بەشەشە كە مەگنۇ سنوورو ئىرانى، كەۋتەن سنوورو ئوستانەكاۋ: كوردەسانى و كرماشانى. ئانەپچش كە مەگنۇ سنوورو ئىراقى، كەۋتەن سنوورو پارىژگاۋ ھەلەبجەي.

ھەۋرامان بە شىۋىۋى گىردىنى جە نىكەۋ سەدو پەنجا دەگيا و چنڭ شارەدەگيا و شش شار و شارەكلا سازيان، شارەكئ: مەريوان، سەنە، پۋانسەر، جوانرۇ، سلىمانى، ھەلەبجە، خورمال. خەلكەكەشا تىكەلېۋا جە ھەۋرامى و سۇرانى زوانا.

هه ورامان به گردى بۆ به يهرى به شيوه

۱- لهوون ۲- تهخت ۳- زاوهرو.

ئى يهره به شه سه رته له يچه به پاو ده سه لاتو سان و خانه كا، جياوازي سرووشى و ناو و ههوايشا، به شى بيئى ملو چنڭ به شى ته ريرره: تهخت، لهوون، دزليه و شه ميان، پهزاو، زاوهرو، گاوهرو.

پيسه وهلتير باسماكهرد، هه ورامان ناوچيوى كه شه لاناو دلپاسه و سه دهى ويه ردهينه يانى نزيكه و ۷۰ سالا چيوه، پاو ترومبىلى ئاچووخه كرپينه پهى ده گايه كاش، وهلى ئا ويه ردهينه چهنى وارى يوه و وهرو زمسانى، راپران كه وته نره و ئاموشو نه مهنه، نهك چهنى بهرو هه ورامانى تاخيتى ميانو دهگاكا هه ورامانى ويچشانه.

وهلتير زمسانو هه ورامانى سهخت بيهن، زمسانه نه پلهو گهرماى وهسته نره پهى (۱۰-۲۰) پلا چيرو سفرى، فرهو كه شه كاچيش پرووت و قووتىنى و فريشا ته وهنيى و سهختىنى، وهليم چهنى ئانه يچه كه شه كيئش دۆله مه ندينى به گيواه وههاريه كا، هه وراميه كئ هه م پيسه و پيخورى و هه م پيسه و ده رمانيج، كه لكشا چا گزوكيوويه هورگيرتهن، دهري ميانو كهش و كو سهخته كا، جاران ئاودارى و په ر ئاوى بيئى و ده سشادان پهى باخداری و كشتو كيارى، وهليم ئيسه بۆنه و فارپاي كه شوهه وايو و كه مبيه يو ئاويوه ئانه يچ كه مش كه ردهن.

مه لومور و گيانه وهري و په له وهري فرنج كه شه كاو هه ورامانيو مه ژيوا، پيسه و: وهرك، پالنگ، كه ل و ناسكى، رواسه، هه ورئشه، چه قه ل، كه متار، ده لك، چاله كه، سموره، ژووژوو، ژهره زى، سؤسكى، كه لكه له وانى، قولته، كاوه ترى، په پوسلئمانه، قشقيره، ميشه سيه، كه كه بوو/ بووه كه ره، هه رپاسه په له وهري وردى ته ري پيسه و: فشه كلاوني، زهرده ولى، مريچله پاساريه... هنتر.

خه لكه كهش پرووهى مه زه بيو فريشا ئيسه موسلمانى سونى مه زه بيئى سه رو مه زه بو شافيعى، چنڭ ده گاييوه يچه نه سه رو سنوورو ئيرانى و ئيراقيو يارسانى ههن، مه زارو بابا سه ره نكي و داودى كؤسواري، سولتاني ساقى و فريو جه بابا و پيره كاو يارسانى و زهرده شتى و شيخه نه قشيه كا ئينى هه ورامانه.

هه ورامان چنڭ سه رچه مئ ئاويش ههن، پيسه و: ده ره زه لى، ئاوه و بلى، رۇخانه و سيروانى و ده ره زاوه ري و ده ره هانه گهرمله ي، چه مه و كه يمنه ي، هه ولى پاوه ي، په نگاوه دارباني و هيروى، ئى سه رچه مه و رۇخانى، ئاوه و فره و باخ و زه مينه و ده راوه كا فه راهه مه كه را.

وهلتير و به ئيسه يچو دلى ملك و باخه كاو هه ورامانيه چنڭده ها ميوي و به روبوومى

بەرھەم ئامىنى و مەيا، پىسەو: ۋەزى، شىلانن، تفى، ھەنارى، ھەنجىرى، بەى، مروئى، ھەشتالوى، ھەلۋچى، ساوى و چىندەھا جۇرئى تەرى مىۋەى، جى سالە دماينايچنە تىفە فەرەنگىئى بەرھەم مەيا، ھەپاسە برپۆ ياكىنە ھەورامىيە كئى ھەنگىچ نىگادارا و مىۋە دەيمەيچ فرەو دەگايە كانە ھەنە.

برپۆ دەگايەيچنە كە نىكىئى جە دەشتەكاۋە، ئازەلدارىي بە شوئوى ۋەرفراوان كرىۋ، گىردو دەگايەكايچنە بىزى و مەى و گاۋى ۋەيكىرىا، يابو و ماينە و ھەر و ھەسەرئىچ نىگادارا پەى ھەرمانو كارى و سوارىي و ئەۋەفاراى يەروبومو مىك و باخە كاشا، تووتەيچ نىگادارا پەى پاسو ئازەلە كاشا و تانجىيەيچ پەى راو و شكارى.

ئۇساكارەكئى ھەورامانىچ، بەرمال و چۇخەۋرانك و گۇرەۋى و پوزەۋانى و كلاۋە و كلئىئى و لىفكە و مېئىن (بىيىن) و نەمەڭ و فەرەنجى و كەرەك و جاجم و بەرمال و گاۋەسن و دارئى و تەۋەر و تەۋەرزىن و كاردى و كلاشئى و كەمانئى و چىندەھا بەرھەمئى تەرىچشا بەرھەم ئاردئىئى و تائىسەيچ بەرھەمشا مارا.

پوۋەو ۋاردەيچۆ ھەورامىيەكئى ۋاردەى ئەلاخەدەو ۋىشا بىيەنشا و بەدەسو خانمە ھەورامىيەكاۋە بەھامكارى پىياۋانەى و كورەكاشا ۋاردەكئىشاۋەھار و ھامننە سازىكەردئىئى و زىمساننە پەيۋاردەى پەكەشانەكەۋىئىنە، نەمۋنەو ئاۋاردا، كە ھەوراماننە سازىكەرىيئى پىسەو: شەلەمىنە، دانەدوۋە، كەشكەك، گوندىنە، لەمەزەرىيئى، پەتلە، ۋلۇشەكالە، ھەپاسە پوۋەنى ۋىمانە، كەرئى، كەشكى، ھەنگوئىن، لەپۇرتى، گىئەمەڭگى، خۇشاۋ، تىشاۋى، ھەچكۈچى و ...ھىنتر.

بە مەلامەتو سەختى ياكەكئىشۆ، ھەورامان نە ھىچ رايپوۋە بازىرگانىش سەرۆ بىيئە و نەبەسىيانىچۆ بە دەرياي و پارەۋى ئاۋىۆ، ئى تايىبەتمەندىيە پاسەشكەردەن، ناۋچىۋى ئەرەۋزىا بۇنە و دەگاكىش ھەرچىند پەر ئاۋەدانئى و پەر كسىئى دەسىيچ با، ھەر بەدەگايى مەناۋە و نەمەبا بە شارى زل و خەلكەكەيچش ھەر بە كەمدەسى و فرەيچشا بە ھەزارىي مەناۋە.

بۇنەو ئا تايىبەتمەندىيە جوگرافىيەيۆ كە باسماكەرد، ھەپاسە بۇنەو ئانەيۆ كە ھەورامان زەمىنى بەپىتىش كەمەن، پەى دەسۋستەى ئەۋەجە و پەنەۋازە پىۋانەكاۋە ئىۋايشا، ھەورامىيەكئى جە ۋىەردەنە ناچارئى بىيئى، سەمەرۋ باخ و كىسمە دەسىيەكاشا راۋ كارۋانىۆ بەرا پەى ناۋچەكاي تەرى، پىسەو: مايەدەشتى و سەنى و ھەمەدانى و شارەزوۋرى و خانەقىنى و ئالۋىئىش بىكەرا بە گەنئى و يەۋى و خورماۋى و چايى و قەند و نەۋتە و پارچەى و پەنەۋازەكا تەرىشا.

نامى هه ورامانى

ئايا ئى ناوچه كه يۆن نامى نريان هه ورامان؟

ئى ناوچه كه ئيسه پهنهش وچيؤ هه ورامان، وهلتەر به شيؤ بيهن جه ناوچه و زامواى سەر به پاشايهتى ئاشوورى، سه نه ديج پهى ئى قسى ئانهن، كه ئاشووريه كئ دلى سه نه ده كا و يه رده ينه نامى برئو جه ده گايه كا هه ورامانىشا ئاردينه پيسه و: (ئه لمانه، ئالمان و هالمان).

پيسه فازل ئوسوليان كتيؤ (ناسنامهى زمانى كوردى) نه ماچؤ: (به دريژي ويه ردهى نه سه رده مو ئاشووريه كانه و نه سه رده مو ماده كا و نه سه رده مو هه خامه نشيه كايچنه، هه رگيز نامى هه ورامانى و هه ورامى نامينه).

هه رپاسه د. محمه د. ئەمين هه ورامانى كه وئش هه ورامى و خه لكو شاره گلّه و بيارئى، دماى پهيجورى و لوى شؤنيرهى فرهى، يوان پا قه ناعه تيه كه خونچيؤ نامى هه ورامانى سه رده مو نه شكانيه كانه سه رشه و ردا بؤ و ئامبؤنه دلى ناما، ئينه يچه ئانه ما په نه مواچؤ كه: هه تا وه لى كوچ و ره و موو غه زه رده شتیه كا پهى هه ورامانى، ئى ناوچه ناميش هه ورامان نه بيهن، تاخايتى سه رده مو سلوكيه كايچنه حه ر ناميش هه ورامان نه بيهن، ته نيا سه رده مو نه شكانيه كانه خه لكو ناوچه كهى فره بيهن و نامى هه ورامانى شؤره تش پيژا كه رده ن. له يه كدايؤ فرئ كريپئى پهى نامى (هه ورامان) ي، ئيمه چيگه نه ته نيا باسو دويشا كه رمئ:

يؤ: گوايا نامه كئ جه دوى برگا ساريينه: (هه ورا + مان)، برگه ي يوه م به مانا و (ئا هوورا) ي و دوه ميچ به مانا و (ياگئ)، گوايا (هه ورا + مان) پيوه ماناش بؤ به (ياگئ ئا هوورا) ي. وه ليم چيگه نه پيسه و ره خنه و لؤقه تيؤى سه رو ئى له يه كدايؤيه، په رسيوه مئوه رؤ، په رسؤ: چى سه رزه مين و ياگئ ئا هووراى؟ چكؤنه و كام گاتا و ئه وئستانيه و چيان كه ئا هوورا مه زدا سه رزه مين و ياگئ ئه رهنيشته يش هه نه و ئا ياگيچه هه ورامانه ن؟!

ئى له يه كدايؤ هه رچنڊ ره و و اچه ساريؤ راشبؤوه، وه ليم چه نى ئاوه زى و فامى و ژيرى ده سه ويه خه مدرؤوه.

دوى: نامى هه ورامانى جه واچئ: ئاريا مهن/ ئاريا مان - Aryaman يؤ ئامبؤ.

ئاريا مهن، واچيويه مادييه نه و هه رپاسه ئه وئستانيه يچه نه، مانا و ده سيوه خه لكى ديندارى و رابه ره دينيا مئؤ.

فارپاي دهنگو (ئا) ي پهى (ها) ي عاده تين پيسه و: نه و/ هه و، ئاسان/ هاسان، نه رد/ هه رد، ئورمز/ هورمز.

سه ريؤى ته ريچره ئا مووغئ كه ئامبئى ئى ناوچه، كه سانپوى ديندارئ بيئئى، چيؤيؤ

عادهتین که پشسه و (ئاریامه ن/ ئاریامان) ی نامیشا بهرکهردیئو و دمایي وچه کئ فاریئو پهی (هه ورامان) ی.

نانه که جهراسیو نزیکا و لاو منیچو په سینیو لهیه کدایو دووهمیه ن، پهی پهشت قایمکه رده ی ئی لهیه کدایو دوهمیچه، وچی (ئاریامه ن) ی به ماناو کهس یام کهسه ئاینیه روهرا، یو جه هونیایه کاو بابا سه رههنگی دهو انیچه نه ئامینه.

بابا سه رههنگ میانو ساله کاو (۵۳۹ - ۷۰۰ ی عیسایینه ژیان °، هونیا کیشنه ماچو:

سه رههنگی دهوان سه رههنگی دهوان

نه ز که ناممه ن سه رههنگی دهوان

چنی ئیرمانان مه گئلم نه ههردان

مکۆشم په ری ئاین کوردان^۱

بیجکه ئینیشا لهیه کۆدایو پته ریج هه ن ماچو: ئه ر سه رنج بدیه (ئیزیدی) پهی ئیزیدییه کا به کارم، پشسه په یلوا ییو متاوم بواچی مادام ئیزیدی پا خه لکیه وچیو که یه زدانیه رسا و یارسان پا خه لکیه وچیو که یارو سانیا و هه ردوو یج به نامی دینه که یشاوه نامی نریئنی، هه ر پاسه یج متاوم بواچی: ئاهورامان به خه لکو ئا ناوچه یه موچیو که ئاهوراپه رسی بیئنی، یانی به نامی دینه که یشاوه نامی نریئنی.

پی جۆره جوگرافیا و هه ورامانی و سرووشتو ژیاوی خه لکه که یش و نامه کیش رۆشنیما که ردیوه و هیوادارنا یاگی که لکی بو پهی توی بوانی ئازیزی.

۱. فازل ئوسولیان، ناسنامه ی زمانی کوردی، یه ره م بهرگ، ل ۱۴-۲۴.

۲. سه رچه مه ی وه لئین، یه ره م بهرگ، ل ۵۴.

۳. محه مه د ئه مین هه ورامانی، میژووی هه ورامان، دووهم بهرگ، ل ۵۱.

۴. دیاکۆنۆف، میژووی ماد، وه رگێرانی که ریم که شاهه رز، ۵۴۳ رۆجیا ری، ل ۴۳۲.

۵. د. مارف خه رزنه دار، میژووی ئه ده بی کوردی، یه ره م به شه، ل ۵۳۲.

۶. فازل ئوسولیان، ناسنامه ی زمانی کوردی، یه ره م بهرگ، ل ۵۴-۶۴.

ژەنى جە ھىزىۋتا ئارۋ

نېرگىز سەبىر عبدۇلا (سەبىر) پېڭدا بېيە ۱۹۸۵ دەگاۋ (كەلچى) سەر بە ھەورامانو تەختى دېپلۇمو

(كار و دانش) جەۋبارو راگەياندىنە. ماۋە ۵ سالچ جە كانالو كوردكانالينە ھەرمانەم كەردىنە و ئىسە جە پانىشتو كوردەسانينە ژىبو.

سەردەمو كەونارىۋ، جە يەكەمىن ھەنگامەكاۋ شارستانىيەتيەنە، كە ئەزانەكا مەرنشېنى بېئى، بەينو ژەن و پىيائە جە بارو ئەركى و مافىنە، ھىچ جىاۋازىيوشا نەبىەن. بەپاۋ تاۋايشا ئەرك و ھەرمانى جىاۋازىشا سەرو شانەيۋ بېئى و ھامپەرمان و تەمامكەرى يۇتريئى بېئى.

ھىچ بەلگىۋ تا بە ئارۋ ئانەش نەسەلەمنان، كە يۇشا ستەمش كەردەبۇ ئەو ئەۋى تەرىشا و چەوسناۋشۇ. پاسە كە جە پەراۋگەكانە و جە گۆشە و كەنارو دىنپايەنە بەركەوتەن، ژەنى چا سەردەمەنە نەك ھەر پەراۋىزە نەۋزىيەنە و نەچەۋسىيىنۇ، گىرە پىسەۋ پىيائى ئەركى قورسىچش سەرو شانەيۋ بېئى و بەشۋىۋى تايىبەتى ھەرمانەكش بەردىئى پراۋە، پىسە: ۋەيكەردەي زارۋلا و پىروپەككەۋتەكا، ھەرپاسە ھەرمانەۋ كشتوكالى و پارېزناي گەرمى و ۋەشكەردەي رۇشنايى، كە مشى ھەمىشە ھۆشش جە ئىرەكەي بىئ و ياكى پارېزىچش پەي گەردو بنەيانەكەي ئامادە كەردەبى، ھەر ئانەيچ نەبىەن، كە تەنپا ئەركى قورسىش سەرو شانەيۋ بېئى، بەلكەم بەپاۋ ئەركەكاش فرەتەرىن دەسەلات ھنو ژەنى بىەن و ژەنى پىسەۋ يۋ جە نىشانە پىرۋزەكا يام پىسەۋ خۇدايۋى ئەژناسىيەنە و ياكى ئىزاي بىيەن. ئى سەردەمە ماچاش پەنە سەردەمو ئەژاسالارى. ۋەلىم

ئەركو پىيائى تەنیا راوكەردەى و بەدەسئاردەى وارده و پارىزنای يانەو كلفەتى بىەن. جە كوردەوارىنە و بە تايبەتى ھەورامانەنە، كە ياگىو باسو ئىمەن، وەرۆ ئانەيە كە شارستانىيەت گەشەش كەردەبىەن و گلىرگايىو پەنەياوا بىەن، ژەنى چەنى پىيائى ھامترازە بىيئە، ھەر جە ھەرمانە و يانەيۆ گىرەش تا ياوۆ دەسەلات. ھەورامانەنە، ژەنى تاوانش جە دەسەلاتەنە ياگى وئش، پىسەو سانى و گەورەو گلىرگەى كەرۆو. سەردەمو ئەشكانىيەكانە ژەنى تاوانش فەرمانپروى بۆ و دەسەلاتو وئش سەلەمنۆ. جى سائە وەلپىنەنە، سكيوى قەذىمىەشا ئىستۆ، كە دىمىوشەنە نامى ژەنيو بە نامپو (ئادادى) ھوركىيى، دەيمەكەى تەريچش وئەو ژەنەكئ بى. با ئانەيە بزاني، جە ژيوانامەو فرەو سانە ئەشكانىيەكانە، (داد) ئامان و ئانەيە سەلەمنۆ، كە جە ھەورامانەنە ژەنى ياگى ئىژانەى بىيئە و پىسەو يۆ جە نىشانەكاو خوڭاى وئىنەشا، چون ژەنى ئافەرىندى بىيئە.

ھەورامانەنە ژەنى چەنەئامى و زىرەكئ فرى بىيئى، ھەكە ھامشانو شو و برا و تاتەيشا، يام دماو ئادىشا تاوانش چەوپەرو ئەرەپەرمای بە وئش، فەرمانپروايى بكەرۆ. يۆ چا ژەنە بەھىزا "ھۆريزاد سانە" و ھەورامانى بىيئە، كە دماو كوشىاي "ئەسكەندەر سان"ى شويش جە سائەو ۱۲۲۵ى رۆجيارى، ھەر جە ھەورامانۆ گىرەش تا مياوۆرە بەشئووى فرە جە عىراقى، پەى ماووەو سائىوى فەرمانپروايىش كەردەن. ژەنيووى تەرە بە نامى "مونىرە سان" و ھەورامانى، ئادەيجە سائىو فەرمانپروى بىيئە.

جە بارو ئەدەب و ھونەريچۆ، ژەنەو ھەورامانى تاوانش ياگى وئش كەرۆو و ياگەدەسش ديار بۆ، پىسە: "مەستورە خانم" ھەو ئەردەلانى، كە يۆ جە سانەكاو ئەردەلان و سەنى بىيئە، يام خاتو "جەھانئاراي پاوہى"، كىناچى مەلە نەشئەتى، كە ھۆنيارپووى چەنەئامى بىيئە.

ھەپاسە ژەنى گۆرانيوچى و دەسپەنگىنى فرى بىيئى، ھەر جە كلاش و چۆخەپانك و ھەلاووە گىرەش تا بياوۆ لاو فەرش و لىف و ياگى و دەيان چىوئ تەرى، شان بە شانۆ پىيائى، بەلكەم فرەتەر جە پىياچ، ھەرمانىشا بەردىنەپراو، يا پەرسشا پەنەكەردىنى، چون يوہمىن ھىتيارە بىيئە جە دىيانە و تاوانش شىوازەكا و وەرزىەرى بنىوۆرە و يوہمىن ھەنگامەكا و ھەرمانەو ھىتيارى ھۆرگىرۆ.

بەلام ساتىو سەردەمو ئاسنى دەس پەنەكەرۆ، پىيا جە راوكەردەى وازمارۆ و پوہ مەكەرۆ كشتوكال و ھەيواندارى، ئەر بەينو ژەن و پىيانە، ئەركەكئ بە يەكسانى بەشئى نەمەكريا و پىيا فرەتەر دەسەلات مگىرۆ دەس.

پاسە پەيجۆركارەكا ماچا، ئەگەر بەيمى ژەنى بژناسى، ژەنى گەورەتەرىن موچيارەو

ئه نزانى بیهنه و هه نه، چون ژهنى یسه و نه ئی، گه ورته رین و قورسته رین ئه ركش ئینا سه رو شانه یۆ و یوه مین موچیاره و په نه یاونای زارۆلانه، به شیۆو كه متاوم بواچى، ژهنى بنه ماو ژيواینه، ژهنى نه ئانه، هامسه رهنه، والینه و وه شه سیینه. ژهنى هه میسه پالپشته و پیاى بیهنه جه گردو قوناغه كانه، هه ر یاگیوه یچه نه بوازۆ، فیداکارى ویش مکه رۆ. کریۆ بواچى، ژهنى هامسه نگه ره و هامئاخیزه و پیاچه نه جه هه رمانه سیاسیه كانه و هه ر پاسه جه گلیرگایچه نه هامیره و هامه رمانه نه.

ژیواى به گردو نه ئامه تی و گېرودامه کاشۆ، ملایملۆ وه رۆ. هه ول پهی یه کسانى ژهن و پیاى، ویه ردیوى دوور و دریشش بیهن و هه تا ئارۆیچ هه ر دریشش هه ن. جه ویه رده ی تازهنه، نادادپه روه رى کۆمه لایه تی و هه وله کاو ژهنى پهی یه کسانى و به ده سئارده ی مافه کاش، قوناغ به قوناغ دریشش به ئاخیزی دان.

نه گه ر بگیلمیوه پهی ویه رده ی و چه میو بخشنى به كه لتوورو نه ته وه و کوردی، هه ر پاسه کاربگه رى ژهنه و کوردی سه رو گردو ویا ره کاو ژيوای، په یما به رگنۆ، كه لتوورو نه ته وه و کوردی به تابه تی جه هه ورامانه نه، كه لتوړیوى شارسانى و عه قلانى و وه رانه ورازش به ینو ژهنى و پیاینه بیهن، سه رانسه رو ویا ره کاو ژيواینه هه ر جه ویا رو کۆمه لایه تی گېره ش پهی سیاسى و ئابوورى و پیشه یی، ژهنه و هه ورامانى رۆلۆی وهرچه مش بیهن و کارا و كه ردی بیهنه. یسه و كه لتوورو هامسایه کاش ژهنى یسه و ئاژه لۆی مامه له ش چه نی نه کریان، چه وسناى و دووه ژهنه و ژهن به ژهنش په نه نه کریان. ژهنه و هه ورامانى سه لیقه و ژیریش پاسه ش كه رده ن، ده سه پاچى و ملکه چه نه بۆ، تا پیا بتاواؤ به مه یلو ویش هورسونیشش چه نی بکه رۆ. وه لیم دماو ئانه یه كه لتوورو هامسایه دماکه وته کا دزه ش كه رده نه کورده سانى و هه ورامانى، ئینه هیچ كه لتووره زه رپنه که ما جه به ین شى و نه مه ن، پاسه یچه كه رد ژهنى ویشا هۆش پشۆوه و ئتر نه زانو کى بیهنه و کی نه؟! نه یسه کاره ساته گه وره که ره شه دا و هیچ چیۆو یاگى ویشه نه نه مه نه ن. ژهنه و کوردی پاسه سه رکوت کریا، كه هه تا ئارۆیچ گه ورته رین پالپشته و ئى فاریایه و چه وسناکه یچش، هه ر ویشه نه.

پوختىو جه باره و فهره نگو هه ورامانى

سەركۆ ناجى جبار

باوەرنامە و ماستەریش هەن جە بەشو میژووینە جە زانکۆ و سلیمانییە. بەشدایشکەردەن جەنۆستە و چن کتیبییه جە بوارو میژووینە بەنامو نیشانو (رهوشی هه ورامان له سەردەمی دەولەتی قاجاریدا) و (سەفەویەکان لە تەرەقەتییکی سۆفیگەرەووە بۆ دەولەتییکی شیعه مەزەهەب) و بەشدار جە نوێستە و کتیبوو (خورمائی) کە چن نویسەرێوە نوێستەن. چن توێژینەویەش جە گۆڤارە زانستیه جۆراو جۆرەکانە والاکەرەدینە، بە نام نیشانو (پینگە ی ز ن لە پۆژناوای هەریی چیا لە سەدەکانی ۴-۵ک) گۆڤاری زانکۆی سلیمانی، (پۆلی شوێنەوارەکانی هه ورامان له پەرەپێدانی کەرتی گەشتیاریدا) گۆڤاری زانکۆی گەرمیان، (میوزیک و گۆرانی لە ئاینەکانی زەردەشتی و ئێزیدی و نەهلی حەق) لە گۆڤاری زانکۆی سۆفی-بلگاریا، و بەشدار بیەن جە چن کۆنفرانسیۆه جیا جیای. مامۆسان جە زانکۆ سلیمانی.

پوختیو جه باره و فهره نگو هه ورامانى

هەرچنڤه هه ورامی ئیسه نه پێسه به شیو جە کوردی ئەشناسیان، هه ورامانیچ ئینا دلی جوگرافیاو کوردستانینە، بەلام ئینە بە مانا و ئانە ی نئی کە ئیتر جیاوازیش نیەن و پێسه و هه ورامانی کاشا، چون هه ورامان جەمیو تایبەتمەندییش هەن کە جیاش مەکه راوه جە دەورو بەریش، تایبەتمەندیەکیچ زیاتەر جە زوان و فەرەنگ و کەلتور و میژوو جوگرافیانە بەرمگنا. پە ی نیشاندای ئی تایبەتمەندیای بە کوئی و پوختی باسو ئالایە نا مکه رمئ کە هه وراماناشا پە نه مشناسیووه. پە ی ئاسانی حالیبییه ی باسه که ما بەش کەردەن سەرو دوئی تەوهراره، پی شیوه:

یۆم :- سەرنجیوه گردینیە جە باره و جوگرافیا و میژوو هه ورامانی.

دوهم: کۆله باسیو جە باره و ئابووری و کۆمه لایه تی و فهره نگو هه ورامانی.

تەوهره ی یۆم :- سەرنجیوی گردینی جە باره و جوگرافیا و میژوو هه ورامانی.

هه ورامان پيسه ناوچه و نامى:

هه ورامان هه ريمپون تايبه تهنه ندى جوگرافى وئش هه نش و مه گنؤ سهر اوهندو وهرخيزو هه ريمو كوردستان و پانيشتو وهرنيشتو و لاتو ئيرانى. زنجيره كه شه كئ هه ورامانى سهرانسهر و پروبهرو هه ريمه كه يشا پوژنانهر. تايبه تهنه ندىه سهروشى و مروييه كاش پاسه شا كه ردهن، كه جياوازيش بؤ چه نى ناوچه كاو ده ورووهريش. ئى هه ريمه جوگرافيه، شكليوى نيمچه يهره گو شه ش هه ن، كه هه ريمو جه شاره كاو (هه له بجه، مهيوان، پاوه)ى، مه با به ته مامكهرو گو شه كاو ئى هه ريمه يه. هه رچنڭ شيوه يهره گو شه يه كه ش ته مام به رنمه گنؤ، چون جه گو شه و شارو هه له بجه يؤ كوئته رهن (رؤسته م، ۲۰۱۱، ۱۸).

پاريزگاكئ (كرماشان) و (سنه)ى جه ئيران، ههر پاسه پاريزگاو (هه له بجه)ى جه پانيشتو كوردستانى، هه ورامانشا گيرته ن باوشى. جه روو ئيداريؤ، هه ورامان سهر و ههر يهره پاريزگايه كار به ش بيه ن (هه ورامانى، ۲۰۰، ۶۱۶).

ئه گهر وردته ر سنوورو/كو شه نو هه ورامانى ديارى بكهرمى، مه وينئى جه پانيشتو شاره كاو (جوانرؤ)ى و (كرماشان)ى (نضيرى، ۱۳۷۹، ۱)، جه سهرانؤڭو شاره كاو (مهيوان) و (پينجوين)ئى، جه وهرخيزؤ (سنه) و (كامياران)، جه وهرنيشتو (هه له بجه) و (سه يد سادق) چوارچؤ سنووره كه يما په ي ديارى مكه را (محمد، ۲۰۰۵، ۲۱).

هه وراميه كئ جه سهرده مه كو نه كانه دلى پروبه ريوى فراوانته رينه و لاؤى بيئيوه (به هه نى، ۲۰۰۱، ۲۱۵). به لام ئيسه جه روبه ريوى ته سكتنه رنه هه ئى و نيشتيئيره، كه دريژى خاكه كه يشا نزيكه و (۳۰۰ كم) و پانييه كه ش نزيكه و (۱۲۰ كم) هه ن. كؤو گردو روبه ره كه يش به (۱۰۳۲۰ كم) مه زهنده مه كريؤ. (هه ورامانى، ۲۰۰، ۶۰۷؛ محمد، ۲۰۰۵، ۲۱).

جه ئيسه نه هه ورامان به شكريان سهر و دوى دهوله تاره، به دوى نامى جيئ، كه ئايڭچ هه ورامانى (ته خت) و (لهؤن) ۱ و سنوورو به ينو و لاتو عيراق و ئيرانى هه ردوى به شه كه شا جيا كه ردنوه. بنچه و ئى به شكاريه چه مه گيلؤوه په ي پهي مانو (زه هاو)ى جه ساله و (۱۶۳۹ ز)ينه، به ينو دهوله ته كاو عوسمانلى و سه فه ويه نه، كه به شى گه وره و هه ورامانى كه وت چيرو ده سه لاتو دهوله تى سه فه وى، به شيوى كه ميچ جه هه ورامانو (لهؤن)ى كه وت چيرو ده سه لاتو عوسمانلى.

ساله و (۱۸۴۸ ز)ى جاريوى ته ر به ينو عوسمانلى و قاجاره كانه، ئى دابه شكاريه دووباره پاگيريش سهر كرياوه، به كيشتهى خه تيويه سنوورپى به نامى (هومايون) يؤ، دما ته ر ئى سنووره جه ساله و (۱۹۰۵ ز) لاو ده سيوى تايبه ته مه نڊ به سنووريؤ،

بەتەمامى دىيارى كرىيا (رۆستەم، ۲۰۱۱، ۱۹).

جگە چى بەشەش كاريپە، ھەورامان دلى وئشەنە كریان بە چنڈ بەشئوى گولانەئۆ، كە پى ناما ئەشناسىئى (عەباسى، ۲۰۱۱، ۹۴-۹۵):

۱- ھەورامانى تەخت. ۲- ھەورامانو لەۋنى. ۳- ھەورامانو دزلىە و شاميانى.

۴- ھەورامانو پەزاوا و كەمەرە. ۵- ھەورامانو ژاۋەرۆ و گاۋەرۆ. (حەمەصالح، ۲۰۰۶، ۲۷).

نەخشە و ژمارەى (۱) سنوورو جوگرافىياو ھەورامانو بەشو ھەرىمو كوردستانى، سەرچەمە (عارف و مصطفى و پەشىد، ۲۰۱۹، ۹۶).

ئەگەر تەماشەو تۆبۇگرافىياو ھەورامانى بکەرمى، بەرمەگنۇ كە بەشئوى فرەش كە شوکۇن، كە نىكەو (۹۰٪) و پوۋبەرۆ خاكەكەيش (زەند، ۲۰۰۵، ۲۱۲) مەگىرۆۋى، ئى كەش و كوۋە زنجىرەيى و نىكى جە يۇى ھورکەوتئى، كە بەشئوۋەننى جە زنجىرە كە شوکۇكاو زاگروۋى، بەلام نامى وئشا ھەنە، پئسە كەشو (شاھۆى) كە ھەورامانى مەكەرۆ دوى بەشئوۋە (فەرەج، ۲۰۰۰، ۱۸؛ محمد، ۲۰۰۵، ۲۲).

بەرزى ھەورامانى جە ئاستو دەريايۆ ئىنا بەينو (۷۰۰ - ۳۰۰ م) ۱، بە گردى بەرزىيەكەش مياۋ (۲۵۴۸ م)، (بەھمەنى، ۲۰۰۱، ۲۴۱؛ حەمەصالح، ۲۰۰۶، ۳۲). بىژگە كە شوکۇى، ھەورامان برئوى كەمو خاكەكەيش، دەشتەى گولانى و دۆل و نشئوۋەن (محمد، ۲۰۰۵، ۲۲-۲۳).

سەبارەت بە ياكى ئەستروئۆمى، ھەورامان مەگنۇ بەينو بازەكاو پانى (۳۵،۵ - ۳۵) ى سەراۋنڈو گۆۋ زەمىنى، بەينو ھىلەكاو درىئى (۴۵،۵ - ۴۶) ى وەرئىزۆ گۆۋ زەمىنى. دىيارەن ئىنەيچ كاريگەرى وئش ھەن سەرو دىيارى كەردەى پلەى گەرمى و سەردى و پئژەو واران وارى و ھۆركەوتەو وەرزەكاو سالى (ئەنۋەر، ۲۰۰۹، ۱۱؛ محمد ئەمىن، ۲۰۱۱، ۷۶). وەرۋانەى ئاۋەھەوا ھەورامانى بەپاۋ وەرزەكاو سالى مەفارىۋ. جە وەرزو زەمسانىنە ئاۋەھەواش سەرد و سەختەن و پلەو گەرمىش مەۋەزۆرە پەى ۲۰ پلى چئرو سفرى. ھەپاسە مەگنۇ دلى ئا ھەرىماۋە كە وارانى سالانەش مسۆگەرەن، كە سالانە (۶۰۰ م) كەمتەر نىەن. فرەو جارىچ سەرانسەرو ھەورامانى مەبۇ بە وەرۋە، تاماۋئوى فرەيچ ھەر مەنۋە، كە فرەو جارا بۇنەو وەرۋئوۋە، وەرزو وەھارى كەمتەر و دىرتەر بەرمگنۇ، يام وەھارش وەرزئوى تەرۋ توالان، كە سەرانسەرو ھەورامانى جە وەھارەنە پەرمەبۇ جە زەرىفى، خەلكەكەش خئى مئۇ باخ و تالانەكاش (محمد، ۲۰۰۵، ۲۹-۳۰؛ حەمەصالح، ۲۰۰۶، ۳۲؛ رۆستەم، ۲۰۱۱، ۱۹).

ھامان جە ھەوراماننە وەرژىئوى فېئىك و ۋەشەن، ئەچى ۋەرزىنە پلى گەرمای ئىنا بەینو (۲۵-۳۵) پلانە. دمتاتەر ۋەرزو پايىزى م، پايىزو ھەورامانى دىرژتەر بەرمەگىئو ۋە ئەك خەرىكو كۆكەردەيو بەرھەمەكاشانى پەى ۋەرزو سەردای (محمد، ۲۰۰۵، ۳۱).

ماناۋ نامى ھەورامانى:

جە سەرچەمەكانە ھەورامان بە چەند شىۋى نامىش ئامىنە، پىسە:
(Awramn Avroman، ئۆرامان، ئارمان، ئەورامان، ھۆرئامان) (عارف، ۱۹۷۴، ۶۵؛ بۆرەكەيى، ۲۰۰۲، ۱۰۷۶؛ زەكى، ۱۹۳۹، ۲؛ ھەورامانى، ۲۰۰۰، ۶۰۶؛ فەرەج، ۲۰۰۰، ۱۴).

ئا نامى كە فرەتەر بەكارىيۆ (ھەورامان) ەن. سەبارەت بە ماناۋ ۋاچى (ھەورامان)ى چىنڭ پەيلوئو ھەن، كە پەيجۆركار و مېژوونويسەكا بە پاۋ پەيلوئو ۋىشا مېئىنشا، كە پەيوەندىشا ھەن پۆ لايەنى دىنىي و مېژوويى و كەلتوويى، ئىمە چىگەنە متاومى چىنڭ دنى چانىشا بوزمى پو:

يۆ چا پەيلوئا ماچۆ: نامى (ھەورامان)ى، جە ۋاچىو (ئاھورامەزدامان)يۆ ئامان، دمتاتەر فارپايش ئامان سەرەنە و بىيەن بە (ھەورامان)، كە ئىنە پەى لۋايىۋى دىنيىن، ۋەروئانەى (ئاھورامەزدامان) خوڭاۋ زەردەشتىيەكا بىيەن، كە خوڭاۋ خاسەى بىيەن و كوئىكرايو دىنەكەى (ۋىرى خاس، گوڭتارى خاس، كەردەۋى خاس) بىيەن.

يۆتەر جە پەيلوئاكا ماچۆ (ھەورامان) جە نامى (ھەورام)يۆ ئامان، كە يۆ بىيەن چا دوە برايە، جە سەردەمو (داريوش) پاشاۋ فارسىنە ھەرىمەكەش ئاۋەڭان كەردەنۆ (ھەورامانى، ۲۰۰۰، ۶۰۹؛ بەھمەنى، ۲۰۰۱، ۲۱۴).

پەيلوئى تەر ھەن كە بنجەو نامى (ھەورامان)ى بەسۋو بە دوى ۋاچى پەيوەزكرايۆ كە ئاڭىچى: (ھۆر + ئامان)ەن، كە چىنڭ مانىش ھەن پىسەو: (ھۆرئامان) يانى (ھەور ئامان) يام (ھورئامان) بە ماناۋ: ۋەرئامان يام (ورئامان) يانى: پۆجيار ھورئامان. (فەرەج، ۲۰۰۰، ۱۴-۱۵).

مېژو ھەورامانى

۱- ھەورامان دەورانى كۆنەنە:

سەبارەت بە مېژو ھەورامانى، پىسە گرڭو ھامساكاش جە كوردستان و ئىرانەنە، مېژوۋى تايبەتو ۋىش ھەن، كە ھەر چا سەردەمو كە شارستانىيەتو جەانى دەسپەنە

مەكەرۇ، مېژوو ھەورامانىچ دەسش پەنەكەردەن، ئى شارستانىيەتە مېژوۋى كۆن و دلىپاسە و تازەينە ئامادەيش بىيەن، جە ئىسەيچەنە جە ويەراى وئش بەردەوامەن. دەورانى كۆن بە ئاۋەڭانكەردەى ھەورامانى دەسپەنە مەكەرۇ، ھەتا ئاماي مەسلمانەكا پەى ھەورامانى. چى دەوراننە چنڭ دەسەلاتى، ھەورامان و ھامساكى ھەورامانىشا چىرو دەسینە بىئى، پىسە: (سوئىيەكى، لولوبىيەكى، گۆتییەكى، كاشىيەكى، خورىيەكى، مېتانىيەكى، ئايرى و ئۆراتوۋەكى، مانىيەكى و كاردۆخىيەكى)، كە جە ھەزارەى دوھمو ۋەلىۋ زاینىيەنە جە ھەورامان و دەوروۋەرشەنە دەسەلاتشا بىيەن و نامىشا ھەنە. (ئەحمەد و رەشىد، ۲۰۱۱، ۶۸-۱۴۰) بەلام ئانى كە فرەتەر دەسەلاتشا بىيەن سەرو كەشەكاو (زاگروىس) یرە، (لولوئى) و (گۆتئى) بىئى، كە پەنەشا ماچا ئەرەنىشتى زاگروئسى. (بىگلەرى، ۲۰۰۱، ۹۷).

چنڭىن جارى جەنگ و مەملانى و ۋەيە، كەوتەن بەينو خەلكو ھەورامانى و ئەرەگىرى، بەتايىبەت ئاماي ئاشورىيەكا پەى ئى ناۋچەيە، كە دماينجار نەتاۋانشا دەسگىرا ملوۋ كەشەكاو زاگروئسىرە و نەتاۋانشا ھەورامانى بەتەمامى بوزا دلى قەلەمپەرە وئشا(رۆستەم، ۲۰۰۱، ۲۹).

ھەر جە ھەزارەى يەكەم و دوھمى ۋەلىۋ زاینىنە، چنڭ جارىۋى تەر ۋەرانوۋەرو ھوتەرە ۋەكەدىەكا و ئاشورىيەكا مدرانوۋ و ئەرەگىرى نەتاۋانشا بەتەمامى دەسەلاتو وئشا سەپنا ملو ھەورامانىرە. ھەر چى دەوراننە، دماۋ ئانەى ئەسكەندەرى مەقدۇنى جە سالىۋ (۳۳۱.ز) جە جەنگو(گۆگامىلا) یرە سەرگنۆ سەرو ئەخمىنىيەكارە، بە سوپاكەيشۆ رۋەش كەردىنە كەشەكاو ھەورامانى (رۆستەم، ۲۰۰۱، ۲۹؛ ھەمەصالح، ۲۰۰۶، ۴۶-۴۷). سەرچەمە مېژوۋىيەكى باس چانەى، مەكەرە، جەنگىۋى سەخت بەينو خەلكو ھەورامانى و سوپاۋ ئەسكەندەرىنە رۋەشدان، جە ئەنجامو ئى جەنگىنە ئەسكەندەر زىندانئش جە نىزىكو (زاخۆ) ینە بەنامى (ئەورامىن) پەى خەلكو ھەورامانى ۋەشكەردەن. (عبداللە، ۲۰۰۱، ۲۷).

دەماتەر جە سەردەمو (ئەشكانىيەكا ۲۴۸.ز-۲۲۶.ز) و (ساسانىيەكا ۲۲۶.ز-۲۳۷.ز) نە، ھەورامان تا كۆتايى سەدەى ششەمى زاینى، بۇ بە بەشىۋ جە سنوۋرو قەلەمپەرە ئىمپراتۆراۋ ئەشكانى و ساسانى. دماى كۆتايى ئاماي ساسانىيەكا، ھەورامان مەگنۆ چىرو دەسەلاتو ھۆزو (گۆران)ى كە (كوئانز)ى مەرزنانرە و پايتەختەكەش شارو (كرماشان)ى بىيەن و دەسەلاتش تا شارو (تەرۋىز)ى لوان. (ھەمەصالح، ۲۰۰۶، ۴۸).

چى دەوراننە ئانەى مشىۋ قسئش سەر بکەرەمى، ئانەن كە ھەورامان پەى ماۋىۋى فرەى، ئەنجومەنىۋ بەردەنراۋە بەنامى(مەرئى)، ئەندامەكئش پەنەشا وچيان (زىرەلە)

يام(ژيرلى)، ژيرلى مهري ههرمانه شا بهرکه رده ي ياسي و راوه به رده ي ههرمانه و دلي هه وراماني بيهن (رؤسته م، ۲۰۰۱، ۳۷).

۲- هه ورامان ده وړانو ميژوو دليړاسه ينه:

ئي ده وړانه مه گنؤ مابه ينو سآله و (۶۴۱ ز) هه تا سآله و (۱۵۱۴ ز) كه به وه لاو بيه يو دينو ئيسلامى دهس په نه مه كه رؤ و به جه نگو چالديړاني كؤتايش مي سآله و (۱۵۱۴ ز). ههر چي سه رده مه نه ئيسلام مه بو به دين و ويرو باوهړو به شيوي فره و خه لكو هه وراماني.

به ئاماي موسلماننه كا ههرمانه و نه نجومه نو (ژيرلاو مهري) دمائيش مي، كه ماوه و (۱۰۰۰) سالا سه رده مپه بيهن، په وكاي تا سآله و (۱۰۰۰ ز) ي هه ورامان جه راو خه لكو ويشؤ بريان راوه. به لام دماو ئا سالي كه سپو مه كريؤ به فه رمانپه واو هه وراماني، به نامي (به همه ن) ي، كه به (به همه ني به رهم) نه شناسيان، كه هامكات هه چه ني سآله و (۱۰۰۱ ز). ئينه يچ سه رده تاو دهسپه نه كه رده ي دهسه لاو تاو سانه كا بيهن، دماو مه رده ي به همه ني جه سآله و (۱۰۵۶ ز)، نه وه كيئش دهسه لاو تاو مه گيړادهس تا سآله و (۱۹۳۵ ز)، كه چا ماوه نه (۳۵) ساني فره رمانپه ويشا كه ردن. (حه مه صالح، ۲۰۰۶، ۴۹؛ فره ج، ۲۰۰۰، ۳۱-۳۰؛ شهيدا، ۲۰۰۷، ۱۱۱).

ههر چي ده وړانه نه چنؤ ميرنشينپو جه ده وړوبه رو هه وراماني نه مه رزيپره پسه (نه رده لان) و (بابان) ي (حه مه صالح، ۲۰۰۶، ۵۲).

۳- هه ورامان ده وړانو ميژووي تازه ينه:

ئي ده وړانه جه جه نگو (چالديړان) يو دهسپه نه مه كه رؤ، هه تا جه نكي جهاني يوه مي، ياني به ينو سآله كا (۱۵۱۴-۱۹۱۴ ز) مه گيړوه، چي ماوه و چوارسهؤ سآله يينه جه نگو و ململاني فرئي روه شا داينه به ينو سه فه ويه ي و عوسمانليه كانه، كه ههرمانه شا سهرو هه وراماني كه ردينه و به پاو به رژه وهنديه كاو ويشا به ششا كه رده ن.

سه ربارو ئي دهسه لاو تا و هامكات دهسه لاو تاو ميرنشينه هامسايه كاش، به لام سانه كي به هيژترين ماوه و دهسه لاو تيشا بيهن، فره ترين سان چا ماوه نه دهسه لاو تيشا گيتره ن دهس، پيسه: (بارام ميرزا سان، عباس قولي خان، حه سه ن سان، حمه سه عيد سان، جافر سان... (رؤسته م، ۲۰۰۱، ۵۵-۹۷).

ئانه ي چيگه نه گرنگه ن ئاماژه ش په نه بذه يعي ئانه ن، كه چي ده وړانه نه و سآله و (۱۸۲۲ ز) ته ريقه تو (نه قشبه ندي) مياوؤ ئي ناوچه، سهرو دهسو (شيخ عوسمان

سىراجە دىن) و تەۋىيى، كە دىماتەر ئى تەرىقەتە گىردو كايەكاو ژىۋاى ھەۋرامانىنە رۇڭلو
ۋىش گىلنەن. (مودەرىس، ۱۹۸۳، ۱۵).

دىماو دەسپەنە كەردەى جەنگى يۈەمى جەھانى و بە دەۋرانو مېژوو سەردەمى مى،
تائىسەيچ بەردەۋامەن، چى دەۋراننە چىڭ سەركىردىۋە ھۆكارو ئانەيە بىيىنى پەى
سەرھۇرداى چىڭ خېزىي / راپەرىن دژو دەسەلاتدارە بېگانەكا، پىسە جافىسان و
محمود خانى دژو تورك و قاجار و رۈوس و ئىنگلىزى. ئانەى گىرنگەن ئامازەش پەنە
كەرمى ھەۋرامىە كى بەشدارى فراۋانشا بىيەن دلىزوتنەۋەى رىزگارىخوارزى كوردىنە.

تەۋەردەى دۈەم: كۆلەباسىۋ سەرو ئابوورى و كۆمەلەيەتى ھەۋرامانى:

۱ - لايەنى ئابوورى:

لايەنى ئابوورى جە ھەۋرامانەنە گىرنگى و تايىبەتمەندى ۋىش ھەن، كارىگەرىش ھەن
سەرو ويارەكاى تەرۋ ژىۋاى بەتايىبەت سەرو سىياسەتىۋ. ۋەرو ئىنەيە پەيجۇرى و
ھۇرۈشكانى سەرو ئابوورى گىرنگەن، چون ئازەو ژىۋاى ئا كۆمەلگەيە نىشانە مڈو.
ئابوورى جە ھەۋراماننە ئاستىۋى بەرزەنە بىيەن، كە تاۋانش كاتو تەنگانەينە مل نەدژو
پەى دەۋروۋەرى يا دژمەنەكاش، تاخايت فرەو كاتى ھامكارو ھامساپەكاش بىيەن، ئىنەيچ
بەنۈنگەو كۆلنەداى و زىنگى خەلگەكەيشۋ بىيەن. (محمد، ۲۰۰۵، ۵۰).

بەدرىژاى دەۋرانو مېژوۋى ئەگەر تەماشەو ئابوورى ھەۋرامانى بىكەرمى، ئانەما مەگىڭو
ۋەرو چەما كە ئابوورىش ۋىژىۋ بىيەن، ۋىشا ئاتاجەكى ۋىشا بەرھەم ئاردىئى. (رۇستەم،
۲۰۰۱، ۳۵۸-۳۶۰).

دىيارتەرىن بنەما ئابوورىەكى ھەۋرامانى ئىيىنى: (باخ و باخدارى، ھەرمەنە دەسپەكى،
كاشتوكال و ھىتيارى، ئازالدارى، كۆلبەرى و ۋلاخدارى). گىرنگى پەنەداى ئى بنەمايا لاو
خەلگە ھەۋرامانىۋ جىاۋازىنى، سىروشت و جوگرافىيەچ رۇڭلو ۋىش بىيەن جى جىاۋازىانە.
بەپاۋ ياساۋ بەرھەمئارەدى جە كوردستان و دەۋرۋەرش بە ھەۋرامانىچۇ، ياساۋ
سىروشتى زالەن، ۋەرو نەبىيە دەسەلاتىۋى سىياسى سەربەۋى/ۋىسەر و بىيەى
واقىيەۋى سىياسى سەپپاى لاو ئەرەگىرۋ، پاسەش كەردەن كە بەشۋىۋى خاس،
ياساۋ فارىپاى گەشە نەكەرۋ. كۆمەلگە چىرو كارىگەرى ئا واقىيەينە بىيەن، كە زىاتەر
بەرەنگارى بىيەن، دلى ملەلانىۋى ناۋەرانوۋەرىنە بىيەن و درىژەشا پەنەدان. ھەر ئىنەيچ
بىيەن نۈنگەو ۋەربەس و ۋەربەنەگىرتەى ئامرازە تازەكا پەى ھەۋرامانى. ئابوورىچ
جەروۋە چىڭدايەتى و چەنيەتىۋ، پىسە ۋىش مەنەنۇ. ئا بەرھەمە كۆمەلەيەتىچە
(ئابوورىچە) كە زادەو كۆمەلگەو ھەۋرامانىنى، پىسە ۋىش پىرۋىۋى رەسەنى جەلاۋ ھەر
تاكىۋى ھەۋرامىۋ ۋەرجەستە بىيەن. جە ھەمان كاتنە بىيەن بەنۈنگەو بەھىزى ئىنەما

نیشتمانیه که ی پهی ناوچه و کۆمه لگه که ی، ئانه یچ به شیون، جه ژیوای پروانه یشا و په یوه ندی و مامه له که رده یشا جه ههر یاکئ و مه کانئ به رو هه ورامانیو بانئ، پئسه خه سه لته یوی دیاری رهنگش دانو و بیهن به مۆرکیو که خه لکو هه ورامانیس پهنه بشناسیو. (رهشید، ۲۰۰۲، ۱۵۰-۱۵۱).

۲- لایه نوی کۆمه لایه تی هه ورامانی:

ژیوای کۆمه لایه تی گردو ئا راو رېبازا مه گیرۆوه که تاک یان کو گیراشاوه ر پهی په یدا که رده ی و ریکوسته ی ژیوای و گوزهرانیشا، ئا رېبازچه جه سه رده مپو پهی سه رده مپوی ته ری جیاوازیئ. جه سه ره تاوه ساده و ئاسانی بیئئ دما ته ره به پاو سه رده مه کا ئالۆزی بیئئ، په یوه نندییه کۆمه لایه تیه کئ ژیوای ههر کۆمه لگیو، رهنگدایه و ئاستو رۆشنویری ئا کۆمه لگه یئ. گه شه که رده ی ئی په یوه ندیاچه پئوه زهن به گه شه که رده ی ئاستو فکری و رۆشنویری تاکه کاو کۆمه لگه ی.

هه ورامان تایبه تمه ندیئ کۆمه لایه تیئ تایبه ت به وئش هه نئ، که جیاش مه که رۆوه جه هامسایه کاش. بنویسیو/نوسیاییو منویسو هه ورامییه کئ جه یاکئوی که شی و رژد و سه ختنه مژیا، که جه گرد لایپوه به دیواری ته وه نیئ سروشتی ده وره دریان، سیسته مو ژیاوایشا پئسه نیشتمانه که یشا به به راورد چه نی ناوچه کا ده وره به ریش جیاوازه ن (نیکیتن، ۱۹۹۷، ۴۹۳)، ئی جیاوازیه ژیاواری کۆمه لایه تی تایبه تمه نندش جه ناوچه که نه وه شکه رده ن، به تایبه تی جه شیوازو قوه که رده ی و جل و به رگیشانه به رمه گنؤ (منتشاقیلی، ۲۰۰۸، ۱۲۲).

یو چا لایه نا که هه ورامانی جه روه و کۆمه لایه تیۆ جیامه که رۆوه جه هامسایه کاش، ئانه ن که ئه قلیه تو خیلگه رایش چه نه نه بییه ن و زال نه بییه ن سه رو تاکه کاشه ره، به ماناو ئانه ی هه ورامان به ش نه بییه ن سه رو خیل و هۆزیره، ئینه یچ کارگه ریش بییه ن سه رو کۆمه لگه و هه ورامانی ده وره و ریش، پانه یه که گیرۆده یئ کۆمه لایه تیئش که مه ره بیئ و ئه گه ر بیبایچش ئاسانه تر چاره کریئئ، لایئوی ته رۆ نه بییه ی ئه قلیه ت خیلایه تی به ماناو ئانه ی که هه ماهه نگی و هامکاری زیاته ره بؤ. (رۆسته م، ۲۰۰۱، ۳۶۷).

ئه ره نیشته ی یو ته ره ن جه تایبه تمه ندییه کاو هه ورامانی، چون هه ورامییه کئ ههر جه ده ورانو کۆنیۆ ئه ره نیشتی بیئ، چه په وانه و کۆچه ره کاوه گه رمیان و کویسانش نه که رده ن، ههر جه زوو ده گا و یانه شا وهش که رده ن و ئه ره نیشتی بیئ و راویری نه بیئ (محمود و رۆسته م، ۱۹۹۹، ۷) که ئه ره نیشته ی یۆن جه بنه ماکو وه شبیه ی شارستانی، هه رچنډ جوگرافیا راگیریه ن جه گه وره بییه ده گایه کا و ناسته نش بلا ئاستو شاری، به نونگه و که می ته ختایی مه مله که ته نه.

هه ورامانه نه تاك ياگى تايبه ته ش بئيته، جا نا تاكه (نير) بؤ يام (ميلى) په يوه ندى پته وى پروانه شا بيه نه چهنى هه نترينى، سنوورو هه نترينيشا نه به زنان، چون سيستمى كۆمه لايه تى هه ماهه ننگ بيه نه، هه ر يو جه تاكه كا چنډ رۇلش گيلنئى، كه ته مامكه رو هه رمانه كاي ته ريش بيه نه، په ي گه شه په نه دايقكۆمه لگه و هه ورامانى به پاو سه رده مه كه يش فارئى. (رهشيد، ۲۰۰۲، ۱۵۳).

جى كۆمه لگه نه تارادئوى فره جياوازي نه كريان به ينو نير و ميلىته، چون هه ردوى پيسه يوى رۇلشا گيلنان جه ئابوورى و بژئوى ژيوينه، به تاييه ت ژهنى كه وه لته ر كناچئ تاتئوى هه رمانكه رى و والى كورپوى ره نجبه رى بئيته، په وكاي ئاسايى بيه نه ئه گه ر ژهنئوى جه نه ئامى و نازاش جه نه به ريشؤ.

هه ورامان جه پروو چينه كاو كۆمه لئى وه لته رئى به شكريان سه رو يه رى چيناره كه ئينئى: چينو دهره به گ و ده سه لاتداره كا، چينو ئاينيه كا (شېخ و مه لا و سه يد و زانا) و چينو خه لكى ئاسايى (محمد، ۲۰۰۵، ۱۶۰-۱۶۷).

۳ - لايه نى فره نه نكى جه هه ورامانه:

هه ورامان فره نه نگو رۇشنوورى تاييه ت به وئيش بيه نه، به لام ئاڊيچ پيسه به شئو جه ناوچه كه ي، چون كيانئوى سياسى به هئز نه بيه نه پاريزنؤش و نازؤ دلينه بشؤ، به نونگه و ئه ره گيرته به كه سه رده م دماو سه رده مى ئامان سه رو ناوچه كه يره، پاسه ش كه رده ن كه ميژوو فره نه نگو رۇشنوورى هه ورامانى كالته ر به رېگنؤ، زياته ر فره نه نگو و رۇشنوورى ئه ره گيره كا چه پيؤ سه رو ناوچه كه يره. سه ره راو ئى گرد ئالؤزيا ناوچه كه نه، به لام خه لكو هه ورامانى تاوانش پاريزگارى جه به شئو جه فره نه نگو و رۇشنوورى وئيش بكه رؤ، تا بكه رؤش به نمونه په ي ئانه ي دلينه نه شيه نه.

گره نكته رين ئا به لگئى كه نيشانده رو گه وره يى فره نه نگو هه ورامانىئى، ئيستته يؤ چنډ شعريوه جه ساله و (۱۹۰۹ز) كه ميژووشا مه گيلؤوه په ي ده ورانو وه لئو زابى و ئى پارچه شعري به زوانو هه ورامى نويسئى، كه به لگئوى فره گرنگو فره نه نگو هه ورامانى نيشانه مڏا.

يؤته ر جه به لگه كا و ده ولة مه نڊى فره نه نگو هه ورامانى ئانه ن كه نزيكى زوانو ئاوئىستايين چهنى زوانو هه ورامى كه فره و به لگه كاچ سه رو ئانه ي وئشا ساق مكه راوه كه هه مان زوانو هه ورامين ئاوئىستاش په نه نويسيانؤ، زوانى ره سى دينو زه رده شتى بيه نه، دين و زه رده شتيچ دينو به شئوى فروه ئيران و كوردستانىچ بيه نه به هه ورامانىچؤ.

ئينه بيچگه چانه هه ورامى زوانو ده فته ره شيعريه كاو دين يارسانين و گوره كى يارسانى پى زوانه ي نويسته نشا و قسئشا كه ردئنه، و سه ره نجام سه رتپاش شيعري هه ورامانىئى

وه‌ئێ ئامای ئیسلامی مه‌لێه‌ندیوی گرنگو ئاینو زهردهشتی بیه‌ن و دما ته‌ریچ ئیسلام به‌ته‌مامی سه‌رانسه‌رو هه‌ورامانینه‌ وجودش په‌یدا که‌رده‌ن، بیه‌ن به‌ مه‌لێه‌ندیوی گه‌وره‌و ئیسلامی، فره‌و ده‌گایه‌کا هه‌ورامانی وانیشا چه‌نه‌بییه‌ن (توداری، ۱۹۷۰، ۵). که‌ گرنگته‌رینشان (ته‌وی‌ئێ و بیاری) بیئێ (محمد، ۲۰۰۵، ۱۹۹۹).

یوه‌م وانگا جه‌ هه‌وراماننه‌ که‌ ئاماژه‌ش په‌نه‌کریان ده‌گایوه‌نه‌ بیه‌ن به‌نامی (جابر/ا/ جاورا/ا) یۆ که‌ میژوه‌که‌ش مه‌گیلۆوه‌ په‌ی سآله‌و (۵۲۵ک) ئینه‌یچ پاسه‌ش که‌رده‌ن که‌ یه‌کبێن کۆمه‌لیۆ زانی و دانێ رۆشنویری هه‌وراماننه‌ نامیشا بۆ و با به‌ نونگه‌و وه‌لیکه‌وته‌ی ئی و یاره‌یه‌، هه‌رپاسه‌ جه‌ و یاره‌ ئه‌ده‌بیچه‌ چن‌دان نامی دیاری هه‌نی که‌ زوانو هه‌ورامی جه‌ گردو و یاره‌کانه‌ شعریشا نویستێئێ پیسه‌ (بیسارانی، صیدی، میرزا عبیدولقادی پاره‌یی....) جگه‌ چانی‌شایچه‌ که‌ هه‌ورامی نه‌بیئێ و به‌ هه‌ورامیچ نویسته‌نشا پیسه‌ (سه‌ید سادقی سه‌فاخانی، مه‌وله‌وی، عبیدولآبه‌گی شه‌ره‌فبه‌یانی....) و چن‌دانی ته‌ر.

سه‌رچه‌ مه‌کی ئی باب‌ه‌تیه‌:

یه‌که‌م :کتیبه‌کی:

ئه‌حمده‌، ره‌شید و جمال، ره‌شید، فه‌وزی (۲۰۱۱) میژووی کۆنی کورد، و.ملکۆ که‌لاری، چاپخانه‌ی کاردۆ، سلێمانی

ئه‌نوه‌ر، که‌یوان ئازاد (۲۰۰۹) چه‌رده‌یه‌ک له‌ میژووی هه‌ورامان، گۆڤاری هه‌ورامان، ژماره‌ ۱۷، سلێمانی.

ئه‌نوه‌ر، که‌یوان ئازاد (۲۰۱۸) میژووی ده‌رکه‌وته‌ی ئاینه‌کانی ئێزدی و کاکه‌یی، چاپی یه‌که‌، چاپخانه‌ی تاران، سلێمانی.

بۆره‌که‌یی، صدیق بۆره‌که‌یی (۲۰۱۳) هه‌ورامان باشتی بناسن، چ، چاپخانه‌ی حاجی هاشم، هه‌ولێر.

بیگلهری، هورمز بیگلهری (۲۰۰۱) چیان‌شینی زاگرووس، حمه‌ی حمه‌سه‌عید، چاپخانه‌ی وه‌زاره‌تی رۆشنویری، سلێمانی.

به‌همه‌نی، هادی ره‌شید (۲۰۰۳) په‌یامی هه‌ورامان، چاپی دوهم، به‌درخان، سلێمانی، ۲۰۰۳.

به‌همه‌نی، هاوار (۲۰۱۳) زهردهشت له‌ کلتوری کورده‌ واریدا، ده‌زگای رۆشنویری گۆران، سنه‌.

توداری، سه‌ید عبده‌الصمد (۱۹۷۰) چه‌مکی میژووی هه‌ورامان و مه‌ریوان، و. محمد ملا کریم، چاپخانه‌ی سلمان الاعقعی، بغداد.

جمال رهشید ود. فهوزى رهشید (۲۰۱۱) میژووی کۆنى کورد، و. ملکۆ کهلارى، چاپخانهى کاردۆ، سلیمانى. چوارچرا، سلیمانى.

رۆسته، ئەیوب (۲۰۱۱) هه‌ورامان لیكۆلینه‌وه‌یه‌كى میژووی کلتورى كۆمه‌لایه‌تیه، به‌رگی یه‌كه‌م. به‌رگی دوهم، چ، چاپخانهى کوردۆنیا، سلیمانى.

ره‌شید، نه‌وره‌س (۲۰۰۱) ئابوری هه‌ورامان، گۆڤارى ئابووری سیاسى، ژماره ۱، ب.چ، هه‌ولێر.

زه‌ند، كه‌ریه‌ی (۲۰۰۵) تۆمارى ته‌مه‌ن -۵-، چ، چاپخانهى ئەزمه‌ر، سلیمانى.

شه‌یدا، قازى عبدوڵا (۲۰۱۱) میژووی سانه‌كانى هه‌ورامان پاش ئیسلام، و. سه‌ریاس، چ، چاپخانهى عارف، ئەه‌ره‌حمانى حاجى (۱۹۷۴) چى له‌بارهى زمانى كوردیه‌وه‌ نوسراوه، چاپخانهى كۆرى زانیارى كورد، به‌غداد.

عباسى، جلیل (۲۰۱۱) ده‌لاقه‌یه‌كى نوێ رۆبه‌ میژووی كۆن، چاپخانهى كوردۆنیا.

عبدولله، محمد ئەمه‌ین عالى (۲۰۰۱) شه‌رى گۆگامیلا (ئه‌ریلا) ۳۳۱ پ.ز، چاپخانهى كه‌مال، سلیمانى.

فرج، جه‌مال حبیب (۲۰۰۰) هۆرامان وه‌ۆامى و واته‌و وه‌لینا، ب، چ، ب.چ، هه‌له‌بجه.

محمد امین، هاوړی یاسین (۲۰۱۱) لیكۆلینه‌وه‌یه‌ك له‌ جوگرافیاى هه‌ریى كوردستانى عیراق، ب.چ، سلیمانى.

محمد، عبد‌الرزاق عبد‌الرحمان (۲۰۰۵) سه‌ربوردیكى هه‌ورامان سه‌ردانیكى ته‌ویله، چ، چاپخانهى مه‌ه‌اره‌ت، تاران

محمود، عبدالله كریم و رۆسته، ئەیوب (۱۹۹۹) هه‌ورامان سه‌روشتى جوانى و كه‌لتورى كورده‌وارى، رۆژنامه‌ی كوردستانى نوێ، ژماره ۱۷۸۴، سلیمانى،

منتشاقیلی، ا.م (۲۰۰۸)، كورد كوته‌ی په‌یوه‌ندى كۆمه‌لآتى و ئابووری د.عه‌زه‌دین مسته‌فا ره‌سول، چ، چاپخانه‌ی خانى، ده‌ۆك.

موده‌ریس، مه‌لا عبد‌الكریم (۱۹۸۳) یادى مه‌ردان، ب، چاپخانه‌ی كۆرى زانیارى عیراق، به‌غدا، ۱۹۸۳.

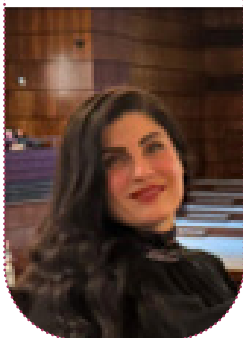
نصیری، أحمد (۱۳۷۹) هورامان دیار یادها و یاد بو‌ده‌ها، فرداد.

نیکیتن، واسیلی (۱۹۹۷) کوردو کوردستان، و. خالید حسامی (هیدی)، چ، چاپخانه‌ی زانکۆی سه‌لاحه‌دین.

هه‌ورامانى، محمد ئەمه‌ین (۲۰۰۰) میژووی هه‌ورامان، انتشارات بلخ، تهران.

جبار، سه‌ركۆ ناجى (۲۰۲۰) ره‌وشى هه‌ورامان له‌ سه‌رده‌مى ده‌وله‌تى قاجارىدا، چ، ناوه‌ندى سارا.

صابر، شوان محمد (۲۰۱۴) شار و شورا و قه‌لاكانى شاره‌زور له‌ سه‌ده‌كانى ناوه‌راست له‌ تۆماره‌ میژووی و به‌لگه‌ شوێنه‌واریه‌كاندا، چاپى یه‌كه‌م، سلیمانى.

تەپۇشى ژەنى ھۆرامىي

تارا فەخرەدىن سەلىم

بەرشىۋ كۆلىجو زوانى-بەشو زوانى كوردى زانكۆو سلىمانىي. جانىشتۇ ئەلمانىي، مامۇسى سەپەرشتىيارە پى قۇناغى سەرەتايى جە شارو بىلە فېلدى.

زانشتو دەروونزانى رەنگەكا، ئانەشا پەي ئاشكرا كەردىننى، كە رەنگ كارىگەرىيىپويتەمامش سەرو لايەنو دەروونى ئىنسانىۋ ھەن، ئاڭاگانە دۇخەو دەروونىش بە دىەى و پۇشاي رەنگە جىاوازەكا فارپۇ. پەى نمونەى وەختىۋ كەسىۋ سوور پۇشۇ، ھەستو متمانە بەوئىبەيش لاوە زىاڭ بۇ. رەنگەى سۇزە ھومىئەن، بە رەنگەى مۇرە كەسىۋ سەرنجو چواردەورىش پەى لاو وئىش مكىشۇ. ھەلبەتە ھەر رەنگىۋە زىاتەر جە مانىۋەش ھەنە. پىسەو چنى كارىگەرىي ئەرئىنىش سەرو بەكارئاۋرەكىش يان پۇشەرەكىش ھەنە، حەر پاسەيچ رەنگا كارىگەرى نەرئىنىچش سەرشۇ بۇ.

پەيجۇركارى ئەزناسىاو وىارو سايكۆلۇزىاو رەنگەكا، پرۇفىسۇر (ئاكسل بىوتەر) ماچۇ: (ئىمە زانىيارىما سەرو رەنگەكا، ھەر جە ئەۋەلو زارۇلەيماۋە لاماۋە دروس بۇ. نىزىكە سەدەنە نەۋەدۇ نۇۋ ئى زانىيارىياچە كە رەنگە مئۇما پەنە، جە مەژگمانە بە ئاڭاگىي ھەرمانە مكەرۇ. پى ھۆكارۇ سىستەمو دىەيما چركە بە چركە، زانىيارى سەرو قەرارو

ئەۋەمەنەيما مەشۇ جە ژىۋايەنە، بىن ئىنەي بزانى، كە ئىنە مىراسىۋا و مىلۇنەھا سائىن
فارىيانۇ پەيما و تا ئىسەيچە پىسە و وئىش كاريگەرئىش سەرماۋە ھەن).

ئى زانبارىيى بەھۆۋ كاريگەرى ئاژىنگەيۋ كە چنەش مژىۋىمى و ئا كەلتۈۋەرى كە بانگشەدان
گۆشئىمارە، كارمكەرۋ سەرۋ فارىپاي ئەۋەۋەنايما پەي پەنگەكا. پەي نموۋنەي، پەنگەي
سوۋرە و پرتەقالى و پەنگە زەقەك، فرەو جارى تەرسى ۋزانە دلو ئىنسانى، پەنگە ياكىۋ
يام بارودۇخىۋى تايبەتەنە. ئا كەسە زەنگىۋ تەرسى درىابۇ گۆشئىشەرە، پۆكاي
پەنگەك پاسە مەژگشەنە وئىنا كرىۋ، كە پەنگە چىۋىۋىۋى نەۋازىا پۈە بڈۇ يام پۈەش
دېبۇ. ھەپاسە بېرەنگى و زەردى يام سوۋرەۋرگىلەي پۈسى، يام چەرمەھۆرگىلەي
لچەكا، ئامازەو نەۋەشئىۋىما مەشۇپە.

بېرۋ پەنگىچ وئىما رېكى كۆتئىنە سەرشا، كە مانىۋەي تەرەشا دىيى پال، پىسە و
بەكارناۋرەدەيۋ پەنگى سىۋاۋى پى تازىەبارى و پەنگى چەرمى پى وئىدايدەسۋى ... تا دمايى.
ئى رېكىكۆتەيچە گۆترە نەن، دىسانۇ زانشتو دەروۋزانى پەنگەكا، بە كەلك ھۆرگىرەي
جە نەستو ئىنسانى، وئىتئىمئىش سەرۋ ئى رى.

دەروۋزانى ئەژناسىاي سۈيسىرى (كارل يۈنگ) باۋەرش پاسنە بى كە: پەنگەك زۋانو
ئەذىيى، پى ئەنەياۋاي ناخو ئىنسانى و دەروۋنو كۆمەلگەي.

نەر جى دىدگاۋە بدييى پى ھۆرامانى و ۋزىمىشەنە چىرو وردوۋىنى ئى ۋبەرە (كارل يۈنگ)
يە، ھەپاسە شىكارى پەي لايەنە كۆمەلناسىيەكە ھۆرامانى كەرمى، فرە بە ئاسانى
مياۋمىنە ساىكۆلۇژىاۋ ئا كۆمەلگەيە.

بديەيدى! ئايىن و ئىمان دلى ھۆرامانىيەنە، سەرۋ بنەماۋ پەنگى بىناڈ نريان. تۋ
تەماشەو پەھەندو پۇشنايى كەردى، بزاندى پۇشنايى سەرۋ لۇژىكو پەنگى و پۈۋ گردو
تىجىارەكاش سىر كرىان يام نا. مادام جە پۇشنايىەنە گردو پەنگەكا پۈە بەركۆتئىشا
ھەنە، پاسە بۇ جە كالتىرىن پەنگۆ تا تۇختىرىنەشا، پىۋەرە ئا گورزە پۇشنايىەنە، كە
پاي ۋەلىنە و ئىمەشا پۇشەنە كەردىنۇ. گردو پەنگەكا پىۋەرە شايدى گورزىۋىەنە، كە
ھەم رۇچ ھەم پۈكەشو ئىمەشا پازنانۇ. پۈكەشۋ كە ھۆرمجىاۋ ھونەرۋ ناخىمانە.
ھۆگرو ھىماۋ وئىژدانىمانە، ۋابەستە وئىنە دلى و دەروۋنىمانە.

ھەپاسە پەنگاۋرەنگى سۈۋشەكەيچما، جەلايى تەرۋ، پەنگىنىش مەن ملو
سەرتاپاۋ ھۆرستە و نىشتەكامارە. ۋەختىۋ كە ۋەھار مى و دەروۋدەشت سۆز بۇ و بە
گۆرائى پەنگاۋرەنگى پازىۋۋە، درەختەك ھەرائى مڈاۋە ئو سەرە پۈۋتەلەكاشا، بە دىەي

دېمەنىيۇ چىمەنە، ۋەشى پىسە ۋە ھانىيۇ پۇشنى مېيۇنە دىل دەرۋونو ئىنسانى. بە زۋانو پەنگەكا، مياۋۇنە جە ھانەى و درەختى و گىۋاۋى و گۇرالا، جە گياندارى و بېگيانى. ھەر پۇكاى، ئى خدە سىروشتى كە جە بەرو وىشۇ وىنۇش، كارش ۋنە كەردەن و نائاگاپانە فارانشۇ پەى دىل ناخو وىش، بەجۇرپو تاكى ھورامى مەھالا بتاۋۇ وىش جياكەرۋۇ جەنى سىروشتى.

بەللى، جە ھورامانە ھونەرۋىيۋى، ھونەرپۇ پەنگاپەنگا. ھەر ئا پەنگىنى كە جە پۇشنىيەنە ھەنى، ھەر ئا پەنگى كە جە ناخمانە و جە زېنى زاگروسىمانە ھەنى. ھەمان ئا پەنگىنى، كە ئىنى پۇرەما و وىما رازىمىۋە پەنەشا. ھەر ئا پەنگىنى، كە جە تەن و پۇخمانە راشا بىەنۇ.

ئالو ئى پىخامو ھونەرۋىيۋى و ئى شادى و سىروشتى، دىل ئىمەى ھورامىيەنە، بەشىۋى گۇرە و كارىگەرش، ژەنى ھۇرگىرتەن.

ئال و والاي پەلاسۇ ژەنە ھورامانى، وابەسەن بە ئالو و والاي نەندىشە ھورامىۋ. پۇكەى ژەنى ھورامىيە جە قەدىمەنە، دىناش پەنگىنە بىنە. پەنگەكا پلورەۋارانى جارىۋنە دىل جەكاشەنە كۇ كەرتۇ. نازى خەنى دەس و پەنجاش كالە بۇۋە. زلفەكىش جەنى خەنە و ۋىسمەى، يەخە و بەرۋەكش جەنى سىملە و مېخەكى دەسەۋالى بىنى و ھەرگىز يۇرتىنى نازىنى جيا.

ۋەختىۋ كە دەرۋازە يانەكەچش كەرتىۋ، سەلىقە و ئاۋەزوو يانەدارىش و ۋەشى كەلوپەلىش، بە حوت زوانى شەرحۇ ۋەشكەيفىش كەرتى.

ھەكە تەماشە ۋە لىفە جاجمىنە ھۇرچىياكاش و سەرنىگا پەلىنەكاش، كە بەدەس و پەنجۇ وىش نەخشش چىنىيىنى، قالىيە دەسچەنەكى و مازلۇخ و جاجمە پەنگىنەكا كەرتى، ۋەھارۋەش بەرژەبىنە دىل چواردىوارو يانەكەش و ئىۋايۋى ۋەشش سازنابى پىن خانەۋادەكەش، كە بتاۋا ۋەرگە و تارىك و توشى و سەختى زمسانى گىرا.

دەى خۇ گۇرانى شاعىر، پا گرد و ئىحساسە زەرىفۇ، گۇترە سەرنجىش نەلابى سەرو ژەنى ھورامىي و شىعەرى چىنۇ بالاشەرە و بواچۇ:

ژنى ھورامان سەرتاپاى خىل
سەرچاۋەى بۇنى مېخەك و سىمل
تا بلى تەپپۇش، ئال و والال
بەژن و بالالى جوان، بەدەن نەرم و شل

تەماشە كەرمى، ئال و والايى و تەپپۇشى و دەشپەنە كۈتەي ژەنئ ھۆرامىئ، يەكپارچە يادەوھرىوى شىرىنتىرېن رەنگەكاش ئاشكرا كەردەن. ئىنەيچە كەرەسىۋە بىەن، نەك تەنیا پەي ئىلھامو شاعىرەكاما، گىرە ياكئ سەرنجو قسەوباسو خەلكانىيۋى سادەيچ بىئەن. جەلاو غەيرە ھۆرامىيەكاو، تەنانت فرەو جارى پىسەو تەشەرىپۋى ئەو ژەنەكاما درىانەن، ئىتر جە ئىرەيىۋ بىەبۇ يام ئاشارەزايى جە لايەنە سىروشتى و سايكۆلۈجىيەكەو ھۆرامانى. ھەول درىان جى قسە و تەشەرا، قالىپۋە سازنا و بە زۆر ژەنەي ھۆرامىيەش خزانە. بەلام ژەنئ ژىرە، ھەرگىز نەلئەنە و مەلۋىچەنە دلئ قالى تاشىاو ھىچ كەسىۋى. ژەنئ ئىمە ئازادە بىئەن، وئش تاق تاوانش دەورە ئىنسانىيەكەو وئش جە كۆمەلگەنە، بئ زىادۈكەم بوينۇ. پۆكەي پىسەو ئىنسانىۋى كاملى مامەلەش چنى كرىان. وەرئانەي جە ھۆرامانەنە جىاي كەلتوورى فرەژەنئ، ئا كەلتوورە كەئىب و زامدارە، كەلتوورىۋ ھەكە كىشۈەر و ساراكا سىنەش پۆۋە بەرپنا، ئىمە كەلتوورو گورزەو رۆشنايى و ھەمەچەشنى ئاۋازى و ئەۋىن و ھونەرىۋى ھەزاربەھەزار پەي يەك ژەنئ ئافرىنەرئ، ئاراستە كرىان.

مشۆم ھەمىشە جىۋىۋىۋما جە يادەنە بۇ و شانازىش پۆۋە كەرمى، ئادىچ ئانەنە، چىگە كەلتوورو فرەپەنگى، فرەفىكرى، فرەچەشنى بىەش ھەن. چىگە فرەيى ئىنا دلئ جوانىيەنە، نەك جەستەنە. چىگە فرەيى ئىنا دلئ لۆژىك و تەحرو بىشكى جىمى ھەزارەھا وەرەمە رەنگاورەنگانە، نەك دلئ يەك چوارچىۋەي يەكپەنگ و يەكبۇ و يەك يادگەي ھالئەنە. جىگە يەك كەس بە ناخ و قىافىيۋى فرە رەنگىنۇ، رۆشناي مئۇ بە دمارۋى. يەك كەس جىاي كۆمەلئوى، كە بە يەكپەنگو رازىۋە رۋوت و قووتو بىرۋىچۇ، بالو تارىكى كىشا ملوو رۆشنايى و رەنگەكارە.

واچه ويژدانیه کيما (هه وراميانه) و (ناڤه ميانه) پيسه و مه سه ليوى

د. ماجيد خهليل

به کالۆريۆس و ماستهه جه ميژوو زانکۆ سلیماني، دکتۆرا جه ميژوو نۆ و هامچهه رخى ۲۰۲۱، نازنامى زانستى؛ پروفيسۆرى ياريددهه ۲۰۲۲، مامۆسا جه زانکۆ سلیماني- به شو فهلسهفه و پهيجۆرييه كهلتوررييه كا. تا ئيسه (۲۰) پهيجۆريى زانستىيش جه گۆفاره كاو دى و بهرو هه ريمو كوردسانى ولاكه رديئى. نه ندامو نه نهمه نو نه ده بى و پهروه رده بى زارۆلاو كوردسانى. نه ندامو ريكوزياو (كوردبييه) په شيكارى نه كا ديبى. پهيجۆركارو وبارو ميژوو، وبرى سياسى، تا ئيسه چا ويارانه (۳۵) كتبيش نويسى و هورگيلئى.

مدرای سهرو ئى دووه واچا، وانپوى ويژدانين، چون خيالما قسئ سهرو فه رههنگى كهروو، فه رههنگپو كه تا ئيسه يچ دى دلو زاگروزينه مڌووه نه، وهلى نه تاوانما بژنه وميش، چون نه گهر گهره كما بؤ بژنه وميش، مشوم به گۆشئ گيانما لاش وه نه كه رمى. به لاکه رده بوى جه جيناته جياوازيه كا هه ورامانى، پيسه ن چيرو هۆرسه ننگناى و به رده و ئينسانو ئارؤى، چيوپوى چاره نووس ساز خو لقنئى. چيوپو وئيش هاوارئ كه رؤ، وهلى ويژدانه مه رده كئ ئارؤى نه ژنه واش.

جى روانه، سهرو واچه و (هه وراميانه) ي فره مدرانى، مڌيه و مه ژگش به ردانئ په ي پيخاميپوى فره فهلسهفى و ماري فيپوى فره فره فه نتازى، كه متاومئ بواجئ هه وراميانه، نه ك هه ر بابه تپو چه ددار به زوان و مه كانو وئما نييه ن، نه ك هه ر بووه بازيپوى وابه سته ي به هه ورامانو ئيسه ي مه دؤ، به لكو بابه تپوى بيحه د و حساب و چه كايه تپوه چه نه رييه و خلق وخڌپوه و هه وراميبه كا ئينا په شتيشؤ.

وهختیو ماچئی هه ورامییانه، پێسه نه بواچئی ئاژه مییانه، ئاژه مییانه به ته مامو تیۆره کاو ئارۆی، ئاژه مییانه؛ به ته مامو ته رچه ئاژه مییه کاو ئا سه رده ما، که دلێشانه شو رشه کئ ئه شناسه و ئینسانگه رای ئامیئیه ر. وهرو ئانه یه خیالما به پاو خونچیا ی و ویرکه رده یۆو رځه و واچه ویزدانییه کا، ئانئ که وابه سته ئئ به ئاژه میوه، ئه شناسایو واچه کا پئوه ره هۆرسه ننگنو و:

۱- خوداپه رسا ی هه ورامییانه

ئه گه ر ته ماشه و واچه و هه ورامییانه ی که رمئ، مشؤم لایو که رمئ په ی ئانه ی که چیش هه ورامییانه ن؟ خوداپه رسا ی، خوداپه رسا ییۆ وئما وابه سه و ویزدانیما که رمئ. خوداپه رسا ییۆ خه سلته ته کا خو لئ و خدئما خزبئا دلئ دئ و ده رو نو وئما. خوداپه رسا ییۆ وئره س و بئ روپامای، خوداپه رسا ییۆ وزؤما دلئ ده سو ریۆی که مچکله ته رین چه و سنا یؤما چه نه نه پئویۆ.

چینه مه لامه تما چیشهن؟ باور که ردئ، فره ته رین فه لسه فه و هه ره که ته که و (مارتن لۆسه ر)ی جه سه ژه و شانزه ینه، ئه شناسایو شکلیۆ ئایینی بئ، که ئایینی وزؤوه دلئ ده رو نو ئینسانه کا. دما ته ریچ (جۆن کالشن) و (زوبنگلی) هه مان هه رمانه شا که رده. ته مامو ته رچه کاشا دلئ ده سو رو دینداری ده گا به ده گا و هه ورامانییه هه سته شا په نه که رمئ.

ئیمه خاس مزانه ی، زه ینه و زوانو هه ورامی، جه چ چه که مه سه ریۆی تاریخیۆ یاوان به ئارۆی. هه لای تاوانما تافو جه وانی جمایۆ دینه که یما ده رو نو وئمانه بازمئوه. هه لای هه ر ئیمه نه ی، دینما نه وستهن دلئ مچکله ته رین مه سلله ته تو دنیا په رسه کاوه.

دین دلئ هه ورامانییه، هه ر ئه شق و عیرفان و عه ودائی په ی خاسبیه ی بیه ن و به س، ئا دینه بیه ن، که ئه ویشاته ری گئرتنه گیانو، وه لئ گئرتنه نشا گیانو په ی پیکاو پیماننه دنیا ییه کاشا. ئا پیمانئ که به نده کاو خودایشا وستئئ هه لاکه تیۆی هه رفه قیزه ونو قه ژه رو قه ومه کاو ئاریۆ. ئا دینه که حه ژش نیانه ره په ی گرد چئویۆی، که سیاسه تش وستهن وه لئ واچه ویزدانی و ئه خلاقییه کاو ئینسانئۆ. ئا دینه، که جه هه ورامانه نه پێسه و پو شله وه رو یۆه، وئنا ویزدانو هه ر هه ورامیۆی نمایان که رئ. که چی ئیسه وینمیش پارچپوهن جه جه نه که رده ی یۆته رینی. په وکای متاوو بواچوو، ئا هه ره که ته که ئینسانگه راکئ ئاوردشا وه رۆ، جیا که رده یۆ دینیۆی ده ردناکی بئ چه نی رځه کاو دینداریۆی دروسی، ئا دروسییه چه دلئ ده سو رو دینداری هه ورامییه کانه هه ن و تا ئیسه یچ مه نه نۆ.

۲- پىئوهرەژىۋاى

گەرەكمەن سەرو پىئوهرەژىۋاى، پاكىتەر بلو دلىۋاچەكىۋە. ئىۋاچىۋابەستەۋاچە سەردەمى و ئارۋىيەكانە. ئىسەيچ بىئىنە بە بەشۋەى فرە ئەسلىۋە ھەر دەسۋىۋى دىنباى، كە نىيازىش بۇ وئىش بە ۋەلىكەۋتە بىشناسا. مشۇم جە مەئدانو پىئوهرەژىۋاىۋ، پىخامو وئىشا ۋزارۋوۋە.

ئەگەر گەرەكما بۇ، رىخەۋ پىئوهرەژىۋاى بىشناسى، مشۇم دىسان بگىلىۋە پەى ۋاچەۋ ھەۋرامىيانە، چون ھەۋرامىيەك، پىئوهرەژىۋاىشا ھەر دلىۋ ئىنسانەكانە نەۋىنان، پىئوهرەژىۋاى ھەر ئانە نىەن مەملەكەتپونە گلىرى بىمى و بىۋىمى، بەلكم پىئوهرەژىۋاى مشۇم بەجۇرپو بۇ، كە سەرفەنەزەر و ھەڭ و حسابو يۇتەرىنى كەرمى. مشۇم سالىحانە پىئو ھۇركەرمى، مشۇم دەسو ھامكارى پەى يۇتەرىنى درىژ كەرمى. مشۇم ئاستەكىما جە يۇيۇ نىكى با و جىاكارى بىدەيى دماۋە. يانى رەنگە و شىك و شىۋە و جۇرو ۋىركەردەيۇ و ئاستو گوزەرانى نەفارۋما و پىسەۋ يۇى پەرمى يۇتەرىنىەرە. پەرمایىۋ چىرو ھىچ جۇرە سەبىۋىيەنە، پاسەما پەنە نەكەرا، سىرو سەۋداۋ ئىنسانىيەيما ۋزا چىرو پىرسىارپوۋە.

جىا چانەيچ، مشۇم بزانىكى مەچى ھەۋرامىيانە، يانى بىۋەى. بىۋەى ھەر تەنبا چەنى ئىنسانەكانا، بەلكو چەنى دەۋرەرى و چەنى گژوگىۋاۋو ژىوگى، چەنى زىندەبەرۋى و ھەر چىۋىۋى تەرىچ. ئىنەيچە گرد ملا چىرو ئەژناسەۋ ئادەمىيانەيۇ.

ئادەمىيانە؛ ئا ئادابەنەكە ئارۋنەۋ دەسۋرەكاۋ ئارۋى ۋستەنشا ۋوۋە. دەى دلىۋەلسەفە ۋ فەرەنگى مىراسو ۋىمانە ۋىنمىشۇ. ھەپاسە ھەر جە ئەشناساىو پىئوهرەژىۋاىۋ مىاۋمىنە، كە ھەۋرامى فرەتەرىن ۋابەسەيىش نەك تەنبا چەنى تەنەكا سەرزەمىنى ھەن؛ تەنى گىاندار و بىگىيانۇ، بەلكو ھەۋرامى وئىش و ۋىژدانىش شۇر بىەنۇ پەى دلىۋ سىرو رازەكاۋ ژىۋاى.

تۇتەماشەكەرە عىرفان و عەشق، ھەم جە نەزمە دىنىيەكەنە ۋ ھەم جە نەزمە دىنبايەكەيچەنە، چ كۆدىۋى كارىگەرشا دلىۋ ۋجودو ۋىژدانو ئىنسانىنە ھەن، دەى ئى ۋاچى دلىۋ ھەۋرامىنە فرەتەرىن ياكىشا گىرتىنەرە.

شمە وردو چەلەخانەى بىدى، جا مزاندى ھەۋرامان و ھەۋرامى جى چلى كىشا، جى بەشۋو ژىۋاى و گىرە فرەتەرىچ جە بەشۋىش، ئىنا دلىۋ سىرو ئەسارو ئىنسانەكانە.

ئىمە مزانى، ئى ئادابە ئىنا دلىۋ خورافە ۋ خەيال و مېتۆلۇجىا و مەملەكەتەكەيما. يانى پىئوهرە ژىۋاى ئىمە ھەر چەنى ئا چىۋا نىەن كە ۋجودىيىنى، بەلكو چەنى چىۋەكاۋ

بەر و وجودیچۆن. ھەر ئانەچە کارئوش كەردەن، كە ئىنسانەك ئىمە زووتەر متاوا خوڭاى بئزاور. زووتەر متاوا گىلا شۇنە و رازەكارە و راي رۇشنە بئزاور. زووتەر متاوا بياوانە جە سړو نەوھشییەكا، جە سړو وەشییەكا، زووتەر متاوا چئوئ بارانە و بەھرەمەندئ با. ئىمە تەنیا چەنى ئا چئوا نەمەساجیەیی كە ھەئى، بەلكو چەنى ئا چئواچە ساجیەیی و مژبومئ، كە نییەئى.

یو تەر جە جیاكەردەئو جیناتى ھەورامیانەى ئانەن، كە پئوھرە ژبوایو ئىمە، ھەر بە تەنیا نەبەسیان بە زەمینۆ. رەنگا گردما ژنیەبۇما كە ژبوای ئىنسانى ھەورامى، دەنگ و رەنگش، ئاواز و سیاوچەمانەكەش، سەردیو یان گیلئنايۆتوھ ئاسمانین. ھەورامیەك ھەر چەنى زەمینى، یان ھەر نیەئى زەمینەنە، ئیئى ئاسمانۆ.

تو تەماشەو میتۆلۆژیا و وئردو وەلئینەكاما كەردئ، ئەھا چنڭە خاس چەنى ئاسمانى ژبوئى. دیسان ھەر ئانە پاسەش كەردەن، كە زووتەر خوڭا دلى ئىمەنە پئوئو. زووتەر ھەسارەك ئامئشا بنریا و زوتەر رۇجیار دلى ئىمەنە بئشناسیو و بو بە یو جە جەھانەكەیم. پەوكای پئخامو ھەورامینە، رۇجیار؛ كە وئش وچەو یاریش پۆن. وەر؛ لاو ئىمۆ یارمانە، یارو ژبوای و یارو رۇیما. وەر و ئانەى وەرەتاو وئمانەتەرىن وچئوھى وئزدانیەو و یەردە و ئەلغانەتى ئىمە بیەن.

۳-فەرەقوبەینوژەن و پیاى

بەرەمین یاڭو وەرى ئى باسەیە، پەى ئانەى وزمئش پروو، ھەورامیانە رېك پئسەن وچى ئاڭەمیانە. نەك پانەى یاومئینە كە سنورئوما نیانەرە پەى وئما، بەلكو ھەورامیانە پئسە چەنى سنور ھورمالاین، ھەر پاسەبج سړھورمالاین. چئینە وچەك بەروو سەرو ناستەى حەڭیو، كە جە بەینو توخمو رەگەزەكا ئىنسانىەنە نیانشارە.

وختئو ماچى ھەورامیانە، ئتر یانى ئیر و مئلى ھەردویشا. ئیتر ماچى ژەنى و پیا پئوھرە. ئانە ئا ئەشناسە ئاڭەمییەنە، كە ئارو شەرق و غەرب و غەوارەك ھەلای نەتاوانشا نیازیو پراسەقینە دلئشەنە بارا بەر. بەلام ھەورامیانە متاوو بوچو وەلئەرىن واتائو، كە بەینوژەن و پیاپەنە جیاپیش ناستەن، واتائو وئزدانى بیەن، كە بەتەمامى ھەرەكەتو مەزەكەنە، ماناش پەنە دریا. ئا ھەرەكەتە شەھرستانى باش كەرؤ، بەغدادیچ ماچؤ:

”مەملەكەتو شارەزورىنە جە مەنتیقئونە، كە كویدسان و سەھەنڭە بئ، ئاما دلئوھ.“

خو جە وختو ئامای ئىسلامیچەنە، ھەر ھەورامیەك بئئى، باوھرتا بو، مەسعودى تەنھا نامئ ھەورامانیئ نەبەردەن، ئئندا رەسمو یاگەكئچش خەيالمانە كئشان.

ھەر ئاڭ نا، ئىبن كەسىرىچ، كەمش نەۋاتەن، ۋەختىۋ باس كەرۋ، ماچۇ: "پېرپو، كە كارىگەرئ بىئى بە بنەما ۋەلىنەكا باۋەرپشاۋە، عەقىدئشا بە ئامادەيى ژەن و پىاي بئ دلى ھەرەكەتەكەيشانە، ئامى و داشا پالو خەۋارىجەكا. ھەر ئىنە نا، بەلكوم خەۋارىجەكئ ۋەختىۋ ئامى دلى ئاڭىشا، ئاڭئ پەناشا دئ. كارئوشا كەرد، ئىسلامشا جە لاداي گىلناۋە. گىلناشاۋە پەي ئا حەدىسئ پەيامبەرى كە ماچۇ، فەرەقو بەينو عەرەبىۋى و حەبەشىۋى نىيەن، ھەردوئى متاۋا با بە خەلىفەۋ باۋەرپدارا، پا شەرتە ئىماندارئ با."

پاسە بۇ، ئىمە گرد بارئوۋەرە گىلئىۋە سەرو ھەمان ئا گلىئى، كە جە ئەۋەلۇ ياۋامارە. سەرو ئا گلىئىۋە، گردىما جەمىئە، كە جىايى بەينو ژەن و پىاي كۆمۇنتاۋ نەبىيەن. دەي كۆمۇنتاۋ كەردىۋى كۇنى ھەۋرىمانەن، ھىچ لايئوۋ دىنپانەن، پىسە پايتەختو ھەۋرامانى، يانى ھەۋرامانو تەختى، پىۋەرەبىيە، پارئزنايو ژەنئ، ئەسلەن ژەندۇسى و ژىۋاي ژەنانە، بە مانا جوانىيەكەش، يانى گىللايو پەي تەبىيەتئ، گىللايو پەي نەرمونىانى، لاشەرى، بىۋەي، ئاۋاز و ۋەشى، سىحر و عەشق، لەتافەت و شىرىنى، گردش گىبانيۋى زىندەن، مەر ھەر ھەۋرامانەنە جەسەما چەنىش سەۋۋە.

۴-ھەرمانى عەقلانىيە

ۋەربىيە، ۋىش جە ۋىشەنە ۋىنىۋى دىارو دلى ھەۋرامىيەكان، بە جۇرپو ئى بابەتە بىيەن پىسەۋ واتەۋە ۋەلىنا و قسە نەستەقاۋ دلىما. پەي نمانەي ماچا: ((ئەۋ ھەۋرامى كاغەزى چەرمەيچ موانۋە!))

تۋ بىيە ئى ۋاچئ! يەكسەر مىلى پەي ئەژناسەۋ پەبىيەردەي بە پەنەنپىيەكا. مىلى پەي پەبىجۋرىۋى، كە ھەۋرامىزۋان زانانش بە چىۋىۋى، كە ئەۋى تەرئ مەژگشا نەلان پەيش. ھەر ئانەيچ كارئش كەردەن، كە ھەمىشە ھەۋرامىيەكئ ئەۋدىمو چىۋەكاشا ۋانانۋ و دىيەن. ھەر ئانەيچ پاسەش كەردەن، نەگنا دلى گىرەۋكىشەيۋ و نەگنا دلى شەۋشۋرپو. جە گرڭو ئىنىشا گرنگتەر كارئشا كەردەن، كە بە ئەقلى قەرار بڭا، پەۋچى ھەۋرامىيەكئ دىر ئامىنە دلى ئىسلامى.

حسامەدىن نەقشبەندى، كە پىرۋفيسۋرپو تارىخى بئ، پەي يۋەمجارى، ئاڭ ئاما سەرو (شارەزورى) و (دەينەۋەرى) ۋىش نوپىست، ئاما كەلىمئ (نېم ئەزپايش) ئىستۋ و واتش ھەۋرامانا. ئاما دلى كوردىنە، بە شىۋىۋى ئەكادىمى سەرو تارىخو كوردى جە سەدەكا دلىپاسەينە نوپىستش، ماچۇ: ((ھەۋرامىيەكئ سەدەۋ چۋارى كۆچىنە، ئامىئى دلى ئىسلامى)).

دەي ئىنە پەنەما ماچۇ؛ تا ئا ياگئ شمشىر شىرازەو مەملەكەتەكەش گېرتەبى وئ،
هەورامىيەكئ ملشا نەڭا. كاتئو كەكەلىمەي تەبىو پىخامو ئاشتەوايى ئاموهرۇ،
ئىتر هەورامىيەكئ نەك بىي بە موسلمانئ، بەلكو بىي بە كەواسوورەكەو وئئ
لەشكرەكەو ئىسلامى. ئىسەيچ ھەر ئاڭئىئ، دىنەكەشا پىسەو وئش جە بەرو جىناتە
جەھەننەمىيەكەيەنە ئاستەنۇ و مانىوھى بەھەشتىيانئشا دىنەپەنە. پەوكاى چى دماي
دمايچۇ دىما، چنەدە گروپئ تىندىرەوئ ئامئ مەنتىقەكەما، هەورامىيەكئ نەلكئ پۆرەشا.

گەرەكما بواچو، سىفاتى ئاڭمى كە ئىنسانى جە زىنەدەپەرۋەكە تەرى جيا كەرۋە؛
عەقلەن. دەي عەقلىچ كاتئ وينئ، كە عەقلانىي بىيئ. ھەر ئانەيچ بىيەن بە پەمزىوى
رېخەيى دئى هەورامىيەكانە.

چىنە با سەرو چىوئوى تەرىچ تەرىچوھ و زورپوھ. گەرەكما بواچو عەقلانىيەي پا
مانئ نىيەن، كە عەتف و عەشق، ھەواس و ھەنەرە شارىاۋەكا ئىنسانى پىسە گرەوھ
و خوھى فەرامۇش كەرمىئ. ئەسلەن تازەتەرىن تىۋرەنە ماچا: "ھىچ كەس پىسە
عەقلانىيەكا، عەلاقەش چەنى گرەوھى، وەشى، خوھى، خەيالى، ئەدەبى، عەشقى،
پۇمانسىيەتى نىيەن".

ئى قسئ زووتەر چەپاۋانەكەش واچئ. چىنە جواپئوى جوانو ئانەيچە مەدەيئ، كە
جى هەورامىيەكئ شىعەرەنە ئىئى وەلىۋە؟ چون شىعەرەيچ سىفاتىيۋى هەورامىيانەن،
ھەر پىسە چەنى سىفاتىيۋى ئاڭمىيانەيچا.

گەرەكم بئ، پى بابەتەيە ئانەيە و زورپوھ، كە هەورامىيانە؛ پىسەنە واچئى فەرەنگو
ھەورامىيەكا، ئىنەيچە ھەق پاسەن فرەتەرىن قسئش سەر كەرمىئ. چون فەرەنگو
ئىمە دۆلەمەنەن، فەرەنگىۋا رېخەش ئىنا دئى زەوارو زاگرۇزىيەكانە. ھەورامان دئو
زاگرۇزىن و زامنو داۋەنەي ئا دئىيە، ھەرچىۋىو كە هەورامىيانە بۇ، يانى ئاڭمىيانەن.

چىنە خيالما واچوو، چەنى (شانەدەر) ھەنە، كۆدئوھ كارىگەرەو ئەنسرۇپۇلۇجيا و
ئىكۇلۇجيا و ئىنسانى ئىزىۋە، پا جۇرەيچ قسەكەردەي سەرو ھەرچىۋىو ھەورامىيانەي،
ئىستەيۇ و كۆدئوى كارىگەرەكەلچەرە ئىنسانىيەكەين.

تەسەۋف چىشەن و كەيۇن

دەسس پەنە كەردە؟

نازاد ئەمىن عەللاھىدىن نەقىشەندى

بە كالئورنۇسو كۆمپيوتەير- زانكۆۋ ئەمىركا، چنڭىن كۆرەپ سىمىنارىش جە زانكۆكاۋ ئەمىركا (پىندىۋىرك، تەكساس، ھوستون يوستۇن، كاليفورنىيا) يەنە بەردىئى راۋە. بەرنامى رادوئىنىش جە ئەمىركانە بەردەن راۋە. بەرنامى تەلەفونى (ھانە رەنگىنە) ىش پەي يەكەمجارى بە زوانى ھەۋرامى بەردەن راۋە. شارەزاۋ ۋەزارەتو رۇشنىۋىرى ھۆكۈمەتو ھەرىمۇ كوردستانى بىيەن. راۋەبەرۋ نويستەۋ گۆڭۋارو (ھەۋرامانى) ى بىيەن، ئەندامو دەسەۋ راۋەبەرى مەلئەندو رۇشنىۋىرى ھەۋرامانى بىيەن. چنڭىن وتارىش جە پۇنامە و گۆڭۋارەكاۋ دلى و بەرو ۋلائىنە ۋلاكەردىئى.

سەرەتاۋ ژىۋايۇ، بىياڭدەم خولياۋ ئانەيش بىيەن بزائۇ چكۆۋە ئامان و پەي كۇي ملۇ؟ چەنى ئامان و چەنى ملۇ؟ دىماتەر تەماشەۋ دەۋرۋبەرۋ وئىش كەردەن، دىماۋ ۋىشكناي وئىش و دەۋرۋبەرەكەيش سەرەش پەي ئاسمانى و ھەسارەكاۋ گەردوۋنى بەرز كەردەنۇ، ئى پەرسىشە لاۋە دروسە بىيەن، ئىنە چىشەن چەنى دروسكرىان چەنى گىلۇ؟ چەنى رىكوزيان؟ ديارەن ئا جۇرە كەسئ كە گىلا پەي ئانەى بزانا دىنيا چىشەنە؟ جىاۋازىئى چانىشا كە ۋىر نەمەكەراۋە و پىسە راۋىەرپۇ مەيا و ملا، ئى دەسە جە خەلكى كە گىلئىئى شۇنەۋ ئەنەياۋاي ئەو خوداى و پەرۋەردگار و گەردوۋنى و كائىناتى، چەنى مەرۇف ئامانەنە بىيەى؟ ئىئى بە زاھىد و خودائەژناس مژماريا كە جە ناخو دلىۋ باورشا بە دروسكەر و خولقپنەرپۇ ھەن.

ئى دىناۋ كەۋن و كائىناتە، جە وئىشۇ دروس نەمەۋ، تاۋمىۋ ۋاجىئى تەسەۋف چا ۋەختۇ دەسس پەنەكەردەن و قۇناخ بە قۇناخ چەنى ۋەلئىكەۋتەى يام لۋاى ۋەرۋى بىياڭمى و ئاماي ئايىنە ئاسمانىەكا، تەسەۋفچ بە ماناۋ خوداپەرەسى و شۇنەۋ ھەقىرە گىلان، سەرەمپە چەنى بەشەرى بىيەن و گەشەش كەردەن، سەرەمپۇ ئايىنى پىرۋوز ئىسلامى ۋەستەرە پەي بەشەرى، تەسەۋف پەشتىش بەستە بە ئايەتە قورئانىەكا و فەرمودەكاۋ

پێغه‌مه‌رو موسوڵمانا محمد (صلی الله علیه وسلم) ئی باوره به‌هێزته‌ر بی، که‌سایه‌تیه دیاره‌کئی سه‌ردمو ئامای ئیسلامی پێسه (سه‌لمانی فارسی و ئه‌بو زه‌ری غه‌فاری و ...) رێبازو ته‌سه‌وفیشا گێرت، چا وه‌ختۆ ته‌سه‌وفی ئیسلامی ده‌سپه‌نه‌که‌رۆ که‌ وێش جه‌ یه‌رئ ئه‌سلئ بنه‌ره‌تیانه‌ موینه‌وه‌: (شه‌ریعه‌ت، ته‌ریقه‌ت، ئیحسان) و جه‌ فره‌و وڵاتاو دنیایه‌ لایه‌نگیرو وێشا هه‌ن.

وه‌لاتو وێچمانه‌ کوردسانو باشوری، رێبازو ته‌سه‌وفو ته‌ریقه‌تو نه‌قشبه‌ندی په‌ی یه‌که‌م جاری زیاته‌ر جه‌ دووه‌ سه‌د سائئ چپوه‌لئ، مه‌ولانا خالد نه‌قشبه‌ندی شاره‌زووری ئی رێبازه‌شه‌ ئارد کوردسان و شیخ عوسمان سیراج الدین نه‌قشبه‌ندی یه‌که‌مو ته‌وێلئ، یوه‌م خه‌لیفه‌و مه‌ولانا خالدی بیه‌ن جه‌ کوردستانوعێراق.

ئێ رێبازه‌ سه‌رو ده‌سو شیخ عوسمان سیراج الدینی یوه‌می، ته‌وێلینه‌ ده‌شش په‌نه‌که‌رد و دماته‌ر بیاری و باخه‌کۆن بیه‌ن به‌ ناوه‌ندیوی دیار په‌ی رێبازو نه‌قشبه‌ندی و دمای گه‌ردو کوردسانی و وڵاتا ده‌وروبه‌ری به‌تایبه‌ت ئێران و تورکیه‌ش گێرتۆ.

ئانه‌ لاو ئیمه‌وه‌ گرنگه‌ن بزانه‌ی ئایا ته‌سه‌وف چێشش په‌ی ئیمه‌ی کوردی که‌رده‌ن؟ چ خه‌مه‌تیوش به‌ خه‌لکه‌که‌یما که‌رده‌ن و یارو ژبوای کۆمه‌لاتی و په‌روه‌رده‌ و ئه‌ده‌ب، سیاسه‌ت، پێوه‌ره‌ ژبوای و قبوڵ که‌رده‌ی یۆترینی و جیاوازی و یروپای؟ سه‌رده‌مو شیخ عوسمان سیراج الدینی یوه‌می، خانه‌قاو مه‌دره‌سه‌و ته‌وێلئ مه‌زیا‌ره‌ و ده‌وریوی سه‌ره‌کی و دیارش بی جه‌ په‌نه‌یاوانای زانا و دانا و هونه‌ر و ئه‌ده‌بیو کوردی و نامئ ئا گه‌وره‌ پیا‌یا هه‌ر به‌ زینه‌ده‌یی مه‌نۆوه‌. مه‌دره‌سه‌و خانه‌قاو نه‌قشبه‌ندی هه‌ورامانه‌، بیه‌ن به‌ یاکئ کۆبیه‌یۆ زانایا سه‌رانسه‌رو کوردسانی و وڵاتا ده‌وروبه‌ری.

ئا ئه‌دیب و شاعیر و نوێسه‌ر، کورد بیه‌بۆ یا عه‌ره‌ب و فارس و تورک، به‌بی هه‌چ کێشه‌ و جیاوازییۆ سه‌رقالۆ په‌یجۆری و ئه‌وه‌وانای و ده‌رس واته‌یۆ بییئئ، ئا زانیاریئ که‌ ده‌سشا گنئئ یاونئینشاهه‌ شارو وڵاته‌کاو وێشا، پی جۆره‌ نامئ کوردسانی به‌ تایبه‌ت ته‌وێلئ و بیاری و باخه‌کۆنی که‌وته‌ سه‌رو زوانو رۆشنویرا و ئه‌دیب و نوێسه‌ر و زانایا کوردسانی و وڵاتو ده‌وروبه‌رینه‌، تورکیه‌ و وڵاته‌ عه‌ره‌بیه‌کانه‌ نامئ کوردسانی بیی قسئ سه‌رو زوانا، شام و دیمه‌شق تا کلیس و دیاربه‌کر و یاگای ته‌رۆ خه‌لک پوه‌و هه‌ورامان ئئئ په‌ی ده‌سوسته‌ی زانستی و هورگێرته‌ی ته‌ریقه‌تی، ئینه‌ وێش بییه‌بی سه‌رچه‌میوی په‌ی خاسته‌ر که‌رده‌ی بارو گوزه‌رانو خه‌لکه‌که‌ی و ژبوای ناوچه‌که‌ی به‌ شیویوی وه‌رفراوان، هه‌رپاسه‌ گه‌شه‌که‌رده‌ی ئابووری په‌ی وڵاته‌که‌یما، هه‌مان وه‌ختنه‌ خه‌لکو ئیمه‌ش ئاشناکه‌رد به‌ خه‌لکو نه‌ته‌وه‌ و زوان و که‌لتووری جیاوازی، که‌

تاواما پښوه ناشتياننه و برايانه بهوېشى و بڼ كښه بڅيومى، ئينه چ دهسكه وتيوى تهرڼ
جه پهره رده و ته سه وځي.

سه بارهت به پښوه رڼيواي ناشتياننه و قبولكه رده ي راي جياوازي و باورپيه ي پانه ي كه
مروځ نازادهن جه دينداري و بڼ دينينه، ئانه په يوه ندى رڅين بهينو به ندى چهنى
خوځاو وښ، په ي نمونه ي حه زره تو شځ عوسمان سراج الدين يوه مې، جه نامپوهنه
په ي موريد و مه نسوبې، كه كتيو (يادو مه رده) ده قو نامه كه ي ئامان بنويسه كه ش
ماموساي پايه به رز مه للا عه بدولكه ريمى موده رسهن، حه زره تو شځ عوسمان سراج
الدين يوه مې پسه فه رماوؤ: (شمه كه ملدى رووه و خانه قا و مزگي په ي نماو سه حې،
چه ولاوه كابرايه تهر به سه روه شى مه يخانؤ گيلووه، په يتا نيه ن و نمه بو وينا چاځى به
خاسته ر بزاندى! يه كه م: وهر و ئانه ي ئا كه سه خوځاي دروسكه رده ن، خوځا چيوى
خراب دروس نمه كه رؤ، دووه م: ئاينده ناديارهن چانه ينه سه واي ئا كه سه واريؤ بارپوى
خاسته رهره و تويچ واريه ي بارپوى خراپه ره، تؤ مشؤم ته نيا خوځات مه تللب بؤ).

رووه و سياسيؤ نه هلو ته سه وځي وښا فره تيكله ل نمه كه را، باورپشا پاسهن كه سياست
په ي سياسته تمه دارا جيا بازا و سياسته تمه دارى نه ركو سه رو شانپه شانه وه لاتي پاريزنا
و گليركيوى ئارام و ئاوه دان مه رزناره، په ي ئانه ي هه ركه س خه ريكو هه رمانه و تاعه تو
وښ بؤ، وه ليم هه ركاتيو په نه واز بيه بو، نه هلو ته سه وځي ريزي يوه مه نه بيځي په ي
به رگري نه و خاك و نيشتمانى، شځ سه عيدي پيران و شځ عبيدالله نه هري تا قازي
مه مه د و شځي نه مر گه واهي ئي پاسيه يځي، په پره وانو رڼ بازو پيرؤزو نه قشبه ندى و
قادري و ته ريغه ته كئ تهرچ كورد ساننه، داوا و ناشتي و يه كيزي خه لكيكه را .

ئەروپادۆسەنى، وئپەرس مەبە

شەوقى ەلى _ شەيدا

جە سالەو نەوئەدەكاوە ملۇئە دلى دنياو ھونیا نوېستەى، وە جە سالەو ۲۰۰۴ بۇ بە ئەندام و دەسەو بنوېساو وەلاکریاو ھۆرامانى، یەرئى بەرھەمئ وەلا کریئش ھەئى بەنامئ (خامەو بېدارى ، پازەو ھونیاکام، چنگلیو جە باخلەى) وە چنئ سۆقاتى و پەنەزانائش پەنە بەخشېئى پەى بەشدارى کۆرەو شعراو دۆرەو پازوانى و بەرنامەى ھۆرامى تەلەفزیۆنى، دما سۆقاتئش کە سپاسو پەنەزانای بئ جە بۇئەو بەشدارئش جە ئەنجومەنو یۇ وەستەو (حەرفە) ھۆرامیاکانە جە رېکوزیاو (ژیواى) ئیسەچ سەرەمپە خجئ و نوېستەیا بە زوانى ھۆرامى.

سەرەتایئش جە ھەلەبجە وانان، دمتەر جە سالەو ۱۹۸۷ ى بە بایس و تئکشیەو وەزەو ھەلەبجەى خانەوادەکەشا پروەش نیئە ولات و ئیرانى و جە ئۆردوگاو (سەریاس) ى ئەرەنئشئى باو دمتەر جە ئاخرو سالەو ۱۹۸۸ مگئلاو پەى عراق و جە شارو سلیمانئەى ئەرەنئشئى با، چاگە تا پۇلو یەرى سانەوى کە ئیسە پەنەش ماچا (۹) ى بنەرەتى وانان. جە سالەو ۱۹۹۱ ى مگئلاو پەى ھەلەبجەى، شەوقى شەیدا جە سالەو نەوئەدەكاوە ملۇئە دلى دنياو ھونیا نوېستەى، وە جە سالەو ۲۰۰۴ بۇ بە ئەندام و دەسەو بنوېساو وەلاکریاو ھۆرامانى، شەوقى شەیدا یەرئى بەرھەمئ وەلا کریئش ھەئى بەنامئ (خامەو بېدارى ، پازەو ھونیاکام، چنگلیو جە باخلەى) وە چنئ سۆقاتى و پەنەزانائش پەنە بەخشېئى پەى بەشدارى کۆرەو شعراو دۆرەو پازوانى و بەرنامەى ھۆرامى تەلەفزیۆنى، دما سۆقاتئش کە سپاسو پەنەزانای بئ جە بۇئەو بەشدارئش جە ئەنجومەنو یۇ وەستەو (حەرفە) ھۆرامیاکانە جە رېکوزیاو (ژیواى) ئیسەچ سەرەمپە خجئ و نوېستەیا بە زوانى ھۆرامى.

وئئینە

یۇ جە کئشەکاو ئئمەى ئانزانى ئانەن و یارئوما گرت، گرد یام برئو جە ییارەکای تەر و ژوایما مەوزمئ پەشتەو کەنۇلاو بە جۆرئو پەشتى کەرمئ جە ییارەکای تەرى،

مه‌رهنجیو ما ئى وياره هه‌كه خجلیشه‌نئى چه‌نى وياره‌كاتهرى یوى نمه‌گێرؤوه. جه وه‌ختینه به‌ جوړیوى گردین، وياره‌كئ پێسه‌ئى میوه‌ی و حه‌ر یو تامیو مڌا و په‌نه‌وازییوى تاییه‌ت به‌ ویشا هه‌نشا.

په‌ی نموونه‌ی هه‌كه ويارو دینیمه‌ گێرت، وياره‌كای ته‌رو ژيوای موزمئ په‌شته‌و گۆشا و مه‌رهنجیو ما وياره‌كئ ته‌رى دنیا ییئى، ئینه‌یچ وياردؤسى نیه‌ن، یام ویشه‌رسین یام نه‌نه‌ی‌یاواین جه‌ دینى، چون دین ئامان رانمانیمه‌ بکه‌رؤ په‌ی چه‌نى مامه‌له‌که‌رده‌ی چه‌نى گردو وياره‌كا.

وه‌ختی چامنه‌یچ هه‌ن، ئه‌ر که‌سیو وياریوى ته‌ره‌نه‌ قسیمی په‌ی بکه‌رؤ، وياره‌که‌یش به‌د مڌه‌یئ قه‌له‌م، ئینه‌یچ هه‌یچ دینیونه‌ راش نمه‌بووه، به‌تاییه‌ دینو ئسلامی دینیوى وه‌روه‌لان، ئینه‌ ئانه‌ی میاونؤنه‌ هه‌كه‌ خاس جه‌ وياره‌ دینیه‌که‌ی حالئ نه‌بیئىئى. ئانه‌ی کیشه‌ په‌ی ئانزانه‌كا مه‌سازنؤ، ئا ويارنه‌ هه‌كه‌ چه‌نه‌شه‌نئى، شیش نمه‌که‌رمیوه‌ و نمه‌لمینه‌ بنجه‌ش، تا خاس بزانه‌ی چیشش چه‌نه‌ن و داواو چیشیمه‌ وه‌نه‌مه‌که‌رؤ. ئینه‌ وه‌رواتیو یام وه‌لینیوه‌ بئ په‌ی وه‌ره‌چه‌م پړوشنى کوره‌كو بابته‌که‌ی.

ویاردؤسى

من جه‌ (۲۰۰۴)ۆ، ئینانا دلئ کاروانو پارێزناى زوانو هۆرامینه‌، چه‌نى هه‌ر هامزوانیویم هه‌كه‌ به‌ مه‌یلو ویش ئامابؤنه‌ دلئ ئى کاروانه‌یه‌. ئانه‌ی ئى پړئ ته‌ختیشه‌ لاو منؤ سه‌خته‌ که‌ردیئى، ئانه‌ بئ هه‌كه‌ به‌ مه‌خسه‌دؤ دؤله‌مه‌نڌکه‌رده‌ی کاروانه‌که‌ی، ته‌قه‌ دیئى به‌ره‌و فره‌و که‌سى، په‌ی ئانه‌یه‌ خوڤکه‌ش بکه‌رو په‌ی دلئ کاروانه‌که‌ی. فره‌و جارى پام گئى لاو برپؤ مسلمانا یام برپؤ مه‌للايا، وه‌ختیو کوره‌كو خوڤکه‌کیش په‌ی شیکه‌ریناوه‌ هه‌كه‌ پارێزناى زوانیه‌ن، هه‌ر یوشا به‌ ته‌شکیو جواب دیوه‌. ییشا به‌ ته‌شکیوى زه‌ریف و ده‌سه‌شانه‌ی فره‌ ئى پیاویمؤ، بیچشا به‌ ته‌شکیوى نه‌خونچیا جوابم دیوه‌. من چیگه‌نه‌ باسو ئا جوابا مکه‌رو، هه‌كه‌ نه‌خونچئ/ نه‌گونجئ بیئى لامؤ. که‌سى چامنه‌شا چه‌نه‌بئ واجئ: (خجلی چیشه‌ندئ گردیمه‌ برینئى و مشیو برپاما به‌ پئوه‌ره‌ ژيوای بؤنه‌! ئى که‌سه‌ هه‌كه‌ ویش پێسه‌و خه‌موه‌ریوى په‌ی گلیرگای یام دینى به‌روزی، ویش جه‌ ویشه‌نه‌ ده‌رده‌نه‌ په‌ی دینى و په‌ی گلیرگای، مشؤ په‌رسئى چی؟

چون ئى جوړه‌ که‌سئ ویشا هۆرواسته‌ن دینیهره‌ و پا جوړه‌ (فتوا) مڌا، هه‌كه‌ هه‌وه‌سشا په‌نه‌ش وه‌شه‌ن، نه‌ك پا جوړه‌ هه‌كه‌ دین په‌نه‌ش خاسه‌ن و شه‌ریه‌ن. من په‌نه‌م خاسا ئى فرسه‌ته‌یه‌ جه‌ ده‌س نه‌دهو، چی وه‌لاکریاو (زوانه‌وانى)یه‌نه‌ ئى په‌رسئ بکه‌رونه‌، چا که‌سا هه‌كه‌ پى جوړه‌ ویر مه‌که‌راوه‌ جه‌ پارێزناى زوانى و پاسه‌ میاوانه‌ پارێزناى زوانى زه‌ره‌رش هه‌ن و ئنڌه‌ بابته‌یوى دنیا ییه‌ن، ئنڌه‌ بابته‌یوى دینى نییه‌ن و

دلى دىنيەنە راش نەمەبۇۋە.

چىگەنە پەرسوشاۋەنە ئاخۇ خوڭا ئاسمان و ھەسارى و مانگە و رۇجيار و زەمىنش نەدروسىنى؟ ئاخۇ ياگە دەسو خوڭايشا پۈۋە ديار نىيەن؟ ئاخۇ خوڭاى پەى بەروستەى (ئايات) دەسەلات و وئىش نەدروسىنىئىش؟ ئاخۇ دلى زەمىنيەنە ھەزاران جوړى گياندار نىيەن؟ ئاخۇ ھەريۇ جە گياندارا بە جوړيو دەنگو وئىش نەشناسيان؟ ئاخۇ متاوى بە بلبلى بواجى زەرەزى؟ ئاخۇ خوڭا نەتاوئى گرڭو گياندارەكا بەيەك دەنگو يەك تەشك بدروسنو؟ ئاخۇ ئانزانىچ يۇ نىيەن جە ئاياتە ئىژاكاش سەرو ئى زەمىنيۇ؟ ئاخۇ خوڭا جە بۇنەو ئانزانىو دنياش نەدروسىنى؟ ئاخۇ خوڭا جە قورنەنە ئىژايى ئانزانىش نە ئىژان؟ ھەكە مفرماوۋ (وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ).

ھەرياسە خوڭا ئانزانىش بە چىنڭ تەشكىو چىنڭ زوانى جىي نەدروسنان؟

﴿وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَالْوِلْدَانِ﴾ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْعَالَمِينَ (۲۲) ﴿الروم.

ئاخۇم خوڭا جە قورنەنەنە بەس باسو نما و رۇچەيش كەردەن پەى ئانزانى يام پەى برودادار؟ ئاخۇم خوڭا خەلكش ھاگاڭار نەكەردەن چانەى ھەكە چەنىش دروسنان و خاستەرىنشا كامەن؟ ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِّن ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا﴾ إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿الحجرات.

ئى پەرسى گرڭ پەى ئا ھامزوانە مسلمان و برىو چا مەللا ئىژايانە، ھەكە پاسە مياوانىنە پارىزنای زوانى زەرەرش ھەن پەى پىۋەرە ژىۋاى! تۇ باسو پىۋەرە ژىۋاى مكەرى باسئوى تاق نىەن، باسئوى (جمع) كۆن، تۇ چىچ ۋەخت متاوى بە كەسئوى (تاق) ى ھەكە ئەڭاۋ تاتەش بەس ئىڭشا بىەن، بواجى چەنى ۋالە و برالەكات عال بە! جە ۋەختئونە ھىچ ۋالە و برالئوش نىيەن تاجەنىشا عال بۇنە. تۇ ماچى پىۋەرە ژىۋاى يانى گلرگىو ھەكە دىنى جيا جىي و زوانى جىيىش چەنەبا، ئەر ملەئىو گرد يەك دىنو يەك زوانو يەك فەرھەنگش بۇ، (ئىتر) ھەنى چەنى كى پىۋەرەژىۋاى؟

ۋەختئو تۇ مواچى پىۋەرە ژىۋاى ھەر وئىت دڭانت نىان زوان جىياى وئىتەرە، ئەر تەماشەو بنەماكاو (دىموكراسى)ى بکەرمئ سەرو يەرئى بنجاۋە بنەپرت نريان: ۱- فرە زوانى. ۲- فرە دىنى. ۳- فرە فکرىي.

ئاخۇ سەرزەمىنيۋەنە كە يەك زوان و يەك دىن و يەك(فكر) بۇ، پەنەۋازىش بە (دىموكراسى) ھەن؟

پەرسئوى تەرەم پەى مىللەتە ۋەرانۋەرەكەو ھۆرامىن، ئاڭىچ ئانەن ھەمان قسەو

مسلمانه يام برېئو جه مه لّلا هۆراميه كا مكه راوه، ئاخو ئانه ي هه كه هۆرامى نه مان زوان پارېژنايش چ زهره رېوش جه بيه و تۇ دان؟ جه وه ختيونه وىچت هامدردنه چهنى وهرانوهرهكات بهس په ي دژان نيای پورهيت هه زاره ها قوربانيت ديئ. ئاخو ئا تيغه هه كه وهرانوهرهكات دانشا ئو تۇ، تا چنډ دروسه ن مالىشو كه سيوى ته ريره يام ميلله تيويره، هه كه بهس زوانيش جيان، وه ليم هامدينته ن، هامساته ن، هامسه نكه رته ن، هامونته ن، دژمنه كئ تۇ دژمنئ ئيديچيه نئ.

ئاخوئم ئا دينه هه كه تۇ گيترته ن، تا چنډ رازيه ن و شه رعيه ن لاشو، لاقرتيئ بكه ري به ميلله تي وهرانوهرهكات؟ كه راگيتره ي جه واناي و پارېژناي زوانى سه خته رين و به ئيشته رين لاقرتيه نه.

ئاخو جه قورئانه نه بهس ئايه ته و نما و رۇچيه ت ئه ژنه ويئنه؟ يام ئى ئايه تيچته ئه ژنه ويئنه، وه ليم وئيت لامذه ي چهنه ش، خوڏا به ئه مره فه رماوؤ: ئه ي بروادارا ملله تيوى يام قه وميئا لاقرتيئ مه كه ردئ به ملله تيوى يام قه وميوى ته ريتا.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِّنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَن يَكُونُوا خَيْرًا مِّنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِّنْ نِّسَاءٍ عَسَىٰ أَن يَكُنَّ خَيْرًا مِّنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الْإِسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَن يَتَّبِعْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾ (الحجرات)

فره به داخو فره كه سى يام فره و گه لا به چه په وانو ياوئنيئنه واچئ (عنصوريه ت)! وه ختيو به زوانو وئيت مه دوى ماچو مه دوه! چئ ئنډه (عنصوره نئ)! به په يلوايو تۇ چيگه نه كامشا عنصوره ن؟ ئانه ي هه كه پا زوانيه ئه ڏيش گۇچنان مدوؤ، يام ئا كه سه هه كه پا زوانيه ئه ڏاو وئيش په نه ش به خشان، پئ كه سيه ماچو به زوانو ئه ڏيئ مه دوه. عنصور ئا كه سه نيه ن هه كه پئسه و ژهره ژى به زوانو وئيش موانو، ئا كه سه نه هه كه به نامئ عنصوريه تيؤ راگيري جه وهرانوهرهكاش مكه رؤ. پئسه خاناي قوبادى ماچو:

مه علومه ن جه ده ور دنياي په ر ئه نديش

دلشاده ن هه ركه س وه زوانى وئيش

ئا كه سه وئيه رسه ن هه كه دلشاده ن به زوانو وئيش، يام ئا كه سه هه كه دلشادى تۇ تيكمڏو په ي دلشادى وئيش؟

چيگه نه په رسيوه وئيش قيته مه كه رؤوه: زوان باسيوى سياسيه ن يام زانشتى؟

تا ياگيو راگيريش نه كريؤ باسيوى زانشتيه ن، وه ليم هه كه راگيريش چه نه كريا، بو به باسيوى سياسى.

با بەكوللى ئەشناسناى پەى سىياسەتى بىكەرمى، سىياسەت يانى چەنەزانى ئەر پەى خزمەتى بەكار بىرئۇ، ۋەلىم ئەگەر پەى دلئىنەبەردەى بۇ، يام پەى دەسكۇتئوى ناحەقى بۇ، ئاۋەختە مەبۇنە بە فئىلزانى (چەنەزانا، فئىلزانى)، كە ھەردوئى جە دنياۋ سىياسەتئەنە پەنەشا موچىۋ سىياسەت. ۋەلىم جە دىمە (ۋاقە) يەكەنە فرە جە يۋى جىيئى دلى مىللەتئوئىنە يام گلئىرگايەنە.

ئەگەر كەسئوى قسەزان و چەنەزان و نەرم و سەرووئى، ھەرمانئوى عالە بىكەرۇ و پەى خزمەتكەردەى بۇ پەى مىللەتى و ۋەتەنىش، پەنەش ماچا (سىياسەتمەدار)، يانى چەنەزان ۋە بە چەپەۋانەىچۇ پەنەش موچىۋ (سىياسەتباز) يانى فئىلباز.

سىياسەتمەدار و سىياسەتباز ئەۋەجەش بە زانائى و نەزانئوئىنە، گرد كەسئو ئى سىفەتەشە چەنەن، چ زارۇللە بۇ، چ گەۋرە بۇ، زەنى بۇ يام پىا، چىردەسە بۇ يام سەردەسە ھىچ فەرق نەمەكەرۇ. تۇتە ماشەۋ زارۇلئوى بىكەرە ۋەختئو ئەڭاش مڈۇشۋەنە، ماچۇ بەخوڭا تاتەم ئاماۋە شىكاتت مەروو! چىگەنە چەنەزانائىش بەكارئورد پەى وئى قوتار كەردەى چانەيە ئەڭاش شىكاتو ئىڭى نەكەرۇ لاۋ تاتەىشۇ، ھەكە ھارئىش كەردئى و بى گۇشى ئەڭىش كەردەنىش، ئىنە وئىش جە وئىشەنە سىياسەتەن.

يام دزئو خجلا رپئوە بئزۋە پەى دزى كەردەى جە دوكانئوى يام يانئوى، سەرمەرە ئىنا وىرو ئانەنە فرسەتئوى بى تەرسش پەى ھۇرېگنۇ، پەى ئى مەخسەڭيە ھەزار فئىلئى مئزۋۋە تا بزائۇ كامەشا سەركۆتەتەرەن، ئىنە (فئىلزانىنە، يام سىياسەتباز) يەن. ساحتب يانەكەىچ يام دوكاندارەكە بەرە و بالئىنو وئىش خاس ژەنان، چەنى ئانەىچە كامئرى ئەۋەشارئىش نئىئىئىرە تەموەۋ دوكانەكەىچ يام يانەكەىچ، ئىنەىچ پەنەش موچىۋ (چەنەزانى، سىياسەتمەدار). ئا قسئى ھەكە ماچۇ (ئا خورماۋى تۇ ۋاردئىنە پئىشەكەش ئىنا كىسەمەنە)، ئىنە كەسئوى فرە چەنەزانى واتئىنە، ھەكە زانۇ ۋەرانۋەرەكەش خجلا بىخەلەتنۇش بە قسئى ساقئ و نەرمى، پۆكەى بە چەنەزانائىش رپوۋ ئا كەسەىچۇ مدرانۇ، ھەكە خجلەن پىسە ماچا شىرىن و فەرھاڭش پەى بوانۋە پەى خەلەتنائىش پەى ھەر مەخسەڭىۋى بۇ.

سىياسەتباز جار ھەن فرە نەرم و سەروئىن، تا ئاۋەختە ھەكە بەنەرمى مەخسەڭەكەش سەرش گئىرت، ھەكە زاناش ۋەرانۋەرەكەش بەئاگان و وئىش دلئىدەس نەمەكەرۇ، ئاۋەخت پەنا مەرۇ پەى ھەرەشا، ئەگەر بە ھەرەشىچ سەرنەكۆت پەنا مەرۇ پەى تىندوتئىرى.

پئىسە سەرۇ واتم: زوان تا ئاياگئ پەنەش ونىا و راگىرىش چەنەنەكرىا باسئوى

(زانىشتىن)، ۋەلىم ئەگەر ۋاگىرىش چەنە كىرىا ئاۋەخت بۇ بە (سىياسەت بازى)، چى ۋەختەنە (سىياسەت مەدار) چەنە زانانىش پەنە ۋازەن پەى ۋى قۇتار كەردەى.

تۇ بىدە ئا ۋەرە ۋى ھەكە سەيا ۋىو مگىر ۋىو مئىۋىش قەفەس جە ۋانائى ۋىش مگنۇ؟ ئى ۋەرە ۋى بەس ئا ۋا ۋىش چەنە گىرىانۇ نەتاۋ ۋىسە ۋا چەنە ھامراپاش كەشاۋكەش بىكەرۋنە، ۋەلىم خۇ متاۋ ۋەر ۋەخت مەىلش بى بوانۇنە ۋ بە گىر ۋىو دىئى ۋاچۇ: مە ۋەرە ۋەككى كەشەنا! گىرە چار ھەن مەراپىش پەى ۋەردەمو پاشاىا ۋ بى ئانەى بىتەر سۇ ۋانائى ۋىش مەكەرۋنە ۋ گىرە چىچ پاشىۋ نەتاۋ ۋامىش بىفارۇ جە ۋەرە ۋىو پەى گىاندار يام بالدارىۋى تەرى.

ئىمە ھەكە ۋىسە ۋەرە ۋەككى قەفەس كىرىنەى، كى ۋاگىرىش كەردەن جە قەسە كەردەىما بە ھۇرامى؟ كى ۋاگىرىش كەردەن چانەى بە زەرۋ ۋىما ۋەلا كىراى ھۇرامىما بۇ؟ كى ۋاگىرىش كەردەن ھەكە دلى فەسبوكى ۋ تەلگىرامىنە بە ھۇرامى بنوئىسەى؟ كى ۋاگىرىش كەردەن چانەى ھەر كەس جە ۋىارەكە ۋىشەنە بە پاۋ (پىسپۇر) ۋىش كىتب بەرىكەرۋنە ۋ ۋەلاش بىكەرۋە؟

سەرۋ شىكەردىۋى كۆلم سەرۋ (سىياسەتى) كەرد، ئەى ئاۋەزىت نەن پانەى ھەكە ۋا نەمدىرۋ زوانەكەت بلۇنە ۋەنگا؟ ۋىسە ۋزانەكەى تەرى سىياسەت بازىاۋ پەى سەردۋكەردەى تۇن، ھەكە ھاىت بىنەۋ مزانى تۋىچ مللەتۋەنى ۋ ۋىسە ۋمىللەتەكا تەرى زوانت ھەن؟

ئەى ئاۋەزىت نەن پانەى ھەكە بە (لەجە) نامى زوانەكەىت مارا، پەى ئىنەىنە ھەكە تۇ فرە تەقەلا نەۋەى ۋ ۋاچى ما ۋام لەھجەنا ئى ۋى ماننايشە پەى چىش؟ ئەى ئاۋەزىت نەن پانەى ھەر ۋىشا ۋوانە د ۋان منىا بىەى تۇرە، پانەى ھەكە بە ھۇرامى قىئى مەكەرى، گورج قەسەمت م ۋا ۋاچا تۇ ئا ۋا نەمەىاۋمىنە ۋ پەىما (ترجمە) بىكەرە؟

ئەى ئەگەر لەھجەنى، چى تەلەبو ھۇرگىلناى كىتبىت چەنە مەكەرا؟ گىر ۋىما مزانەى چىن ۋاچى يام چىن ۋىمانى ھەكە دەنگىشا داۋە ۋ زاناشا بە ھا ۋىنى گورج ھۇرشاگىلنى؟ بۇ چانىشا ھەكە ئىسە ۋىرما ۋىمانەككى مامۇسا) ئىبراھىم مەىكەى (بى بە نامى) گىچاۋە ۋىۋاى، كى دىەنش لەھجە پەى لەھجەى (ترجمە) بىكرو؟

ئاخۇ ئىمە جە ئارۋنە چىن پەنە ۋازىما بە (چەنە زانائى) ھەن؟ ئا ۋا چىن پەنە ۋازىما پا ۋاتى ھەن ھەكە ماچۇ: ئا خورمى ھەكە تۇ ۋاردىنە ۋىشەكەش ئىنا كىسەمەنە.

قىسۋەى عەرەبىيە ھەنە ھەكە ماچۇ: (كل ممنوع مرغوب). گىرە ئى (ممنوع) ۋ چار ھەن

چيوني خراپى نه خونچيا بۇ و ھەوھسو ئانزانى وھشەويسش مكرهونه و (مرغوب)ش مكرهونه و به تهرسيچۆ ملؤ پوهشو.

ئەى ئەگەرەكەتى ئى (ممنوع) ھ چيوني خونچيا و پەنەوازيوى تاييه بى، ئا وەخت ئانزانى ئەنەياوا و ڤەسەن به ئەمرەو عەقلىش بئەرس ملؤ دەمشؤ و تا ڤۇزگاراش بكرهؤ جە (ممنوع)ى، به چەپەوانەو (ممنوع)ى وەلىنى، ھەكە به ئەمرەو ھەوسيش به تهرسيؤ ملؤ پوهشو.

ئانزان جە گردو ويارەكانە پەنەوازيش به (چەنەزاناي) ھەن، وەرانونەرؤ (فيلزاناو)، خاستەرەن به زوانى سياسىچ بواچمئش پەنەوازيش به (سياسەتمەدار)ى ھەن وەرانونەرؤ (سياسەتبازاو)، ھەكە سەرؤ بەوردى ڤەرقو ھەردويم شيكەرەدنؤ.

با ئانەيچما وير نەشو، عاڤت و سياسەتبازاچ ئانەن، پەى قلىشنای درەختيوى ھيقي فرە وئشا نمەماننا، تەقەلا مكره دەسەو تەوهرى و ڤوازي جە درەختەكەى متاشا و مكرهناو، پەى زووتەر ئەوہېرەيش و قلىشنايش.

ئيمە جە ئارؤنە بەس نەبيئي به دەسەو تەوهرى ڤوازەكەى، چلەپؤپە و خەمواردەى و تەقەلا كەردەيا پەى ئەوہ مەنەيما و ڤۇزگار بيه و زوانەكەيما جە ھەرەشى دلئە شيهى. چون بەشوو ئانەيە خەموهرئو تەقەلادەرئى ھەنى، وئشا كەردەن به تەيمانە پەى زوانەكەى، ئەگەر دەسە تەوهرەكئ و ڤوازەكئ بازا، ھيچ ھەرەشيوى دلئەشيهى سەرؤ ھيچ ميللەتيؤ نيەن و ئەگەر بويچ عەمرش كولەن، فرە وەرگە نمەگيرؤ.

پەرساشا درەختى به چيش برپايؤ؟

ئندە بەرز بينى چەنى داريپؤ؟

واتش: مەپەرسدى چيشم كەرد به وئم

ھەم دەسە جە وئم ھەم ڤوازيچ جە وئم.

"دیل کارنگى" جە كتيبو (قانونەكئ ژيوای)ينە، نمونيوى زهرېفش ئاردەنؤ، ھەكە ماچؤ: (يؤ جە شارەكانە درەختيؤ بئ، فرە بەرز و قايم و ھيقم بئ، گيوائەشناسئ و درەخت ئەشناسەكئ عەمرو ئا درەختەيشا به (۴۰۰) سائى حساب كەردەبئ، ئندە بەھازبەن وەرگەو ئا گردو چەخماخا وھوريە و ئا گردو لاڤاواشە گيرتەن، ھەكە چا وەختەو عەمریشەنە ڤوشا دئيئ، وەلئم ماچؤ ئى درەختە بەھازە ناميە ناگەھان كرما دانە و به وەختيوى كەم ڤژنناشارە).

زوانى ھۆراميچ درەختيوى ھەزاران سالەن، ئەگەر وئما نەبيئي به كرمى پەيش ھيچ

قودره تئو نمه تاوؤ دلیشه نه بهرؤ.

چه نى جه وياروزو انينه تهرسيما مارمى؟

گرد ويارئو هه كه سهره تا لوايشه نه، به جورئو جه جوركا تهرسى يام شهرم پهى نازانى دروسيؤ، چى وهختنه نازان په نه وازيش به وئ قوتار كهردهى هه ن. نازان هه ن پسه ماچا پا منيؤ يه ههرو ويشه ره و ملؤنه ميئانه كه، نازانيچ هه ن مدرؤ تا كه سيؤ پرؤنه ميئان، تا بزانؤ سهركوته بؤ يام نا، تا بكه رؤش به تهرسه مار پهى ويش، جا ئى وياره چ ژورانبازي بؤ، يام مه له وانى بؤ، چ گليركايى بؤ، يام دينى و فهلسه فى و زانستى سياسى بؤ، فهرق نمه كه رؤ پهى نا كه سا هه كه سترئس يام شهرمشا هه ن، جه وهختو بهركوته يشانه يام جه وهختو يوؤهم لاقورئيشانه پهى هه ر وياريوى بؤ.

زوانى هؤرامى نزيكه و سه ديوى يام زياتهر كوته نه غه ربى، پشه ماچا پياش گهره ك بئ يوؤهم لاقور بنيؤ، نزيكه و ويسو پهنج سالا چپوه لته رى، ريكوزياو يونسكو نيمه و ئى تهرسيشه مارا نيمه كهى تهرش ئاسته جيا. ئاڭيچ ئانه بئ هؤشداريئوه شدا و واتش برئو زوانى هه نئ جه بؤنه و په نه نه نويس ته يشاوه و نه وانا يشاوه رؤوه و نه وه تاوياى لاقوره منيا، يو چا زوانا زوانى هؤرامى بئ، ئى هؤشداريه بئ به بايسو مه هيا بيهى هؤراميه كاو يوؤهم لاقوره نريا، هه كه وه لا كريئوى هؤرامى بئ به نامئ (هؤرامان)ى كه ويروكه و ئيژايا (نعمان فايق- هاوار، مامؤسا جمال بيدار)ى بئ. ئى لاقورئى نيمه كهى تهره تهرسه كئ هه كه يونسكو ئاستئ بئ جيا مه رپا.

چى ماچئى تهرسه مار؟ چون وه لته ر فره نه يارئينئى دئى كؤنيشته كانه، به زوانى نه ڭا بى ويما دومئ چ جا مه جه له و وه لا كريانه! ئى وه لا كريانه دهنگش داوه و ياوا لاو گرڭ قه له م به ده سيوى هؤرامى، هه ركه س مه يلش بئ تاوئى به شدارى بكه رؤنه و بابيه ته كاش وه لا بكه رؤوه دليشه نه. ئانهى هه كه فره شياو واته يا ئانه ن، ئى وه لا كريانه حؤت سائى په خش بئ، گردش سهرو ئهركو كاك نعمان هاوارى بئ، هه ركه سيؤ برئو زهرش به خشا بئ به وه لا كريانه، دئى وه لا كريانه يه نه ئيشاره ش په نه دريئو ده سوه شيش چه نه كريئ. ئانهى ياگئى باسيه نه ئى وه لا كريانه تهرسه و نويس تهى بابيه تى هؤراميش مارا، وه ليم به داخؤ تهرسه و زهرش نه مارا، كه سيوى تهر ناما چه نه شيه و ئى وه لا كريانه سائيو بگيئرؤنه وئ، جه وهختيونه هؤرامان چنڊه ها دؤله مه نڊيش چه نه ئى، گيره توى ئيژا بواجى نهى چى جه وهزاره تو رؤشنويريؤ بوجيوتا پهى فره ره م نه كه رد؟ سهرو جه باسو سياسه تيه نه به ته شيوى ورد ئى جوابه ته ده س مگنؤ.

سه ره راو ناگرڭو قورتا وه لا كريانه نزيكه و حؤت سالا سه ره مره بئ و دما جار جه بئ كه سيئنه مدرا و تا ئيسه نه ژمارى تازه ش به رنه كرده ن.

ئانەى ياڭى ئىزاين بواچۇش، ئانەن ئى وەلاكرىا ھەرمانەو وئش كەردەش و شەرم و تەرسەو ھۆرامى زواناش مارا و چا وئ بەكەم زانايە پۇزگارش بى. مەگەر كەسىو وئش مەيلش نەبىيەبۇ پسە ئەفلاتون ماچۇ: (ئەر ئازاڭى ئاسمانۇ بوارۇ ئانى حەزشا جە چىر دەسىا چەترە ھۆر مڭا).

پەيلوۋى جىاوازو پەرتەوازەيى

د.عەلى وەردى جە كىئىبو(لاقىرتىجارى عەقلىو ئانزانى)، ماچۇ وىرمەندە خەيالىيەكئ وەلتەرىچ و ئىسەيچ، حەر باسو ھامكارى و براپى و يەكەدەنگى مەكەرا بە خاسە، گردو مۇچىارەيەكاشا پەرتىئى چا مەسەلى و گردىچ ھامدەنگىئى سەرو ئا پەيلوۋايە، بە دەگمەن يۇشا چەنە ھۆركەتەن چا قانونىيە لوابۇ بەر. ئىمە نكوئى جە راسى ئى پەيلوۋايەو ئاڭىشا مەكەرمى. بىشك يەكەدەنگى ھازىيەنە پەي گلىرگاى، وەلىم ئىمە چەنى ئانەيچە جە ھەمان وەختىچەنە نەتاومى نكوئى جە زەرەرەكاو يۇيەيە بىكەرمى پەي سەرو گلىرگاو بىياڭمى. گلىرگەو بىياڭمى نەتاوۋ بە تەنبا يەكەدەنگى ژيونوۋە، گىرە مشىو چىوئو جە پەرتەوازەيچش چەنەبۇنە پەي ئانەى بىجمنۇش پروو وەلى.

وەلىيى ھەكە جەختشا كەردەنۇ سەرو تەنبا يۇ بىيەى، وەر و ئانەيە بىيەن، ھەكە تەماشەو يەك پروو مەسەلەكئىشا كەردەن، دىمەكەى تەرشا فەرامۇشكەردەن. بە مانىۋەى تەرە نىمەو راسىيەكاشا دركنان و نىمەكەى تەر بە ئەواشارىيى ئاستەنۇ و كەس نەيارانش چەنەشا كۆلىۋو. يەكەدەنگى يۇگرتەى دروسنۇ جە گلىرگانە، جە ھەمان وەختەنە مدرايچ دروسنۇ.

چىگەنە سەرو قسەكاو د.عەلى وەردىو مدرۇنە و ماچوو مەن وەلتەر فرە زگار بىئى جە دروسبىيەى پەيلوۋى جىاى چى مەسەلى ئەوۋەژيونى زوانى ھۆرامىيەنە. وەلىم ھەكە ياونى خزمەتو (د.عەلى وەردى) وچانىۋەمدا و مانىيىم سەياو، چون پەيىم بەركۇت ئەگەر ئا پەيلوۋايە جىا جىئ نەبىيىئى، ئانە ئى شۇتو مەسەلى ئەوۋەژيونى زوانى ھۆرامى، بە ئاميانىۋى تىشا ماسەكە نەگرسۇ، شۇتەكەيچما دەسەنە مشۇ. پەيىم بەركۇت پەيلوۋى جىا جىئ ئەگەر پەي شىونايچ با، پراويارو حەر رپئوۋ پاسە پەنە مەكەرۇ، سەرەمپە وىرش لاو كاروانەكەيشۇ بۇنە، فرە مەلۇنە چىربار و ئا پراويارا ھەكە سەرەرانە نىشتىئىئە و جە كاروانىۋى تەرەنە پەي مەخسەڭىۋى تايىبەو وئشا ئى رپشا گىرتىئە.

پەيىم بەركۇت ئەگەرەكەتى دۈە دەنگى نەبۇنە، يەكەدەنگىچ دروس نەبۇنە و قۇرتەكئ پرا ھەرەقىتەنەكئ نەمەپرا. پەيىم بەركۇت يەكەدەنگىئو بەئى فرە دەنگى فەراھەم ئامابۇ، عەمرش كۆلەن و وەرگەو دەنگىۋى ناگەھانى نەگىرۇنە.

كىشىياۋپەي دماي دماكۆتەي نىەن

ھىدايەت مەلۇزادە جە كىتىبو(وانەكاو ژىۋاى)يەنە ماچۇ: (مەتەرسە چانەي ھەكە ھەنگامىۋە بخىزىۋ دما يام بەيۋ دما، چۈن عانىۋ تىرە دلى كەمانەكەيشە مكىشىۋە دما، پەي ئانەين بە ھازىۋەي فرىۋە رۋوۋە ۋەلى بەرپشۇ.

چى چىنڭ سالىنە، تەقەلى فرى درېن زوانى ھۆرامى بلۇنە ۋەنگا، پىسەو زوانەكاي تەرو دىنې، ۋەلىم بەداخۇ تەقەلىكى سەر نەگىرئى ۋ تا ئىسەيچ سەرشا نەگىرئىنە. ئىنە ئانەي نەمىيانوۋ ھەكە ھۆرامى تەلەبىۋى ناقانونىش كەردەن، گىرە ئانەي ميانوۋ بە ناقانونى راشا پەنەنەدرىنە ھەرمان بەدەسەكى ملەكە چى قانونى نەبىيئى.

بى ھاگى چانەي زوانو ئەڭاى، چەنى شۇتو ئەڭى ملۇنە دلى بەڭەنو ئانزانى، بە مەردەي ئا بەڭەنيە ئا زوانە ملۇ بەر. "كۆمەل ئەشەسەكى"

شەرت نىەن زوان جە ۋەنگاى دۆلەتى يام ھۆكمىيەنە پارىزىۋ، زوانىچ ھەنى ئىنې ۋەنگانە ۋەلەتچىشا ھەن، خجلا نىمەي زىانەرۋ ۋاچە رەسەنەكاو ۋىشا بەتەمامى جە دەسبىڭا، پەي نەمۇنەي ئى زوانە(اكىد دوخانىيات مەمنوع است)(ھەكە سىگار كىشىدن از نەزەر مەراجە) ئىنە كۆگەش ئا زوانە رەسەنەنە ھەكە ۋەلەتەر بىەنشا؟

كەشۇكۇ كەمەرەكى ھۆرامانى چىنڭ ھىقىمىئى، زوانى ھۆرامىچ ئىنە ھىقىما ۋەرگە ۋەرگە جۇرە سىۋاۋىۋى مگىرئەنە. شەرت نىەن ۋەنگا بەس ۋەنگاى(ھۆكومى) بۇ، ھۆرامىەكى ۋىشا مەتاۋا دلى دەگاۋ شەرەكاو ۋىشانە ۋەنگا پەي ۋىشا دروسنا ۋەچىارنى ۋەنىارنىش پەي خولكە بىكەرا. پىنەيچ مەتاۋا ھازىۋە بەخشاۋە بە زوانەكەي ۋ مەيلو مەيلدارا تازە بىكەرۋە پەي زوانەكەيشا.

پىسە "دىل كارنىكى" ماچۇ: (گۆش جە زانىۋى بىگىرى خاستەرەن چانەي قىسى پەي نەزانىۋ بىكەرى).

ئىمەيچ گۆش پەي مامۇساۋ شەرەزاكاو زوانى ۋ پازوانى ۋىما بىگىرىمى، فرە خاستەرەن چانەي ۋەختما بىكوشى ۋ ناھەمىئى بىيى، ھەكە زوانما نەلانەنە ۋەنگاۋ بىمدرمى جە تەقەلا كەردەي.

پىسە "ئىدىسۇن" ماچۇ: ئانزان جە ھەر عەمرىۋەنە جە ھەرمانكەردەي مدرا، پاسە خاستەرەن سالىنە دماينە بمرؤ).

ھەستەكەردەي گەردو تەقەلاكا دلى خەيالو ئانەيەنە، زوانت بلۇنە ۋەنگا، ۋى زگار كەردەين ۋ مانىايش شونىەرە مى، گىرە سەرە بىكىشۇ پەي ناھەمىئىبىيە ۋ ئەۋەگىئاليت

په‌ی وه‌لته‌ریت و گو‌ش په‌نه نه‌ځای. پښه "دیل کارنگی" ماچو: (سه‌ره‌مړه ئا وه‌شیا بژماردئ هه‌که ده‌ستتا کوټیئ، نه‌ک ئانئ هه‌لای چه‌نه‌شا دورئیندئ).

ئیمه‌یچ با ئی وه‌شیا بژمارمئ هه‌که چی چند سألّه ویه‌ردینه ده‌سما کوټیئ، پښه و مه‌هیابییه‌ی هؤرامیه‌کا و ته‌قه‌لادایشا په‌ی پارئیزنای زوانی و وه‌لاییه‌یو چنده‌ها کتیبّا به‌هؤرامی، هه‌که وه‌لته‌ر به‌س دیوانه‌ شعره‌ قه‌ځیمیه‌کانه‌ زوانی هؤرامی به‌رگئی! وه‌لیم ئیسه‌ گیلانو په‌ی دلئ کتیب‌خانه‌ی سه‌ره‌مړه‌ خه‌موه‌ره‌کئ بئ مدرای خجلئئ ئی کاروانه‌یه‌ روه‌و وه‌لته‌ر به‌را، پښه "فرانس بیکه‌ن" ماچو: ئانزانئ چه‌نه‌زان چه‌مه‌راو ده‌رفه‌تی نمه‌که‌رو تا په‌یش بره‌خسیو، گیره‌ وئش ده‌ره‌تان مسازنو.

زوانی هؤرامی هامشانو ئا زوانانه‌ هه‌که وه‌نگاشا هه‌ن لوانه‌نه‌ دلئ کتیب‌خانه‌ی، زاوانه‌کئ ته‌رئ رؤمانه‌شا هه‌نه‌ توپچ هه‌نت، قاموس یام فه‌ره‌ه‌نگشا هه‌ن توپچ هه‌نت، کتیبّه‌ رازوانیه‌کیشا هه‌نئ توپچ هه‌نئیت، واتئ وه‌لناشا وه‌لا که‌ردینو توپچ وه‌لات که‌ردینو، تفسیرو قورئانیشا هه‌ن توپچ هه‌نت، ژیوانامه‌و پیغه‌مبه‌ریشا هه‌ن توپچ به‌هؤرامی هه‌نت، هؤرگلناشا هه‌ن توپچ هه‌نت...هه‌رپاسه‌. ئینه‌ فره‌ یاگئ زئل وه‌شیه‌نه‌و سه‌ره‌مړه‌یش فره‌ په‌نه‌وازه‌ن، با ئانه‌یچ بواچئ تئ مه‌نه‌جو کتیب‌خانه‌ت نه‌بو، زوانیچت بلؤنه‌ وه‌نگا ده‌ست هالیه‌ن.

به‌په‌یلواو من ته‌قه‌لادای په‌ی دؤله‌مه‌نډ که‌رده‌ی کتیب‌خانه‌ی، فره‌ وه‌لته‌را جه‌ ته‌قه‌لادای په‌ی وه‌نگای جه‌ ئیسه‌نه‌، ئینه‌یچ به‌ ئیراده‌ مکیو پښه‌و "لورد ئاقیبوری) ماچو: (په‌ی وه‌لکوته‌ی و سه‌رکوته‌ی یه‌رئ چیوئ په‌نه‌وازیئ: ۱- ئیراده‌ ۲- ئیراده‌ ۳- ئیراده‌)

پښه "فؤلتیر" ماچو: (ئا میوه‌ هه‌که ده‌سما میاؤ وه‌نه‌ش، وه‌شته‌ره‌ن چانه‌ی ئینا دارؤ، وه‌لیم چون دووره‌ن ئاځما لاه‌ وه‌شته‌ره‌ن).

سه‌رچه‌مئ

واتئ نامځارا هاوار عبدالرحمن بازانی

لاقرتیجاری عه‌قلو ئانزانئ... د. علی وردی

قانونه‌کئ ژیوای..... دیل کارنگی

وانه‌کئ ژیوایهیدایت مه‌للا زاځه‌

پہنجوری

قه‌واله‌كئ هه‌ورامانى مىراسیه په‌ی هیزى و ئارؤى و سه‌واى

ئیدریس پیری

هه‌ورامانىشناس و ویه‌رده‌شناس، شاره‌زا و نوویسه‌ره‌و زانسته‌و ویه‌رده‌شناسی و یاه‌وار و ئاسه‌واره‌و ویه‌ردین و دیرینه‌کا، ئارشقیست، ده‌ست‌نوویسه‌شناس و چالاک و شاره‌زاو بو‌اره‌و ده‌ست‌نوویس و به‌لگه‌نامه‌و هه‌ورامان و کوردستانی. ئیدریس پیری جه‌ ده‌گا‌و ته‌خته‌ینه‌ سه‌ر به‌ ناوچه‌و ژاوه‌رؤی سه‌ر به‌ هه‌ورامانى جه‌ نه‌دائ بیه‌ن و گرده‌و نوویسائی و چالاکیه‌که‌لتوورین و زوانه‌وانیه‌کلش به‌ شیوه‌یه‌ ویه‌خشانه‌ و به‌ بۆنه‌ی پارتیزنائ و گه‌شه‌و ویه‌رده‌ی و که‌لتووری و زوانی و ده‌ست‌نوویس و به‌لگه‌نامه‌كئ هه‌ورامان و کوردستانی نه‌جام دایئ و پا بۆنه‌شوه‌ تاکه‌ ئیسه‌ چه‌ندین سپاسنام و له‌وحه‌و ریزگێرتیش جه‌ لایه‌نه‌و زانشتگائ و ریکوزیائ و ئه‌ره‌مه‌رزنا که‌لتووری و زوانه‌وانیه‌کاوه‌ پێشکه‌شش کربایئ.

قه‌واله‌كئ هه‌ورامانى مىراسیوی نه‌ته‌وه‌یی، که‌لتووری، زوانوانی، ویه‌رده‌و هه‌ورامان و کوردستانی، ته‌نانه‌ت جه‌ ئاستو جه‌هانینه‌ میراثیوی مرؤفایه‌تیئ جه‌ چه‌نڊین ویاړینه‌: ویه‌رده‌شناسی، زوانشناسی به‌تایبه‌تی زوانشناسی زوانه‌ ویه‌ردینه‌کا، خه‌تشناسی ویه‌رده‌ی "باستانی/تاریخی"، جوغرافیاو باستانی، نامه‌یاگی میژووی، مافشناسی و یاسا مامه‌له‌ که‌رده‌ی جه‌ ویه‌رده‌و هه‌ورامانینه‌، شیوه‌کا‌و گیره‌ست نویسیه‌ی، نامه‌نویسی جه‌ ویه‌رده‌نه‌، نه‌شناسنايو زانشته‌کا‌و که‌ره‌سته‌ سازکه‌رده‌ی، پێسه‌و: گۆزئ و هۆمئ و چه‌رم و په‌ت و مۆم و جۆه‌ر و قه‌له‌می، چه‌نیه‌تی که‌لک گیرته‌ی چه‌نه‌شا جه‌ ویه‌رده‌و هه‌ورامانینه‌. کار و هه‌رمانه‌و ویه‌ردینه‌کا و بایه‌خدايشا به‌ سروشتی و دار و باخ و باخدارى و ئاژه‌لداری، که‌لتوور و په‌یوه‌ندی کۆمه‌لایه‌تی خه‌لکو هه‌ورامانى و ناوچه‌که‌ی جه‌ ویه‌رده‌نه‌، ده‌سه‌لاتشناسی ده‌سه‌لاته‌ ویه‌ردینه‌کا، نه‌شناسنايو پاشا کۆنه‌کا‌و و بنه‌مالیشا و ده‌یان خائ هه‌میتته‌ریج. جیا چانه‌یه‌ شانازیئ گه‌وره‌ن په‌ی هه‌ورامانى به‌گردی و په‌ی کوردستانی و مرؤفایه‌تی جه‌ ئاسته‌و جه‌هانینه‌ئ، چا ویا‌رانه‌ که‌ ئیشاره‌شا په‌نه‌کریا، یارمه‌تیده‌ره‌و په‌یجوری زیادته‌ری و فره‌ته‌رکه‌رده‌ی ئاستو زانشتین جه‌ باره‌و ئا زانشتاوه‌.

جیا چانهیه که تا ئیسه، به دهیان جارئ و به دهیان زوانئ زیندئو دنیای هەر جه ئینگلیسیو تا زوانئ ژاپونی په یجوریشا سەر ژ کریان و هورگیلئاییشئ و ساقو کهردهیشا په ی کریان، کونفرانس و ئهره نیشتهیشا سەر ژ کریان، وهلیم هیشتای به بؤنه و چه نئین هؤکاراوه په ی نمونه ی: کؤنه بیه یو قهواله کا، ریزای و پوتورکیای به شیو جه قهواله کا، وریای به شیو جه پارچه کاش به دهسو ملا و موریاناوه، که مرهنگ بیه ی به شیو جه نویسیکا، پاکوبیه ی به شیو جه نویسیکا، رینگدایوی جه وهه ریوه سهره و پؤسه نویسیکاوه و... هه میتهریچ، به ته مامی و کاملی نه هورگیلئایشا په ی کریان و نه ته مامو مه تنه کاشا ساقو کریاییشئ و نه جه ته مامو گؤشه کاوه وانیویشا په ی کریان.

په وچی چی بابه تیچنه، هورگیلئانی و نویسته ی و ساقو کهرده ی نویسیاو قهواله کاوه هه ورامانی، سه دجه سه د ته مام نیه ن و یاگی په یجوری و نه شناسنای زیاده ترین. جه فره و خالا و جه فره و گؤشاوه هیشتا یاگی قسه کهرده ی هه ن سهرشاوه، باس و نه شناسنای زیاده ترشا په پریایه خ و په نه وازهن. جه وارؤ هه وئی مده یی تا ئا یاگی که سهرچه می و زانشت راما په نه بؤ ئی قهوالاو هه ورامانیه شرؤفه و نه شناسای و ساقو کهرمی.

نه شناسنای و چه نی ئیزیای و یاوای و قهواله کاوه ورامانی به له نده نی

جه وهرزه و هه واده شی سألوه و (۱۹۰۹-ز) که مه یو مالات کریئ ههرده ره، (سؤفی عه بدللا) خه لکو ده گاو (دووړوی) هه ورامانه نه، که سهرقالو شوانه یی و له وه پړناو مه یو مالاتی بؤ، جه مه ره و «گۆره و کناچی» نه، وهرانوهر و ده گاو «بندؤل» ی جه ههرده کاو کؤسالانه و هه ورامانیه، که ئی مه رئی مه گنؤ دلپراسه و یهره گؤشه و ده گاکاو «بندؤل»، «پره زاو»، «سهروپیری» جه هه ورامانه نه. هؤمه یه میزوه که هؤمه که پلوم کریان و به ره و هؤمه که ی به ههره هؤره کریای بینیا بیه ن، تا ئازه ئی پیسه و مله و و رسق و مؤرچا نه تاوا بلا دلئیش و چیوه کاو دلئیش نه وهره و دلئینه نه لا.

پاسه که ده مه به ده م گیلئانو و تا ئیسه یاوان به گؤشو ئیمه، وهرزه که وهرزه و وه هاره و سألوه و ۱۹۰۹ ی زایینی بیه ن، ئا هؤمه که سؤفی عه بدللا ی چا وه خته نه و چا مه پرنه ئیسته نشؤ، زیاده تر جه یوی بیه ن. وه ئی ئیمه دلئیا نیه نی به بؤنه و ئانه یوه که مه یو مالات تاوانش بزنیوره و کریؤ ههرده ره، ئا وه خته وه خته و هه واده شی بیه ن و وهرزه و زمسان و ته روتووشی نه بیه ن. هه ریاسه په ی دلئیا ی سه دجه سه دئ به ته نیا یه ک هؤمه مه گیرمی وهرچه ما، ئه گهرش هه ن هؤمه کئ زیاده تریش ئیستیباوه یا جیا جه هؤمه یه کئ، گؤزچش چاگه نه ئیستیباوه و به شیو جه قهواله کا جیا جه هؤمه که ی دلئ گؤزئ یا گؤزانه بیثبا.

وهختینه پلومه و هومه کئ مه مپره و جه دئ هومه کینه برئو دانئ گياوه و/گياوه ههرزهنى و هه پاسه برئو بهن و پته که بهن و پته که جه په ژمه و مه ی رپسیان و چهنى مؤمى قهواله کئ هه ورامانیش په نه مؤر و مؤم کریاینئ، چهنى ژمارئ قهوالئ میژاوه، که سهرو چه رمو ئازهللو بزئوه نویسیاییئ. پاسه که ده مبه دهم و سینهبه سینه گیلاناشاوه و یاوانوه په نه ما، ژماره و ئا قهوالانه ده و روبه رو ۱۵ دندئ بیئئ. وهلئ وه ره و ده ساوده س کریایشاوه و گۆشنه ذای په نه ی جه هورگیزته یشانه، به شیه شا فه وتیاینئ و ئیسه ته نیا یه رئ دندئ جه ئی قهواله تاریخیانه و هه ورامانى جه موزه یانه و به ریتانیینه هه ئی وه ره و ده سینه.

هه رپی بۆنه وه نه گه ره و ئانه یه منیه مییره که ژماره و هومه کاش زیاده تر بیه بؤ تا که ۱۵ دندئ قهواله کئ لیشانه راشا بیه بؤوه.

وهلئ ئا قهواله پۆسنویسیایی که ئیسه جه وه ره و ده سیمانه مه نئینوه، مه تاومی په شتیشا په نه بینئ یه رئ دندئ چی قهوالانئ و برئو پته و مؤمیه ن که قهواله کئیش په نه مؤم کریاییئ. نه گه ر باقی قهواله کای ته ری نه فه وتیایا و هیشتا جه هه ورامان یام جه به رو هه ورامانینه به سالمی یا نیمه سالمی مه نیباوه، هیشتا په ی ئیمه نه که وتیئ به روه و گمیئ.

سؤفی عه بدللاو دوورؤبی ئی یه ره قهوالئ و به لگه نامه ده سنویسه چه رمیه تاریخیئ، که جه دنیانه به «قهواله کئ هه ورامانى» مه شناسیا و ئیسه پئسه و میراسیه گرانقیمه تی په یما مه نئینوه، "شایه ت ژماریه زیاده تر جه یه رئ دندئ جه قهواله کا" به بنو سألّه کاو (۱۹۰۹ ز) و (۱۹۱۳ ز) میاونؤ به ده سو شخ عه لائه دینو بیارئ تاته و شیخ عوسمانی نه قشبه ندی. یا به شئویه ته ر ناوئیراس مه گنا ده سو شیخ عه لائه دینی که چا وه خته نه شیخ عه لائه دین ده گاو دوورؤی جه بنارو کؤسالا نینه جه هه ورامانه نه بیه ن.

پیشکesh که رده ی و یاوانا ئی قهوالان به ده سو شیخ عه لائه دینی جه لاو سؤفی عه بدللاو دوورؤیوه و مه ردمو هه ورامانیوه، نیشانه و وه فاو سؤفی و ده رویشین په ی شیخو ویشا و دنیایی و باوه ره و لانیکه م ژماریه وه رچه م جه مه ردمو هه ورامانى و ناوچه که ی، به پیراو ته ریقه تی و گه وه زانایا و ئایینی چا سه رده مه نه بیه ن. که مه کرئو جه وه خت و یاگیه ته رنه پئسه و ئیشاره یه که لتووری و فره هه نگی و ئایینی چا سه رده مه نه، باسی وردته ر و زیاده ترش سه رؤ که رمئ.

فره ش په نه نه مشؤ هه والو ئی قهواله چه رمیانه و هه ورامانى وه لاوه مه و و میاؤ به ده سو دوکتؤر سه عید کوردستانى، نه شناسیا به دوکتؤر میرزا سه عید خانى کوردستانى، کوپو مه لا ره سو ئی مه ریوانى. (سه عید کوردستانى جه سألّه و (۱۸۲۶ ز)

ی جه شارو سنهینه پهیدابییهن و جه سآلهو (۱۹۳۹-ز) نه شاروو هه مه دانینه کۆچی دماییش کهردهن).

وه لاوبیهیو زووبه زوو هه والو ئیزیای ئی قه والانه چا سهردهمه نه جه دلئ مهردمینه، بهتاییه تی جه دلئ جه مهو زانایانه پیسه و دوکتور سعهید کوردستانی و هه پاسه جه دلئ زانا ئایینه کانه پیسه و شیخ عه لائه دینو بیاری، بایه خدای فرهی پی قه والانه پیسه میراسیه گرانبه هایه نه ته وهی و تاریخی جه لاو مهردمو ئا سهردهمو هه ورامانیوه، نیشانیوی مه حکمه نه جه بایه خه و مهردم و کۆمه لگا و ئا وه خته و هه ورامان و کوردستانی جه سه دهو نوژدهی زاینینه، به میراسی تاریخی و نه ته وهی و قه واله و به لگه نامه به گردی.

چا وه ختنه دوکتور سعهید کوردستانی پهی دهرمانو نه وهشی قه نئ (شه کره) و (حه سه ن خانو ره زای) که هه سووره و شیخ عه لائه دینی بیه ن، هه پاسه پهی گلپرو هه کهردهیو گیواوه دهرمانیه کا، ملو پهی ههردو دهگا کا و هه ورامانی. دوکتور سعهید کوردستانی پآلو دهوا و دهرمانکه ردهی نه وهشیه که و حه سه ن خانو رزایینه، داوا و قه واله کا و هه ورامانی جه حه سه ن خانو ره زای و شیخ عه لائه دینی مه کهرؤ، ئاخر شه وه تۆشه و سه فهره که و سعهید خانی جه هه ورامانه نه مه بؤ به قه واله کا و هه ورامانی.

دوکتور سعهید کوردستانی که وه لتهر وه لاتو سوئیدینه و شۆنه شه ره وه لاتو به ریتانیایه پز شکیش وانابییهن، دیسان جه سآلهو (۱۹۱۳-ز) یه، پهی ئه وهوانای و چه نه یاوای و مه تنه و قه واله کا و هه ورامانی، سه ریو جه ولاتو به ریتانیای مژو و قه واله کا و بهن و مؤمه و قه واله کا، هه پاسه چه نئ ده سنو یسی ئیژی پیسه و که شکۆلو (شیخ عه بدمؤمنی مه ردؤخی) چه نی وئش مه بهرؤ پهی شارو له ندهنی پایته ختو وه لاتو به ریتانیای.

دوکتور سعهید کوردستانی، پهی ئه وهوانای، قه واله کا مژو به پرؤفسور «ئیدوارد گرانویل براون» ی (۱۸۶۲-۱۹۲۶ ز) جه وه لاتو به ریتانیایه. دما تهر ئی قه واله دیرینا و هه ورامانیه، جه بازاری سیاو و تاییه ته نه مه وره شیا و شۆنیشهره قه واله کئ سه ره جه موزه یانه و نه ته وهی وه لاتو به ریتانیای بهرمارا.

ئیه هه ره قه واله کا و هه ورامانی چه نی بهن و مؤمه کهیشا، جه موزه خانه و نه ته وهی وه لاتو به ریتانیایه پارێزانی و هه نی وهرو ده سینه.

ئی قه والئ پیسه و سینه به سینه و ده مبه م گیلانیوه ۱۵ دندئ بیئئ و ئه گهر ئه ی گیلانیه پاس بؤ، جیا چا یه ره قه واله یه و پهت و مؤمیه که ئیه هه نی جه موزه خانه و نه ته وهی وه لاتو به ریتانیایه جه شارو له ندهنینه. ئه گهرش هه ن باقی قه واله کا یا

بەشىيەشا جە ھەورامان مەنئىباۋە، يا چا زەمانەنە كە جە دەسو سۇفى عەبدىلايۇ بىيئى يا ئا زەمانە كە كەوتىئى دەسو شىخ عەلئەدىنى يا دوكتەر سەئىد كوردستانى، ژمارىيەشا ھۇرگىرىيا و شارىيىباۋە يا فۇتىيايا. ھەرىپاسە ئەگەرش ھەن چا ۋەختەنە، جە بەرىتانيانە و بازىرى سىاۋەنە ۋەشىيىبا، يا جە دەسو پىرۇفسۇر «ئىدوارد گرانۋىل براۋن» ۋ بىيئى، ژمارىيەشا فۇتىيىبا يا ھۇرگىرىيايا و شارىيىباۋە و ھىشتا برىشا جە بەرىتانيا بوا يا جە شۇنە دەساۋدەس كەردەيشا جە بازىرى سىاۋەنە، سەرەشا جە ياگى تەرو دىنبايىو بەرناۋردەبۇ.

جى بابەتەنە فرە گلى/جار پەى ئاسانكارى و باشتەر چەنەياۋى، نامى قەۋالەكاۋ ھەورامانى بە يۈەم و دوەم و يەرەم مەۋەروو، بە پاۋ زەمانە نويسىيەشا ئارەدەبەندىمە پەى نىايىئىرە، پا شىۋە كە قەۋالەى يۈەم كۇنتەرىن قەۋالەن و يۈەمىن گل نويسىان، قەۋالەى دوەم دىماتەر نويسىان و قەۋالەى يەرەم تازەتەرىنو ئا يەرە قەۋالەينە كە نويسىان.

قەۋالەى يۈەم جە قەۋالەكاۋ ھەورامانى جە مانگەو "Apellaeus" ى مەقدونى/سلوكىنە جە سالىۋ(۲۲۵)ى سلوكىنە كە ۋەرانوۋەرا چەنى سالىۋ(۸۸)و ۋەلى زايىنى، بە زۋانى يۇنانى سلوكى ئا سەردەمىيە نويسىان. ئى تارىخە ھەمزەمانەن چەنى سەلتەنەتو دەسەلاتو "مېردادى دوەمو ئەشكانى". چا سەردەمىيە يۈنانىيە كى دەسەلاتدارى بىيئى جە ھەورامان و دەۋرۋەرشەنە و زۋانى يۈنانى چا ۋەختەنە زۋانى فەرمى و زۋانو ئىدارى و دەسەلاتى بىيەن.

مانگەو "Apellaeus" ى "ئاپىللايۇس" ى مەقدونى/سلوكى ۋەرانوۋەرا چەنى مانگەكاۋ (نوامبر و دىسامبەر)ى زايىنى و مەزەندە مەكەرىۋ بە ئاخرو مانگەو(گەلخەزان)ى تا ئاخرو مانگەو كەلەھەرزى.

قەۋالەى يۈەم جە قەۋالەكاۋ ھەورامانى جە مۇزەيانەو نەتەۋەيى ۋەلاتو بەرىتانيانە جە شارو لەندەننە، بە ژمارەو بە نىشانى: (MS. ۳۸,۸۹۵A) تۇمار كىيان و چاگەنە پارىژيان.

قەۋالەى دوەم جە قەۋالەكاۋ ھەورامانى، جە سالىۋ(۲۹۱)ى سلوكىنە نويسىان، كە ئى تارىخە ھەمزەمانەن چەنى سالىۋ(۲۱)ى ۋەلى زايىنى و ئا سەردەمە (فەرھادى چۈارەمو ئەشكانى) دەسەلاتش دەسو بىيەن. ئى قەۋالەشا سەرو پۇسو كەلە ھەردىۋە "بزە ھەردىۋە" نويسىان.

گىرو قەۋالەكاۋ پىۋەرە ئىزىيانىۋە و ئىسە جە كىئويانەو موزەيانەو بەرىتانيانە جە شارو لەندەننە بە ژمارەو (MS. ۳۸,۸۹۵B)ى تۇمار و ھۇمار كىيان و پارىژيان.

قه‌والله‌ی یه‌رمیچ یو ته‌ر جه قه‌والله‌کاو هه‌ورامانین، که نویسیاکه‌ش فره که‌مته‌ره‌ن جه قه‌والله‌کاو یوهم و دوه‌می و فره‌ته‌ر جه به‌ین شی‌هن و پتورکیان/پورتوکیان و رېزانه‌ره، جه مانگه‌و "وه‌رته‌ت" ی سآله‌و (۳۰۰) ی سلوکینه سه‌رو چه‌رمیه‌وه نویسیان. سآله‌و (۳۰۰) ی سلوکى وه‌رانوه‌ره‌نه چه‌نى سآله‌و (۱۲) ی وه‌لئ زایینی. تارخو نویسیه‌و قه‌والله‌ی یه‌رمینیچ پئسه‌و قه‌والله‌و دوه‌می، وه‌رانوه‌ره‌ن چه‌نى زه‌مانه‌و ده‌سه‌لآته‌و (فه‌ره‌ادى چواره‌مو نه‌شکانى). مانگه‌و "وه‌رته‌ت" ی جه ته‌قویی نه‌شکانى و سلوکینه یه‌ره‌مین مانگه‌و سآلئ و دما مانگه‌و وه‌رزو وه‌هارى بیئنه، که وه‌رانوه‌ره‌نه چه‌نى مانگه‌و (چیلکپ) ی هه‌ورامى و هه‌رپاسه مانگه‌و (مه‌ی) زایینی.

قه‌والئ یه‌ره‌مه به‌ زوانى پارتى نه‌شکانى و به‌ خه‌تى ئارامى، پئسه‌و دووه قه‌والله‌و یووه‌می و دوه‌می، ئیثیچ سه‌رو پؤسو که‌له هه‌ردیوه "بزه هه‌ردیوه" نویسیان و گردو قه‌والله‌کا پئوه‌ره/ به‌یووه ئیزیانئوه. ئى یه‌ره‌مین پؤسنو نویسیاچه چی مه‌جموعه‌و قه‌واللا وه‌ورامانینه، جه کتییوانه و موزه‌یاننه و به‌ریتانیاینه جه شارو له‌نده‌نینه تۆمار و هومار کریان و پارئیزیان.

به‌ پاو مه‌قاله‌که‌و مینزى جه سآله‌و (۱۹۱۵-ز) قه‌والله‌ی یه‌ره‌م، به‌ ژماره‌و "۸۱۱۵" ی جه موزه‌یاننه و نه‌ته‌وه‌یى ولآتو به‌ریتانیاینه تۆمار کریان.

ئى قه‌والله‌ی یه‌ره‌مه که‌ پئسه‌ جه مه‌تنه‌و قه‌والله‌که‌ینه ئامه‌ن، جه سآله‌و (۳۰۰) ی ته‌قویی سلوکینه جه مانگه‌و وه‌رته‌تینه نویسیان، سه‌ره‌تاو ته‌قویی سلوکى (۳۱۲) ی وه‌لئ زاینین، پى چه‌ساوه تارخه‌و نویسیه‌و قه‌والله‌که‌ی مه‌که‌رؤ به‌ سآله‌و (۱۲) ی وه‌لئ زایینی.

به‌ن و مؤمه‌که‌و قه‌والله‌کاو هه‌ورامانیچ که‌ قه‌والله‌کیئش به‌نه‌ مۆر و مؤم کریاییبیئى، جه موزه‌یاننه و نه‌ته‌وه‌یى به‌ریتانیاینه جه شارو له‌نده‌نینه به‌ ژماره‌و (۳۸,۸۹۵ C.MS) ی تۆمار کریان و چاگه‌نه پارئیزیان.

هۆرگیئناى و نویسیای و قه‌والله‌ی یوهمى به‌ هه‌ورامى

زه‌مانه‌و شاریار شاو شایا نه‌رشه‌گ، درؤسکار، عادل، ئاگایذر و هیلینز وه‌شه‌سیا، شابانوه‌کیئش "سیاسه" والئ هه‌متؤمه و ژهنیش، ئاریازاده نه‌ژناسی به‌ "ئه‌وتؤما" ی ژهنیش و کناجئ شای گه‌وره‌ی سیگرانى "تیگرانى". (کناجئ سیگرانى دریا نه به‌ کوپرو می‌ردادی، که نه‌گه‌رش فره‌ن می‌ردادی یه‌ره‌م به‌ه‌بؤ).

ئازاده والئ هه‌متؤمه و ژهنیش، جه سآله‌و (۲۲۵) ی مانگه‌و "ناپیلايؤس" ی، (وه‌رانوه‌ر به‌ مانگه‌کاو نوامبر و دیسامبرو سآله‌و ۸۸ ی وه‌لئ زایینی). جه هیپارخی

"بەسىرە"ى (ھىپارىخى يانى شارسىتانو ئارۋى، چىرىبەشۇ پارىزگاي يا ناۋچەيە گەۋرەتەرى) نىزىك بە پاىگاۋ "ئىسگاۋ" بەيتابەرىس"ى دەگاۋ "كۇپانىس"ى، ۋەردەمو شاھىدانە نوسىيا ۋە سەندىكرىيا كە "بەراسس" ۋە "سۇبانىنس" كورپى "مايفۇس"ى، ۳۰ دراخمىشا دا بە "گاتاسس"ى كورپە ۋە "كۇپانىس"ى، بابەتو باخە مئوئى جە دەگاۋ "كۇپانىس"ى كە "باخەكە" نامىش "داباكانىپاس" بىيەن. (نامى باخەكەى جە بەشۇ "ب" ۋە بە "گاۋساچى" نامان). (ئى ۳۰ دراخمى "دراھمايى" جە بەشۇ "ب" قەۋالەكەينە ۋارىپان بە ۴۰ دراخمى).

شۇنىشەرە ئىشارە پانەيە كرىيان، كە ئى باخە حەقەئاۋش ھەن ۋە جە ھەر ۸ پۇئىنە، پۇئىنە ۋە ئاۋىش ھەن ۋە باقى پۇدەكا ئاۋەككى ھىنە ۋە شەرىكەكەى تەرىنە. (مەبەس ئاۋە ھانەى يا چا ياككى بىيىنە كە ھەمان باخ يا دەۋرۋەرشەنە بىيىنە).

بە ھەمان شىۋە باخەكە نەمام ۋە دارى سەمەردارش بىيەن، پراۋ لۋاى دلى باخەكەى ۋە پراۋ ئاماي بەرۋە دلى باخەكەىچ دەسنىشانى كرىيىئى.

ھەپراسەيچ ئىشارە پانەيە كرىيان، ئا كەسە كە باخەكەش ئەسان، ۋىش ۋە زارپۇ ۋە نەۋە ۋە نەتىجەش پەى ھەمىشە حەقشا ھەن سەرو ئا باخىۋە، ئا كەسىچە كە باخەكەش ۋەردەنەن ۋە ۋىش ۋە نە زارپۇئى ۋە نە براكىئىش ۋە نە زارپۇ براىەكاش حەقشا سەرو ئا باخىۋ نەمەنەن.

شۇنىشەرە پاسە نويسىيان، كە ئەگەر يۇ جە لايەنەكاۋ مامەلەكەى بەتايىبەتى لايەنەى ۋەردەشيار، ئەگەر پەشىمان بۇۋە يا ئازارەۋ لايەنەۋ ۋەرانوۋەرى بڈۇ ۋە چەپەۋانەۋ ئى مامەلەيە بۇ، مەشۇ دوۋە ۋەرانوۋەرو نرەخەۋ مامەلە كرىياكەى بڈۇ بە لايەنەۋ ۋەرانوۋەرى. ھەپراسە پىسەۋ جەرىمىۋى ئىزافەيچ مەشۇ ۲۰۰ دراخمى بڈۇ بە پاشاى ۋە ۋزۇش دلى خەزىنەۋ پاشاى. تاخايت ئىشارە پانەى كرىيان، ئەگەر بسانەكەىچ، باش باخەكەىش چەمدارى نەكەرۋ ۋە دار ۋە سەمەرەكەش ۋەشك كەرۋ كە ملىكو ۋىشەن، مەشۇ ھەمان جەرىمەيە بڈۇ ۋە ھەمان سزاي نەقدى بڈۇ.

شۇنەۋ ئانەيرە نامى شاھىئەكاۋ مامەلەكەى نويسىيان، ژمارى چا گەۋاھىدەرانە كە نامەكىشا موانىئوۋە پىسە: "كۇستروۇس" كورپو "ئوركادائىس"ى، "ئاپاكس" كورپو "ھىستوبۇگىس"ى، "دېنۇبازوس ئورو..."، "مىرىدائىس" كورپو "ئوخۇباگىس"ى، "فەرھاتس" كورپو "سىنكىنما"ى، "مىارزى...".

شۇنەۋ ئانەيرە ئىشارە كرىيان كە "گاتاسس" مەشۇ (۱) دراخما بڈۇ بە "باراكا"ى پەى ملىكايەتى.

"باركا" مه كرىو وهلتهر باخه كەش ھۆرگىرتەبۇ و پىسەو ئىجارەى جە لاشوہ بىه بۇ،
يا دەر سەدئ جە باخە كەى مائو ئاڭى بىه بۇ، يا ئى يەك دراخما كە چىگەنە دريان
بە (باركا) كرىو حەقو ئا كەسىه دريابۇ، كە پىسەو كاتىبى قەوالە كەش نويسىيەن، يا
مامەلە كەش جۇر كەردەبۇ.

ھەرباسە جە ئاخرو كە بە بۇنەو جە بەيىلوايوە باش نموانىوۋە و فرەو واچەكانش
نەمەنىئ، پىسەو نمونەى ئى چەنڭە واچىشە موانىاو: (۵۰ سەبەدئ...، ... نان...، ۸
گاوى نىرئ... "كەلە گاوى...، ۲ى...، شەراو...، ھەنگورى تلىقياي...).

ھۆرگىنئى و نويسىيەى و قەوالەى دووہى بە ھەورامى

قەوالەى دوہم جە قەوالەكاو ھەورامانى، فرەو خالەكاشانە نويسىيا و ئىشارە
كەردەكئىش پىسەو قەوالەو ژمارە يۋوہمىنى، كۆلەوكەردەى دلەكئىش پىسەنە:

(جە دەورانو شاريار شاهەنشا ئەرشەگىنەى، درۋستكار، عادل، ئاگائىدەر، كە
ژەنەكئىش ئىنيئ: فيلەئىئ، ئۆلئىنيئىرئ، كلئىئۇپادشا، بەسیرە، بىستەبىه نەفس،
سالەو ۲۹۱ى سلوكىنە (كە مەكەرۋ ۲۱ و وەلئى زايىنى)، ناوچەو "بەسیرە ئورا"ينە، جە
نزىكو ئىستگا و دىساكدىس"ينە، جە دەگا و "كۆفەنىس"ينە، بە ئامادەبىه يو شاھىئاو
مامەلەو باخو "دادباكا باخ"ى، بەينو و رەشيار "نەسپۇ مەكئز" كورپو "گاگئز"ينە، بسان
"دئىئز" كورپو "گەتەكئز"ينە بە (۵۵) درخەمى كرىا. شۇنىشەرە ئىشارە بە ئاوەكاو
باخەكەى و حەقئاوہ كەش كرىئى و ھەمىچ سنورو باخەكەى چەنى ھامساكاش جە
چوار لاوہ ديارى كریان.

شۇنەو ئانەیرە ئى واچى موانىاو: (يەك... يەك...، دراخما، دوى گۆشى شەراو، يا
سەبەدە...، نان، پەنج گاوى نىرئ، دوى دانە يەوئ...، يەك دراخما پىسەو زامنى).

شۇنىشەرە نويسيان: ئەو "ئاستاتئىش" كورپو "دارگئىئىس"ى ديارى كرىا و ئامادە بى و
واتش كە زەمانەت مەكەرۋ و قەولش دا ھىچكام جە خالەكاو سەرى ھورنە شىئونۋە.
(مەكرىو چىگەنە ئاستاتئىس پىسەو زامنىە پەى مامەلەكەى دەسنیشان كرىابۇ).

دما تەر نويسيان: ئەگەر كەسىو جە لایەنەكا بەھەر و يانىوہ ئا مامەلەبە بشئونو و
ياساكەى نەوەرۋ راوہ، مەشۇ دوى ئنڭە و نرخەو مامەلەكەى بڭۇ بە لایەنى وەرانونەرى
و ھەرباسەىچ ۲۰۰ دراخئى پىسە سزای و زىاڭتەرىچ وزۇ دلئ خەژنەو پاشای.

دما تەر نامئ شاھىئەكاش چەنە نويسيان و ئانى كە موانىاو پىسئىئ: "ئاراماسدىس"
كورپو "لؤدابۋختئىس"ى، "مىرابانداكئىس" كورپو "ئادئىئىس"ى، "گئرىكىش" كورپو

"ئادىنىس"ى، ئەگەرش ھەن (مىرابانداكىس) و گىرىكىش ھەر دوى براى بىيىبا/ بىيىبا، چون ھەر دوى نامى بابەيشا (ئادىنىس) بىيەن.

ھۆرگىلنای و نويسىای و قەوالەى يەرەمى بە ھەورامى

دېرەو ۱: سالىو يەرەسەدى. مانگەو چىلکرى. مەورەشۇ پەتسپەد كۆرۈ تىرىنى.

دېرەو ۲: خەلکو بۇۋى. نىم بەش جە باخو ئەسمەگى بى كەشەكاش.

دېرەو ۳: مەسانۇ. ئەۋىل كۆرۈ براۋ بەشنىنى. گرد بە ۶۵ زۇزىنى.

دېرەو ۴: كە ۋەلتەر گردو باخەكەى جە لاشوۋە بىيەن و چەنەش ۋاردەن.

دېرەو ۵: شاھىدەكى. تىرەك كۆرۈ ئاپىنى. "م...گ" كۆرۈ پەشەنەۋى ئەرشتەت.

دېرەو ۶: كۆرۈ ئابانى. گەرىپەنا كۆرۈ مېرەفەرى. سىنەگ كۆرۈ مەتبۇگى.

دېرەو ۷: "... ئەۋىل باخو ئەسمەگىش ئەسا جە.

دېرەو ۸: پەتسبەگى گردش ۶۵ زۇزىنى.

تەلەفۇزو نويسىای و ئەسلى قەوالەى يۈۋەمى بە زوانى پارتى ئەشكانى

پەى بەراۋردىيە زوانو پارتى ئەشكانى، جە ۋارۋەرو ھەورامى ئا سەردەمەيە، چەنى

ھەۋارمى ئارۋى، جە ۋارۋەر تەلەفۇزو نويسىايو ئەسلى قەوالەى يۈۋەمى بە زوانى پارتى

ئەشكانى مەنۋوسوۋە.

دېرەو ۱: سەرىئو سىسەد، ماھ ۋەرتەرت. فرەۋەخشىد پەتسپەك پۇر تىرىن.

دېرەو ۲: چى ئەز بۇۋى. رەز ئەسمەگ چى ئەبىكەشەكان نىم ياد.

دېرەو ۳: ئۇد خىرىنىد. ئەۋىل پۇر بەشنىن چى براد. ھەر ۶۵ زۇزىن.

دېرەو ۴: چى ئەز بۇمخوۋە ئەپەۋز "؟" ھەمى خوەرىند پەرواند.

دېرەو ۵: ۋىگاھان. تىرەك پۇر ئاپىن. "م...گ" پۇر پەشەنەۋى. ئەرشتەت.

دېرەو ۶: پۇر ئابان. گەرىپەنا پۇر مېرەفەر. سىنەگ پۇر مەتبۇگ.

دېرەو ۷: "... رەز ئاسمانگان رەز خىرىنىد ئەۋىل. ئەز

دېرەو ۸: پەتسپەك ھەمى ۶۵ زۇزىن.

ۋىارەۋ ياساي پۇسنويسىەكاۋ ھەورامانى

ئىزىيەۋ قەوالەكاۋ ھەورامانى جە ھەورامان، جە سەرەتاكاۋ سەدەۋ ۱۹ ھەزىنە،

گه وره تهرين پرووه داو باستان شناسين، جه وهره ژرزو دلپراسه ينه "خاوهرميانه نه".

قهواله كاو هه ورامانى كۈنته رين قهواله و به لگه نامه و ئاسه وارئ و يه رده ي ياساي و مافيئى جه هه ورامان و كوردستانه نه، كه تا ئيسه په يما ئيزيائينيوه، ئانه ي نيشانه مڊا كۈمه لگاو هه ورامانى جه وه لئ زايينو، به ئه ساسه كاو لازمه و وه فاي به عه د و په يمانى، زهمانه تو راوه به رده يو گيرينيكا (گرئبه سه كا)، تۈمارى نويسيائى مامه له كا، نه قشه و شاهيڊه كا جه مامه له نه، پابه نڊى و وه فادارئ بيئى.

بايه خه و ئى قهوالانه جيا جه وياره و ئابوورى، زياڊتهر ويارى تاريخى و ياساي و كه لتوريه كه يشانه ن و نيشانه مڊا كه مه ردمو ئا سه رده ميه جه هه ورامانه نه نيزاميه ياساي يۈگيرشا بيه ن و بايه خشا به ياساي و دادپه روه رى دان.

گرنگتهرينو ئا خالا كه جه ويارى ياساييوه چى قهوالانه مه وينميشا، ئى خالئى

۱- بايه خدائى به مافو مالكى و تۈماركه رده يو نامئ لايه نه كاو مامه له ئى (وره شيار و سه نيار/يسان).

ئى گرئبينيايه جه دلئ قهواله كاو هه ورامانينه، كه تايبه تئئى به ساناي و وره ته و باخي، نيشانه يه سه ره كيه نه به پلئ و ياگئ بنچينه يه و مافو ملكايه تى تاكه كه سى، جه پيكتامه و كۈمه لايه تى و سياسى و ئابوورى ده ورانه و سلوكى و ئه شكانيه جه هه ورامانه نه.

ملكايه تى نه ته نيا بابه تئوى تاكه كه سين، به لكه م هۈكاريه بيه ن په ي مه نه ي نه زم و ئاسايشى جه سيستى ئابورى و كۈمه لگائنه. تۈماركه رده يو نويسيائى مال و ملك و ملكايه تى، به مانا وارايه ره سى مافو ملكايه تين جه كه سيه و په ي كه سيه ته رى، جه وره شياريوه په ي سه نيارى و هه رپاسه يچ وهرگيرته ي بيه ن جه ناكۈكى ئيحتمالئ جه ئايه نده نه به ينو لايه نه كانه.

نويسيه و نامئ لايه نه كاو مامه له كه ي نيشانه و ئانه ينه، كه گرئبينيايئ "گرئبه سته كئ"، "قه رار دده كئ" به ته نيا به ده مى نه بيئى و به نويسييه و مه دره كو گرئبينياكا چا سه رده مه نه و به ينو چينى ئاساي كۈمه لگائنه، جه به ينو لايه نه كاو مامه له ينه بينيايئ.

هه رپاشيوه نيشانه ما مڊا كه كۈمه لگاو هه ورامانى چا سه رده مه نه، به ته نيا په شتيش به په يوه ندى خيئه كى و ده گايى يا قسئ ده ميئ نه بينان، به لكه م بايه خشا دان به به لگه نامه ي و نويسييه و ياسادارى و حوكمو ياساي.

هه ميچ رنژگيرته ي جه مافو تاكه كه سى و مالكى، ياگيه رپشه دار و مه كه مه شا بيئنه چا ده ورانه نه دلئ مه ردمو هه ورامانينه.

هه‌رپاسه نيشانه و بيهى جۆريه مافى عۆرفى مه‌ده‌نين چا سه‌رده‌مه‌نه، كه دمتاير بؤ به بنه‌رپه‌تو يو جه كۆله‌كه‌كاو ياساو مه‌دننى به تايبه‌تى جه ناوچه‌كه‌نه.

۲- ديارىكه‌ردهى چه‌ندى نرخ و پۆلو ماله‌كه‌ى

جه به‌لگه‌نامه پۆسينه‌كاو هه‌ورامانينه كه نرخه و مامه‌له‌كه‌ى به وردى ديارى كريان، نيشانه‌ده‌رو ئانه‌ينه كه چا سه‌رده‌مه‌نه يۆبىه‌يه "واحيديه" پۆلى ديارى كريا و هه‌ميچ نيزاميه ئابوورى نه‌زمديرا، جه سه‌رو نرخه و ئه‌رزشو پۆليوه، بيه‌يش بيه‌ن. ئى خاڻى، گرنگى ده‌وله‌تى و پيكنامه و حوكم و حاكميه‌تى و جه سه‌رؤ كۆنترۆل و ديارىكه‌ردهى واحيده‌كاو پۆليوه و ته‌زمينو ئه‌رزشو پۆلى چا سه‌رده‌مه‌نه و چا ياگينه نيشانه مئؤ.

ديارىكه‌ردهى نرخه و مامه‌له‌ى جه سه‌رؤ، ئه‌ساسو واحيده پۆليه‌كاو ئا ده‌وران‌يه، نيشانه‌ده‌رو بيهى ئابوورىه پۆلى سامانگيرى و نيزاميه ئه‌رزى ديارىكريبه‌يه فه‌رمين. كه به‌راوه‌به‌ردهى ئى خاڻى جه كۆمه‌لگانه و سيسته‌مى ده‌سه‌لاتدارينه، ئه‌وه‌جه‌ش به هه‌ژموون و ئيقئداريه ناوه‌ندين، يام عۆرفيوى قه‌بوولكرياى گردىنى كۆمه‌لايه‌تين، په‌ى ته‌زمينو ئه‌رزشو پۆلى رايچ و ره‌سى ئا ده‌وران و ده‌سه‌لاتيه جه هه‌ورامانه‌نه.

۳- بيهى شاهيژده‌كا و نويسه‌تى ناميشا پسو زه‌مانه‌تى ياسايى، كه چى به‌لگه‌ناماو هه‌ورامانينه به وردى، هه‌م نامى شاهيژده‌كا و هه‌ميچ نامى بابيه‌(تاته‌)و شاهيژده‌كا نامينه، ئانه‌ى نيشانه مئؤ كه شاهيژدى نه‌قشيه گرنگش جه به‌راوه‌لوايو دادپه‌روه‌رينه بيه‌ن. پا شيوه كه گرثيينيا به بى بيهى شاهيژدى ئعتبارى كه‌مه‌رشا بيه‌ن. شاهيژده‌كى جيا چانه‌يه زامو گرثيينياكه‌ى بيئى و ئيعتبارى كۆمه‌لايه‌تى گرثيينياكه‌شا به‌ه‌يزته‌ر كه‌رده‌ن، به بيه‌يچشا پيسه‌و شاهيژدى لايه‌نه‌كاو مامه‌له‌يشا ناچار كه‌ردىئى به په‌يمانه‌و وئشا وه‌فادارى ببا و دوورى گي‌را، جه هه‌رجۆريه سازبىه‌يو كي‌شه و گرفتى جه مامه‌له‌كه‌نه و په‌يمان ماراى و خيانه‌ت كه‌رده‌ى به گرثيينياكه‌.

ئى بايه‌خدايه به بيهى و نويسيائو نامى شاهيژدى، جيا جه بايه‌خ و ياگى و پله‌ى ياسايشا جه مامه‌له‌نه، نيشانه‌ده‌رو ئانه‌ينه كه شاهيژدى و گه‌واهيده‌رى نه‌قشيه كۆمه‌لايه‌تى تايبه‌تيچشا چا سه‌رده‌مه‌نه بيه‌ن و به‌فره‌يى كه‌سى گه‌وره و سه‌رشناس و ياگى باوه‌رى پيسه‌و شاهيژدى گيراييئى.

۴- ديارىكه‌ردهى شه‌رتى سزايى "شه‌رتى كه‌يفه‌ريئى"، "وجه‌الترام" جه ئه‌گه‌ره‌و په‌شيمانى يا به‌راوه‌نه‌به‌رده‌ى يو جه خاله‌ نويسيه‌كاو دلى گرثيينياكه‌ى جه لايه‌نه‌و يو جه لايه‌نه‌كاو مامه‌له‌كه‌يوه. خاليه درؤشياوى گرنگه‌و ياسايى كه چى گرثيينيانه نامينه شه‌رتى سزايه‌نه.

ئى شەرتى ماچۇ: ئەگەر يۇ جە لايەنەكاو گرىڭبىنياكەي پەشيمانوۋە بۇ، يا پەيمانو گرىڭبىنياكەي مارپۇ، مەشۇ چەنڭ بەرابەرەو ئەرزىشەو مامەلەكەيەكەي بڭۇ بە لايەنەو وەرەنەو و تەنەت پىسەو سزايە زىادەتەرېچ، مەشۇ پوڭيو كە ديارى كريان وزۇ دلى خەزىنەو دەولەتى، كە پەي نمونەي جە قەوالەي يۈۋەمىنە (۲۰۰) دراخى ديارى كريان كە پەي سزاي زىادەتەرى وزىۇ دلى خەزىنەو دەولەتى. ئى شەرتى جە ياساۋ مەدەنىنە نارۋرۇ بە نامى شەرتى سزايى يا "وجە التزام" بەكارمەلۇ و مەشەناسىۋ.

بىيەيو ئى شەرتى وەرگىرى مەكەرۇ جە پاشىل كەردەيو گرىڭبىنياكا و بى سەباتى جە مامەلەنە نىشانە مڭۇ كە مەردەمو ئا سەردەمىيە ئاگايىشا بىيەن جە بارەو زەمانەتى پەي بەراۋەلواو گرىڭبىنياكا و بايەخى تايىبەتشادان بە محكەمى گرىڭبىنيەكا و وەرگىرتەي جە بى باۋەرى جە گرىڭبىنيانە.

ويارەو كەلتۈۋرى پۇسنويسىيەكاو ھەورامانى

بايەخدای بە باخدارى

بايەخدای بە باخدارى و دار و نەمامى و رەۋاجەو پىشەو باخدارى، ھەر جە دىرەمانۇ ھەرمانيە ھەمىشەيى و سەرەكى مەردەمو ھەورامانى بىيەن، ئىسە چە بە باشتەرىن شىۋە پارىزنابو سىروشت و باخى جە ھەورامانەنە وىش مەنمانۇ.

يۇ جە يۈۋەمىن و گرىڭبىنياكەي پەياميا كە قەوالەكاو ھەورامانى و بابەت و نويسىياۋ قەوالەكا جە ويارەو كەلتۈۋرىۋە مڭۇش پەنەما، ئاۋەڭانى دەگاكاو ھەورامانى و يۇ ياگە نىشتەبىيە مەردەمو ئا سەردەمو ھەورامانىن. ئى خالىچە نىشانە مڭۇ كە مەردەمو ھەورامانى چا سەردەمەنە نىشتەجاي بىيىئى و كۈچەرى نەويىئى، بايەخشا بە كەشتو كال و باخدارى دان، كە ئى ھەرماني ئەۋەجەش بە ئاگادارى و ئاۋدراي دايمى دار و سەمەر و باخى و نىشتەجاي بىيەن، پەي كەس و مەردەمى كۈچەرى باخدارى نەمەكرىان و ئەستەم بىيەن، نانو بازوو رەنجو وىشا واردەن، ئەۋەجەشا پانەي نەويەن پەي دەس وىستەيو رىسقى و واردەمەنىشا، ھىرشەرا سەرو نەتەۋىۋى تەرى يا دەۋرەبەريەكاشا.

ئى بايەخدایە بە نەمام و دارى و باخدارى جە لاو مەردەمەو ھەورامانيۋە، چا سەردەمەنە جە ئاستى بەرزەنە بىيەن، كە پىسەو نمونەي جە قەوالەو يۈۋەمىنە، جيا چانەيە كە بەتايىبەتى ئىشارە پانەيە كريان كە ئا باخە دارى نەمام و سەمەردارش ھەن، تەنەت بەتايىبەتتەر جە بەشو سزاكانە نويسيان: ئەگەر بسانەكەيچ تەنەت باش باخەكەي نگانەدارۇ، دارو سەمەرەكاش وىشك كەرۇ، كە ملىكەو وىشا و ئەسەبەنش

و ساحىۋە/خوتانو باخەكەى بىيەن، مەشۇ ھەمان جەرىمەيە بىشۇ و ھەمان سزاي نەقدى مەدرىۋ، كە پەى لايەنو پىشۋەنەو مامەلەكەى، چ سەنيار و چ ورەشيارى ديارى كريان.

بايەخدای بە ئاژەلدارى

بايەخدای بە ئاژەلدارى و كەلك ھۆرگىرتەى جە بەروبومو ئاژەلا، پىسەو ھەرمانيۋەى تەرەو مەردمو ئا سەردەمو ھەورامانىنە، كە ئى خالى جە رىسناو بەنو ئاژەلى پەى پەت و مۇم كەردەيو قەۋالەكاو ھەورامانى مەگنۇ ۋەرچەم.

پىسەو نمونيۋى تەرى ۋەرچەمى و ديارى، جە مەتنەو قەۋالەى ژمارە يۋەمىنە ئىشارە بە ۵ سەرى گاۋى ئىرى مەكريا، كە بەشە جە مامەلە كەردەكەى بىيى. ئانەيچە بايەخدایو مەردمو ئا دەۋرىە جە ھەورامانەنە بە ئاژەلدارى فرەتەر زەقوۋە مەكەرۋ، پەنەماچۇنە كە ئاژەلدارى و كەلك گىرتەيچ جە بەروبومو ئاژەلى لىنيكرىاي، جە ھەورامانەنە و چا دەۋرەنە رەۋاجش بىيەن و پەپايەخ بىيەن.

بايەخدای بە ھەنگدارى و ھۆرەكەردەى

بەشە جە مۇمەو قەۋالەكاو ھەورامانى كە گرئەنەكەش پەنە مۇم كريانە، چەنى بەشە جە بەنەكەى ھىشتا مەنئىۋە و جە موزەيانەو نەتەۋەيى ۋلاتو بەرىتانىاي جە لەندەنەنە، جە قاپيە تايەتەنە و بە ژماريە تايەت كە ۋىنەكەشا چى بابەتەنە مەۋىندى ھورگىرتى. جە ۋىنەو پەت و مۇمەكەينە جيا جە بەنەكەى، يەرى تىكى مۇمەكەى بە گەۋرەيى مەنئىۋە، كە دوى تىكى مۇمەكەى ھىشتا لىكيانى بە بەنەكەيرە. شۇنەو زىادتەر جە دوى ھەزار سالىرە و دەساۋدەس كەردەى فرەپىرە، ھىشتا چەنەش نەكنياينىۋە و بەباشى مەنئىۋە.

ھەر پاسە جيا چا يەرە تىكە گەۋرەيە، رەنگو وردە تىكە ھاتەرىش جە مۇمەكەى بە بەنەكەۋە مەنئىۋە و بەباشى مەۋىنيا.

بەپاۋ ئا ئاگەيە كە جە سەرو شىۋە و مۇر و مۇم كەردەى بەن و پەت و قەۋالەى ھامشۋەى ھەن، جە سەردەمو دەسەلاتەكاو سلوكى و ئەشكيانە، قەۋال بەگردين بە دوى شىۋى مۇم كريانى:

یووه: به مؤمه وهه نگوینو ههنگی.

دوه: به هه پده هۆره کریای و هه پده سووروه کریای.

یه ره: یا قاتییه جه هه ردوی مؤمه وهه نگوینو ههنگی و هه پده هۆره کریای.

مؤمه و قه واله کاو هه ورامانی پیکئامه ی زیادته رش هه پده هۆره کریای و سووروه کریینه. جه هه دوئ شیوه رایجه کاو مؤم که ردی چا سه رده مه نه، ئا په یامیه میانو که مه ردمو ئا سه رده میه، ئاگایشا جه سه رو هۆره که ردی و وهشکه رده یو که ره سه هه پنه کا، هه ریاسه ده سه ته مؤ که رده یو و گێرته یو ههنگی بیه ن.

زیادته رین ماده ی به کارلوا که جه مؤمه و مؤمکه رده ی سروشتینه به کار لوان، مؤمه و ههنگینه، که ئانه یچ نیشانه و ئانه ی که مه ردمو ئا سه رده مو هه ورامانی و ناوچه که ی، هه ر پێسه و چه نی بایه خشا به کسمو باخدارى و ئاژه لدارى دان، هه نگدار پچشا بیه ن و تاوانشا و زانانشا چه نی ههنگ گێرا و جه ههنگوینی و مؤمه که یش که لک گێرا. چا ده وره نه به فره یی جه مؤمه و ههنگی و هه پێ په ی مؤم که ردی جه هه ورامانه نه که لک گێریان.

جه دوه مین جوړه و مؤمینه که به هه پده وهشکریان، هه پده کئ به فره یی چه نی موو بزئ په ی مه حکمه ی زیادته ره و مؤمه که ی، فره یه شیلپانه و دما ته ر که یواینه حالته و به ده ردوارده ی، چه سپپاینه به گری به نه که یره و قه واله کیش په نه بینپانی و دما ته ر مؤره شا کواینه سه رو مؤمه کێره.

هه ریاسه به چه نذین سه به بئ جه ماده هایه ته ر، پێسه و هه پزه ردئ یا هه مان "زه رده چو مه عده نی" (ocher) ی، که جوړیه خاکه ن و پیکئامه و ئا خاکیشه زیادته ر فلێزه و ئاهه نین "ناهنگین"، یا پوه نو کونجی، یا په نگه بایه پێسه و جیه ی سورى، قاتی مؤمه سروشتیه کئ و ههنگی یا مؤمه هه پنه که ی کریانی، که هه م مه نه و مؤمه که ی درێژماوه بؤ، هه م چه سپناکی مؤمه که یش که مه ته رو بؤ، هه میچ مؤمه که په نه گش بؤ که یاکئ مؤره کئ سه رو مؤمه که یوه به باشی دیاره بؤ، هه ریاسه مؤمه که نه رمه ته ریچ بؤ. خاکه زه رد چوئ مه عده نی زیادته ر په نگه کیش سوور، زه رد، یا قاوه یین.

هه ر پا شیوه هؤمه که چ که قه واله کیش چه نه هۆرگیرانی و به هۆره که ردی وهشکریان، نیشانه ی ته ره ی هیقم و یاکئ ئیشاره یین په ی ئاگای مه ردمو ئا سه رده میه به سه نه ته وه هۆره که ردی و وهشکه رده ی که ره سه ته هه پنه کا.

خووه دووده/هامسه رگێرته ی فامیلی

بابه تیه ته ری سه رهنجبه ر جه نویساو قه واله کاو هه ورامانی، که مه تاومئ جی به شی

كه لتووړپه نه ئىشاره ش په نه كهرمى، هامه سگيرته ي بڼه مالهيڼ چا ده ورانه نه.

هه مسه رگيرته ي بڼه مالهيڼ جه ويهرده شناسى و زوانى ويهرده ي ناوچه كهينه به "خووه دووده" مه شناسيؤ. پاچوره كه به ئاشكرا جه قه والهو يووه مينه نويسيان، شاهه نشا ئه رشه گ، چه نى دوى دندى جه هه م تومه كاو وئش هامه سهرش كه رده ن. پاچوره كه جه نويساو قه والهو يووه مينه ئامه ن شاهه نشا ئه رشه گ چه نى "نازاده" ي والئ هه متومه و ژهنش، هه رپاسه يچ چه نى "سياس" والئ هه متومه و ژهنش، هامه سهرش كه رده ن. پا مانئ نازاده و سياسه هه م ژهنه و شاهه نشا ئه رشه گى بيئى، هه ميچ والئ و هامتومئ و هامونه و هه مان شاي بيئى.

ئى شيوه هامه سهرگيرته فاميليه يام هه مان خووه دووده، جه فرهيه دهوران و دهسه لاتته كاو ويهرده يڼه چانانه (چانيشا): جه دهوارنو دهسه لاتته كاو ئيلامى، هه خامه نشى، ئه شكاني، ساسانى، ميسر و تا مياوؤ به ئاسياو ودهرهورزى، رهواجش بيه ن و فرهيه جه ويهرده شناسه كاچ پئسه (Jacques Duchesne-Guillemin) جه كئيؤ دينو ئيراني كؤنيڼه (La Religion de l'Iran Ancien) ئىشاره ش به رهسمو خووه دووده ي جه دهسه لاتته كاو ويهرده و ناوچه كهينه كه رده ن.

نا رهسمه پاسه كه تا ئيسه په يما بهركه وته ن و سه رچه مه ويهرديڼه كئ نيشانه ما مئا، به تاييه تى جه لايه نو چيڼى دهسه لاتدارو كؤمه لگايوه، پئسه و لاو موبه داناو و پاشاكاوه باو بيه ن.

نونگه و رهواجو رهسمو "خووه دووده ي" جه ويهرده و ناوچه كهينه، به تاييه تى سه رده مو دهسه لاتته كاو هه خامه نشى و ساسانيڼه فره تهر باو بيه ن، فره تهر په ي ئى خالانه مه گيلؤوه:

۱- نونگه ي ئاييڼى: جه باوه ره كاو ئايڼو زهرده شتيڼه، رهسمو "خووه دووده ي" به پيرؤز زانيان و ئا كرده بيه ن بايسو فره ئيزه دى و پاكي نژاد و تومى. هه رپاسه به پاو ئا باوه رپه خووه دووده وده شنودى ئه هورامه زداى و دوورى جه ئه هريمه نيش چه نه مه گنؤوه. جه به شو "وهنديده د" و ئه ويستاينه به رپؤشنى ئىشاره پى رهسمه و "خووه دووده" يه كريان.

وهنديده د نامدار ته رين و رپؤشنته رين نويسيايه ئاييڼى ويهرده يڼ جه ناوچه كهنه، كه رهسمو خووه دووده ي به پيرؤز مه زانوؤ و چه پلئش په ي مئونه. به تاييه تى "فه رگه رد" و يه رى و هه شتو "وهنديده د" ي، به فراوانى جه باره و ئه وه جه و پيرؤزى رهسم و كرده خووه دووده ي نويسيان و قسئ كرئى. (فه رگه رد) جه ئه ويستاينه يانى به ش يا فه سلؤ كئيوى. (وهنديده د) يچ يؤ جه جلد ه سه ركه كه كاو ئه ويستاين كه باسو ياسا ئاييڼه كاو شه ريعه ته كاو ئايڼو زهرده شتى مه كه رؤ.

۲- پارتیزانیو سامان و دارایی جه دلی بنه مائهینه و وه رگیزته ی جه به شکهرده یو میراسی.
۳- جه بازیه (برپو) جه نه ستووره ئیرانیه کانه ته نانه ت ئیزده ده کیچ خووه دووده شا بهراوه به رده ن. به هه مان شیوه چ به بؤنه یی ئانه یوه که فرهیه جه پاشاکا و بنه یانه و سه لته نه تی موبه ده ئایینه کا ئی ره سمشانه به رده ن راوه، ئی ره سم و کرده خیراته ر دلی کؤمه لگاینه که وته نه ره و باو بیه ن.

په ی چه نه یاونای فره ته ر و وردته ر چی ره سمیه و بابه ته که لتووره کای ته رو ویه ردینی، په نه وازهن به چه مو مه ردمو ئا سه رده میه ته ماشاو پروه دای و بابه ته ویه ردینه کا که رمی، که ئایا ئا بابه ته و ئا جؤرو ویره که رده یه جه وئناو مه ردمو ئا سه رده میوه، جه ویا ره کاو به تاییه تی که لتووری و ئایینی و عؤرفیه ئاسایی بیه ن یا نا.

نامی هه ورامانی دلی قه وائه کاو هه ورامانینه

به به راوردیه سه ره تایی په ی هه ر که سیه که زوانو نه ذایش هه ورامی بؤ، هیچ شاره زایش جه سه رو زوانه ویه ردینه کا و زانشته و زوانته شناسایوه نه وؤ، به ئاسانی به رمه گنؤ که ئی هه ورامی ئارویه که قسیش په نه مه که رمی، چه نی زوانو پارتی نه شکانی که قه وائه ی یه ره مش په نه نویسیان، چه نده نیکئی جه یؤتری و فرهیه ئا وچا که جه قه وائه که نه به کار لوائی، هیشتای جه هه ورامی ئارؤ روئنه به کارمه لا. هه پاسه ش فرهیه ئا نامانه که هه م په ی یا که نامی و هه م په ی نامی که سایه تییه کا جه هه ر یه ره قه وائه که نه به کارلوائی، ئیسه چه به هه مان شیوه یا به که میه واریا یوه به کارشا مه وهرمی.

به پاو لایکه می ئی دوه نونگه سه ره کیانه، مه تاومی و اچئی که جه دلی مه تنه و قه وائه کاو هه ورامانینه، ئیشاره به نامی هه ورامانی کریان و ئیشاره که رده که ی به شیوه و (ئاورا/ ئاورمان/ ئورامان) ی، هه پاسه به شیوه و (ئاورو.../ ئاورؤ...) ی ئامیئی.

یؤوه م: ئیشاره که رده ی و نویسیه و نامه یا که یه به نامی "به سیره ئاورا" ی.

دوه م: ئیشاره که رده ی و نویسیه و نامی شاهیئی به نامی "دینؤ بازوس ئورؤ..." ی.

جه قه وائه ی دوومه نه هه م جه نویسه و به شو "ئا" ی جه دیمه و وه ری و هه م جه نویسیه و به شو "ب" جه هه مان دیمه و وه ری، ئیشاره به یا که نامیه به نامی ناوچه و (به سیره ئاورا...) ی مه کریؤ (Basiraora...)، که نه گهرش فره ن مه به ست (به سیره و ئاورامانی) یا (ئاورامانه و به سیره ی) بیه بؤ. ئاخره و "ئاورا" که ی نموانیؤوه و جه بهین شیهن.

چون ئیمه مه وینئی که جه قه وائه ی یؤوه مه نه نامی "هیپارخی به سیره" ی ئامینه، یانی به شو یا شارستانه و به سیره ی، به هه مان شیوه یی جه قه وائه ی دوه مه نه نامی هیپارخی

"بەسىرە ئاورا" ى ئامىئە.

تاخىت نامى ژەنىە جە ژەنەكاو پاشا ئەرشەگى جە قەوالەو دۈەمىنە "بەسىرە" بىئە. ئىنەچە نىشانە مژۇ كە ناوچەو "بەسىرە ئاورا" يا ھەمان بەسىرە، ناوچە دىگىر و ۋەشنام، ئاۋەدان و پەرچەشىمەت، ۋەش ئاۋەوا و پەر پىسقى بىەن، جە پالچىشەنە ھەردى بەرزى و كەشى فەراۋانىش بىيئى، كە پا بۇنەو دەسو دۈژمىنىش كەمتەر پەنە ياۋان و ياگى ئاسايشو مەردمەكەيش بىەن، كە تەمامەو ئا خەسلەتەنە جە ھەورامانەنە ھەن.

ھەر پا بۇناۋە كە ئىشارەم پەنەكەردى، مەكرىۋ بە ئەگەرى بەھىزۋە، نامى (بەسىرە) ى كە بۇ بە ژەنەو پاشا، جە نامى ھەمان ناوچەيۋ گىرايايىبۇۋە. تەنانەت ھەمنامى (بەسىرە) ى پىسەو يۋ جە ژەنەكاو پاشا چەنى نامى ناوچەو (بەسىرە ئاورا)، ئا ئەگەرە بەھىزچە مەوزۇ ۋەردەدەسىما، كە ئا ژەنەو پاشايە يانى (بەسىرە)، ۋىش خەلگەو ئا ناوچەيەو (بەسىرە) ى، يا (بەسىرە ئاورا) يانى ھەورامانەو ئا سەردەمىە بىيۇ.

(ھىپارخى) بە مانا ئارۋىەكەش يانى شارستان يا بەشو پارىزگاي. پىسەو نمونەى: بەشو "بەسىرە ھەورامانى"، يا "ھىپارخى بەسىرە ئاورا". جە دابەشكارى جوغرافىاو يونانىەكانە جە سەردەمو سلوكىنە، جوغرافىاو دەسلەتو ئىمپراتۋو ۋلا تىشا بەشكەردەن سەرو چەنڭىن "ساتراپ" ارە. ساتراپ كە بە مانا ئارۋىەكەش مانا ھەرىمى مژۇ، گەۋرەتەرىن بەشو بەشكارى جوغرافىاين شۇنەو جوغرافىاو گەردەو ئىمپراتورىرە. دمتەر ساتراپ (ھەرىم) بەش مېۋ سەرو چەنڭىن "ئىپارخى" ارە. ئىپارخى بە مانا ئارۋىەكەش يانى پارىزگا.

ھەرىپاسەچ ئىپارخىچ بەش مېۋ سەرو چەنڭىن "ھىپارخى" يارە، كە ھىپارخى بە مانا ئارۋىەكەش مانا بەشە جە پارىزگايە يا شارستانى مژۇ.

"ئاورا" بەشى سەركى پىكئامەو نامى ئاورامانىن، (ئان) جە ئىسەنە پىسەو دماگىرىە مەچەسپىۋ بە رىشەو نامە سەركىەكەرە. پىسەو نمونەى پى شىۋە: ئورام+ئان= ئورامان، كوردست+ئان= كوردستان.

پەۋجى ئاورا (ئورامان) مەكرىۋ دماگىرو دمانامى بەسىرەى بىەبۇ، پىسەو نمونەى ئىسە ماچى ئاۋەرۋ ھەورامانى، يا گاۋەرۋ ھەورامانى كە چى قەوالەنە مەتاۋمى پاسە ماناش كەرمىۋە مەبەست "بەسىرە ئاورامانى" بىەن.

بە ھەمان شىۋە شاھىيەچ جە قەوالەى يۋەمەنە نامىش (دىنۋبازوس ئورو...ەن، يا (دىنۋبازوس ئورۋ)ەن، بەشو دماينەو نامەكەش (ئورۋ)ن، باقى (ئورۋ)كەى نموانىەو

و ئا به شو قه واليه جه به ين لوان.

كه ئينه چه نه گهري فرهش هه ن مه به ست (ئورامان) يام (ئورمان) يا وشه يه تهر نزىك به ئورامان يانى به مانا ئارويه كيش هه ورامانيوه بؤ. (ئورؤ) چيگه نه پيسه و له قبيه يا نامى ئه شناسه يه نووسيان، پسه "دينؤ بازوسى ئورامانى"، يانى دينؤ بازوس خه لكو هه ورامانى بيه ن.

به پاو ئى سه رچه مه يه مه تاومئ و اچئى كؤنه ته رين ناميه، كه جه (ئورمانى/ئورامانى/هه ورامان) و ئارؤى به پاو سه رچه مه كاو و هرو ده سيما په يما مه نئينوه، مه گيلوه په ي (۸۸)ى وه ئى زايينى. كه لايكه مش جه مه تنه و قه واله كاو هه ورامانينه جه چوار يا گينه، قه والهى يو وه م جه هه ردؤى به شه نويسياكاو "ئا"ى و "ب"ى جه ديمه و وه ريش، هه ميچ جه قه والهى دوه مه نه جه هه ردؤى به شه نويسياكاو "ئا"ى و "ب"ى جه ديمه و وه ريش، نامى هه ورامانى ئامينه.

به وردى به شكه رده يى جوغرافيايى جه لاو سلوكيه كاوه جه گه وروه په ي ميكله تهرى و چيژه شى بى شيوه بيه ن:

ئا: باسيليا، (Βασιλεία)، (Basileia)، ئيمپراتورى گردو هه وزه و جوغرافيا و ده سه لاتو ولاتى چيرو فه رمانه وايى شايه.

ب: ساتراپ، (σατράπης)، (Satrapē)، يانى هه رثيميه پان و به رين.

پ: ئيپارخى، (ὑπαρχία)، (hyparchia)، به مانا ئارويه كيش هه م مانايئوه نزىكه ن چه نى پاريزگاي. والى و سه ربه رسته يا فه رمانده و ئيپارخى جه لاو يونانيه كاوه، ناميش "ئيپارخوس"، (ἐπαρχος)، (eparchos)، بيه ن.

ت: هيپارخى، (ἐπαρχία)، (eparchia)، به مانا ئارويه كيش هه م مانا و نزىكه ن چه نى شارستانى، يا چيژه شو پاريزگا و ناوچيه گه وروه تهرى جه وئش. والى و سه ربه رسته يا فه رمانده و ئيپارخى جه لاو يونانيه كاوه ناميش "هيپارخوس"، (ὑπαρχος)، (hyparchos)، بيه ن.

ج: كومه، (κῶμη)، يانى ده كا. به سه ربه رسته يا گه وره يا هه مان دهيپارو ده گاي، واته نشا كومارخوس (ωμάρχος).

چ: توپوس، (τόπος)، يانى يايگى، يا ناوچيه ميكله.

ح: ديماس، (δῆμος)، به مانا و به شى مه حه لى به كار لوان.

خ: ئيستاتمه يا ستاتمه، يانى ئيستگا، پايه كا، ئيستگا يا پايه كا و سه ره راي جه به ينو

دوئ ده‌گایانه، په‌ی ئیسراحه‌تو په‌یک و سواره‌ی.

هه‌رپاسه‌ فره‌یه چا (۵۳) نامی که‌سایه‌تیانه که‌ جه‌ قه‌واله‌کاو هه‌ورامانینه‌ نویسیانی، فره‌یه جه‌ نامی یاگه‌کاته‌ریچ که‌ دلێ قه‌واله‌کانه‌ نامینی، ئیسه‌چه‌ جه‌ هه‌ورامی ئاروینه‌ هشتای ئی نامی مه‌نیتی و پێسه‌ و ویشا یا به‌ که‌میه‌ واریاوه‌، که‌ جه‌ پرۆسه‌ی زه‌مانی زوانینه‌ ئامه‌ن ملشاره‌ گۆشا مه‌که‌رمی و ماچمیشا. پێسه‌ و نمونه‌ی یو جه‌ شاه‌یژه‌که‌ که‌ جه‌ قه‌واله‌ی یومه‌نه‌ نامیش "فه‌ره‌اتس" دن، به‌ وه‌رچه‌م گێرته‌ و ئانه‌یه‌ که‌ جه‌ زوانی (یونانی/مه‌قدوونی/سلوکینه‌) که‌ چا وه‌خته‌نه‌ زوانو ده‌سه‌لاتی بیه‌ن، کۆتای فره‌یه‌ جه‌ نامه‌کا وچه‌ و "س" پێشا په‌ی زیاد کریان، ئی نامی ئیسه‌چه‌ به‌ هه‌مان شیوه‌ مواچمیش "فه‌ره‌اد". یا پێسه‌ و نمونه‌یه‌ر "Chosstros" کۆستروُس هه‌مان (خۆسه‌رو) دن که‌ ئارۆش هیشته‌ی ئی نامی باوه‌نه‌ و "ک" واریینه‌ به‌ "خ" و هه‌رپاسه‌ "ت" پێسه‌ و ده‌یان و سه‌دان وشایه‌ته‌ر لاشینه‌، پێسه‌ و نمونه‌ی (ده‌سته‌) ماچیه‌ و (ده‌س)، (پړسته‌م) مه‌وؤ به‌ (پړسه‌م)، (هه‌سته‌ره‌) مه‌و به‌ (هه‌سه‌ره‌)، (ستاره‌) مه‌و به‌ (هه‌ساره‌).

(په‌تسپه‌د) که‌ وه‌شیاره‌ن جه‌ قه‌واله‌ی یه‌ره‌مینه‌نه‌، دماته‌ر بیه‌ن به‌ (پا په‌ک) و ئارۆرؤ بیه‌ن به‌ (با په‌ک).

(به‌شنین) مامؤ "لالؤ" سه‌نیار جه‌ قه‌واله‌ی یه‌ره‌مینه‌نه‌ ئارۆرؤ واریان به‌ هه‌مان (به‌ژن) و جه‌ (به‌ژنوبالا) نه‌ جه‌ ئی وشه‌یه‌ به‌کارش مه‌وه‌رمی. (نه‌رشته‌ت) یو جه‌ شاه‌یژه‌که‌ دلێ قه‌واله‌و یه‌ره‌مینه‌نه‌: ئارۆرؤ واریان به‌ (ئارش) و ماناو (نێزه‌ی) مڈؤ، که‌ نامی چیرۆکه‌و (ئارش‌ی کمانگیر) ی چی ماناو نامیوه‌ گیران.

(سیاس) یا سیاسه‌، هه‌مان (سیاو) یا سیاوه‌، که‌ مه‌بؤ به‌ یو جه‌ ژه‌نه‌کاو پاشا ئه‌رشه‌گی جه‌ قه‌واله‌ی یووه‌مه‌نه‌. (ئاریازاده‌) یو جه‌ ژه‌نه‌کاو پاشا ئه‌رشه‌گی جه‌ قه‌واله‌ی یووه‌مه‌نه‌، که‌ نامه‌کێ جه‌ دوئ به‌شا "ئاریا" و "زاده‌" ی به‌ ماناو جه‌ (ئاریا زا) بیه‌ی و زایشی وه‌شه‌ بیینه‌. (ئازاده‌) یۆته‌ر جه‌ ژه‌نه‌کاو پاشا ئه‌رشه‌گی جه‌ قه‌واله‌ی یووه‌مه‌نه‌، ئیسه‌چه‌ به‌ فراوانی به‌ ماناو (ئازادی) که‌ جه‌ که‌سی ئازیوه‌ گیران، به‌کارش مه‌وه‌رمی. (ویگاها‌ن) جه‌ قه‌واله‌ی یه‌ره‌مه‌نه‌، یانی گه‌واهان، گه‌واهیدەر، که‌سایه‌ که‌ گه‌واهی مڈا، شاه‌یژدی مڈا. ئیسه‌چه‌ وچه‌و گه‌واهی و گه‌واهیده‌ری جه‌ زوانی روانه‌یمانه‌ به‌کار مه‌وه‌رمی.

(به‌راسس) سه‌نیار جه‌ قه‌واله‌ی یووه‌مه‌نه‌، که‌سیه‌ که‌ به‌ پای پاسه‌ره‌ مه‌لؤ و درۆستکار و پاسوچ و پاس کرداره‌ن.

(ئه‌سپؤ مه‌کێژ) وه‌شیار جه‌ قه‌واله‌ی دووه‌مه‌نه‌، که‌ به‌شو سه‌ره‌تاو نامه‌کیش جه‌

ناژه‌لو ئه‌سپى وه‌شبییه‌ن. مه‌کریو (مه‌کیز) ئه‌سپ‌سواریه‌ باش یا نگادار و وره‌شیاره‌و ئه‌سپى بیه‌بو. چا سه‌رده‌مه‌نه‌ که ناژه‌لو ئه‌سپى بایه‌خى فره‌ش به‌تاییه‌تى په‌ی دلى شه‌رى و باره‌ورگيرته‌ی و جه‌ لى ژيوایو مه‌ردمینه‌ بیه‌ن، مه‌کریو مه‌کیز ئه‌شناسایو نامى ئه‌سپیش بۆنه‌ی ئا هه‌رمانه‌ ئیشاره‌ په‌نه‌کریایانه‌ جه‌ سه‌روه، پێسه‌و ریزیه‌ یا نیشاندایو هه‌رمانه‌کیش جه‌ ویش گيرته‌بو.

(ئاراماسدیس) شاهيژ جه‌ قه‌واله‌ی دوه‌مه‌نه‌، به‌شو سه‌ره‌تایش جه‌ وچه‌و (ئارامى) وه‌ش بیه‌ن. (ئابان) شاهيژ جه‌ قه‌واله‌ی یه‌ره‌میننه‌، هاممانان چه‌نى مانگه‌و "ئابانى" جه‌ فارسینه‌. (گرپه‌نا) شاهيژ جه‌ قه‌واله‌ی یه‌ره‌میننه‌، جه‌ دوى به‌شا "گرى" و "په‌نا" ی وه‌ش بیه‌ن. (گرپه‌نا) مه‌کریو به‌ مانا (گرنگوشاى) ماناش که‌رمیه‌. (مهرفه‌ر) شاهيژ جه‌ قه‌واله‌ی یه‌ره‌میننه‌، هه‌مان نامى (مهرفه‌ر) ین که‌ ئیسه‌چه‌ باوه‌نه‌. (سینه‌گ) شاهيژ جه‌ قه‌واله‌ی یه‌ره‌میننه‌، جه‌ وشه‌و سینه‌ی وه‌ش بیه‌ن، به‌ مانا و پان و گه‌وره‌ و یاگه‌دارى.

باخو "دادباکاباخ" ی. نامى ئا باخیه‌ که‌ مامه‌له‌ کریان جه‌ قه‌واله‌ی دوه‌میننه‌، یانى باخو "دادباکای"، که‌ به‌شو ئاخروه‌ نامه‌کیش جه‌ وچه‌و (باخ) ی وه‌ش بیه‌ن. (ئه‌بیکه‌شه‌کان) جه‌ قه‌واله‌و یه‌ره‌میننه‌، یانى "بى که‌شه‌کاش"، هه‌مان (که‌شى) و هه‌ردى. (ره‌ز) جه‌ قه‌واله‌ی یه‌ره‌میننه‌، هه‌مان (ره‌زه‌) ن به‌ مانا و باخین و ئیسه‌چه‌ ئى وچه‌ جه‌ برپه‌ یاگى هه‌ورامانى و کوردستانینه‌ به‌ مانا و هه‌مان (ره‌ز و باخ) ی به‌کار مه‌لو.

(ئىستامه‌) یانى ئىستگا، ئىستگا یا پایه‌گا و سه‌ره‌رای به‌ینو دوى یاگانه‌. پێسه‌و نمونه‌ی ئىستگا و به‌ینو دوى ده‌گایانه‌ په‌ی ئیسراحه‌تو په‌یک و سواره‌ی و کاروانى. چى نمونه‌نه‌ جه‌ نویسیا و نویسیه‌و هه‌ر یه‌ره‌ قه‌واله‌که‌ینه‌ فره‌ته‌ریئى، چيگه‌نه‌ به‌سه‌نده‌ مه‌کرمى پا ئیشاره‌ په‌نه‌ کریایه‌و سه‌رى.

(۵۳) که‌سایه‌تیی که‌ نامیشا دلى قه‌واله‌ کاو هه‌ورامانینه‌ نویسیئى

که‌سایه‌تى ئیشاره‌ په‌نه‌ کریاکى دلى قه‌واله‌ کاو هه‌ورامانینه‌، که‌ نامیشا لى قه‌واله‌کانه‌ نووسیئنه‌ ۵۳ که‌سیئى، جه‌ واروهر به‌ ته‌رتیب جه‌ قه‌واله‌ی یووه‌موه‌ په‌ی قه‌واله‌ی دوه‌مى و دماته‌ر په‌ی قه‌واله‌ی یه‌ره‌مى نامى گردو که‌سایه‌تیه‌کا که‌ تا ئیسه‌ په‌یما ساقو بیئى.

که‌سایه‌تیه‌کا و قه‌واله‌ی یووه‌مى

۱- ئه‌رشه‌گ "پاشا" جه‌ قه‌واله‌ی یووه‌مه‌نه‌: نامى سه‌لته‌نه‌تو گردو پاشاکاو

ئەشكانى، ئەرشەگ بىيەن، بە ماناۋ (ئەشناسانامى) لەقەبىن. مەكرىۋ چەنڭىن رايوھ پىشەو نمونەى: بە نامى ژەنەكاشارە يا نامى بابەيشارە يا نامى زارۋەكاشارە يا سالىو دەسەلاتىشارە يا جە پا و خالپايە تەرۋە، بزەنم كام پاشاى ئەشكانى بىيەن.

ژەنەكاۋ پاشا ئەرشەگى جە قەۋالەى يۈۋەمەنە

۲- "ھىلىنژ" ژەنەو ئەرشەگى، ۳- شابانوۋ "سىياس" ژەنەو ئەرشەگى، ۴- "ئاريازادە" ژەنەو ئەرشەگى، ۵- "نەۋتۇماى" ئەشناسىيا، يا ھەمان لەقەبو "نەۋتۇماى"، ۶- "سىگران" كە مېۋ بە تاتەو "ئاريازادە" ى، ۶- "ئازادە" ژەنەو ئەرشەگى.

سەنيارى و ورەشيارى و تاتەكئىشا جە قەۋالەى يۈۋەمەنە

۷- "بەراسس" سەنيار. ۸- "سۇبانىنس" سەنيار. ۹- "مايفۇس" تاتەو سەنيارەكا. ۱۰- "گاتاسس" ورەشيار. ۱۱- "كۇپايتىس" بابەو ورەشيارى. ۱۲- "باركا" كەسايەتتەتەرەن كە گاتاسس يەك دراخماش دانپەنەش.

شاھىدەكئ و تاتەو شاھىئەكا جە قەۋالەى يۈۋەمەنە: ۱۳- "كۇستروۋس" شاھىئە. ۱۴- "ئۇركاداتىس" تاتەو كۇستروۋسى. ۱۵- "ئاپاكس" شاھىئە. ۱۶- "ھىستۇبۇگئىس" تاتەو ئاپاكسى. ۱۷- "دېنۇبازوس ئۇرۇ..." شاھىئە. ۱۸- "مېرىداتىس" شاھىئە. ۱۹- "ئۇخۇباگئىس" بابەو مېرىداتىسى. ۲۰- "فەرھاتس" شاھىئە. ۲۱- "سىنكىنما" بابەو فەرھاتسى، ۲۲- "مىرازى...." شاھىئە.

كەسايەتتەتەرەن كاۋ قەۋالەى دوۋوۋەمى: ۲۳- ئەرشەگ "پاشا" جە قەۋالەى دوۋەمەنە.

ژەنەكاۋ پاشا ئەرشەگى جە قەۋالەى دوۋەمەنە: ۲۴- فېلېئىلئى "ژەنەو ئەرشەگى. ۲۵- "ئۇلئىنىيېرئ" ژەنەو ئەرشەگى. ۲۶- "كلىئۇپادشا" ژەنەو ئەرشەگى. ۲۷- "بەسىرە" ژەنەو ئەرشەگى. ۲۸- "بىستەببەنەفس" ژەنەو ئەرشەگى.

سەنيارى و ورەشيارى و تاتەكئىشا جە قەۋالەى دوۋەمەنە: ۲۹- "ئەسپۇ مەكئز" ورەشيار. ۳۰- "گاكئز" تاتەو ئەسپۇ مەكئزى. ۳۱- "دېنئز" سەنيار. ۳۲- "گەتەكئز" بابەو دېنئزى. زامنو مامەلەى جە قەۋالەى دوۋەمەنە: ۳۳- "ئاستاتئىش" زامنو مامەلەكەى. ۳۴- "دارگئىئىس" بابەو ئاستاتئىسى.

شاھىدەكئ و تاتەو شاھىئەكا جە قەۋالەى دوۋەمەنە:

۳۵- "ئاراماسدئىس" شاھىئە. ۳۶- لۇدابۇختئىس "تاتەو ئاراماسدئىسى. ۳۷- "مىرابانداكئىس" شاھىئە. ۳۸- "ئادئىئىس" تاتەو مىرابانداكئىسى. ۳۹- "گېرىكىش" شاھىئە. ۴۰- "ئادئىئىس" بابەو ئادئىئىسى.

که سایه تیه کاو قه والە ی یه ره مینی

سه نیار و وره شیار و تاته کیشا جه قه والیو یه ره مینه نه:

۴۱- "په تسپه د" وره شیار. ۴۲- "تیرین" تاته و په تسپه دی. ۴۳- "ئه ویل" سه نیار. ۴۴- "به شنین" مامو ئه ویلی.

شاهیڤه کئ و تاته و شاهیڤه کا جه قه والە ی یه ره مینه نه:

۴۵- "تیره ک" شاهیڤه. ۴۶- "ئاڤین" بابو و تیره کی. ۴۷- "ره شنه و" نامی بابو و شاهیڤه نه که نامی شاهیڤه که ی جه به ین لوینه جه سه رو پۆسه که یوه به ته نیا دوئ و اچن "م...گ" یش موانیه وه. ۴۸- "ئه رسته ت" شاهیڤه. ۴۹- "ئابان" بابو و ئه رسته تی. ۵۰- "گه ریپه نا" شاهیڤه. ۵۱- "مه رفه ر" بابو و گه ریپه نای. ۵۲- "سینه گ" شاهیڤه. ۵۳- "مه تبوگ" بابو و سینه گی.

۱۱ نامه یانگی نیشاره په نه کریای دلی قه والە کاو هه ورامانی نه

جوغرافیا و یانگی په یوه نندیداره کئ به قه والە کاو هه ورامانیوه، ئی قه والئ که جه ته مامه و دنیا یه به قه والە کاو هه ورامانی ئه شناسیانی و جه هه ورامانه نه ئیزانیوه، دلشانه نیشاره به چه نډین یاگا مه کریو که پی شیوه نه:

نامه یانگه کئ جه قه والە ی یوه مینه نه:

۱- هیپارخی "به سیره" ی. ۲- ئیستگا یا پایه گا و "به یتابه ره س" ی. ۳- ده گا و "کۆپانیس" ی. ۴- باخه و "داباکانرأس" ی جه به شو "ئا" یه. ۵- باخو "گاوساچی" جه به شو "ب" یه. نامه یانگه کئ ته ری جه قه والە ی دوه مینه نه:

۶- هیپارخی "به سیره ئاورا... ؟" ی (هیپارخی به سیره و ئاورامانی). ۷- ئیستگا و "دیساکدیس" ی.

۸- ده گا و "کۆفه نیس" ی. ۹- باخو "دادباکاباخ" ی.

نامه یانگی جه قه والە ی یه ره مینه نه:

۱۰- "بوؤی" نامی ده گایه که "په تسپه د" کوپو "تیرین" ی وره شیارو باخه که ی به نه، خه لکو ده گا و بوؤی به نه. ۱۱- "باخو ئه سمه گی" ئا باخه نه که په تسپه د وره ته نش.

مادی و ماتریالی و چه نی نویسیه و قه والە کاو هه ورامانی

پۆسی به کارلوا په ی نویسیه و قه والە کاو هه ورامانی و شیوه و ئاماده که رده یش

شېۋە ۋە ئامادە كەردەيو پۇسو ئاژەلى پەي نويسە ۋە قەۋالە كاۋ ھەۋرامانى:

چا دەۋرە تارىخىيەنە، سەردەمو ئەشكانى ۋە سلوكىنە جە ناۋچە ۋە چىرو دەسەلاتو ئى دەسەلاتانە، كە ھەۋرامانىچ مەگىرۋە ۋە قەۋالە كىش چەنە نويسىيائى، زىادتەر جە پۇسو ئاژەلى پۇسە ۋە ماتىريالىيە كە سەرشۋە بنويسىۋ، پەي نويسىيەي كە لك گىريان.

پۇسە بەكارلواكى زىادتەر پۇسو ئاژەلە كاۋ بىزى لىنئى كىيائى ۋە ھەردىئى ۋە يا مەيى بىيئى. بۇنە ۋە ئانەيوە پۇسو بىزى ۋە مەيى ھەم فرە ئاسان دەسكەۋتەن ۋە ھەمىش ناسكتەر بىيەن جە بەراۋردو ئاژەلە كاۋ تەرى پۇسە ۋە گاۋى يا خوگى.

سەرتا ئاژەلە كى كە كوشىيائى ۋە پۇسشا بە وردى ۋىيان، پۇسە كە بە باشى پاك كىيان ۋە دىماتەر تاشيان ۋە ناسكۈە كىيان. دىماۋە پۇسە كە ۋشكۈە كىيان ۋە ئامادە پەي نويسىيەي كىيان.

چى پىرۇسەنە بازىە گلىچ شۇنە ۋە ئانەيرە كە پۇسە كى جە گۇشت ۋە وئى ۋە موو ئاژەلە كاۋ پاكۋە بىيئى ۋە بە ئاۋى شۇرىيائىۋە، ھەمدىسان مادى تەرى پۇسە ۋە ئاھەكى كە جە تەۋەنى ۋە خاكى بەدەسشا ئاۋردەن، ساۋيان پۇرەشارە تا پۇسە كى ھەم پۇشتەر ۋە شەفافتەر بوا، ھەمىچ سافتەرى بوا ۋە لۇچىشا نەمانا، كە بە ھەردوئى ھۇكارەكە نويسىيە كە باشتەر سەرشاۋە بوانىيەۋە، ھەمىچ پا ئاھەكدايە بە پۇسە كا، پۇسە كى نەرمەرى بوا ۋە دېر پەقېۋە بوا كە مانايشا فرەتەر بۇ ۋە نەمپىيا. شۇنە ۋە ئا پۇسە ۋە ئاھەكدايە، دىماتەر دىسان پۇسە كى شۇرىيائىۋە ۋە پاكۋە كىيائى ۋە ۋشكۈە كىيائى ۋە ئامادە نويسىيەي بىيئى سەرشاۋە.

جە ۋەھەرى بەكارلوا پەي نويسىيەي قەۋالە كاۋ ھەۋرامانى ۋە شېۋە ۋە ئامادە كەردەيش قەۋالە كى ھەۋرامانى تائىسە نە سەرو ۋىشاۋە نە سەرو بەن ۋە مۇمەكەيشاۋە نە سەرو جە ۋەھەرى بەكارلوا جە نويسىيەيشانە، ئانالىزى/شىكەردە شىمىيائى نە كىيان، يا ئەگەر پۇسە ۋە نمونەي جە لاۋ موزەيانە ۋە نەتەۋەي ۋە لاتو بەرىتائىياۋ ئانالىزى شىمىيائىچ كىيابو، لايكەمش تائىسە ئەنجامەكەش ۋە لاۋە نە كىيان. پەۋجى مەشۋە پەي زانائى جۇرو جە ۋەھەرى بەكارلواي جە نويسىيەي قەۋالە كاۋ ھەۋرامانىنە، پەشتى بىيئى، يۈەم: بە پەنگو نووسىياكەيشا. دۈەم: بە نەتىجە ۋە ئانالىزى شىمىيائى قەۋالە ۋە ھامشېۋە ۋە جە ۋەھەرى بەكارلواي پەي نويسىيەي قەۋالە ۋە ھامشېۋە سەرو پۇسىۋە، جە دەۋرانو دەسەلاتە كاۋ سلوكى ۋە ئەشكانىنە جە ناۋچە ۋە دەسەلاتو ئى دەسەلاتانە، بە تايىبەتى جە ھەۋرامان ۋە دەۋرۋەرشەنە.

جە سەدە ۋە يۈۋەمى ۋە ئى زىيىنە، قەۋالە كاۋ ھەۋرامانى چا ۋەختەنە نويسىيائى،

جە ناۋچەو چىرو دەسەلاتەكاو سلوكى و ئەشكانىنە و جە دەورانو ئا دەسەلاتانە،
كەلگىڭىرتەى جە جەوھەرى دووكەلى پەى نويسىيەى سەرو پۇسيۇ رەواجش بىيەن.

ئا جەوھەرە كە قەۋالەكە ھەورامانىش پەنە نويسىيائى، بە دوئى ھۇكارى، يۈۋەم: رەنگەو
نويسيكاكەيشا، دوەم: رەواجەو كەلگىڭىرتەى جە جەوھەرى دووكەلى چا سەردەمەنە و
چا ناۋچانە، مەتاومئى بواجىكە "جەوھەرى دووكەلى" (carbon ink) بىيەن، كە بە
"جەوھەرى كاربۇنى"ش مەشناسىيۇ و رەنگەش سياۋى رۈۋە قەۋەيىن. جەوھەرى
دووكەلى بە قاتى كەردەى دووكەلەو ئاۋرى يا چراۋىيە، چەنى جەۋى يا شىرەو گىاۋى يا
دارى، چەنى ئاۋى ۋەش كىران.

زەمانى پۇسەو نمونەى دەۋرىيە يا باڭيە ھەپنە و ھۇدەكرىايىشا گىرتەن، سەرو
دووكەلىرە، وردە وردە دووكەلەكە چىرو باڭيەكەنە جەمۈە بىيەن و تۇپەلەش كەردەن،
دەماتەر تۇپەلە دووكەلەكەشا جەمۈە كەردىئى و شىرەو گىاۋى يا جەۋى دارىشا چەنى
چكىيە ئاۋى قاتى كەردەن و جەوھەرشا چەنە ۋەش كەردەن. ھەر چى جۇرە جەوھەرىيە
پۇسەو نمونەى جە پاپىروسەكاو مىسرى ۋىەردىنىشەنە ئىسفاە كىران.

جەۋى دارى مادەيە چەسپىناك و سىروشتىن، كە بە زامداركەردەيو دارەكەى، دارەكە
جەۋى بەرمىڭ و ھالەتەپ رەق و نىمەپەقىش ھەن. زەمانىيە كە جەۋىيەكە چەنى
مادەى ئاۋى پۇسەو ئاۋى قاتى مەكرىۋ، ھالەتەپ چەسپىناكتەر و رەۋانتەر و شلتەر
مەگىرۋنەۋىش.

جەۋى زىادەتەر ۋەرو ئانەيە يۇ جە پىكئامەو جەوھەرەكەى بىيەن، چۈن يۈۋەم: بە
ئاسانى جەوھەرەكە چەسپىيان پۇسەكارە و ناستەنش جەوھەرەكە ئىئە شل بۇۋە، كە
مجيۋرە يا سەرو پۇسەكاۋە خىشۋرە ۋارى و شكەو ۋاچە نويسىكا ۋارىۋ.

دوۋەم: جەۋىيەكە ناسەنش جەوھەرەكە بە ئاسانى سەرو پۇسەكاۋە پاكۋە بۇ.

بەرمەم: جەۋىيەكە ۋەرگىرىش كەردەن چانەيە كە جەوھەرە بەكارلۈاكەو ۋاچەكە،
لكئ گىرا. ھەپاسە دووكەلە جەمۈەكرىاكە قاتى پىكئامەكەو جەۋى و ئاۋى كىران،
پەى رەنگىڭىرتەيو جەوھەرەكەى بىيەن و پاشىۋە جەوھەرەكە رەنگەى سياۋەو
دووكەلەكەيش گىرتەن.

قەلەمى بە كارلۈا پەى نويسىيەى قەۋالەكاو ھەورامانى و شىۋەو ئامادە كەردەيش
جە سەردەمو ئەشكانى و سلوكىنە، ناۋچەو چىرو دەسەلاتو ئى دەسەلاتانە، زىادەتەر
جە زەلى/نەيجەى تراشايى بە ياكئ قەلەمەو ئارۋرۋى كەلك گىريان.

سەرەتا پىسەو نمونەى لەقىە تايبەت جە زەلى/نەيجە "نەى" دەسنیشان كریان، كە پەى دلى دەسى و بەینو ئەنگۇساو دەسینە بەباشى خۇنچىۋ راشبۇۋە. ئەندازەو لەقەكەى مەشیاپە گۇنجیاپىا و فرە درىژ و كۇتا نەویاىە و گریش چەنە نەویاىە، تا نويسیەى پەنەش ئاسان بیاپە. دمتەر زەلەكە تراشیان و نوکش دریا نەرە و ئى کارە زیادتەر جە لایەنو كەسیە شارەزایوہ کریان.

نویسەر و قەوالە کاو ھەورامانى

بەگردى مەتاومى بواچى فرەو نویسەرەکاو پۇسە چەرمیەکا و پاڤرپۇسەکا جە ویەردەنە، قەلەمو دەسو ویشا كە بە فراوانى زەل/نەيجە بیەن، ویشا ئامادەشا كەردەن. بەشارەزایو، بە وەرچەم گىرتەى و گۇنجیاى قەلەمە زەلینەكەى جە دلى دەسو ویشانە، زەلەكەشا برپەن و تراشانشا و ئامادەشا كەردەن.

ھەپاسەپچ دیارەن نویسەرەكە، جیا چانەپە سەوادو وەنەى و نویسیەى و زوان و خەتو سەردەمو ویش بیەن، جە نویسیەپشەنە پىسەو نویسەرپە "كاتیبە" كەسیە شارەزا و نویسیارى بیەن. چون ھەم ماتریالەکاو ئا سەردەمیە پىسەو جەوھەرى و پۇسە ئازەلا بە ئاسانى ئامادى نەکریایىئى و دەس نەكەوتیئى، كە ئەگەر ھەلەپەش كەردیاپە ماتریالەكئى خراپىئى ھەمىچ مەشیاپە واچەكئى بە یەكەدەسى نویسیایىئى. ھەم دیسان ئا فشارو دەسیچە كە جە قەلەمو زەلەكەپوہ دریان سەر و پۇسەكەپەر، جە گردو واچەكانە مەشیاپە یەكەدەست بیاپە، تا رەنگەو گردو واچەکا پىسەو یۇى بەرپەپۇ و واچپە تاریكتەر و لپلتەر و سیاوتەر و واچپە رۇشتەر و كەمپەنگتەر نەویاىە.

شپوہو نویسیەى و بەن و مۇم كەردەپو قەوالەکاو ھەورامانى

ھەردوئى قەوالەى یوۋەم و دوہم جە قەوالەکاو ھەورامانى، بە شپوہپە تازەئاوردەى و ژیرانە بەن و مۇم کریایىئى و نویسیانى. پاشپوہ كە مەتنەو ھەركامیشا دوئى گلى جە دیمەو روئى و وەرىشاوہ نویسیانە.

نویسیەو بەشو "ئا"ى جە نیمەو سەریوہ و دیمەو روئى پۇسەکاوہ نویسیان، دماوہ نویسیەو بەشو "ب" جە نیمەو وارو ھەمان دیمو روئو پۇسەکاوہ نویسیان.

نویسەو "ب" جە لای وارینوہ كۇپى ھەمان نویسەو "ئا"ین جە لای سەرىنەو. نویسەکاو "ئا"ى و "ب" بە تەنیا جە چنڈ خالى كەمەنە جیاپیشا چەنى یوئىرىنى ھەن. شۇنەو ئانەپەر، بەشو سەر و قەوالەکا كە نویسیەو "ئا"یشا چەنەن، تا یاگیە كە نەیاوۋ بە بەشو "ب" لولى کریایىئى.

دماوه دوى گۆڭشئ قهواله كەيشا وه لا كەردينه و به بهن به به شو سه رينه و قهواله كەيشاوه بينان، كه نويساو به شو "ئا" يش چه نه ن كه وئنه كەش دلى ئى بابە تينه نرينه ره. دماتهر به نه كەشا مؤر و مؤم كەردەن، كه ئەگەر پيشه و نمونه ی كه سیه گه ره كەش بیايه به شاریای و دزیوه نویساكه و به شو "ئا" يش واریاه و یا ده سش به رونه، مؤمه كەش میړنى و پانه یه زانیئ كه كه سیه مؤمه كەش ماران.

نویسیاو به شو "ب" كه جه به شو واره و پؤسه كاوه نویسیان، به شى باز و کریاوه و جه وهرده سه و قهواله كه ی بیهن. پاشیوه كه ئەگەر هەر زه مانیه گه ره كەشا بیايه به هەر هۆكاریه نویسیاو قهواله كه ی بواناوه، به بئ نانه یه كه پلؤم و مؤمه و قهواله كا مارا، نویسیاكەش جه به شو "ب" نه وهرده سه نه بیايه، كه به شو "ب" كۆپی هه مان به شو پلؤم و مؤم کریاکه ی بیهن، جه به شو "ئا" ينه.

پا مانایئ كه نویسیاو لاو وارو دیمو وهر و پؤسه كه ی، كه بئ بهن و مؤم و باز بیهن جه وهرده سه نه ناماده و وه نه وه ی بیهن. كۆپی به شو لاو سه رينه و هه مان دیمو وهری بیهن، كه بهن و مؤم کریان. جه به ینو نویسیاو نویسیه كاوه هەر دوى به شه كاوه "ئا" و "ب" نه، به ته نیا چنډ خالئ میكلئ جیا جه یۆته ری و واریای هه نئ.

پاسه دیارهن بؤنه و ئانه یوه كه لازم بیهن زیادتهر جه گلیه و جه زه مانى په نه وازه نه، گله گله ی سه ر بډا قهواله كاوه و نویسیاكەيشا بواناوه، جه هەر گلیه دووه باره وه نه وه ی نویساو قهواله كه ی، ناچارئ بیئئ بهن و مؤمه و قهواله كا مارا په و به هەر گلیه كه ریایه وه و قهواله كا جه بئنلواى زیادتهر و قهواله كاش چه نه كۆته نه. مه ردمو ئا سه رده مو هه ورامانى به تایبه تی نویسه ره و قهواله كاوه هه ورامانى، تازە ئاورده یه ژیرانه ش ئاورده نه ره و به كارش به رده ن، كه هه م مؤم و پلؤمه و قهواله كه ی نه میړئو و هه م نویسا ئه سلپه كه جه به شو "ئا" ينه، بؤنه و ده سئاورده ی پؤره شه ره پاكوه نه و، هه میچ قهواله كه كه مه تر و دیرتهر جه به ین بشو. به هه مان شیوه یچ كۆپی مه تنه و قهواله كه ی جه هه مان قهواله نه و جه هه مان دیمه نه جه لاوارشوه جه وهرده سه نه بؤ. ئى شیوه ژیرانه تازە ئاوره، تایبه ته ن به قهواله كاوه هه ورامانى و نمونه ش جه به لگه نامه ی ویه ردینی هامشیوه ش نیهن.

پؤسى یه ره م جه قهواله كاوه هه ورامانى، به ته نیا یه ك گله جه دیمو وهریشه نویسیایئ نویسیان. پؤجی به پئچنای وه نه و پؤسى یؤوه م و دوومى نه ك به ته نیا نیمه ش، به لگه م گردو قهواله كه ی په ت و مؤم کریان. پؤسى یه ره میچ پيشه و دوه پؤسه كه وه ئى، سه ره تا دوى وئى میكلش جه نزیكه و له به و پؤسه كه یۆ کریانیئنه، دماوه به به نه و په شمه و ریشیاو مه ی لکه دریان به و له كاوه پؤسه كه یه ره. ئیجا دماو لووله كەرده ی

پۇسەكەى، بەنەكە پېچيان دەورەو پۇسە لوولەكریاکەیرە و لکە دریان. دمتەرېچ مۇم و پلۇم کریان و مۇرە کوپنە مۇمەکەیرە.

نویسیاو دیمو پەشتی قەوالەى یوۋەمى

جە دیمەو پەشتی قەوالەى یوۋەمینە، نویسیایە کۇتا بە زوانى پارتى ئەشکانى نویسیان، کە بۇنەو پاکوہیبەى و کەمپەنگوہیبەى نویسیاکەى، پەنگوہداى جەوہەرەکەى سەرو پۇسەکەیرە، کۇنەى و ملە و موریانە واردەى چنث بەشتى جە پۇسەکەى، بیەى یاگى لۇچا و پاکوہیبەىو نویسیاکا جە یاگى لوولکەردەى و دەقکەردەى و پۇسەکەىو، بە تەنیا چەنث پیتیش بە ئەستەم موانىاۋە.

بە ئەگەرى فرەئى نویسیا کە بە پارتى ئەشکانى نویسیان، کۇتاۋەکریایى نویسیاو رپوہکیشەنە کە بە زوانى یونانى نویسیان. پەى زەمانو نویسەو مەتنە ئەشکانیەکى جە دیمو پەشتو قەوالەکەینە، یەرئى ئەگەرئى:

یوۋەم: ئەگەرى بەھیزتەرینەن، ئانەیە میاونۇ کە ھەمزەمان چەنى نویسیا یونانیەکەى، کە زوانى فەرمى و ئیدارى دەسەلاتى بیەن، بە زوانو مەردمو ناوچەکەچ کە زوانى ئیدارى نەویەن، بە تاییەتى جە دلئ ناوچەو وئشانە رەواجش بیەن، یانى بە زوانى "ھەورامى ئا سەردەمىہ" یا ھەمان کە دمتەر بە پارتى ئەشکانى شناسیان، نویسیاکە بە یەرئى نونگى سەرەکى کە جە واروہ ئیشارەشا پەنە مەکەرەو، بە زوانو مەردمو ناوچەکەى نویسیا بۇ:

ئا: رەواجو دوئى زوانا بەیوۋە چا سەردەمەنە و چا یاگینە، یانى ھەم زوانو فەرمى دەسەلاتى، ھەمیچ زوانو مەردمو ناوچەکەى کە پەنەش قسیشا کەردئى و نویسیەنشا.

ب: جۇرو جەوہەرى بەکارلوای جە نویسیەو قەوالەکەینە، کە جە ھەردوئى دیمیشنە و بە ھەر دوئى زوانەکە، یەک جۇر جەوہەرى "جەوہەرى دووکەلى" بەکارلوان.

پ: رەنگەو جەوہەرى بەکارلوای جە ھەردوئى دیمەو قەوالەکەینە یەک رەنگى "سیاوى رپوہو قاۋەى" ین. وەلئیم بۇنەو ئانەیە کە مەتنە ئەشکانیەکى جە دیمو بەرو قەوالەکەىو بیئینە، فرەتەر جە بەین لواینە و نموانیوۋە.

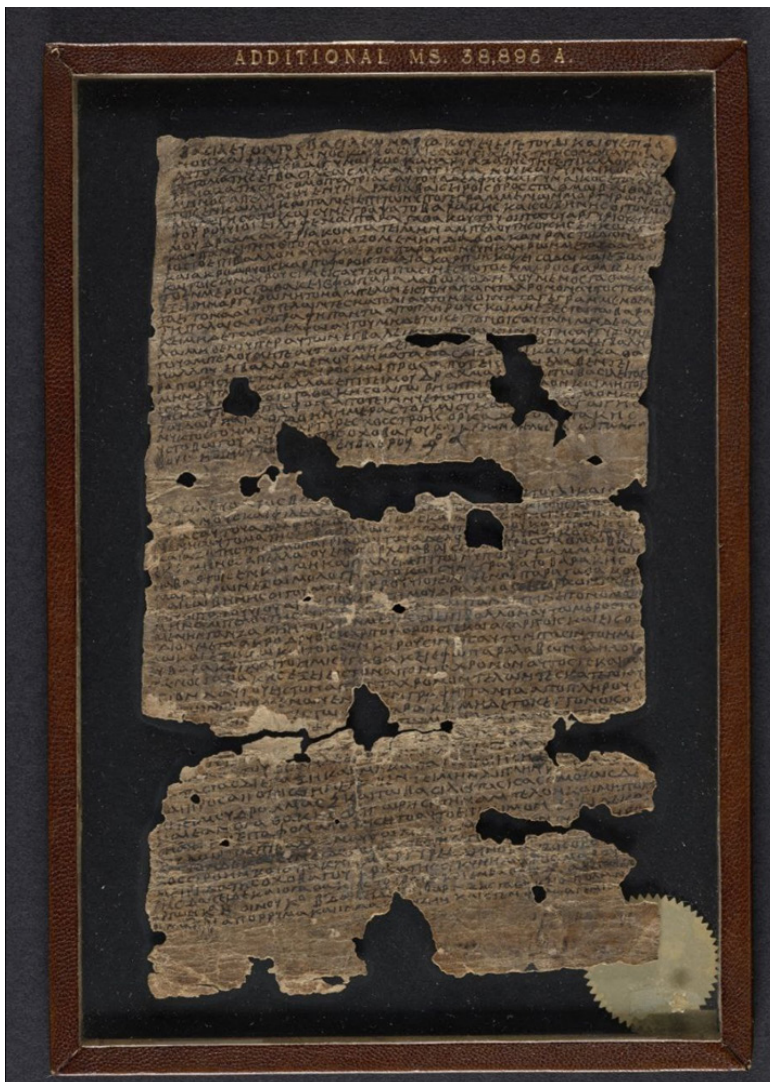
دوہم: ئەگەرى دوہم ئانەنە کە دمتەر بە تاییەتى چا زەمانۇ کە پارتى ئەشکانى بیەن بە زوانو فەرمى و دەسەلاتى، کۇتاۋەکریایە چ جە نویسیا یونانیەکەو دیمو رپوئى قەوالەکەى، بە پارتى ئەشکانیچ جە پەشتەو قەوالەکەىو نویسیایىو.

یەرەم: ئەگەرى یەرەم کە کرتەرینەن، ئا ئەگەر یە موزو وەردەسما، کە ئى قەوالەى یوۋەمینە وەلتەر جە نویسیەو دیمو وەرو قەوالەکەى بە زوانى یۇنانى، بە زوانو مەردمو

ناوچهكه ی په ی بابه تیه تهر نویسیا بو، وه لئیم ماوه یه سه رو بابه ته که ئیره یا مامه له که یره لوان، ئیتر کارایى مافى و یاسایش نه مه نه بو. پى بؤنه وه که پرؤسه و ئاماده که رده یو پؤسى په ی نویسیه ی ئه سته م و هئز بهر و زه مان بهر بیه ن، پؤسه ئاماده که په ی بابه تیه تازه تهرى یانى ماله مه له ی تازه تهرى چه و دیم شو که لک گیر یابؤ. ههر پاسه یچ فره تهر جه بئتلوایو نویسیایو زوانو مه ردمو ناوچه که ی، جه دیمو په شتیش ه وه مه کریؤ په ی هه مان هؤکاره و کؤنتر بیه ش به پاو نویسیا یونانیه که ی جه دیمه و وه ریوه گئله.

وئى:

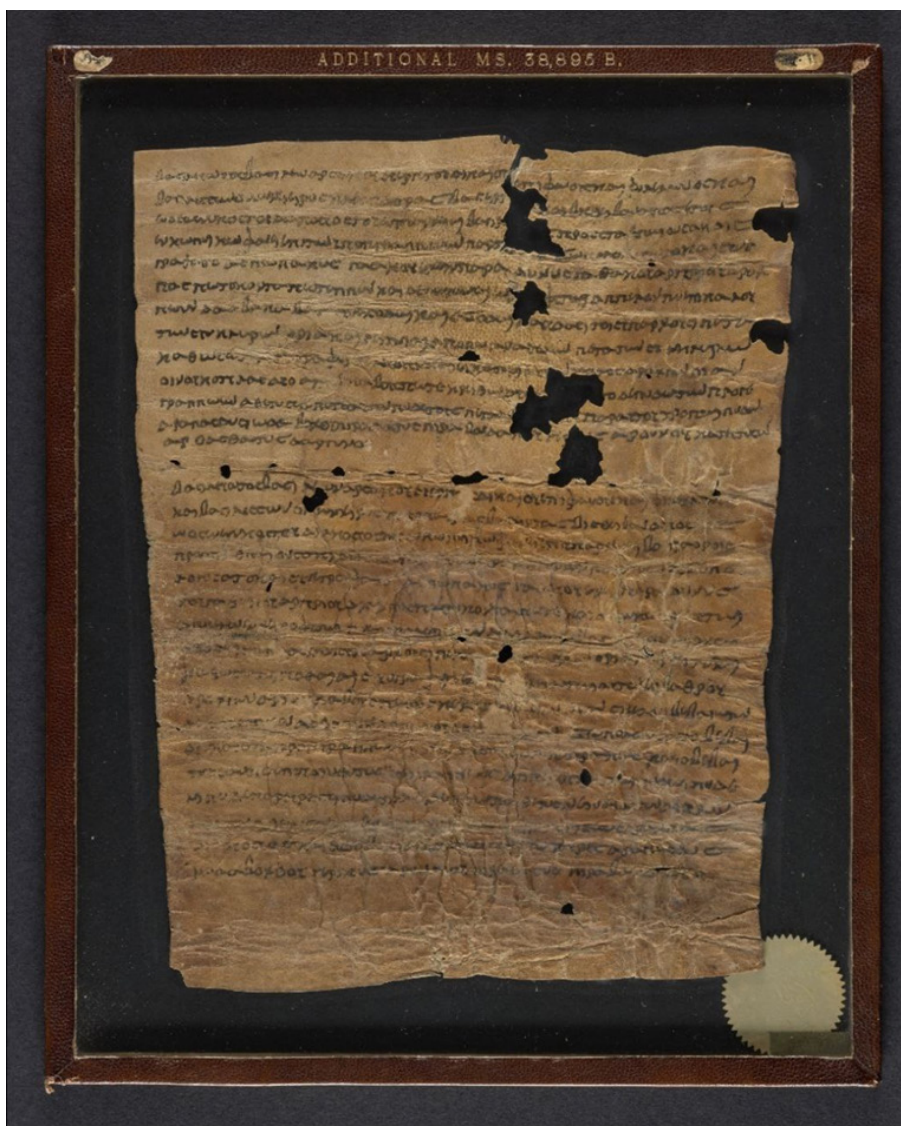
وئنه وقه واله ی یوه مى، دیمو وه ری

وئنه وقه والەى يۈۈمى، ديموپه شتى

وئنه‌وقه‌واله‌ی دووه‌می دیمو‌پوئ

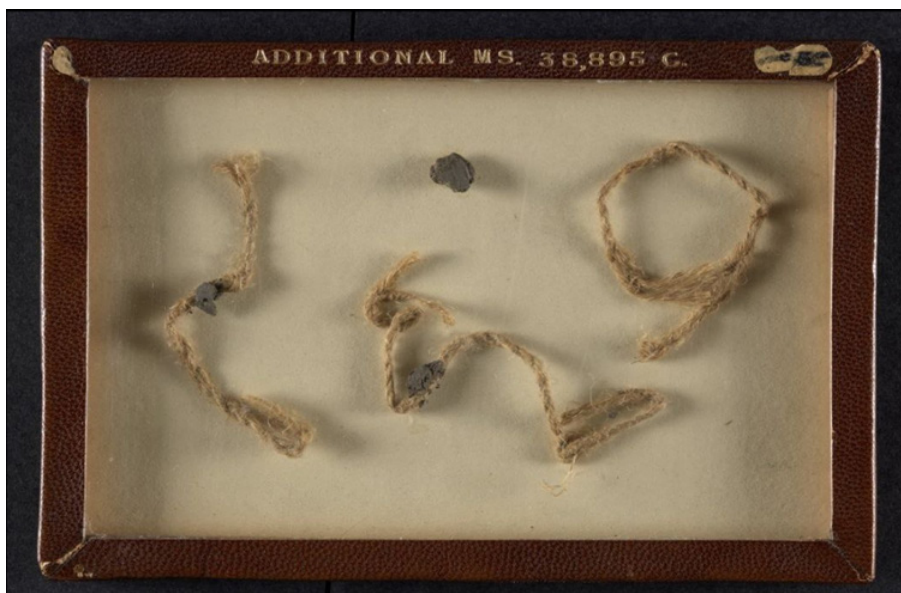
وینه وقه والەى دوو دەمى دیموپه شتى

وینه وقه وائه ی یره می

وینه و به ن و مؤمه وقه وائه کا و هه ورامانی

سه‌رچه‌مئ:

۱- ئەرشیفو موزهیانه‌و نه‌ته‌وه‌یی ولاتو به‌ریتانیای جه‌ شارهو له‌نده‌نینه‌، وئنه‌و ژماره‌ تۆمارکریاکاو قه‌واله‌کاو هه‌ورامانی.

۲- Minns, Ellis. H. ۱۹۱۵: "Parchments of the Parthian Period from Avroman", in *Kurdistan, The Journal of Hellenic Studies*. Vol ۳۵. ۲۲-۶۵ Pp.

۳- Edmonds, C. J. (۱۹۵۲), "The Place Names of the Avroman Parchments", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*, Vol. ۱۴, No. ۳, Studies Presented to Vladimir Minorsky by His Colleagues, and Friends pp ۴۷۸-۴۸۲.

THE AVROMAN PARCHMENT III IN PARTHIAN - ۴

Vladimir A. Livshits (Russia)

۱, ۲۰۱۰ Anabasis

Studia Classica Et Orientalla

۵- نام‌جای‌های‌ اشاره‌شده‌ در‌ پوست‌ نوشته‌های‌ اورامان. سی. جی. ادموندز. ترجمه‌ نودر‌ حیدری. فصلنامه‌ ایران‌ شناسی، سال‌ ۵، شماره‌ ۱۰، زمستان ۱۴۰۱، ۷۲ صفحه، چاپخانه‌ ایران‌ کهن.

۶- به‌سه‌رهاتی‌ دوکتۆر‌ سه‌عید‌ کوردستانی، دوکتۆری‌ کوردستان‌ نازایه‌تییک‌ له‌ ئێرندا. جای‌ م. ره‌سولی‌ و‌ کادی‌ ه. ئیلین. ۱۹۵۷ ی‌ زاینی. ده‌زگای‌ بلاوکردنه‌وه‌ی‌ ERF-Verlang

لکه و نامی و لکه و یاوه رنامی (ترکیب ازافی و ترکیب وهسپی)

د. ناجح گولپی

ساله و ۱۹۸۱ زانگاو به غداي/ کولژو پزیشکی فیترنه ری هورگزیان، ساله و ۱۹۸۶ به سهرکه وته ی بیه ن دامپزشک (دکتری فیت). ساله و ۲۰۲۳ ی زانگاو هله به جی به شو زوانو ینگلیزیش وانان، ساله و ۲۰۱۲ یوهم واتاره ش به هه ورامی نویسته، دما تهر بلوگفای هه ورامیش نیاره. جه ساله و ۲۰۱۲ یو به هه ورامی منویسو، سایتو هه ورامان نیتیش مه رزناره په ی خزمه تو زوانی. ئیسه خوتانو دوئ به کالوریوسان، یوشا فیترنه ری نه وشا زوانو ینگلیزی. پ ازوانو هه ورامیش نویسته نو و وه لاش که رده نو.

وه ئینه

یو جه رایه کاو مۇچنای زوانی و رانویسی دروسی، مۇچنای و زانای ده سه واتیئ به گردو جوره کاشه وه. چی بابه تنه چه میو مه وزمی سه رو ده سه واتیئو نامی و ده سه واتیئو یاوه رنامی (لکه جه هه ورامینه) ترکیب ازافی و ترکیب وهسپی. که فره تهرین به کارئاورده دیشا هه ن دلی زوانینه. زوانئه شناسی ماچا ته گهر که ره کت بو زوانیئو بمۇچنی، خاسته رهن سه ره تاوه فیرو ده سه واتی بی، که فره یاردیت مه ڈو تا هه رمانه کیت په ی ئاسانه بکه رو. ته گهر کول بی چی ویا رنه، کاتو نویسته ینه سه رئیشی فره ت په ی مه سازناتی به تاییه ت ئا که سه هه که تازه لوان دلی هه ورامی نویسته ی. چون ده سه واتی فره گرنگه نه جه سازنای واتچنینه، جه فیریه ی زوانو بیگانه ی و زوانی دووه منه. سه ربارو ئانه یچ تا ئیسه برئو هه ورامینویسی نمه زانا دوئ نامی چه نی هوربه سا (لکه بڈا) یوترینیوه و واوه که ی به جیا منویسانی. با بلعی دلیئو باسه که ی.

لکه ئیوه که جه نامی و نامی وه شه کریئو/ هوربه سته یو نامی:

ئاسانته رین لکه-ته رکیبه ن، که متاوی نامیوه چه نی نامیوه ته ری پئوه ره لکه بڈه ی، نامیوه مه بو به دیاروزه و نامیوه ته ری، نامیوه مه وزی پالو نامیوه ته ری. یام نامیوه، یام

ياگه گيروناميوه شؤنه وه نترينيره مه يانئ تا ماناو دسه واته كئ ته مامنا. ئى لكئ به ياردى (و) وه شه مه كريؤ، كه مه لكؤ نامئ يوه ميتره و هاليگاي نيه ن ميانشانه.

لكئوه كه به نامئ و ياوه رنامئ دروسكريؤ/ هؤربه سته يو وه سبي:

كاتئو ياوه رنامئ وه سپو نامئوه مه كه رؤ، جه نامئوه و ياوه رنامئوه وه شه مه كريؤ كه نامه كئ مه گنؤ وه لئوه، ياوه رنامه كئ مه گنؤ دماشه وه. ئى لكئ/ سيفه وه مه وسوفه ن به ياردى (ى) مه سازيانئ، مه لكؤ نامه كيتره و هاليگاي نيا ميانشانه.

ئى دوه هؤربه سته يه به كوره كو وه شكه رده ي واتچنى ئه شناسيان، ئه گهر بزاني كاتو نويسته يه ئى ته ركيبا (لكئ) وه ش بكه رى، ئانه لاقؤرئوه ي زله ت نيئنه په ي نويسته ي راسى و دروسى. هه رپاسه ئى دوه لكه/ ته ركيبه به دسه واتئو نامئ و دسه واتئو ياوه رنامئ ئه ژناسيانئ جه رازوانه نه.

فره گرنگه ن ئيمه ي نويساي هه ورامى بزاني و جه يؤيشا جيا بكه رمئوه، چون هه ر يؤشا ياسا و راساو/ رپسا وئش هه نه ش. مه وينئى فره ته رين هه لئ هه جى ته ركيبانه مه كرياني كاتئو مه نويسئى.

گردو زوانه كانه ئى لكئشا هه ئى و كوردينه په نه ش ماچا (گرئ)، جه به روز و به روزيabi وه شبينه (ديارخه ر و ديارخراو). به فارسى په نه ش ماچا (تركيب ازافي)، كه په ي دؤئ ناما مه بؤنه، تركيب وه سفى په ي نامئوه چه نى ياوه رنامئوه. عه ره بينه پى لكئ كه جه دؤئ ناما وه شه كريؤ په نه ش ماچا (مزاف و مزاف اليه)، ئه گهر لكه كئ جه نامئو ياوه رنامئوه وه شه كريؤ په نه ش ماچا (سيفه و مه وسوف).

تا ئيسه كؤگيرى/ كؤده نكي نيه ن، كه نامئوه چه سپئ په ي ئى دسه واتئ بنيه ميتره، په وكاي چنده جؤرئو نامئم ئاردئ تا بوان/ وانا وه ره چه مش رؤشن بؤنه. په ي نمانه ي دسه واتئ ياني جه واتئوه زياته رئ سازيانئ، چون لكه و نامئ هه نه ياوا په نچ شش نامئ سه رو يؤئو وزيتئ پآلو يؤى. هه رباسه واوه يش مه كه روه ئى بابته ته نيا ئانه ن كه شؤنه ماش هه نه سه رو دروس نويسته ي، چون نه لانا باسو گرد لكه و نامئ و لكه و ياوه رنامئ بكه رو.

لكه و نامئ/ ته ركيب ازافي:

نامئوه چه نو نامئوه ته رئ مه وزى پآلو يؤى، يام ياگه گيروننامئ چه نى نامئ. نامئ دوه مه، هه كه مده يمئش پآلو نامئ يوه ميتره، هه ميشه په يوه ندى خوئشى، مۆلكيه تى و نزيكيشا هه ن چه نى هه نكه رى، ماناو دسه واته كئ رؤشنه مه كه رانيوه. عه ره بينه

بە (مزاڧ و مزاڧ الیە) ئەشناسیئە. مئاومی پەنەچش بواچئی دیاروزو (بەرۆز) نامئ. یام تەمامکەرۆ نامئ، هەکە ماناو نامئ یوهمئ مته مامنؤ. ئەجی جۆره هۆرەستەینە دەسەواتیوه نامئما دەسمەگنؤ.

وہشکەردەدی دەسەواتیو نامئ، هەورامینە بە مورفیمو (و) پیوہز کریؤ، تەنیا یەک دندە (و) نەک دوئ واوی(وو). چون (و) هەم دەنگەن و هەم نویسەن-فۆنیمەن و هەم مۆرفیمەن. کاتیو باسش مەکەرئی جە ویاو فۆنەتیکی و فۆنۆلۆجینە دەنگ و فۆنیمەن و ماناش نیەنە، وەلیم کاتیو جە ویاو واتچنسازینە باسش مەکەرئی فرەو یاگانە پیسەو مۆرفیمو هەرمانە مەکەرؤ و ئەرکش هەن، یانی (و) پسەو مۆرفیمو مەلکؤ نامئ یوہمەر، کاتو وەشکەردەدی لکینە، نامیوہ چەنی نامیوہ تەری، (و) کە وئسەر نیەن و لکان. کەجی کاتیو (و) پسەو مۆرفیمو بەستەیی یام ئامرازو بەستەیی (پیوہزی) هەرمانە مەکەرؤ، دوئ نامئ جیاوازی، دوئ دەسەواتی، دوئ واتچئی مەبینؤ (پیوہز مەکەرؤ) پیوہرە، نەتاوؤ هیچکامیشا لابڈو لایپورە. سەرنجە بڈەیدی ئەرک چنڈە جیاوازەن، تەنیا (و) چنڈە ئەرکئش قورسیئ زوانو هەورامینە، پەوکای هەلەو وستەیی یاگی وئش گردجار سەرئەو تازە فیئریا مەشیونؤ. با ئی نمانا تەماشە بکەرئی.

یؤ: نامیوہ مەوزی پآلو نامیوہ تەری بە هامیاری (و)، کاتیو نامەکی ساڈئی و تاکئ بانئ، رپساکەش پیسنەن: (نامئ+و+نامئ+نیشانەیی رەگەزی). پسەو:

نامئ/بەرۆزیا	ئامرازو (و)	نامئ/بەرۆز	نیشانەیی رەگەزی	لکە
دەنگ	و	ئۆسمان	ی/نئیر	دەنگو ئۆسمانی
ئاوی	و	هەنار	ی/نئیر	ئاوہو هەناری
تفە	و	تەپ	ی/نئیر	تفەو تەپی
شۆت	و	هەر	ی/نئیر	شۆتو هەری
شۆت	و	ماہەرە	ئ/مئئ	شۆتو ماہەری
کەش	و	شرام	ی/نئیر	کەشو شرامی
لوتە	و	شرام	ی/نئیر	لوتەو شرامی
کەل	و	ئایشئ	ئ/مئئ	کەلو ئایشئ
تەخت	و	سان	ی/نئیر	تەختو سانی

ئەگەر نامئ دووہمە بەرۆز (دیارخەر)، کە مەدریؤ پآلو نامئ یوہمئ بەرۆزیا (دیارخاوا) جە مە بؤ، هەر بە مۆرفیمو (و) پیوہز مەکریؤ. وەلیم (ی/ئ) کۆتاییش لامشؤ و یاگی چۆلەکەرؤ پەی نیشانەو (ا)کۆی. چون (ی/ئ) تەنیا کاتو تاکینە مەیا.

نامى	ئامرازو	نامى	نیشانە و كۆى	لكه
مەرە	و	گاوا	ا	مەرە و گاوا
ھانە	و	ژەنا	ا	ھانە و ژەنا
دەس	و	ھەتیم	ا	دەسو ھەتیم
دەنگ	و	ژەرەزا	ا	دەنگو ژەرەزا
یانە	و	شیتا	ا	یانە و شیتا
یانە	و	ژیرلا	ا	یانە و ژیرلا

كاتیو بەروزی نامى یوهمە بە نویسەى بیگیرو (ی، ئ) دمايش بى، مەشۇ بەهەمان شىوہ ملکہ چو یاسا زوانى بیعی، نەک بە زوانو دەگائی وئما بواجمیش، پسەو:

(پردەو گەپتائی) نەمەبۇ بواجمی: (پردۆ گەپتائی*). یام (یانەو سیاوچەمانەى) نەک (یانۆ سیاوچەمانەى*). (گلکەو دەسى) نەک (گلکۆ دەسى).

(کناجى ناجى) نەمەبۇ بنویسئ (کناجو ناجى*). (وەزەو ھەورامانى) نەمەبۇ بنویسئ) بە دوى جۆرى Spoken language وەزۇ ھەورامانى*. ھەرچنڤە بە زوانو دواى ماجمیش، پسەو: (وەزى ھەورامانى. وەزۇ ھەورامانى*), (کناجى ناجى. کناجو ناجى*).

(چینگەنە وەرە ئانەى مۆرفیمو پئوہزکەردەى (و) بیگیرا، کاتیو نامى یەکەمە (بەروزی) دمايش بە بیگیرەکاو (ی، ئ) ئاما، دلئ زوانو واتەینە فارپای جیاوازش مئملەرە، وەلئم بەپاوپسای زوانەوانى دروس ئانەن، ئەگەر بەروزی دمايش بە (ی) ئاما (ئاوى، وەزى)، پەنەوازا (ی) فارپۆ بە بیگیرو (ە)، ئینجا ئامرازو پئوہزکەردەى (و)ش، بوزمئ سەرو بەروزیاکەى، پئسە:

(وەزى) وەزەو گەپتائی. (ئاوى) ئاوەو ھانەى.

نەگەر کۆتای نامى یەکەمى (بەروزی) بە (ئ) ئاما (کناجى، کولەکئ)، دروس پاسەن بەپاوپسای فۆنەتیکى بیگیرو ئامرازو پەيوەسکەردەى دلئنەبشۇ، چون کولتەرا جە بیگیرو (ئ). پئسە: کناجى ناجیجى، کولەکئ شارەزوورى...

چون کاتیو کە یاوەرنامى مەبۇ بە بەروزە، بە ھەمان شىوہ ئامراز پئوہزکەردەى کە مۆرفیمو (ی)ن، یاگئ پەى بیگیرو (ئ) نامە بەروزیاکەى چۆل کەرۆ، پئسە: کناجى ژیرە، کولەکئ ئاویبە...

ئیمە ئەگەر گەرەکا بۇ زوانو نویستەى یەکدەس بکەرمئ مەشۇ واز جە زوانو دواى /

ۋاتەى بارمى، زوانو دەگای بوزمى لاۋە، زوانىو بەكاربارمى ملکہ چو ياسا رازوانىيە کا بۇنە، چون سەررەمىنەنە زوان نىيەن، کە چنڭە شىۋىۋە ئامرازى يام مورفيمىش بانى، ھەكە ئەلۋمۇرۋى يۋى بانى و يەك ئەركشا بۇنە (ئامرازىو نىيەن کە بە چنڭە شىۋىۋە بنويسيۋ).

سەرئىچە بڭەيدى زوانو كوردى تەنیا بە مۇرفيمو (ى) دوى نامى مەوزۇ پالو يۋى، ھەرگىز دوى (ى) بەكار نمارۇ. جارى چامەئىچ ھەن، ھىچ مۇرفيمىو بەكارنەمە يۋ کاتو سازناى ھۋرەستەى نامىنە. زوانو ئىنگلىزى ھىچ مۇرفيمى وستەيسەرى بەكار نمارۇ، زوانو عربىچ بەھەمان شىۋە، فارسىنە تەنیا دەنگو کەسرى ھەن.

پى دەسۋرە ھەر ۋەخت لکە کىما جە نامى و نامى ۋەشە کەردە، ئانە بە ئامرازو (و) پىۋەز كرىۋ و نىشانەى رەگەزىچ بەرمگنۇ کە پەى نىرى (ى) ن، پەى مىللى (ئ) ن.

دوى/ ئەگەر لکە ما جە (نامى) و (ياگە گىرنامى سەرەۋى) ۋەشە کەردە، ئانە رىساكەش ھەر ھەمان رىسان، ۋەلىم پەى کەسى (يۋەم و دوەم-تاک و كۆيچەنە) ى نىشانەى رەگەزى بەرمەگنۇ. با بە نمانى رۇشنش بکەرمى:

نامى/بەروژيا	ئامرازو (و)	ياگە نامى/بەروز	نىشانەى رەگەزى	لکە
يانە	و	من	-	يانە و من
بەشە	و	تۇ	-	بەشە و تۇ
باخ	و	ئاد	ى	باخو ئادى
باخ	و	ئادە	ئى	باخو ئادى
كوپ	و	ئىمە	-	كوپو ئىمە
ئەدا	و	شمە	-	ئەدا و شمە
زارۋلە	و	ئادى	ئى	زارۋلە و ئادىشا

ھەرچنڭە بە دوى جۇرى تەر لکە و نامى ۋەشە مەكرىۋ، ۋەلىم چىگەنە تەنیا چەم مەبرمى ئا جۇرەيشا کە بە (و) مەسازىۋ.

جا گىرۋەدەيە کە ئىنا چىگەنە، ھەكە برپو کەسى، کە منويسا، نەزانا ئايا (و) ۋاۋەكەى بلکنان يام نەلکنان، نەزانا کە کامشان (و) ئامرازو پىۋەزىا؟ کە دوى واتى مڭو پالو ھەنترى و مەشۇ بلکۇ واتى يۋەمىرە، يام (و) بەستەى، ھەكە دوى نامى جىاۋازى مەبەسۇ ھەنترىنە. يام دوى دەسەۋاتى، دوى واتچى مەبىنۇ يۋترىنە.

چانەى خەلەتتە و خراپتەر بەكارئاوردەى دوۋە ۋاۋان (وو) کاتو ھۋرەستەو

لکینه (ترکیب ئیزافینه)، هه که دوی نامی مدهی پالو یوی، ئه گهر نامی یوه مه به دهنگی گیره هه ن کۆتاش نامابو، ئانه پسه و قازئی مه شو توچ قوقنی شوئیشاره و دوی واوی بنویسی. ئنذا هه زار واوی و یه ک واو بنویسی زوان پیسه و یوی موانوشاوه، زوان ویش ئی دهنگیه مه وزو بهرۆ. سهرو و اتما ئی واوه مؤرفیمه ن، ئهرکش هه ن، وئسه ر نیه ن، لکان واتئ یوه میره، ئتر په نه واز نیه ن بکه ریش به دوی واوی، نه کریو مؤرفیمو، که یه ک ئهرکش هه ن، به دوی بیچی-ساختاری بنویسیو، ئینه په نه ش ماچا کفرو زوانئه شناسی. ته نیا کاتیو دووه واو (وو) په نه وازهن جه برئو واتانه، نه ک دهسه واتینه، (بؤنه و مانا بواری، پسه و: (قول: قول، کوپ: Minimal pair هه که (جوت که مینه کوپ) رهنگا زوانو ئیمه نه ئی جوره جوت که مینی نه یاوانی ژماره و گلکه کاو دهسی.

په وکای نه بو بنویسیو:

(قه له موو هه ورامانی) دروسه کهش ئانه ن بنویسی: (قه له مو هه ورامانی). هه رپاسه په ی ئی نه مانا یچه: (حکومه توو کوردی: حکومه تو کوردی. سه روو زوانو مه ولوودی: سه رو زوانو مه ولوودی که شوو هه یشووری*. که شو هه یشووری).

چیگه نه بهرکه وته ن متاومی دوی نامی زیاته ری پیسه و هه ربه سته ی نامی بوزمی پالو هه نترینی. پسه و: تاقمه و ئه نجومه نو هه ورامانو ئیدی.

یه ری- گه وره ته رین گیر واره دی، که جه لکه نه (ته رکیبی ئیزاف) دهسه واتئو نامی ئی مه یانی پاما، ئانه ن کاتیو (چه مه) ئه رکو نامی مه وینو پیسه و نامی یوه می، تیکوپیکش (واتچنه نه، Infinitive مه دهیی ملوییره. مه شو ئانه ی بزانی هه که چه مه (چاوگ- دهسه واتینه پیسه و نامی ئه رک مه وینو، ئه گهر که وته بو سه ره تاوه، پیسه و:

(پاراسته و زوانی، پاریزناو ژیوگای، وهرکه رده و قورئانی). واتئ یوه مه جه دهسه واته کاو سه رینه گرد چه میئ و ئه رکو نامیشا وینان. ئه سلو واته کئ (پاراسته ی، پاریزنای، وهرکه رده ی).

نایا په ی چیشی ئی واتئ (ی) یه کهش لاشیه ن و بیه ن به (و)؟ یانی (پاراسته و، پاریزناو، وهرکه رده و). ئه ساسه کهش بنه چه کهش ئانه ن زوانو دواینه مه و اچمیئ.

ئا که سی، هه که به له ذئی زوانیئ، په نه ما ماچا ئینه هه له ن، که چی جه نه زانیمه و به گۆششا نه که رمی. ئیمه و اتما جه هه ورامینه دوی نامی به یاردی (و) مه گناتی پالو یوی، چه مه یچ که ئه رکو نامی مه وینونه و مه شو واوش بگنو سه ر، پاسه بو بیچمو

دەسۋاتە كى پىشەشە سەر مەيۇ.

پاراستەي + و + زوان = پاراستەيو زوانى.

پارېزناي + و + ژيوگا = پارېزنايو ژيوگى.

وهركه ردهي + و + قورئان = وهركه ردهيو قورئانى.

ئېمە متاومىچ بواجى پاراستەي زوانى، پسە و ستەيسەرى بى ياردى، يانى دوى نامى مەيەي پالو يۇ بە بى ياردى مورفيمو (و)ى.

لكه و نامى جە رستەنە حەوت ئەركى مەوينۇ:

۱- بىكەر ۲- نىھاد ۳- ياگەگىرو بىكەرى ۴- وەركار ۵- تەمامكەرى بەيارىدە ۶- تەمامكەرو كارى ناتەمامى ۷- دياروز/بەروز

ھۈربەستەي وەسپى، لىكئو، ھەكە بەروزكەش ياۋەرنامى بۇ:

لىكئوئەنە واتى يۈەمەشا نامىنە و دوۋەمەشا ياۋەرنامىنە و وەسپو نامە كى مەكەرۇ. ياۋەرنامى واتىۋەنە، كە درىۋ پالو نامە كى تا ئاژەو نامە كى نىشانە بىشۇ. ياۋەرنامى ھەمىشە ياۋەرو نامىنە، چەنى نامى مەيۋنە تا چەنىيەتى حالەتو نامە كىما پەي بەربوزۇ، وەسپىش بىكەرۇ. ئى ساختارە بە ھامبارى مورفيمو (ى) مەسازىۋنە، يانى ئى لىكئو/ ھۈربەستەي وەسپى بە ياردى (ى) مەسازىۋ. زوانو كوردىچەنە (شېۋەزارو سۆرانىچەنە) ھەپاسەن بە ياردى (ى) مەسازىۋ. من چىگەنە مەپەرسو ئانىشا، كە دوۋە (وو) واو منيوسا، چى دوۋە (ى) نەنيوسانى؟ خۇ ھەردوى دەنگى بىگىرىئى- نىمە بىگىرىئى.

مورفيمو (ى) ئامپازو پىۋەزىيا چى جۈرە لىكئە، وەلىم برپو جارىچ مورفيمو (ە) بەشدارەن، برپو جارىچ بە بى ياردى ئامپازو پىۋەزى مەسازىۋنە.

يۈە: لىكئو كە بەروزكەش ياۋەرنامى بۇ بە ياردى ئامپازو و ستەپالو (ى) پىۋەزىكيا، پىشەو:

ولى سوورە، ولى سورى.

گەلەي سەوز، گەلەي سەوزى، گەلەي سەوزى.

زەرى چەرمە. قزى فرى (قزى فرى)

چنارى بەرز، چنارى بەرزى.

هه نارى شیرین، هه نارى شیرین

ساوهى وهشه، ساوى وهشه، ساوى وهشئ.

وهزى پیره. وهزى پیرئ. چرؤى ناسک. سه رهى زل. قاچئ زئ.

فرئوه جه لکه کانه ئامرازو وسته پالو (ی) ديار نييهن، چون دما نويسه و نامه به روزيائى (ی، ئ، ن)، په وکى دوى دهنگئ بيگيرئ سهخت مه يانئ سهرو زوانى.

مه شو ویرما بؤ ره گه زى رازوانى دئئ نامئ به روزيا و يا ورنامه کئ که به روزهن (سيفه و مه وسوف) ه فره به زاقى به رمه گنؤ، ئه گهر نامه کئ/به روزيا نيره بؤ، ئانه يا وهرنامه کئچ نيره نه، ئه گهر نامه کئ/به روزيا ميئئ بؤ، يا وهرنامه کئچش ميئئنه. يانئ ئه گهر نامه کئ نيره بؤ وه سپه که، دياروزه که ش نيره نه، ئه گهرچ نامه کئ ميئئ بؤ وه سپه که ش ميئئنه، شؤنيه ره ئه گهر نامه کئ جه مه بؤ يا وهرنامه کئچش جه مه نه، ئينه زوانه نه په نه ش ماچا پئسه و: Concord, Agreement رپککه وتهى، کۆنکۆردى

هه نارى شیرین. ساوهى شیرينه.

هه نارئوى شیرينم وارد. ساوئوهى شیرينه م وارد.

په نه هه نارى شیرينئم واردئ. په نه ساوى شیرينئم واردئ.

يه ک کئيب. دوى کئيبئ.

دوى: لکه و يا وهرنامئ/هؤربه ستهى وه سپى به ياردى ئامرازو (ه) وه شه کريؤ. پئسه و؛ (رئحانه سياوه/هه رالئه زهرده/دهره سورلان/وارانه قولچه/مله که وه/ته وه نه چه رمئ/ته وه نه قايئ).

يه رئ: ژماره به پاو به کارئاوردئيش چه نئ نامئ، هه م وئيش پسه و وه سپى نيشانه مئؤ، هه م پئسه و نامئ/لکه و نامئ(ته رکیب ئيزافى)، يانئ نامئ، پئسه و:

(به شئ چواره م/به شئى چواره مه). جئ نمانه نه (چواره م) يا وهرنامئنه و وه سپه نه په ي به شه کهى، چون يا وهرنامئ پله يه-رئکوسته ي-رئزبه ندى-ته رتيبیه نه.

وه لئيم کاتيؤ ماچئ و منويسئ: (بؤلؤ چوارى)، جئ نمانه نه ژماره پئسه و نامئ وئيش ئه رمانان، چون (چوار) بيه نه به به شئو جه (بؤل) ده کهى.

برپؤ جارئ تیکه ل و پیکه لئ رووه مه ژؤنه، ماچا: (به شو چواره م)، ئينه ساختارئوى نارازوانين و هه لئن، چون واتئ (چواره م) يا وهرنامئ ته رتيبیه هه ميشه يا وهرنامئنه، وه سپه نه، به (ی) مه دريو پالو نامئ، ئه رکو يا وهرنامئ مه وينؤ. گيروارده کهى ئانه نه به

هه ٺه ماچي: (ئي گوراني پيشكه شه نه به رڇو ڀاڪو ڇا ڪه جه ميلي). يام ماچي: (چاپو دووهمي*. پڻو چوارهمي*) دروسكه ش ٿينهن: (چاپي دووهمه، پڻو چواري).

ڪه دروس ٿانهن بنويسئي: (ئي گوراني پيشكه شه نه به رڇو ڀاڪو ڇا ڪه جه ميلي). واٽي (ڀاڪ) ي ياوه رناميئه، مه شو چهن نئي نامي به ٿامرازو وسته پالو (ي) بدريا پالو يوي. نه ڪ به ٿامرازو (و) ي.

يوتهر جه گيروارديه ڪاما ٿانهن جه نويسته ي لکيئه جا به روز نامي بڻ يام ياوه رنامي، ڪه ئي بابته پيوه زن به ٿامرازو نه شناسي و ٿه شناسيوه، هه رپاسه ره گهزو نير و ميٿيوه، با سه رنجهو ئي نمانا بڻه يئي:

باسيوه فهره نكي، ڪورپوي خاس.

ڪه هه ردوي نادرور و نارازوانين. زوانو دواينه (قسه ڪه رده ي) دلي فرهو ده ڳا ڪامانه پيسه ماچا، وهليم برپو ده ڳايئه به راسي مه درڪناش، ماچا:

باسيو فهره نكي / ڪورپوي خاس.

گيروردهيه ڪه ٿانهن زوانو ٿيمه نه ره گهزي مه جازي / ره گهزي رازواني زوانه ڪه مانه هه ن، ياني نامه ڪي نير و ماشا هه ن. ڪاتيئو ته نيا باسو يه ڪ / تاڪيوي، دنڌه ي نه شناسي مه ڪه رمي، ته شڪ - ساختارو نويسته ڪه يشا جيان، پسو و:

چناري به رز: چناريوي به رز.

وهزي به رزه: وهزيئوه ي به رزه

نمه ڌي ڀاڪ: نمه ڌيوي ڀاڪ.

قاليه ي ڀاڪه: قاليئوه ي ڀاڪه.

دهنگي ٿه هورايي: دهنگيوي ٿه هورايي

باسي فهره نكي: باسيوي فهره نكي.

ڪناچي زه ريفه: ڪناچيئوه ي زه ريفه.

ڪوري جوان: ڪوريوي جوان.

كه شى بهرز: كه شىوى بهرز.

دهگاي وهشه: دهگايوهى وهشه، دهگايوهى وهشه.

نمانه كئ سهرى سهره تا به شىوهى گردىنى ئامىئى. وهلىم كاتىو كه تاييه ت مه كه رمىشاوه
به يه ك دندهى / تاكى نه شناسيوه، مه شؤ (يؤ، يوه) شا بگنؤ سهر به پاو جياوازي نئر
و ماي.

وهلىم كاتىو مه كه رمىشا به يه ك دندهى تاكى نه شناسيا، ئامرازو نه شناسه ي په ي تاكى
نئرى (هكه) ن، په ي تاكى مىلئ (هكئ) ين. پسش سهر مه يؤ:

چناره به رزه كه، وهزه به رزه كئ.

نمه ذه پاكه كه. قاليه پاكه كئ.

مؤرفيمو (ه) ياگئو (ى) مه گئرؤوه كه مورفيمو وستهى سهرين جه ته ركيب وه سپينه.

سیاوچه مانه پیسه

هونه ریوی ژه نانه ی

ههردی دولهر

رؤنامه نویس و په یجۆرکار جه و یاره کاو فکر و فهلسه فه و میژوینه به ره مه کیش جه و یارو نویستهینه: سه ره که شی کوردی بهینو بییه ی و ئازادینه. میژووی هه ورامان. ناماده که روو زیاته ره جه (۲۰) بهرنامی میدیای جه و یارو هونه ره و که لتووو هه ورامانی. پشککه ش که رده ی چنډین په یجۆریا جه زانکۆکاو کوردسانینه.

وهلینه

سه رنجیو دهر باره و فهلسه فه و هونه ری

جه ئارؤنه فره و وهختی روه پرو وانگیوی دژبه ری دهر باره و فهلسه فه و هونه ری بیمیوه. یووهم روانگه شا: بانگه شه و ئانه ی مکه رؤ که خودو هونه ری، گیلاین شؤنه و حه قیقه تیره! دوه مشا: بانگه شه و هونه ری پیسه میژانو چه شه ی و بهرشییه ی جه دنیا ی ساختی، که چیر و هه ژموونو سیسته مو ده سه لاتی- سه رمایه یه خولقیان.

جه کاتینه ئه ره فره قول بییؤ دلی تاریخینه، زه حمه تی چا حه قیقه ته یه نمه وینمی که خودو هونه ری په ی ویش، خولقینه رو حه قیقه تیوی مادی و مه عنه وی بییه ن! چیگه نه ئیمه روه پرو ئا په رسی بیمیوه، که کریؤ میژانو هونه ری که رمی به سه کۆو دهس وهلیوسته ی ئا به هایا که چه نه ما دزییئی، یام خاسته ر و اچوو چه نه ما سینیئی.

چیوه ئه ره دهر وازتو په ی فهلسه فه و هونه ری بکه رمیوه، (هیگل) واته نی: (هونه رما په ی وهشکه رده یو زهری پی نه وازهن). ئینه گردو فهلسه فه و هونه رو' هیگلی پیکنمارؤ، چیوی ته ریچ هه نی په نه وازو واته یئی. ئا چیوی ته ری که هونه ری به خشاینیش، کریؤ په ی ئیمه و کوردی بری فره ته ری بانه جه گلیرگه و کلتوریوی ته ری، ئینه یچ پیوه زهن به بییه ی تاریخی دوو رو درتیماره.

زوان یو چا به خششانه که هونەر به خشانش په نه ما، پی جوړه که زوان یو نه به قهیمه تهرین نامراره کاو کومه لایه تی بییه یما. دهوړیوی فراوانش گیلانان به په خسنای پرپوسه و کومه لایه تی بییه ینه. پیسه عه بدلا ئو جالان ماچونه: "خودو زوانی که له که بییه یو کومه لایه تی زه نی، نه خلاق، زهری ههستی و هزیبا، که گلیرگیو به ده سش ناردن. زوان ناماده پی ساته وهختو ناسنامه ین، که مانا و ههست دهرکشا په نه کریان و به گوزارشت یوئی". مسای و گه شه که رده یو زوانی، بییه نه به نامراره فاراپیوی ئا هوشیاریه که به ژبوای هامبه شه نه به دهس ئامان. ئا هوشیاریه به ساته وهختو مسای زوانینه ئامان بییه ی، په پییه نه به رۇحانیه ت "نه نیمیزم" ی. په وکه ی وهختیو به ئارونه گوشت به هونرو سیاوچه مانه ی گیرمی، وهر و ئا حه قیقه ته تارخییه و فرههنگو گلیرگو و هورامانی گنمی نه، که دوانه و "ئینسان-ژیوکه" یش گیریئی باوشی. چیکه نه زحمه تی چا حه قیقه تیه مهوینی که یو مینه ئا هوشیاریه ی که چه نی مسای زوانی می بییه ی، به تهنیا گوزارشت چا زانیا نیه که رو که به که له سه رمانه گلیری بیئی. هه لیه ته کریو ئی روانگه جوړی به ناکوکی و دردنکی لاو وانهریو و هه که رو، ئهر گهره کش بو به میتودو زانستگه رای "پوزه تیفیزم" چی په رسئ بیاوونه، به مه لاهه تو ئانه ی هه رمانیوی نه که ردینه، زانست به میتودو میتافیزیکی به سیووه، به بئ ئانه ی بو به مه لاهه تو شیونای مانی. ئینه به کاتی نه که نه زمونو دهیان هه زار سالی دلی زنجیره که شه کاو زاگرؤسینه، فیرو ئا حه قیقه ته یشه که ردینه ی، که په یوه ندی مابه یو "نه فسانه و زانست، میتافیزیک، زانست، فهلسفه و زانست..." پیسه و هه لاهه و زنجیرن که به یوی مه بریا. چه نی به یوی برپئ مانا و یش به دهس مژونه. ئانه ی ئارو بییه نه به وهرگیر وهرده مو ئاواکه رده ی ژبوایوی هونه رانه ی، په ی ئهره برپای و پارچه که رده ی حه قیقه تی گیلوه.

ئینسانیه ت به ئارونه پوه پرو و پارچه که رده یو حه قیقه تیا چیرو نامی زانستینه، که به حه قیقه ته نه "زانست" نیه نه به لکم م "زانستگه راییا"، جیایی رۇشنای، زانستگه راینه نه که هه ر به به رده وامی کؤشش په ی پارچه پارچه که رده یو سروشتو دوه می کریو، به لکم کؤشش په ی پارچه که رده یو نه تومه کا و به شهبش که رده ی و ئهره برپیه ی زیاته ری مژو. هه زمونو دنیایی بئ هه ستو سه رمایه دارى زانو، چنده پارچه بییه ی پیسه و حه قیقه تیو دهرخواردو ئینسانیه تی بژو، به هه مان نه نذازه، یاوینه به حه قیقه تی زحمه تهر که رو. به کاتی نه ئانه ی ئارونه وینمی ش، ئینسانیه ت پوه پرو و دؤخوی چانه ی کریان، که ئا هوشیاریه سه ره تاییه ش نه بو، که حه قیقه ت پارچه کریان و به مانا و دورؤکه وته ی می به زانست و خودو حه قیقه تی.

چینه فره و جاری پوه پرو ئا په رسئ بیمپوه، ئاخو حه قیقه ت چی شه نه؟ پاسه به درپزایی

تارىخى ئىنسانىيەت گىرۇۋدەش بىيەن؟ چىگەنە كرىۋ ئا رازى كە شىف بىكەرمى، كە پەي ياۋاي بە ھەقىقەت پەنەۋازما بە مېتۇدى ھەن. تەنبا بە مېتۇدى پارس، مەكەرىۋ ياۋمى بە ھەقىقەت. خۇ ئەر غەلەت جە مېتۇدەنە بۇ، بېگومان ياۋاي بە ھەقىقەت، ئىمكەنەش نەمە بۇ. پەيۋەندى ئى پېشەكەيە چانەينە بەرگىۋ كە ياۋمىنە پا ھەقىقەتەيە، كە فەلسەفەۋ سىۋاچەمانەي يەكانگىر كەردەيۋ ئىنسانىا چەنى سىروشتى و گەردونى (ئىكۇ سىستەم)، يانى ۋەختى گۇش جە ئاۋازەۋ سىۋاچەمانەي گىرمى، ھەست با ھەقىقەتەيە مەكەرمى كە ئىمەي "ئىنسان" بەشۋەندى چا يۋىيەيە كە پەنەش ماچى گەردون. خودو ئىنسانى خاۋەنو ئى گەردونەيە نيەن، بەلكم پېچەۋانەكەشەن. ھەقىقەت زانستى يانى مەعرفە، ھەرقى مەعرفەيچەن يانى ئا زانايە كە بە "ھونەر، فەلسەفە، سۆز و رۇخ" رە ملۇ.

چىۋەرەنگاپەي بېرى جەۋانەرەكا، ياگى سەرسامى و پەرسى بۇ، كە ھونەرۋ سىۋاچەمانەي چ پەيۋەندىش پى پەرساۋە ھەن، جە كاتىنە بەئى لىكدايۋى سەرەپاگىرو ھەر چۋار مېتۇد "ئەفسانە، ئايىن، فەلسەفە و زانست"، مەگەر كرىۋ چى ھونەرە باللاۋ ژىۋايە "سىۋاچەمانەي" ياۋمىنە؟ پەي ياۋاينەي جە خودو سىۋاچەمانەي پەنەۋازىما بە پروانگەۋ شىكارى فېزىۋاۋ كۋانتۇمى ھەن! بە مەلامەتۋ بىيەي و پانتايى فراۋانو كۋانتەمى دلى ھونەرۋ سىۋاچەمانەينە، مەگەر جە پروانگەۋ فېزىۋاۋ كۋانتەمىۋ ئانەي كە گرد ئىنا دلى گەردونىنە زىندە نيەن؟ دەي با چى دەلاقۇ تەماشەۋ فەلسەفەۋ پروانگەۋ ھونەرۋ سىۋاچەمانەي كەرمى.

ئا تىكستى كە پانتايىۋە فراۋانشا جە ئاۋازو سىۋاچەمانەينە جە ۋىگىرتەن، پېۋەزىئى بە بەركەۋتەي سىروشتىۋ، ياخۇ ئا گىيانەۋەرى كە دلى ژىۋگەۋ ھەۋرامانىنە ھەئى، پەي نمونەي "زەرەزى، ئاسكى، بىزە كۋى، مار، كاۋەترى و پەپوۋ..." ئىنەيچ ئا ھەقەتىنەما پەي بەروزۇ، كە را بە ۋىما بىدەيى كە چىپەۋ ئاۋازو سىۋاچەمانەي، تارىخش گىلۋوۋە پەي ئارۋزگارەي كە ئىنسان ھەللى دلى مەپەكانە ژىۋىئى. پىسە (جەلىلى عەباسى) ماچۇ: "ئەر بە زىادەپۇي نەزانيۋ، كرىۋ ۋاچى يۋوۋەمىن خۋنچەۋ (پىخامو مۇسىقايى)، فرە جە ۋەئى تارىخىنە جە (ئەۋورامان) نە جە ئەدئى بىەن^۲". چى پروانگۇ كرىۋ ۋاچى، كە زوانو سىۋاچەمانەي زوانو مەنشىنا بىەن! كە دماۋ زوانو "ھىما و جۈلە" ي گەشەش كەردەن.

چى بارۋ (ئەيۋوب پۇسەم) پەيش بە تارىخى قەدېمۋ ھونەرۋ سىۋاچەمانەي بەردەن و ماچۇ: "بىرواي تەمام ھەن كە ئىنسان ۋەئى ئانەينە ھۋرگىرو دىنى بىەبۇ، گۇرانىش واتىئى^۳". ھەرقى (كەيەن عەزىزى) چا ھەمان پروانگەش جە بارەۋ ھونەرۋ

سیاوچه مانه یو هەن، ماچۆ: "بەرکەوتە ھونەرپەرکایچ وەلێ ئانەینە ئاردەینە و دین یام ئاینیپۆه تایبەتی با، ئاردەینە و خودو ئینسانییە ئێ. بەرکەوتە ھونەرپەرکایچانەینە وەلێ ھەر دین و ئاینیپۆھە بەپاوەنیازو ھەزەکاو ئینسانی سەرشا ھۆردابا و دما تەر پە ی مەبەسی جۆراوجۆری بەکاربریئیا^۵". ئینە سەرنجیپۆھى دروسەنە جەبارەو تارێخو گۆرانپەو سیاوچه مانە یو. بە جۆرپۆ ئارێچەنە وەختیپۆ گۆشدارپنە ئی ھونەرپەرکە، ھەست بە زیندەیی گردو ئا سروسشتەپەرکەرپم، کە سیاوچه مانە واپ بە گەمە پەنە کەردە ی گۆش، بە شپۆزپۆ ئیستاتیکى ماچۆش. زوانو سیاوچه مانە ی ئامازپۆھن بە پەرپەیی و تیکەلپەیی پۆحو ئینسانی چەنى سروسشتی. پەوکە ی تا بە پۆزگارو ئارێچ "دیالکتیک" و مابەینو گۆرانپەو سیاوچه مانە ی و سروسشتی، مژپوا ی مژپۆ. پەوکە ی "سەختی چرپە ی سیاوچه مانە ی، پەکسانەن بە سەختی کەشەکاو ھەورامانی^۶". "کەشە سەخت و سەرکەشە کێ (تەخت، شاھوی و کۆسالا ن) ی، سەرەرپا و سروسشتو بەھەشتناسايش، ئا (پێخامە مۆسیقای) یەشا چەنى خیلقەتو ویشا خولقنا ن^۷". ئەر نمونەو چنڈ بەیتپۆھ بارمپۆھ، کە بە شپۆزپۆ فرپوان جە ئاوازەکاو سیاوچه مانەینە گنا گۆشما، پە ی پەشت راسکەردەپۆ سەرنجە کەیمە گرنکی ویش ھەن:

تاشانسەر چرپش ئەو قەلاو قەلا کۆسالا ن وەشا پیقەو ئا کەلا

نوەیجەر چرپش ئەو ھانە چیا من دەرپەن بیئ، چیت ئاستا جیا؟

نوەیجەر چرپش، کوا گرد بەیدى چۆل بیپەن ھەیات سەرودنەش دەیدى

چپۆھ ئانە ی رۆبەرپوما بپۆھ، ھپۆ زوانپەن، کە دلێ ھونەرپەرکایچە مانەینە چەنى تاوانش گوزارشت چا پۆچ و زپەنو ئینسانو گلپەرگەو ھەورامانی بکەرپۆ بە درپژاپی تارپخى؟ پە ی جوابداپۆ ئی پەرپسئ کرپۆ ئانە ی واپچئ؛ "ئینسان جە لاو (ھایدگەر) پۆ، گۆش پە ی بیپە ی ویش گپۆرپۆ و پینەپچ جەبارەو ئا بیپەپەشە ھوشپار بپۆھ. پەوکە ی زوان بپۆ بە یانپۆ، ئینەپچ یانی وپارپۆھ پە ی ئا بیپە ھەقەتینەپە و لا بکەرپۆ. بیپە ی خولقناپین پە ی ئانە ی ئینسان بتاوپ تارپخ مەرزنپۆر^۸. پە ی سەرنج و ستە ی سەر و تارپخو گۆرانپەو سیاوچه مانە ی، بە گرنکش مزانپۆ وەرچەم رپۆشنى زیاتەر بە وانەری بڈەپئ، جە بارەو دەر و کارپگەری گەشەو زوانی جە وەشکەردە ی کەلتورپنە.

دەر و کارپگەری زوانی جە بنیادنیای کەلتورپنە

زوان یون جە شەرپە بنەرپەتیپەکاو مرقوبپە ی. چپۆرپۆ ئی سەرنجەپنە متاومئ واپچئ کە زوان چالاکیپۆی ئینسانپەن. ھەر پپسە ئانە ی کە زوان، یون جە شپۆھکاو بەرکەوتە ی ژپری. جە ھەمان وەختەنە وەشکەردە ی دەلاقپۆن پە ی خولقنا ی

هه ماههنگى ژىرى به ده سئامای چهنى هه قيقه تو ژىواى. چيگۆ دوانه و "زوان و ژىرى" پيئوه ره به ره و وهشكه ردهى زهمينه و شوڤشى كۆمه لايه تي گنار. به مه لامه تو ئانه ي ئازهو هيزو شلى ژىرى چهنى زوانى به خيڤاي فره شيوه گيڤو، ئى شيوه گيڤرتيه ي ئينسانىچ فرهه ننگبیه ییشه ن. په وكه ي زوان يۇن جه بنچه هه ره گرنگه كاو گرد كه لتووړيو. چون به بئ بيه يو زوانى نمه كريؤ باس جه كه لتووړيو يام شيوه هورگيڤرتيه يو بكه رمئ. په وكه ي (عه بدو لا ئوجالان) ماچؤ: "زوان ته نيا ئامرازو زيڤنى كۆمه لايه تي نيه ن، به لكم جه هه مان كاتنه، توخمىوي پيكناوهرىچا". چيوه عالتهر چا واچه يه مياومينه، نهر زوان نه بؤ ئانه كه لتووړيوچ نمه بؤ.

زوان، كه يۇن جه په نچ هه سته كاو ئينسانى، دماو هه سته كاو "وهركه وته ي، ويناي، نه ژنه ويه ي، چه شته ي" ياگيش گيڤرتينه، جه كاتيوه نه ئا چوار هه سته له مئاوردپئى، وه ليم ئينسان دماو په يڌا بيه يش فيرو قسه كه رده ي "زوان" ي بؤ، ئينه يچ پاسشه كه رده ن كه زوان پيگيوه تايبه تيش بؤ. په وكه ي نه وه فاراي دهنگى جه لاو ئينسانىو په ي ئاوازو گورانئى، زوانىوي ئيستاتيكى هونه رى وهشمكه رؤ. په وكه ي وهختيو گۆش دارمينه جه گۆكه رده و دهنگى، جه گلووه سياوچه مانه واچيوي، روبهرو هورگيڤرتيه ي پيمانه ي بيميوه، پا جوړه ي برئ جه گۆكريكا كولئى و برئشا درئىئى. په وكه ي جياوازي مابهينو ئى دهنگه كول و درئزا هامشانه ن چهنى وهشبيه يو زوانى.

ئارؤ وهختيو ته ماشه و هه وراميبه كا يام گليرگه و هه ورامانى كه رمئ، كه دلئى سروشتى دلگيرو ويئشانه ژىوايوي ئاساي گوزه رنا، شيوازو قسه كه رده ي ئاسايشا جوړيوه ن جه هارمؤنيه ت و هؤنيش ئيئى چهنه! چيوه چا حه قيقه ته يه مياومينه كه "زوان په ي هه ر گليرگه و نه ته ويو، گرهنى مهنه ي و چه كو مڌرامانيا". مڌرامانو زوانى په ي ئيمه ي كورډى نهر زياډه رپه وى نه بؤ، كريؤ واچئى كه ويئش دلئى واته ي "سياوچه مانه، هوره، لاوكى و حه يران..." ينه پارئىزان. ئينه يچ چهنى ويئش كه لتووړيوه ش په ي ئيمه ي زاگروسي خوئقنان.

ميراسو ئيمه "كورد" كه جه گليرگه ي سروشتيو سه رچه مه گيڤو، ئا زوانه ي كه په يما درئىبيه نو تا ئارؤ، درك به زينده ييش و هه ست په نه كه رده ي سروشتى و گيانه وه راش مكه رمئ. پا جوړه ي جه گليرگه ي سروشتينه، زوان چهنى دل و زهين و جه سته ي هاما هه نك بيه ن، جه گۆكه رده ينه ساده بيه ن. پئسه مامؤسا (جه ميل نه حمه دى) ماچؤ: "برئ وهختى به يته كئ سياوچه مانه ي چنډه خه مگينيچ بيئى، وه ليم ئيمه به ئاوازيوه ي شاده واتينئىماوه و په وكه ي فره و وهختى چهنى ئا شاديبه يچه گرهيئى و هه لسي ئامينه چه ماماره". وهر و رؤشناي ئا حه قه تينه نهر هه سته كه رده ي نه بؤ،

زوان جه گلیږگه‌ی سروشتینه گه‌شه نه‌که‌رئ. چپوه عالته‌ر درک پا هه‌قیقه‌ته‌یه مکهرمئ که ماچئ زوانو گلیږگه‌ی سروشتی گۆرانی واته‌یا یاخود هونه‌ره‌ن؟ ئارؤنه وه‌ختپوه من گۆش دارونه سیاه‌مانپو مامؤسا 'حه‌مه‌حسپنی و عوسمانی و جه‌میلی، جه‌ئا حه‌قه‌ته‌یه میاونه و هه‌ستش په‌نه‌مکه‌روو، که جه‌بنگه‌و گلیږگه‌و سروشتینه هه‌ماهه‌نگیپوی ئینسانی، چه‌نی ژپوگه‌و ویش و کۆو ئیکۆ سیستمه‌مه‌که‌یش، په‌پین جه‌ نه‌زموونکه‌رده‌ی ژپواییؤ ئازاډی. پشسه وه‌لته‌ر ئاماژه‌ما په‌نه‌که‌رد، پوانگه‌و ئینسانی جه‌قؤناغه‌و گلیږگه‌ی سروشتینه، که مه‌زه‌نده کریان به ۹۸٪ و تارپخو ئینسانیه‌تی، ئینسان پوانگیپوی زینده‌ش بیه‌ن په‌ی سروشتی. ئی پوانگه‌یچه پاسشه به ئینسانو هه‌ورامانی که‌رده‌ن که یووهمین سۆز و وه‌شه‌سیایا و ویش په‌ی خوداوه‌ندو ئاوه‌کا به نامئ 'ئه‌نلیل‌ی' به‌روزؤ، پشسه زانئئ ئاوی یؤنه جه‌سه‌رچه‌مه‌کا و پیکنامای ژپوای. دماته‌ر جه‌هونه‌رو سیاوچه‌مانه‌ینه به‌شپوازپوی فراوان باس جه‌ئی خوداوه‌نده‌یه و کاریگه‌ریش سه‌رو هونه‌رو سیاوچه‌مانه‌ی موزمئنه وه‌رو باسی.

سه‌رنجپو سه‌رو چه‌مکو که‌لتووری

که‌لتوور جه‌ده‌رونو دوالیزمو "زانای (مه‌عریفه) + باوه‌ری" مئنه‌به‌یه‌ی به‌رگنؤ. به‌بئ ئی دوالیزمه‌یه که‌لتوور وه‌ش نمه‌بؤ. ئینه پا مانینه، که خودو فه‌ره‌ه‌نگی په‌نگداپؤ هوشیاری و باوه‌ریبه‌ین، ئانه‌ی که مزانؤش یام ئا زانایه‌ی که ده‌سش په‌نه‌ش یاوان. "رپخه و رپشه‌و وچه‌و فه‌ره‌ه‌نگی، گپلؤوه سه‌رو زوانی کلاسیکی و په‌نگا جه‌زوانو وه‌لئ کلاسیکو لاتینیؤ ئامابؤ، جه‌بنه‌په‌ته‌نه به‌مانا و کشتوکالی یا په‌روه‌رده‌که‌رده‌ی می". جه‌زوانه کوردیبه‌کایچه‌نه چه‌مکو فه‌زه‌ه‌نگی، گوزارشت جه‌په‌یوه‌ندئ مابه‌ینو خاکی و کشتوکالی که‌رؤ، "نیای دلئ خاک"ین. که‌رده‌یؤ خاکی په‌ی کشتوکالی، نیای به‌روبومی جه‌خاکه‌نه و کۆکه‌رده‌یؤ به‌روبومی. گردو ئینیشا به‌مانا و که‌لتووری مه‌یا. هامکات چه‌مکو که‌لتووری هامتا و چه‌مکو "چاندن"ین. ئاډیچ هاممانای میاونؤ و پپوه‌زه‌نبه خاک و گلیږکه‌رده‌یؤ به‌روبومیؤ.

که‌لتوور، هه‌رپاسه که پپوه‌زه‌ن به‌په‌ه‌ه‌ندی تاریخی گلیږگه‌یؤ، جه‌حه‌قیقه‌ته‌نه کریؤ که‌لتوور پشسه ته‌مامو ویه‌رډه‌و گلیږگه‌ی پیناسه کریؤ. گردو ئا ئارده‌ینه که جه‌ویه‌رډه‌نه وه‌شیش که‌ردیئ، گنا چوارچپوه وه‌ره‌ه‌نگیؤ. کاتیوه باس جه‌فه‌ره‌ه‌نگی مکهرمئ، باس جه‌زه‌ینی، سیستمو ویرۆکه‌رده‌ی، به‌ها ئه‌خلاقیه‌که‌ئ، هونه‌ر و زانستو ئا گلیږگه‌یه مکهرمئ، ئینی گرد گنانه چوارچپوه و چه‌مکو فه‌ره‌ه‌نگیؤ.

وه‌لئ ئانه‌ینه ئینسان ئاشنا و کالای زه‌مینی بؤ و ده‌س به‌شانای تۆمی که‌رؤ، به‌شپوه و تیره‌ی (کالان)ی گولانه گولانه‌ی ژپوئیئ و کۆچه‌رئ بیئیئ، فره‌ته‌رین په‌نه‌وازیه‌کا و ویشا

جە راۋكەردەي گيانەۋەرراۋە دەس وستىئى، تا ئا ۋەختە ئىنسان راشۈستە جوگرافىياو زاگرۇسى. چىۋە ئىنسان پەي جارى يۈمى، كۈتاش ئارد پا كۆچەيە، كە ھەزاران سائى جە پانىشتو ميانو ئەفرىقاي، ياۋايش بە دۆلە (رېف)ى، تا ياۋايش بە كەۋانەۋو زاگرۇس-تۆرۈسى. چىۋە ئىنسان ئاشناۋ ژىۋاي نىشتە جاۋ ئا مەرە سۈشتيا بۇ، كە بى دەسكارى ئىنسانى بىيەشا بىيەن و پىسە پەناگىۋە جە سەرژاى و وارانى و گيانەۋەررا مەكەرۈش بە ياگى مەنەيۋ و نارامشۈ وئىش.

ويارىۋە تەر كە كەلتۈور وئىش چەنە بەروزۇ، ويارو ھونەرىن. چىنە ئىمە پۈۋەرپا ئا پەرسى بىمىۋە، كە (بۆرسى گرۋىس) ۋەنەما مەكەرۈ؛ ۋەختىۋ مەپەرسۇ: "ئايا ھونەر متاۋۇ بۇ بە نامرازىۋ پەي ھەقىقەتى"؟ ھونەر نەر ھۇرگىرو ھەقىقەتى نەبىي، ئاخۇ ئانئە كارىگەر بى؟ جە ھەقىقەتەنە ھىچ ئازىۋ و ھەستىۋ، ئنئە تەرسناك نىيەن كە ئىنسان وىر جە ژىۋايىۋى بى ھونەرى بىكەرۋە.

جادوو ھونەرى دلى ھەۋرامانىنە، چىۋى پىسە دىالېكتىكن مابەينو ئىنسانى و سۈشتىنە، ئىنسانى و گيانەۋەررا، پىسە ھەقىقەتۋ وئىش بەيان مەكەرۈ. ژىۋاي بى ھونەر نەمتاۋۇ بىيەش بۇ، خۇ ئەر بۇيچ، بىيە ئازىۋايە پەرەن جە شىۋايى و بى مانايى.

چىنە ۋەختىۋە باس جە ھەقىقەتى مەكەرۈ، مەبەسمانە ۋاچى؛ "چون ھىچ ھونەرپا و ھىچ ۋەركەۋتۋە ئىنسانى نىيەن، «فەلسەفە» يام «ۋىر» ۋە پەشتىشۋ نەبۇ. ھىچ فەلسەفەۋىچ بى پاژە جىاجىكاۋ ئەندىشەي و پۇشنویرى گلىر نەبۇۋە و جە ئاكامەنە بىچم نەگىرۈ. ھەر ئا فەلسەفەۋىچە مېۋ بە مەلامەتۋى گىرنگو مەنەيۋ گىردو بەركەۋتە ھونەرى و فەرھەنگىيەكاۋ تەمامو ئىنسانىيەتى.

فەلسەفەۋە جە ھەۋەررا ھونەررو سىۋاچەمانەي، "جامىۋى ۋى ئەرمانەن پەي بەرۈستەي و نىشانداي ەشقى پاكى و ئىرادەي پۇلاينو خەلكو ئاھورامانى، پەي دەسەبەركەردەي ژىۋايىۋى ۋەشى و ئەرخەيانى، پەي مەيسەركەردەي ژىۋگىۋى ئاۋەژانى و گلىرگىۋى گەشەئەساي ئارامى و ئاسوودەي". چىۋە گەرەكمەن بلونە ئازەۋ سىۋاچەمانەي..

ھەقىقەتەۋ سىۋاچەمانەي

ئەر گەرەكما بۇ، باسپو جە ھونەررو سىۋاچەمانەي يا تارىخو سىۋاچەمانەي بىكەرۈ، متاۋمى پى جۇرە باسش بىكەرۈ. جە پارسىنە تارىخو چىپەي سىۋاچەمانەي جە زاگرۇسەنە بەتايىبەتىچ جە فەرھەنگو ھەۋرامانىنە، گىلۋەۋە پەي ئارۋزگار و سەردەمەيە كە ئىنسان ھەللى دلى مەرەكانە ژىۋان.

پوانگىۋى چامەنە ھەن كە كرىۋ بوچىۋ، سىۋاچەمانە يۈۋەمىن ئاۋازەۋ چىپەي ئىنسانى

بيهن، وه ئى ئانهينه هيچ جوره ئامرازىو موزىكى جه لاه ئينسانىو دهشكرىابؤ. پئسه مزانهى به شيوه وهرجه م جه ئامرازه موزىكىيه كا پئسه (تهمبور، شمشال، زورنا، تهپل، دهفئ...هنيتر) جه زاگرؤسه نه وهشئ كرىئئى. وه لئيم تا ئارؤيچ هونه رو سياوچه مانه ي پهي هيچ ئامرازىو موزىكى ئيمكانو سازيايش نيه ن. هه لئيه ته به پاو ئا ئه زمونيه، كه جه ئاكامو گوش گئرتهم جه هونه رو سياوچه مانه ي هه نم، مه لامه تو ئامئته نه بيه ي ئى ئاوازه ياخيئ، پهي دوى مه لامه تا گئلؤوه:

يووهم/ سروشتى ئالؤز و هؤروه سته ي و نيشته ي، رپتمو موسيقى كه به شيؤيوى سروشتى جه دئى سياوچه مانه ينه هه ن، كه جه يه ك وه خته نه، كاتىو گوش پهي مامؤساييوى به سه ليقه ي پئسه (عوسمان كه يمنه يى، حه مه حسئى، جه ميللى) گئرمئ، هه ست به وهركه وته ي فره دهنكيؤ مكه رمئ، كه هامشيؤوه ئا فره دهنكييه ينه كه دئى سروشتى يووهمينه هه ن. "به پاو ئه وه كوئليؤوى كه جه ولاتو ئه لمانياينه كريان، كه كئيش و وهزنه و گؤرانيه و سياوچه مانه ي برئ واته يا زياؤ جه دهنكيؤه وچيان، چي روانكو به به لكه ي مؤسقيؤ متاومئ ئى مه قامه و سياوچه مانه ي (جه زو وگامى) حيساب بكه رمئ، سياوچه مانه وئيش متاؤو فؤرميؤى جياواز بؤ و به چنؤ به شئ جياوازي وچيؤ. به شيؤ سياوچه مانه ي پئچاوپئچا، جار هه ن گؤرانيؤوه سياوچه مانه ي به دوى شيؤى جياوازي وچيؤ، چئنه ئه شو بزانه ي ئى فؤرمه جه گؤرانيئ سنووردارا و جه دهنكيؤونه بهنج نؤئى جمانه."

دوهم: يه كانگير بيه ي ئاوازه و سياوچه مانه ي چه نى سروشتو ئا جوگرافيايه، كه چه نه ش جه ئه دئى بيه ن. يانى ئينسان پهي ئانه يه جه حه قيقه تو سؤسيؤلؤزى گلئيرگه و هه ورامانى بياؤونه، به نه وازهن جه حه قيقه تو سياوچه مانه ي ياؤونه. ئينه پا مه عئى نمه واچو كه ئاوازه و سياوچه مانه ي جه ئاوازه كاي ته رو گؤرانيئ هه ورامى پيرؤزته رهن، به لكه م سه رو بنه ماو ئا حه قيقه ته يه ماچوش، كه هونه رو سياوچه مانه ي جه وئشه نه هؤرگيرو توخمو "ئه فسانه، فه لسه فه ي و زانست" يچه ن.

ئه لئيه ته چئنه من تا به نويسته ي ئى واتاريه، باوه رپم پانه يه هه ن كه خودو ئاوازه و سياوچه مانه ي يؤگئرتنه نه بيه ن چه نى هيچ جوره ئامرازىو موسيقى تا ئيسه، پهي سه باي و دمتا هريچ. به نه وازهن ئينسان ئا ده لاقه يه به كرياوه بازؤوه و دوگما نه بؤ. ئينه گوزارشت چا حه قه تينه يه مكه رؤ كه گؤرانيه و سياوچه مانه ي تاريخيؤى فره قه دئيمش هه ن، چوون وه لته ر ئامازمه پنه دا تاريخش گئلؤوه پهي ئا رؤزگاربه كه ئينسان هه لاي دئى مه ره سروشتيه كانه رئيوئى.

چئنه موازو سه باره ت پى مژاريه ئه گهر كه ميچ بؤ رؤشنكه رده يؤ بؤوه، پانه يه كه

مەبەستىدىن چا گۇشەنىڭىڭىز، كە واچىو سىياوچەمانە ھۇرگىرو پۇھىيى ئايىنى و مەقامىيى پىرۇزىن، مىچى بلو پىرۇزى ئا بەپىزاو كە سىياوچەمانە شا كەردەن بە مىڭانو ھونەرو ھەورامى و ھەرجى گۇرانىيى "خاۋى، دەرەيى، چەپلى، شىخانى..." و سىتىنىشا پەراۋىز و جىاشا ئاستىيى. يۇ چا ئىزاياچە مامۇسا جەلىلى عەباسىن كە ماچۇ: "ھۆرە و سىياوچەمانە مۇركى تايىبەتو ئايىنو زەردەشتىشا پۇۋەن، وەلىم خودو گۇرانىيى بەتەمامى مۇركو مىللىش پۇۋەن، يانى بە نامى ئا ھۆزەيۋ ئامان و نەبىنىانو بە ھىچ چىۋىيى تەريۇ. گەر بەپاۋ ئى پوانگە و جەلىلى عەباسى بۇ، كەپاسە بۇ تارىخو گۇرانىيە و سىياوچەمانە فرە قەدەم نىيەن. جە كاتىۋە ئانەى جە زوانو سىياوچەمانە نىمە رۇبەپوش بىمىۋە، ئانەنە كە زوانو ئى گۇرانىيى فرە بە پۇشى، گوزارشت جە زىنەتەتو قۇناغو ئەفسانەى مەكەرۇ. جە دلى ئەفسانەىچەنە پوانگە و ئەنمىزى و تەوتەمى دركش پەنە مەكەرۇ. پەۋچى بە مىڭانىكەردەى گۇرانىيە و سىياوچەمانەى دلى ھونەرو ھەورامانىنە جە ھەقىقەتەنە ئەنەنەياۋىن جە خودو گۇرانىيى ھەورامىيى و بەتايىبەتى سىياوچەمانەى! بە مەلامەتو ئانەى كە خودو گۇرانىيى سىياوچەمانەى وئىش ھۇرگىرو فەلسەفەى تەمام دىالېكتىكى سىرۋىتىن، كە نە مىڭانىۋە مىشاسۇ نە پەراۋىز! چى پوانگۇ مىن چا ھەستە پەر جە دىرۇنگىيە و (كەپەن عەزىزى) مىاوۋە كە سەبارەت بە سىياوچەمانەى نويسەنش بە نامونىشانو "شەرابو سىياوچەمانەى و تۇزى مەزەو گومانى" ن. ھەلبەت بە گرنگىچش مۇيىنۇ بەيانو ئا ھەقىقەتەيچە بىكەرۋ، كە ئانە سىرۋىتىن خودو گۇرانىيە و سىياوچەمانەىچا كە ھەر ھونەرمەندۇيۋە ئەزىزو ناۋچە و ھەورامانى، نەتاۋۇ پىسە ئا بىيە رېتىم و لەرنىۋۇ گۇۋى و ھۇرئىستەى و نىشتەى كە پەنەۋازشەن، تا ئاۋازەكەش نەشۋىۋ و جە دەنگو سىياوچەمانە وچىۋ گىنو ۋەرۋ گۇشا و پۇھو گۇشگىرى. موازو وچىو بە دىرئالى تارىخو گۇرانىيى سىياوچەمانەى، ھىچ ھونەرمەندۇيۋ نەتاۋاناش بالادەسى وئىش سەرۋ ئى ئاۋازە ياخيئە سەپنۇ. ھەتا ھەر يۇ جە مامۇساي "ھەمەسىنى، عوسمان و جەمىل..." يىچ. پەكەى نمونە وئى يەرە ئەزىزەى ماروۋە، چون ھەم خاۋەن ئەرشىفەۋە فراۋان و تۇمارو دەنگىنى، ھەم تاۋاناشا بە عالەتەرىن شىۋاز ئاۋازو گردو گۇرانىيە ھۇرامىيەكا بواچا. چىۋە دەرگىرى ئا ھەقىقەتەنە بىيى كە ئانە خودو گۇرانىۋاچىن كە وئىش پادەسو گۇرانىيى سىياوچەمانەى كەردەن. ھەلبەت چىنشىن مەلامەتەى ھەنئ پەى ئامىتەبىيەى ئا ھونەرمەندا كە نامىما بەرئى. ھەر جە ژىۋاى دىگىرو دلى دەگى و سىرۋىتىۋ گىرەش، تا بە ئا ژىۋگە كۇمەلەتەى ھونەردۇستىيە كە جە خودو گىلگە و ھەورامانىنە بىيەن.

چىنە ناچارئىنى كە باسپى مەعرىفى و فەلسەفى سەبارەت بە دىالېكتىكو ئى ھونەرىيە و تارىخەكەش بىكەرمى. چون "ئانەى پەنەش مۇچىۋ دىالېكتىك پەيۋەندىيۋەن. ھەر

جە يۇگىرتەي گەردونىۋ ئى پەيۋەندىيە بىنەپەرتىيە ھەن. ھىچ تەنۇلكىۋى گەردونى چەۋى تەرى سەربەۋى نىەن. بەلكىم ئىنا دلى پىۋەندىۋى ئامىتەبىيەنە^{۱۲}. " چىنە پەرسوۋ ئەر گۇرانىئى سىاۋچەمانەى جە پەيۋەندىۋى دىيالىكتىكىنە نەبىئىبۇ چەنى رىتمەكاۋ تەرۋ گۇرانىئى ھەۋرامىئى، چەنى تاۋانىش بە تاكانەۋ وئىش بىيەىش بۇ؟ يام بە زۋانىۋى سادە گلىرگەۋ ھەۋرامانى جە ساتو شادى و ھۇپرپاينە، ئاخۇ ھەر بە گۇرانىئى سىاۋچەمانەى ئامىئى جۇش و ھۇپرپاى؟ ھىچ گومانم چا ھەقەتىنەيە نىيەن، ئەر بىۋى بىنكۆلكارى پەى شىۋازەكاى تەرۋ گۇرانىئى ھەۋرامىئى بىكرىۋ، تارىخشا ھامشانو گۇرانىئى سىاۋچەمانەى مەبۇ، بەتايىەتى گۇرانىئى چەپلى! ۋەلتەر ئامازەم بە چەمكو دىيالىكتىكى كەرد، ھەلبەت مەن باس جە دىيالىكتىكى مەترىيالىزمۋ ماركسى نەمەكەروۋ. ھەپاسەىچ مەبەسو مەن چا دىيالىكتىكىە نىيەن كە زانستو پۆزەتىففىزىمى جە راۋ مىئانەكاۋ وئىشۇ پىسە ھەقىقەتۋ دەرخوارڈو گلىرگەۋ مەۋفایەتىش مڈۇ. جە روانگەۋ ماركسىۋ دىيالىكتىكى يانى؛ "دزايەتى. چىنايەتى پىسە ھىزو جىمناى و گەشەسەناى تارىخى و كۆمەلایەتى".

ھەرجى روانگەۋ پىمانەكاۋ پۆزەتىففىزىمىن، ھەر ۋەخت ئەفسانە، فەلسەفە و مەتافىزىك نەرىئىيى با، ئانە جە بىيەى بە زانست بىيەشى كرىا. چىنە پۆزەتىففىزىم ئىنسان مياۋنۇ پا باۋەرپە كە دىيالىكتىكى بىيەىش نىەن و دەرگىرو ھورخەلەتنامىا مەكەرۋ. جە كاتىۋنە كە ھەقەتو دىيالىكتىكى جە ھامسەنگى بەىنو سىروشتى و گلىرگەى و تارىخىنە را مەكەرۋ. چىۋە مياۋمىئە ماھىيەتو دىيالىكتىكى فرە چانەيە ۋەرفراۋانتەرەن، كە چۋارچۋو تاقىگەكاۋ پۆزەتىففىزىمىنە ياكىش بۇۋە.

مەۋمى ئانەىچە ۋاچىئى، كاتىۋ تەماشەۋ ھەقەتىنە سىاۋچەمانەى مەكەرمى، پەىما بەرگىنۇ كە پەى يوۋەمىن خۇڭاۋەندو زاگرۇسى ۋچىان كە نامىش 'ئەنلىل'ەن و بە خۇڭاۋەندو ئاۋەكا ئەزناسىان. پىسە ئاشكران كە ئاۋى يۇنە جە توخمە سەرەكىەكاۋ پىكىئامى ئىۋاى، ئىنەىچە پاسشە كەردەن كە بە چەمىۋى پىرۋز تەماشە بىكرىۋ. ھەرچىنە (ئىدىرىس پىرى) كۇششىۋى فرەش كەردەن پەى رۇشنىكەردەيۋىش، كارىگەرى خۇڭاۋەندو ئاۋا ھەۋرامانى، ۋەلىم نەزانو چەنى ئىژاشا بازىشادان سەرۋ خۇڭاۋەندە (ئەنلىل)ىرە؟ جە قۇناغەۋ بەركەۋتەى خۇڭاۋەندەۋ ھەسارەيۋ، سەرۋ ئى پىرسە گرنگەيە مردان! جە كاتىۋەنە تارىخو بەركەۋتەى خۇڭاۋەندەۋ "ھەسارە و پىر يۇسۇ دماى ئەستۋرە بىيەىشا، جە بازىنەۋ دەرۋانى دماۋەرىنە، دەرۋەرۋ ۳۰۰۰ ھەزار ساللا چىۋەلتەرى، پىسە كەسايەتى دەسەلتادار و پاشا و مەلەكە وئىش بەرۋزۇ^{۱۳}". چىنە ئىمە رۋبەرۋو ئاۋا روانگەيە بىمىۋە، كە بەركەۋتەى (پىر يۇسۇ) چەنى خۇڭاۋەندىۋە زەنى، گوزارشت چا ھەقەتىنەيە مەكەرۋ گەر بە رىژىۋى كەمىچ بۇ زەنى پىگەۋ پىرۋزى وئىش پىسە خۇڭاۋەندىۋ جە جوگرافىاۋ ھەۋرامانىنە جە دەسدان! ھەپىسە رەئوف

مەخمۇد پۈر سەبارەت بە خۇڭاۋ ئاۋەكا ماچۇ: "سوپاۋ سلۇكى دىماي زالىبىيە سەرو ناۋچەكەيرە، كۇششا كەرد شۇنەۋارو شارستانىيە تو ئىرانى سەراۋە و فەرھەنگو يونانى ياگەگىر بىكەرا. گردو ئاتە شگاكاشا ورنى و خەلكشا ناچار كەرد بە پەرساى خۇڭاۋەندەكا و بتەكا. ھەرچىندە ھىچ نىشانىۋو جە بىپەرستى جى ناۋچەنە نىيەن، ۋەلىم پىسە ديارەن خۇڭاۋەندە "بەل" (خۇڭاۋ ئاۋا، يۇ جە خۇڭاۋەندە يۇنانىيەكا) پەرسىيان و ئارۋىچ ھەلەي شۇنەماش چەنە مەنەنۇ و يۇ جە گەۋرەتەرىن ھاناۋەكا ئاۋەي كانزايى جەھانى جە ھەورامانەنە بە نامى ھاناۋ بلى، نىشانى باۋەرىيىيەن بە ئى خۇڭاۋەندەيە جە دلى ھەورامىيەكانە^{۱۴} ". ئىزا ئىدىرىس پىرىچ نمونەگەلىۋ ۋەرچەمش سەبارەت بە ھامنامى "بىل-بىل" پەي سەرچەمە ئاۋەكاۋ ھەورامانى ۋەستىنپروۋە. پەنەۋازەن بىكۇلكارى زياتەر سەبارەت پى مزارىە بىرى!

پىسە ئاشكران كە ئاۋى پىسە يۇ جە سەرەكىتەرىن مەلامەتەكا بەردەۋامىداي ژىۋاى تەماشە كرئەنە، پىسە (عەبدوللا ئۇجالان) ماچۇ: "مەلامەتو ۋەشپىيەي ياگى نەرەنىشتەي جە دەۋرو سەرچەمە ئاۋەكانە پەي ئى مەلامەتەيە گىلۋوۋە". بىيەي سەرچەمە ئاۋەكاۋ ناۋچەۋ ھەورامانى جە ۋەردەمو دەگاكەنە و لوپىۋاى ئىنسانەكا پىسە ئانەي پرو بە قىبلىۋە پىروۋى بلا، ئا حەقەتىنەما نىشانە مڈۇ كە پىگەۋ ژەنى تا بە رۇزگارو ئارۋىچما جە ھەورامانەنە مېراتو چىشىن! ھەلبەت ۋىرمانەشۇ كە ئاۋازو سىۋاچەمانەي پەي پىروۋى بوۋەمىن خۇڭاۋ زاگرۇسى، كە (ئەنلىلە) ۋچىنە كە خۇڭاۋ ئاۋەكا بىيەنە. پىسە ۋەلتەر واتما، ۋەختىۋ گۇش دارمى پەي ئى ھونەرە پەر جە ئىستاتىكاىە، چەنى بە كۇتا ياۋاى ھەر نىمە بەيتىۋە، سىۋاچەمانەۋاچ بە گلىۋەي پەر جە ئەشق و ۋەشەسىياىۋ ھانا پەي ۋەشەسىياى ۋىش بەرۇ كە بە 'لەيل' گوزارشتش چەنە مەكەرۇ. پىسە كۇرشى ئەمىنى ماچۇ: "عاشق بىيەي، جگە جە ستايشكەردەي سىروشتى و تا رادىۋ داستانە نەتەۋەيىيەكا، تەۋەرو سەرەكى ئەنتۇلۇژىۋا ھەورامىن^{۱۵} ". بەھاۋ فەرھەنگو گلىرگەي پىسە حەقەتىۋ جە تەۋەرو ژەنى-ئەڭىنە ۋەش بىيەن. ھەرچى كۇمەلەيەتەبىيەي ئىنسانىچاۋاۋەي جە تەۋەرو ژەن-ئەڭىنە سەرۋپاى كەۋتەن، چەنى ۋىش زەمىنەۋ بە سىستەمەكەردەي، فەرھەنگو خۇڭاۋەندىش خۇلقنان، بىيەن بە ئەشەنسانامەۋ قۇناغو نىۋلۇتىكى. گەلى زاگرۇسى مەعرفەۋ ئانەيشا بىيەن كە ژىۋاى بە پىۋەرەبىيەي مسۇگەر مەبۇ. ئى باۋەرە جە قوۋلايى زەين و رۇحشانە دركش پەنە مەكرىۋ. ئىسەنە ۋەختىۋ گۇش دارمى گۇرانى و موسىقاۋ ۋىما، ھەست بە ئامىتەيى و پىۋەرەبىيەي تاكەكاۋ دلى گلىرگەۋ ئا رۇزگارەيە مەكەرمى. بە تايەت جە شىۋازەكاۋ ھۇپراي كوردىچەنە، دەسگىرتەي و بە ھىقىي يۇترىن گىرتەي و پەشتداي بە شانەۋ يۇترىنىۋ، ئىنە پىۋەرەبىيەيۋى دىالىكتىكىن، كە شۇر بىيەنۇ پەي دلى كۇۋ رەھەندەكاۋ

ژیواى، فەرهنهنگو ئیمه‌ی هه‌ورامی به‌روزو سه‌رمه‌شقایه‌تی (ژهن-ئه‌څی)ن. په‌وکای گلیرگه‌و نیۆلۆتیکی پیروزی و ناسنامه‌و ویش جه‌ ته‌وه‌ره‌و ژهن-ئه‌څینه‌ رېڅکوزسته‌ن. هه‌رجی جه‌ ئه‌فسانه‌ سروشتیه‌ کایچه‌نه‌ هه‌ن، به‌ تایبه‌ت رۆزگارو ئه‌نیمیزمی، جه‌ رۆشنایی و ناسنامه‌و ژهن-ئه‌څینه‌ سه‌رچه‌مه‌ش گێرتنه‌.

چێرو کاریگه‌ری فەرهنهنگو ئه‌څا-خوڅاوه‌نڅینه‌، موینه‌ی که‌ چه‌نی پێگه‌و ئاوی جه‌ دلێ گه‌لا و جوگرافیا جیاوازه‌کانه‌ ئاماده‌یش هه‌ن، جه‌ نموونه‌و ئه‌فسانه‌و "بابلیه‌کانه‌، که‌ ئاوی پێسه‌ توخه‌ی سه‌ره‌کی به‌رکه‌وته‌ی ماده‌دی منیژه‌ره‌. لاو فارسه‌کاوه‌ (ناناهیتا) پێسه‌ خوڅاوه‌نڅو ئاوی وینه‌ینه‌. هه‌رجی لاو سۆمه‌ریه‌کانه‌ (ئه‌نکی) جه‌ یه‌ک کاته‌نه‌ پێسه‌ خوڅاوه‌نڅو ئاوی و هه‌زی و هونه‌ری و جاده‌ی وینه‌ینه‌. هه‌مان مه‌عنا و رۆانگه‌ تالیسی فه‌یله‌سوفی یونانی جه‌ ویشه‌نه‌ بارکه‌رده‌ن. هه‌مان رۆانگه‌یچه‌ جه‌ قورئانه‌نه‌ ئاماژه‌ش په‌نه‌ کریان: "وجعلنا من الماء کل شیء حی". ئی گرد رۆانگێما په‌ی ئانه‌یه‌ ئاردیوه‌ که‌ ئینسانو ئیمه‌ هوشیار بۆ پانه‌ی، که‌ چه‌نی دماو هۆرشنیاپۆ فیدراسیۆنو مادی، لایه‌نی ماده‌دی و مه‌عنه‌وێما به‌ تالان بریان.

"لاو هیندییه‌ کایچه‌و باوه‌رپۆه‌ چامنه‌شا هه‌ن که‌ گوايا زه‌مین سه‌رو شانه‌و چل "پیل"اره‌ مردان، پيله‌کێچ سه‌رو په‌شته‌و کیسه‌لپۆی گه‌ورێ ئاوی مردان، کیسه‌له‌کێچ سه‌رو په‌شته‌و ماریپۆه‌ کۆبرایۆ مردان. هه‌رجی جه‌ ئه‌سینای قه‌څبمیچه‌نه‌ (نایاد) هه‌مان فریشته‌ی به‌حریه‌ بیئنه‌. جه‌ چینیچه‌نه‌ ئاوه‌ و به‌حرو رۆباره‌کا جه‌ هه‌لسی(پانکۆ) ی وه‌شئ بیئئ! رېژ گێرتیه‌و ئوسترالییه‌ کایچه‌ جه‌ ئاوی، په‌ی په‌رسته‌شو خوڅاوه‌نڅه‌ (نگوگونی) گیلۆوه‌^{۱۶}. ئینه‌یچه‌ ئا حه‌قه‌تینه‌یه‌ به‌روزو، که‌ ئا ئه‌فسانه‌ و رازی که‌شه‌کاو زاگرۆسینه‌ جه‌ ئه‌څی بیئئ و گه‌شه‌شا که‌رده‌ن، به‌ هه‌ر چوار ده‌ورو ویشاره‌، په‌ی دلێ که‌لتوور و باوه‌ری و هونه‌ر و ئه‌ده‌بیاتو گه‌لا ته‌ری وه‌لا بیئنیوه‌ و هه‌ر گلیرگیوه‌ به‌پاو په‌نه‌وازی ماده‌دی و مه‌عنه‌وی ویش، مانا و شیوه‌شا په‌نه‌دان. ئانه‌ی گرنگا زانای و دڅان نیایپۆره‌ی ئا حه‌قه‌تینه‌ مه‌عنه‌وییه‌ن که‌ جه‌ زاگرۆسه‌نه‌ خوئقیان و ئه‌وی ته‌رېچ ئیسفاڅه‌شا چه‌نه‌ هۆرگێرتنه‌ و کاریگه‌ری فراوانش سه‌رو شیوه‌و ویرکه‌رده‌یۆ ژیايشا نیانه‌ره‌، دڅان نیایپۆره‌ی ئا حه‌قه‌تینه‌یه‌ ئه‌رکیپۆی سه‌ره‌تایی ئه‌خلاق و مه‌عریفین.

زه‌حمه‌تی چانه‌ینه‌ نه‌وه‌ینه‌ی که‌ بیاومینه‌ چا حه‌قه‌تینه‌یه‌، که‌ ئینسان هه‌لای دلێ مه‌ره‌کانه‌ بییه‌ن، خاوه‌نو زینه‌تیوه‌ رۆحگه‌رای: پێسه‌ بیه‌یپۆی زینه‌دی ته‌ماشه‌و ژيوگه‌و ده‌ورو به‌رو ویش که‌رده‌ن. پێسه‌ جه‌لیلی عه‌باسی ماچۆ: "ئه‌ر لاین جه‌ گۆرانی و سیاوچه‌مانه‌ی بکه‌رمیوه‌، په‌ی مبه‌رمئ به‌ ئاستو به‌رزی هونه‌ری و زانستو مۆسیقای و هه‌ستو ژيوگه‌پاریزی^{۱۷}، ئینه‌یچه‌ په‌ی ئا حه‌قه‌تینه‌یه‌ گیلۆوه‌ که‌ جه‌ دلێ رۆانگه‌و

ئەنەنەمىزىمىنە، توخمو "ئەفسانە، ئاين، فەلسەفە و زانست" ھەن. چىۋە ئەر چەم جە ھونەر و سىياۋچەمانەى بىكەرمى، جە تەۋەرەو خۇداۋەندەو ئەنەنەمىزىمىنە، پىسە توخمىۋە پىكئاورەو ئەفسانەى، تاومى بى دوۋدى بواچى: "ئەفسانە كى توخمىۋى گىرنگو تارىخو مرۋىي و جەھانى نەنۋىسىي بىيئى و ھەن، پى جۋرەيچ پەيۋەندىۋى گىرنگ جە مابەينو ۋىەردەى و ئىسەينە، ئەفسانە قورسايۋى گەۋرەش جە زانستە مرۋىيەكانە ھەن. پىسە دلئىنەى سەرەكى بەدەنو گەۋرەو زانستىن، ئەفسانە كى جە راسىنە دلئىنەى بەقىمەتئى جە گرد سەردەمەكانە^{۱۸}". ئەر ھونەر و سىياۋچەمانەى پىسە كىلگەو سەۋزەردەى عەشق و ۋەشەسىي مابەينو گىرگەو ھەۋرامانى و سىروشتى تەماشەش كەرمى، گۇرانيەو سىياۋچەمانەى ھۇرگىرو توخمىۋى فراۋانو ئەفسانەين. ۋەختى ئارۋنە گۇش دارمىنە سىياۋچەمانەى، جە ھەر نىمە بەيتۋەنە، مژنەۋمى كە سىياۋچەمانەۋاچ، چەنى كۇتابى ئاردەى ھەر نىمە بەيتۋەنە عەشق و ۋەشەسىي، ۋىش پەى ئەنەنەى "لەيل" ۋاۋەى مەكەرۋە. كە خۇداۋەندەو مىللى ئاۋەكا بىيئە.

يۋ تەرىچ چا بابەتا كە متاومى پىسە پالپەشتى پەى ئى بابەتەيە ئامازە پەنەبەدەيى، ئانەنە كە جە ھونەر و سىياۋچەمانەينە، ئەستەمەن پەى ھونەر مەندەى كە جە دللى چىپەى گۇراني سىياۋچەمانەينە، ئاسان بتاۋۇ قىسۋە ئىرۋىتىكە ۋاچۇ. بە مەلامەتو ئانەيە جە رېتمو ھونەر و سىياۋچەمانەينە ياكىش نەمەۋە و ئۆتۈماتىكى سىياۋچەمانەۋاچ مكرىۋ جەبەرۋ ئاۋازەكئو. ئىنەچە پەنەماچۇ كە دللى چىپەى سىياۋچەمانەينە پىگەو ژەنى بە ئەندازەو تەقسىۋەى پىرۋزى ھۇركىشىنە.

كاتىۋە تەماشەو جوگرافىاۋ ھەۋرامانى مەكەرمى، يام دللى فەرھەنگو زاگىرۋىسەنە، دۋى چەمكى شۋنەو يۋتەينە مەيا، يۋۋەم: فرە بەخىرايى و ئەدەبىيەنە باس چانەيە مكرىۋ كە "ئاۋى و ئاۋەدانى" ھەر ياكىۋە كە ئاۋىش چەنە بۇ ئاۋەدانىچىش ھەن. دۋەمشا: "ژەنى و ژىۋاى" يانى ھەر ياكىۋەنە ژەنى ئامادەيىش بۇ، چا ياكىنە ژىۋاىۋى ئارام سەپرا كەۋتەن.

متاۋو ۋاچو تەمامو جوگرافىاۋ ھەۋرامانى گىلانا، چىنڭ سەرچەمى ئاۋى ھەن كە مەن وىننىم، كەۋتەينە پەشتەو دەگى كە ژمارەشا يەكجار كەما و جە گىلكەكاۋ دەسى نەترازىۋ، ۋەلىم ئانەى كە مەپاۋ ۋىيەردەو ۋەختى وىنەم و بىكۆلكارىم كەردەن پەى حەقەتو ھونەر و سىياۋچەمانەى، متاۋو ۋاچو: "فرە كەمىئى ئا سەرچەمە ئاۋى كە جە ھەۋرامانەنە سەرۋ دەگايەكاۋ ھەۋرامانىۋ ھورى كەۋتەيا. ئىنە بابەتۋەنە پەنەۋازش بە بىكۆلكارى فرە زىاتەرى ھەن. بە پەيلۋاۋ مەن ئاۋى چۈن تايىبەتمەندى و پىرۋزىش ھەن جە زاگىرۋەنە، گىنۋ ۋەرۋ دەگى، جە كاتىۋەنە ئاردەى ئاۋى جە بەرزايىۋ پەى دللى دەگى،

پهى په نه وازيه كاو ژبواى فره ئاسانته رهن پهى ئه رهنىشتاو دلى ده گى ده سه بهر بكرىو. وه لىم چى به رده وام ده گاكى هه ورامانى جه سه رى سه رچه مه ئاويه كانه هوركه وتيئى، ؟ ويه رده نه جه هه ورامانه نه به كونه "گوزى گه ورى" و هامشيوه كاش ئاويشا ئارژينه پهى دلى يانهى. كاتيو وهر هورنامان، ئينسان سه رهمپه په نه وازيش به ئاوى بيه نه و چهنى كه رده يوو به ره و يانه كه يش، چهنى سروشت و ژيوگه يش تيكه ل بيه نه، پروه و سه رچه مه ئاويه كا لوان و پيسه ته قسيوى پيروزى ته ماشه ش كه ردئيئ. حه تا كرپونه، پيسه سه رچه مه و سه ره كى ژبواى چه مشا جه ئاوى كه رده بو. ئينه يچه سه ره تاو بنه ماو زانستو كيميائى چه ويشنه نه گيرؤ. به پاو زانستو كيميائى، ماده جه بنه رته نه هورگير و خه سلته تو توخمىو، وه لىم به ويه رده و وه ختى، شكلى جياوازي هورگيرونه. ئينه يچه پا مانى مى كه ئانهى جه گه رده نه نه هه نه، برتيه نه جه به ركه وتهى يوه جياوازه كا جه يئينه (وه حده ت الوجود)! كرىو هه م ئا پروانگه پهى خوډاوه نده "ئه نليل" ئى پيسه خوډاوه نده ئاوه كا جه هه ورامانه نه ته ماشاش كه رمى. ئه ر سه رنج بده يئى جه نه ده بياتو هونه رو هه ورامانىنه، موينى مانا "قبيله" ى فره به كارنامينه، مانا قىبلى گوزارشت جه پيگه و ژهنى مكه رؤ، هه م جه دلى نه ده بياتو هه ورامانىنه، هه م جه دلى خودو هونه رو سياوچه مانه ينه، ته نانه ت جه دلى هونه رو سياوچه مانه ينه، به زميوا ما هه ن به نامى "قبيله وهى و قبيله داډ".

دلى به زمه خاوه كانه، به زما هه ن به نامى "قبيله م بارش كه رد لواوه دالانى". ئينه گوزارشت جه پيگه و پيروزى و حه قه تو ژهنى مكه رؤ. په وكه ي كرىو واچى تاريخو هونه رو سياوچه مانه ي، گيلووه پهى سه رده مو زيئه گه راي (ئه نيميزم) ى. ئينسان چا قوناغه نه كه هه لاي جه دلى مه ركه كا نه ژيوان، باوه رپيوه پا جو رشه بيه نه، كه ته مامو سروشتى يه كه پارچه زينده نه، ئارونه جه ته وه ره و زانستو فيزياو كوانتومينه، هه مان پروانگه په شتراس كريانوه. ئارؤ، هامشيوه و قوناغو ئه نيميزمى، فه لسه فه و كوانته مى، سه باره ت به گه ردون و سروشت و ئينسان و گيانه وه را و... هه مان ديدگا و ئه نه يوايش وستهنپروه. ئه نه يواى و هه لسه كه وته كه رده ي چهنى ئى فه لسه فه يه، پيسه گيلايوى و سه روسته ي شو رشيوه سه راپا گيرى په نه وازهن.

ئانهى سه باره ت به فه لسه فه و سياوچه مانه ي مه به سما واچووش، ئانه نه كه سروشت پا شكلو بيه يه كه هه نش، چهنى كه سايه تى "ژهن" ئى يه كسان كريان. خودو فه لسه فه و كوانته مى، جه ويشنه نه هورگير و رۇحيه تو نه دايانه ين.

چيگه وه مياومينه نا باوه رپيه، په نه وازهن هه ر تيوريو كه به تاريخ، ياسا سروشتيه كا و حه قه تو كؤمه لايه تى نه زمون مكرپوه، ويش جه بيه يه كا ته رى بالاته ر و مه ركه زيته ر

نەۋىنۇ، تا ئانئە ھۆرگىرو زىنئەبىيەى بۇ كە بتاۋۇ مەيۋنە دلى سىروشتو دىالېكتىكى.

ھەر پەۋكەى، جە دلى ھونەرو سىاۋچەمانەينە، فرەتەرىنو ئالونايۇ و ۋەشەسىيە كە سىاۋچەمانە چىر جە دەنگىشۇ مى جىبەر، گىتوگۇۋ مابەينى ئىنسان و سىروشتەكەيشا، جە نمونە ھانەى و كۇ و ھەردى، لانسارەكا، درەختى، گول و گولزارى و گيانەۋەرا و يام دەنگو زەرەزى (پىقە ۋە كەلەكىۋىەكا) ن. مەۋمى ئانەپچە ۋاچى كە: پانتايىۋى فرە سىاۋچەمانەى پەى زەرىفى ۋەرزەكاو سالى، جوگرافىاۋ ھەورامانى و گول و گولزارى و دار و درەختى... ۋچىا. پىسە ۋەلىناما ۋاچا "گىۋاۋ سەرو بىجە ۋىشۇ سەوز مەبۇە".

ئارۇ نە، پەنەۋازەن بە پروانگىۋى بىكۇلكارنە، جارىۋى تەر ۋەنەيۋە پەى تەمامو پەھەندەكاو ژىۋايما بىكەرمى جە جوگرافىاۋ ھەورامانىنە، چونكى پانتايىۋى فرە ئانەى كە بە ئىمە ۋچىان سەبارەت بە تارىخ و كەلتور و فەرھەنگ و زوان و ھونەر و ھىماكاو ھەورامانى، جە حەقىقەتەنە بىرۋى فرەش پارسىش نەپىكان و كىچ و كالەن.

كاتىۋ بە مەرىفىۋى ھەورامىانە گۇش جە ھونەرو سىاۋچەمانەى گىرى، مزانى ئانامىتەبىيەى و ۋەشەسىيە، كە ئىنسانى ھەورامى چەنى خودو سىروشت و ژىۋەكەينە بىيەنش، چىئە پەيۋەندىۋى زەرىف و ناۋازە و تەنەت ئەخلاقىچ بىيە چەنى ژىۋەكەيش، ئىنە پەى ۋىش گىرنگەن. پىسە چەنى ھەر دارىۋ دلى ئا خاكەينە گەشە كەرۇ، تايەتمەندىيەكاو ئا خاكەيە ھۆرگىرۇنە، ھەمان ئا پروانگەيە پەى ئىنسانى و گىلرگەپچ حەقەتىنەن. گەر بوازى فرە پرواس و پاسگۇۋ بىيە جە دلى گىلرگە ۋە ھەورامانىنە، زەحمەتى چا ئىنسانانە نەۋىنەى كە پىسە ۋەھەندىۋى ماددى و مەنەۋى كە جە حەۋزە ۋە كەلتور ۋە ھەورامانى نەبىرپىنرە و ئىسەپچ ئانسانى ھامشىۋە ۋە قەتو تارىخ و فەرھەنگ ۋىشا، بە پروانگىۋى پۇچگەرايىانە چەنى سىروشتى يۋەم و دۋەمو ۋىشا ژىۋاى مەكەرا. ھەللى ۋىش پىسە بەشىۋى نەبىرپاى جە حەقەتو نىشتىمانەكەيش مۋىنۇ.

ئانەى زەرىفى و ماناشدان پا جۇرە ئىنسانانەنە، بە دەيان مەلامەتى پامىيارى و كۇمەلەيەتى، شەنسو ۋەنايشا نەبىيەن، ۋەلىم ۋەختى سەبارەت بە ئەزمۋى پەر سەختى ژىۋاى چەنىشا ۋاتوۋاچ مەكەرى، ئا ۋەختە زانى داراۋ چ مەرىفىۋ، ھەستىۋ پەر جە ژىۋاينى. بە جۇرپو كە ۋىم شايدو ئانەيە بىيەنا كە چىئىن جارى ئەذايا و پى فرە بەتەمەنىم دىيى، پىسە چەنى ئەذا زاۋلە ۋىش لاونوۋە، بە ھەمان شىۋە ئاڭىچى نەمامە ۋەزى و ھەنجىرى و شىلاننى و مىۋى... شا لاونىيۋە ۋە گۇرانىشا پەى ۋاتىي. چون ئاڭى بە ئەزمۋى كەردەى ۋىشا يۋىي ئا حەقەتەيە، كە گرد چىۋىۋ دلى سىروشتىنە ھەستى ھەن و زىنئەن. حەتا چىئىن جارى گۇشم جە ئەذا و تاتە ۋىم بىيەن كە دلى

باخەكەيمارە گىلئىنى و گۇرانيشا پەي دارەكا واتىنى، چون باۋەپشا پاسەنە بە لاۋنايۋى و گۇرانى، گەشەي عالتەر و بەرھەمى عالتەرما پىشكەش مەكەر. چى سالا دمايىنە، دلى زانكو نامدارەكاۋ دىناۋ مۇدىرىنە، ئى مەعرفە بە تاقىكەردەيۋ پەشتاس كرىناۋ.

ۋەختىۋ گۆش پەي چىپەي گۇرانيەۋ سىياۋچەمانەي گىرى، ۋەرو ئا حەقەتەيە گىنى ئىنسان دلى گلىرگەي سىروشتىنە، ھەرگىز مەعرفە و باۋەپش راش پەنەنەدان، زىاڭ جە پەنەۋازىيە سەرەككىيەكاۋ ژىۋايش، دەس بوزۇنە سەرو ئا ژىۋگەيە كە چەنەشەنە ژىۋو. "ئىنسان پىسە بەشىۋ چى گەردونەۋ ماناي، پەرەش بە رىبازى جۇراۋجۇرى دان، پەي ئانەي كە مانا بە جىھانەكەيش بڭو و بتاۋو جە پەيۋەندىنە بۇ چەنىش^{۱۹}". مەلامەتو درك پەنەكەردەي ئىنسانى بە ئانەيە كە خودو سىروشتى زىنڭەن، زەمىنىۋى پاسشە رەخسەن كە ئىنسان حەلى و چەمچنۆك نەبۇ. چىۋە دلى سىستەمىۋى دىالېكتىكىنە، كەلتور و ھونەر، گلىرگىۋى ژىۋگەيى شايستە خولقنا. پىسە كورش ئەمىنى ۋاچۇ: "گۇرانيەۋ فۆلكلورىيەكئ سەرچەمەۋ فرىۋە جە بەركەۋتەيۋ ۋىركەردەيۋكاۋ ئىنسانىي و گوزارشت جە تارىخ و كەلتور و ۋىرو زىنڭە و ۋستەيەرو گەلىۋى مەكەر، كە بە شكلىۋى تەمام سىروشتى و دەس ۋەنەندەرياي، ھەستەكاشا ۋازۋو^{۲۰}". بىگومان ئا ھەستەي كە ھونەر جە ئىنسانەنە ۋەشش مەكەرۇ، جىاۋازەن چا ھەستەي كە جە سىروشتى يۋۋەمنە ھەن. بە مەلامەتو ئانەي كە بىيەي ئىنسانى پىۋەسا بە بىيەي كۆمەلەيەتتىۋ.

خالىۋەي تەرەي گىرنگە جە مىڭانو ھونەرۋ ھەۋرامانىنە ئانەنە، كە چىپەي گۇرانيەۋ ھەۋرامىيەكا تەنيا پىۋەز نىەن بە ئانەيۇ، كە ئا كەسە دەنگىش ۋەشبو، ئىتەر بۇ بە گۇرانيۋاچ، بەلكم پەنەۋازەن جە ھەمان ۋەختەنە، فرە بە عالى، ھەرەكەت و سەلىقەۋ ئانەيش بۇ، ئاۋازەكا عال چىرۇ، ھەم ھۇرگىرو ئا رۇحىيەتەيە بۇ كە ھونەرۋ ھەۋرامى جە ناخو ۋىشەنە ھۇرش گىرتەن (رۇحگەرايى).

چىگەنە بە پەنەۋازش مۋىنۋو كە گىفتوگۆيۋە مەعرفى سەبارەت بە ئى ۋوانگەيە بىكەرۋو چەنى ئىزا (كەيەن عەزىزى). ئىزاشا جە ۋتارەۋ "شەرابو سىياۋچەمانەي و كوچى مەزەو گومانى" نە، پەخنە جە ئا ۋوانگەيە گىرۇ كە جە دلى كايى ھونەر و كۆمەلەيەتى، ئەدەبى و فەكرىنە، سەبارەت بە گۇرانيەۋ سىياۋچەمانەيۋ ھەن، كە خودو سىياۋچەمانەي بە جۇرپو پىرۇز كرىان كە بەشىۋ جە نۋىسەرۋ مەحالى ھەۋرامانى، جىاۋازىپوۋ فرە ۋەفرۋاۋانشا جە مابەينو "سىياۋچەمانە و گۇرانى" نە نىانەرە، يانى خودو سىياۋچەمانەيشا پىسە گۇراني چەم چەنە نەكەردەن. سەبارەت بە ئى مۇارىيە ۋاچۇ: ئىزا جەلىل عەباسى جە جۋابو كاك عادل مەمەدپوۋرىنە، كە پەي

سياوچەمانەچرى واتەو گۇرانىواچى بەكارمى، ماچۇ پاشگىرو 'بېژ' يا 'وېژ' پەي گۇرانى و ستران و لاوک و حەيرانى بەكارمى و پاشگىرو 'چېر' پەي سياوچەمانە و ھۆرە و قەتارى. سەرەتا ئەشۇ واچوو واتەو 'چېر' پەنگ و بوۋەي ئايىنىش پۈۋە ديارەن، يانى (چېرەي) و ھاواركەردەي جە ئەھورامەزدەي، لائىايائۇ جە خوڭاى. گردو ئى باسا ئانەيە نىشانە مڭا كە جە پىكناماى سىستەمو دوۋفاقىنە، سياوچەمانە جە گۇرانى بە بايەختەرەن و سەرتەر جە گۇرانى مەريۇرە^{۲۱}. "پەخنەو ئىژا (كەيەان) پەخنىۋى لۆژىكىيەن. گەر ئا تيۇرىيە كە چى وتارەنە وستەنما رۈ، پا نارگۇمنتۇ كە نامازەما پەنەشا كەرد، كە تارىخو گۇرانى سياوچەمانەي گىلۋە پەي ژىۋاي ئىنسانى دلى مەپنە و بىيەي پەھەندى فراوانو رۇحگەرايى، كە ھامشان چەنى فەلسەفەو فېزىاو كۋانتۇمى جە ئارۋ نە، متاۋمى واچى كە حەقەتو گۇرانىيەو سياوچەمانەي نەك "مەركەز" بىيەي قىبوۋل نەمەكەرۋ، بەلكم فرە دژششا.

فرىئى ئا نويسەر و پەيجۆركارى كە جەبارەو تارىخ و كەلتوورو ھەورامانى باس جە دوانەو سياوچەمانە و بەركەوتەي زەردەشتى مكەرا. مامۇسا (مەمەد ئەمىن ھەورامانى) چېبارۇ ۋاچۇ: "ۋاچەو ناساڭەو (سياوچەمانە) ي بارو سويابى ئا ۋاچەينە، كە بە ماناۋ (گىچى سياۋى دەرەدامانى) ئامان. ئى جۇرە گىچە تاييەتمەند بىيەن، بە موغو زەردەشتى و سرود ۋاچاۋە، پەۋكەي پا نامى نامىش بريان^{۲۲}". رۋانگىۋى لۆژىكى (كەيەان عەزىزى) سەبارەت بە رەنگى مارۋەو كە ماچۇ: "پەنەۋازەن، پەيوەندى مابەينو پەنگە ئامادەبىيەكاۋ فەرەنگو كورڭى، سەرۋ لۆژىكو ئاسۋىي بىياڭ بىريۇ، نەك لۆژىكو ستونى، چون ئەستوۋرەو تارىخ و ھونەرى كورڭى، بەروزو ھورگىرو نەزم و سىستەمىۋى ئاسۋىين^{۲۳}".

دماۋ ئەرەبىيەى دۋاليزمى جە فەلسەفەو زەردەشتىنە، رەنگى سياۋ بىيەن بە ھىماۋ فرىۋە جە ئايىنەكا دماۋەرى و ھىزە سەركەوتەكا، پەۋكەي جە ئارۋنە، فرىۋ جە ھىزە سەركەوتەكاۋ دىناي مۇدىرنى، جلى سياۋى بىيەن بە ئەشەناسنامەشا. حەتا رەمزو نازىيەكاۋ ھىتلەرى سەرەتاۋە سياۋ بى. جلى پىيايى ئايىنىچ بە ھەمان شىۋە. ئانى كە پىشەو پارىزەرى مكەرا، رۇبى سياۋ جلى فەرمىشانى. جە دىناي بەنامى مۇدىرنى كە بانگەشەو فرەي و دىموكراسى و ژىۋاي دۋسى مكەرۋ، رەنگەي سياۋە پىسە بىيەي ھەژمونو ژىرى و دەسەلاتى، گوزارشتش چەنە مكرىۋ. تا جلوبەرگو دلى فەرمانگەو بانكەكا، بەتايىبەتى مېڭانەكاۋ بىپاردى و زانكۇكا، جلى فەرمىشا زىاتەر رەنگەش سياۋەنە. ئىنە رىكەوت نىەن بەلكم گوزارشت جە زىيەنەتپۈي مكەرۋ. پەۋكەي نەمەكرىۋ ۋاچەو سياوچەمانەي پەي گىچى سياۋى دەرەدامانى گىلۋە، چونكى ئى رۋانگە چەنى حەقەتو جەۋھەرۋو سياوچەمانەي نىۋە. من پەيلوۋايم پاسەن، خودو

نامى سياوچه مانه ی جه دوانه و 'سيا'ی که جه و اچه و (سايه) و وشئ (چه مان) یچ جه و اچه و (چه مانه) سه رچه مهش گيتره بؤ، پيوهره با 'سه يه و چه ميايؤ'ی. مامؤسا جه لیلی عه باسى روانگيؤهش نزیک به ئى روانگه يه و منه هه ن. چى بارؤ ماچؤ: "جه کتیبو خه سره و شیرينو خانای قوبادينه... و اچه و چه م چندین جارئ به ماناو چه ميايؤ به مه لامة تو خه م و په ژاره يؤ نامان... رهنکاتی بتاويؤ سياوچه مانه به ماناو چه ميايؤ و لاریبیه يؤ به مه لامة تو ماته می و شین گیلنای بزانه ئی، هه ریسه چه نی مه راسیمو (چه مه ری) ئى ماناشه جه وئ گيړؤ"^{۲۴}... وه لیم من په یلوایم پاسه ن چه ميايؤ و روه ورو لوی ئینسانى په ی سه رچه مه ئاوییه کان، پیسه په نه زانای و ریزگيتره ی بییه ن جه خودو خوداوه نئو ئاوه کا 'ئه لیل'ی جه هه ورامانه نه.

په وکه ی جه جوگرافیاو زاگرؤسینه به تایبه تتر جه گليگره و هه ورامانینه ئاوی، پیسه سه رچه مه و ژيوای و پاکى و ئامانه ت پاريزی و جه وئ گيتره ی راز و نیازى، چه مش چه نه کریان. ئیسه یچش چه نی بؤ، جه گليگره و هه ورامانینه به ئیسه یچؤ هه رکه سیو وهرمیو بوبنؤ جؤرئو جه ناره حه تی رؤحیش په ی وهش بکه رؤ، جه لایه نو پیرا خاوه ن نه زمونیو، مؤچیارى مکریؤ که بلؤنه سه رو سه رچه مه و ئاوی و وهرمه که ش په ی گیلنؤوه. هه ریسه هه رکه س راز و نیازتوهش بییه بؤ، هه مان مؤچیارى کریان. ئامانه ت پاريزی یؤته ر جه خه سه لته کاو ئاوین، که ئى که لتووره کاریگه ریئوی فره ش سه رو گليگره و ئایینو گه لاه و میزیؤپؤتامیای وارینى نیانه ره. رازه و دای دهمو ئاوی حه زره تو موسای جه رووبارو نیلی و مه راسیمو پیروزکه رده ی په یرواوا ئایینو مه سیجى به ئاوی، په ی کاریگه ری هه مان که لتوورو زاگرؤسى گیلنؤوه. جه دلئ ئه ده بیاتو کورڈیچه نه فره به رؤشنى ره هه ندو ئامانه ت پاريزی و یاوانای 'گول'، ساوی و پیخامى... 'به وه شه سیایا، جه راپا دایده مو ئاویوه درکش په نه مکریؤ. بییه ی ئى روانگا په ی پیروزی خوداوا ئاوه کا هه ورامانى، گوزارشت جه ره هه ندو ئه فسانه یی و فه لسه فه ی و زانستی مکه رؤ.

په وکه ی سياوچه مانه پیسه رپبازئوی زانای و باوه ری، کریؤ فره به ئاسانى تاریخه که ش گیلنمیوه په ی شیوه و ژيوای دلئ مه ری و قوناغو ئاویزان بییه ی ئینسانى و سروشتی. پی جؤره کریؤ و اچئ تاریخو به رکه وته ی گؤرانى سياوچه مانه ی فره قه ڈیمیتیه رهن جه تاریخو سه ره ژدای شؤرشو کشتوکالی و ده گا و شاریچ.

سه باره ت به تاریخو به رکه وته یو گؤرانیه و سياوچه مانه ی، مامؤسا جه لیلی په ی دماو به رکه وته و زهرده شتى گیلنؤوه، چى بارؤ مواچؤ: "سه روبه رو سه ره ژدایو (مه زده ک) و ناکؤکییه کاو به ینو ئاوی و ئایینو زهرده شتینه، به مه لامة تو دوه به ش بییه یو موغه کاو ئا سه رده مه یه (سياوچه مانه) مئ مه یثان"^{۲۵}. موازو په ی جارو یووه می ئا روانگه یه

بوزوو رۇ، بەپاۋ ئا ۋەنايۇ ۋ ئەۋەكۇلپايا كە پەي فەرھەنگ و تارىخو جوگرافياۋ زاگرۇسى كەردىنىم، ياۋانا پا باۋەپپىيە، كە جە زاگرۇسەنە ئىمە رۇۋەرۋ بەركەۋتەيو ئەزمۇونو ئايىنى نىيەنە! مزانوۋ كرىۋ رۇۋەرۋ پەخنى فرى بوۋە، ۋەلىم ھىچ باكىۋم بە رەخنەگىرتەي نىيەن، بەلكم پەي ھەر رەخنىۋ و ئارگۇمىنتىۋى لۇژىكى، پىسە كە كوردەۋارى ماچۇ: "ملەم جە موۋى بارىكتەرەن".

ۋەرۋ رۇشنى ئانەينە، پا بە ۋىم مەدەۋ، دەلاقىۋ پى جۇرەيە بىكەرۋە، كە ئىمە تا يوۋەمىن ھورۇمۇ ئەكەدىيەكە پەي سەرۋ زاگرۇسى، جە جوگرافياۋ زاگرۇسىنە ئاشناۋ ئەزمۇونو سىستەمىۋى دەسەلاتدارى نەبىيىنە. كەۋاتە كرىۋ پەرسى پەنەۋازو بەركەۋتەيو ئايىنى جە زاگرۇسەنە چىشەن؟ ۋەختىۋ تەماشەۋ زەمىنەۋ بەركەۋتەيو ئايىنە ئىبراھىمىيەكە مەكەرمى، زەحمەتى چانەيە نەۋىنەي كە بىاۋمىنە جە ۋەرانۋەرۋ سىستەمە دەسەلاتدارىنە، بەركەۋتەيو ئايىنەكە پەنەۋازىۋە ژىۋاپى بىيەن! بەۋكەي ۋەختىۋ كەمىنىۋى رۇشنىۋىر پەيچۇركارۋ ئىمەي كوردى جە نمۇونەۋ (عىرفان مستەفا) ى، موزۇ سەبارەت بە بەركەۋتەيو ئا قۇناغەيە كە من بە قۇناغو گەشەكەردەي "مەعرفى" نامىش مەروۋ، ئىژاشا كە جە دوۋرپانو ئايىن يا مەعرفەي ئەۋەكۇلپايا بىكەرۋ تا بىاۋۇ دەرئەنجامىۋ، چى دوۋرپانەنە رۇۋەرۋ ناكۇكى و پارادۇكى فرى مەباۋە. بە باۋەرۋ من مەلامەتەكەيش پەي ئا ھەقەتەيە گىلۋە، كە ئىمە جە زاگرۇسەنە داراۋ قۇناغىۋى بە نامى ئايىنۋ نىيەنەي. ئىنەم پەي ئانەيە ۋستروۋە كە ھەرچۇر بەمەركەزكەردەي و پىرۋزكەردەي گۇرانى سىاۋچەمانەي، دوۋركۆتەيۋىن جە ھەقەتو فەلسەفەۋ ئى گۇرانىيە!

ۋەلىم جە ۋاتارەۋ 'شەرابو سىاۋچەمانەي و كوچى مەزەۋ گومانى' ھامراۋ ئىژا كەبەھانى نىيەنە، كە ئىژاشا ۋەرۋ فرىۋە چا پاراگىر و دۇگمايا كە رۇۋەرۋ ھونەرۋ ھەۋرامانى بىيىنەۋ، بە ئەندازىۋ فرە دلتەنگەن، پەرۋشى و دىسۆزى ئىژايش مىاۋنۇ. ۋەلىم نەمەكرىۋ چىپەي گۇرانى سىاۋچەمانەي جە شىكلەۋ ۋاتەينە پا جۇرە چەمش چەنەكرىۋ كە ھەركەس ھەرچىن ھەركەس تاۋابۇش بواچۇش پەنەش ۋچىۋ "سىاۋچەمانە ۋاچ"، بە مەلامەتو ئانەي كە خودو ئى ئاۋازى پەي ۋىش مەيلىۋى ياخى و زەحمەتش ھەن، كە بەپاسى ھونەرمانەۋ ۋىش گەرەكا بتاۋ ھەقش پەنەبىشۇ. جە كاتىۋنە شىۋەۋ رېتىمىيەكاۋ گۇرانى "چەپلە، خاۋ، شىخانە..." ى بە ھەمان ئا ئەندازە گۇرانىۋاچى نەمانا. من چا رۋانگەۋ مامۇسا جەلىلى عەباسى مىاۋونە كە پەي چىشى بەمەلامەتو چىشى ماچۇ: "سىاۋچەمانە گۇرانى نىيەنە" ^{۲۶}. "مەلامەتەكەيش پەي ئا ئەنەياۋايە گىلۋە كە سىاۋچەمانە "كۆل كرىاۋەۋ ۋاتەۋ (سىاچامەگان) نىن. ئاڭىچ (سىاچامەگان) دەسىۋ جە موغەكاۋ زەردەشتى بىئى كە ناكۇكى كەۋتەن مابەينىشا و جە يۋى جىا مەباۋە،

ئاته شگاشا جيامازا و پەي وئشا به جيا ياكئ تايبه تى راز و نياز و سكالاي ديارى مکه را و سه رتاپاو وئشايج به جلى سياوئ مپوشا^{۲۷}.

چا پروانگۆ که ئيزا (جهليلی عه باسى) و هەر که سيوى تەر که زهرده شتى پئسه ئايينيوى ناسمانى، چه م وهنه که رؤ و باوه پش پانه ي بؤ، مافو وئشه ن پئسه باوه پى بؤ. جه ئارؤيچه نه په يره و او ئايينو ئيسلامى (به تايبه ت پارتە ئيسلاميه ده سه لاتوازه کئ) ئا گؤرانييا که پيسه و هونه رو "عيرفان، يا سروت 'مناجات'" چه م چه نه که را، هه م ئا هيئله شا جه به ينو هونه ر و گؤرانى و سروتينه کئشته ن، ئينه يچه چه نى وئش پروانگه و "پيرؤزى و نه فره تى" ش به روسته ن!

وه ختپو دوور جه پروانگيوى ئاييني چه م جه زهرده شتى بکه رمئ، لايه نوزيپى و فه لسه فى فره گه شه سه نيا و وه رچه مه ن. غه لته نمه بؤ گهر حیکمه تو زهرده شتى، جه ئارؤنه پسه و وانگيوى کؤمه لايه تى و ئیکؤلؤزى چه م چه نه که رمئ. چه نى ئى حه قه ته يه چ، سياوچه مانه نه پيرؤزه ن و نه مه رکه زه ن! هه رپئسه ئانه ي باوه رم په نه شه ن، که هه ر هونه رمه نديو تواناو واته يو گؤرانى سياوچه مانه يش نييه ن. پئسه جه ليلي عه باسى ماچؤ: "ئى چريکه هه ره په سه نه و هه ورامى گلؤى تايبه ت و به تواناش گه ره که ن و گرد که س نمه تاوؤ بواچؤش"^{۲۸}. پئسه که وه لته ر ئاماژه م په نه دا، به مه لامه تو ئانه ي ئى جؤره جه گؤرانى هه ورامى فره ياخييه ن به ئه نذازه و سروشته که يش، په وکه ي گؤرانيواچ ئه شو وئش بؤو ده سو. تا چه نى هونه ره که ينه بؤ به يؤ.

به پوختى، سه رنجپو وزوو سه رو گؤرانى هؤره يچ په ي عالتەر فامکه رده ي په ي ئانه ي که مه به ستما جه يؤيبه ي "گؤرانيئى و گؤرانيواچ" ي چئشه ن؟ "هؤ، په ي واته ي راسى ئينسانى (ژه نى بؤ يا پيا و پيوه يچه ره) کاتئ جه مئ مبا، جه ساتو راوه به رده ي سروتەکانه، مه ياوا به ئازهو دلئنه به رده يو دوانه يى و ئا ئاسته ي که په رژه جه مابه ينو وئش و خوڏاينه نمه مه نؤ، که به گردي جه فه لسه فه و ته سه وفو شه رقيه نه په نه ش مووچيؤ 'وه حده تو وجود' و پا شيوه ئينسان گيلؤوه دلى جه وه ره و وئش، که ئاستو کالمببيه ي ئينسانين، ئاکاته که ئينسان مه بؤ به خوڏا، په يقو 'هه و' پئسه قؤناغو ياواى ئينسانين به ئا حه قيقه ته يه يؤيگيرؤوه"^{۲۹}. جه ئارؤنه دوانه و هؤره و سياوچه مانه ي کريؤ پئسه بانگه واز و ئاگادارکه رده يه په ي سه روسته يو ئا يؤيبه يه و مابينو ئينسان-سروشتى چه مش وه نه که ريؤ. وه رو رؤشنايى ئا حه قه ته ينه که "گؤرانى هه ورامان، ئنده جه رؤحو سروشته که يشؤ نزيکه ن، خه ريکه ن بواچمئ: (هه مه ره نگى و به رزى و نزمى، کرزى و خاوى ناوازه و رپتمه کئ، هامشپوه و هه مه ره نگى و به رزى نزمى، سه ختى و ته ختى جوگرافيا و سروشته و هه ورامانين"^{۳۰}. سروشته و هه ورامانى به جؤرپو

كارىگەرلىش سەرو دەرون و زېھن و پۇرۇچ ئىنسانو ھەۋرامى نىيەنەرە، كە ۋەختى گۇش جە گۇرانى ھەۋرامى و بەتايىبەت سىياۋچەمانەى گىرئى، زەحمەتى چانەيە نەۋىنەى كە "كەش، ھەرد، تەپ، گىيەنەۋەرئى، ھانى، دەرە، تەۋەنى، دار، ۋلى و گز و گىۋاو..." ھۇرگىرئى ھەمان ئا تايىبەتمەندىيانئى كە جە ئىنسانەنە ھەنئى! پەى نمونەى ھەستو "دلتەنگى، غەربى، گرەۋاى، شىۋەنى و شادىيى..." ى. ھونەرۋ چەيرانىچ ھۇرگىرو ھەمان ئا خەسلەتەينە، ۋەلىم بە ئەندازىۋە كەمتەر جە ھونەرۋ سىياۋچەمانەى. پىسە چەسەن جودى ماچۇ: "پىكئامىۋە گرنگو چەيرانى ۋەسفو سىروشت و جوگرافىيىۋەن و جە فرەو چەيرانەكانە ۋەسفو سىروشتو دەگى و دەشتى و كەش و پەز و باخ و ھاناۋى و مەزارەكاۋ ھەرىمەكەيچ جەۋئى گىرئى". ھەلبەتە نەبىيەى ھونەرۋ "سىياۋچەمانە، ھۆرە و چەيران"ى بە ھونەرۋ دەربارى، يۇتەرەن چا خەسلەتانە كە كرىۋ جە بارەشۋ پەيجورى كرىۋ.

ئەر چىنڭ نمونىۋى سەبارەت بە توخمو ئەنيمىزى بارمىۋە؛

شاھۇ مەگرەۋە ھەردو من ۋەلەن ئەۋلام پەراۋەن نشىنگە و كەلەن

شاھۇ مەگرەۋە، ئاتەشگا ماتەن ۋىمىر ۋە تەماى ئاماي باللاتەن

پەپەۋەكەۋ شاھۇى پەپو پەپوشا ئاڭىچ پەسەو من ھەر ئاھو دوشا!

شرامى چىرىش كۋا گرد بەيدى چۆلەن كەيمىنە سەروەنەش دەيدى

سور ھەرلەى وات من پەنگم سورەن مەر ۋەختىۋ بەربەو تەمام كۆپرەن

زەرەژ مەۋانۋ چىنە بە چىنە بەرزى سىخراۋا و نزمىش گەچىنە

چىنڭىن نمونىۋى تەرئى كە جە ژمارە نەمەيا، سەرو پروانگەۋ كۆۋ لايەنەكاۋ ژىۋاى جە ھەۋرامانەنە كارىگەرلىش نىيەنەرە تا بە پۇزگارو ئارۋى. پىسە كە موراۋ فەراۋاپوور ماچۇ: "ماناى پەنەانو دلى بەرھەمو ھونەرى، ۋەلى ئانەينە ئامازە پەى بابەتئوى تايىبەتى بىكەرۋ، گوزارشتەن جە 'ماناۋ بىيەى' ژىۋاى بە گردىيى". ماناداي بە سىروشتى يوۋەمى جە لاۋ ھەۋرامىيەكاۋە پاسشە كەردەن، كە جىاۋازى جە ھونەر و كەلتوور و ئەدەبىياتو ھەۋرامانىنە چەمو كەلتوورو گەلەى تەرىنە، فرە بەرۋشنى دركش پەنەكرىۋ. بەجۇرئو پەى ۋەشەسىيى و پارىژناى گىيەنەۋەر، ئاۋاز و گۇرانى تايىبەتئىش ھەن.

جە ھونەرۋ ھەۋرامانىنە بەزمو "كەشەۋان گىيان كەشەۋان"ىما ھەن، كە پەى پەخنەگىرتەى جە پاۋكەردەى ژەرەژئى و زەرىفى و دەنگۈەشى ژەرەژئى ۋىچان. كاتئو كە پاۋچى ملۇ پەى پاۋكەردەى ژەرەژئى، دلى ئى گۇرانىنە پەخنىۋى رادىكال ھەن، پانەى كەس مافو كۈشتەى پەلەۋەرى و شىۋناى سىروشتىش نىەن، ۋاۋەيچ، ئاۋازىۋە تەرەما

هه ن كه به دوئ تا بهرئ شىوئ مواچىو، ئاڭىچ گۆرانيه و (كه ئ و په ى كه لا) ن، كه ئاڭىچ
په خنىوى فره پادىكالانه جه رازه و يو جه راوچى و هؤنیه ره كا و هه ورامانى، ئه ژناسیا به
(لالو حه مه خانى)، كه جه نمونه و پوئ جه پوا و پاوكه رده يشه نه، چه نى ئازهو په ر جه
تراڭىدیا و ئا كه له كىويه ينه كه پىكانش و خه لئانو و نیش كه رده ن، چا ساته نه كه راوچى
میاوؤنه سه رو به دهنى پىكيا و كه له كه ى، هه ستىوى په شىمانى و تاوانئ گىرؤشه ره:

نیشته بيم مه لوول مات و په ريشان	كه وته نؤ وىرم وىرده ى سالان
به ياڭ زه ريفى من خه يالم كه رد	زه مانه ريشه ى جه رگم به ر ئاورد
من ئاره زووم كه رد بلوه ئه و وه ته ن	تيركه روو سه ىرى ئه و سارا و چه مه ن
پوئ جه پووا چه نى ره فىقا	پروو خورخوره به عه زمى سه ىران
پىچا و پىچىم كه رد جاده و ژالانه ى	تيركه رد م سه ىرى ئه و تاقو بانه ى
چىن چىن مدرابئ چنور به پؤل پؤل	تك تك مه تكىئ وه رواوان وه گؤل
لواوه وه سه ر كؤ شای شاهانى كؤ	داش ده ماغمه وه تىكه ل هه زار بؤ
داش ده ماغمه وه سؤزه ى هه وای سؤز	سه ىرانى شه وبؤ و هه م چنورم كه رد
چا پوه م نیا سه رچال سه حرا و چه مه نا	ئىسه سه ىرانگای سه فای كه ل ره ما
چا كؤتا پارىز ته وه نا و ته وه ن	من تاقىبم كه رد گه وه نا و گه وه ن
دىم كه ئ مدران جه سىبه رى كؤ	سه ر سال گریدان هه شدر تاكو نؤ
تووك هه ر به وىنه ى مه خمه لئ كاشان	خال وىنه ى زوخا و ريشكه رده ن
په خشان	

جارجار به نازؤ ميو وه لاوه	ماچى ئه سپى جام مدران وه پاوه
چه م به ىسى شك ل چون حه وزى كه وسه ر	چه نه ش دياربئ هه زار چانه وه ر
هه ناسه ى وه شبؤ جه ده م كه لانه ن	جه ویش وه شته ر بؤ كامه گولانه ن
په نه چه ى خه تاكار مىلدا دماوه	فه نه رى پىچ پىچ نه مدرا پاوه
ورشدا فیشه ك داش وه ده م مىلؤ	واتش حازره ن مىله مه گىلؤ
مىل هه رزه ى سه رچل شىتى به ذكردار	ناكه س به په له فیشه ك به رد هومار
واتش ده ى سه ياڭ وه ختى بازىبه ن	وه ختى عه جه له و تىر نه نڊازىبه ن

قۇناخ دام ۋە شان پەنچە سەر ماشە
پەنچە نىمە كىش ھەناسەم قەڭ كەرد
كەڭ ئاما زوان واتش فەريادپەس
دەك سەياڭ غەزەب وارۇ ئەو بانىت
كام موزاھىمىم پەي تۆ ئىجاد كەرد
من پەي وئىم گىلام چا كويسانا
پەنچەت دا ماشە پىكانىت بە تىر
من بىخەم پالدام ۋە بەردەۋە
چون ھىچ ناشىئ نەكەرىم شىكار
نەزانام كۈنە سەياڭى زوۋەن
دەك تەفەنگ لولەت بېزۇنە خاك
دەك مىلت مەپىۋ ورنەرۇ كەمان
بىن پەخم پەنچەت نىا سەرماشە
قەسەم بە گەرى شاخى كەمانم
سۈسەن تۇ شاھىد چنور تۇ قازى
شاخ كەرو قەلەم چەقنوش ۋە ھونا
شاخ كەرو قولنگە وركەن چەنەش
كەلەن كەل پەمان ۋەسىەتنامە بۇ
تاللىلەي مەغرىب نەلۇ ئەو بانە
ئىنەيچە ئا ھەقەتىنەيە بەروزۇ كە ئىنسانوئى جوگرافىايە، سەرنجش سەرو وردتەرىن
پەيۋەندى وئىش چەنى ئا ئىۋگەيە بىيەن، كە دلىشەنە ئىۋان. ئىنى مزارگەلىۋەننى كە
پەنەۋازىشا بە ئەۋەكۋىيە فرەتەرى ھەن. گىرنگا بە پروانگىۋى ئىۋگە پارىزانە ئەۋەكۋىيە
ورد دەربارەشا كرىۋ.

ئەلبەتتە بىر ئىزى ھەن كە سەرو خودو سىۋاچەمانەي، گىللى ۋ ئەۋەكۋىيەشا
كەردەن ۋ سەرنجو وئىشا ھەن سەبارەت بە نامى 'سىۋاچەمانەي'. مەۋمى ئانەيە

واچمى چا سهردهمه نه كه نزيك به ۳۰۰۰ سالآ وهئى زاييى، كاتيؤ جه ئوره نه جه وهر اوهر و خوڌاوهنډو ژهنينه، كه ئينانان و ئه نكيډو بهريگنا، "هه ساره و پيريشو، پيشه نه ستورره كاو خوڌاى خولقنهرى و خوڌاو فيدا بيورگ، ده ورره و يهرى هه زارى سائى چيوهئى پيشه كه سايه تى ده سه لاتدار و پاشا و مه له كه به رى كوئيئى". به پاو نه وه كوئىاي ئا نه زيزا كه په ي ئاواز و سياوچه مانه يش كه رده ن، ئاواز و سياوچه مانه ي په ي كوئى و هه ساره خاتونى و چيان. پيشه كه ئيدريس پيرى ماچو: "ئاوى جه نه ستورره قه ډيمييه كانه نيشانيوه بيئنه جه ژيواي و خوڌاى و كاريگه ر جه پيكناماي ژيوينه. هه ساره خوڌاى ميئى خولقنهر و نه ستورره و ئاوين، خوڌاو هاناوى هه سارا و (بيئو) بيئنه جه ده گاو (ته خته) ي جه ناوچه و ژاوه روى، به هه مان شكل كوئى تهره جه خوڌاى ميئى خولقنهره و نه ستورره و ئاوى جه هه ورامانه نه، خوڌاو هانه و (بلى) بيئنه جه ده گاو هه جيى جه ناوچه و هه ورامان ته ختى^{۳۳}". كريؤ ئينه به جورئو جه جوركا هه قه تش چه نه بو، وه ليم تاريخو سياوچه مانه ي تاريخيوى فره قه ډيميته رش هه ن، كيئووه په ي ژيواي دلى مه ركا جه هه ورامانه نه، پيشه كه جه سه ره تاوه ئاماژه ما په نه كه رده ن.

ئيزا ئيدريس پيرى پيشه واچى گومانش جه ئا تاريخه و نامى 'بيئو' يا 'بل' ي بو، جه دوى په رى دماته رو كتيبه كه يشه نه ماچو: "يؤ جه ئا ناما كه جه خوڌاو ئاوه كاوه هورگيريان و سه رو هانه كاوه ورامانيؤ نريان 'بيئو' يا 'بابليؤ' يا 'بلؤ' يا 'بل' هن، كه نامه كيئش جه خوڌاو ئاوه و بابليه كاوه هورگيريان. چيگه نه مشؤ نه گه رو ئانه يه بنيه يمئره كه ده ورانو نه ستورره خوڌا ميئه كا خولقنهرى ئاوى جه هه ورامانه نه، واتا هه ساره و كوئى، نامى ئى هاناوا چيوته ر بيه ن و دماته ر به مه لامه تو ده سه لاتو بابليه كاوه جه ناوچه كه نه نامى ئا هاناوا فاربائو. لاه كه ميؤ تاريخو خوڌاو نه ستورره كاو ئاوى جه هه ورامانه نه، واتا هه ساره و كوئى، كيئنيوه په ي سه رده مو بابليه كا، كه من په يلوايم چامنه ن ئى نه ستوررى وهئى ده سه لاتو بابليه كانه جه ناوچه كه نه بيه ي شا بيه ن^{۳۴}". په ي جوابو ئى گومانه يه، ئاماده بيه ي نامى له يلى، پيشه په نگوهداى خوڌاوهنډه "ئه نليل" ئى، جه سه ره پاو گورانى هه ورامينه به گردو شكله كاشؤ، هه قه تو ئا گومانه يه به روزؤ.

به پاو ئانه ي يووه مين خوڌاوهنډ جه قوناغو ئه فسانه و بير و باوه رو سروشستينه، كه به ئه نيميزم نامى بريؤ، سه رو بنه ماو بيه ي و ناسنامه و ميئى به ركه وته ن و دماته ر نه ره مبرزيان. فره نه گو ژهن-نه ډئى جه يه ك وه خته نه هه م پيرؤزى ئاشكرا مكه رؤ، هه م نوينه رايه تى گه ورته رين و كاريگه رته رين پيرؤزيچ مكه رؤ، كه خودو ژيوين. ئينه يچه مه لامه تو سه ره كين په ي ئانه ي ژهنى پيشه خوڌاوهنډيوى چه مش چه نه بكرىؤ. سياوچه مانه گوزارشت جه ئا سه رچه مه يه مكه رؤ كه جه به ركه وته يشؤ تا

ئارۇ، بىيەى و پىرۇزى و ئازادى ژەنىش جە ھەورامانەنە پەنە مشناسىۋە. سەرەرپاۋ
ئانەى چى سەڭ سالىنەنە دەور و پىگەو ژەنى جە گلىرگەو ھەورامانىنە، ئىنا پاشەكشىۋە
فرە تەرسناكەنە، كە پەنەۋازىش بە ھۆرمدرای سەرش ھەن!

ئەر تەماشەو پازە ئەفسانەيىە كا بىكەرمى ۳۰۰۰ سالىۋىەردەينە، جەمى پازىما
ۋەرچەم گنا كە 'كناچىۋە' نەۋەشىۋە سەمەرە گىرۇ و ھىچ جۇرە چارەسەرىۋەش
نەمەبۇ، ھامكات چا پازانە ھەمىشە كناچى نەۋەشە نەۋەو پاشا و فەرمانپروكا بىيىنە!
ھەورامانىچ ھالى نىيا چى جۇرە پازا. پەى نمونەى ئىمە جە ھەورامانەنە داراۋ پازەو (۳۵)
شاپارە خاتوون (ئىنى). بەپاۋ ئى پازى "شا بارەخاتوونە كناچى پاشاۋ بوخارای بىيىنە،
توۋشو نەۋەشىۋى مەبۇ كە چارەسەركەردەيش ھەرمانىۋەى نەكرىنە. پەۋكەى
تاتەش بىرپار مئۇ ھەر كەس بتاۋۇ چارەسەرو كناچەكش بىكەرۇ، كناچەكش چەنە
مارە مەكەرۇ. كناچى پاشاى مەرا لاۋ فرىۋە جە ھەكىما، ۋەلىم ھىچ چارەسەرش نەمەبۇ،
تا ئانەى كە خەبەر مياۋۋەنە كۆشكەو پاشاى، گوايا كەسىۋ جە ھەورامانەنە ھەن و
چارەسەرو گرد جۇرە نەۋەشىۋىش ئىنا لاۋە. پەۋكەى پاشا كناچەكش مىسپارۇ بە
ۋەزىرەكەيش كە ھاموخت مامۇو كناچەكچشا، پروۋە ھەورامان گنا پا. ۋەختىۋە
مياۋا دەگاۋ بىلەرى، چىرو تەۋەنىۋەنە مىنشارە تا ھىلاكىشا سەۋۋە. دماۋ ۋەردەى
ۋەختىۋى كەمى، شاپارە خاتوونە ئىشو بەژەنىش فرە كەم مەبۇۋە. چا رۇنە نامى ئا
تەۋەنى منيا 'تەۋەنەو سەرۋاى'. ۋەختىۋە مياۋا ھەورامان، گۆشى كناچى پاشاى مكرىاۋە
و دەنگ مژنەۋۇ^{۳۵}.

(دلىشا دەنىز) چى بارۇ پەرسىۋەى فرە لۇژىكىە مەكەرۇ و ماچۇ: "پەى چىشى ھەمىشە
پاشىۋە تەنىا كناچەكش بە شكلىۋە كوشندە جە ئەفسانەكەنە نەۋەشە گنۇ؟ پەى
چىشى كورپۇە يا ژەنىۋە نا^{۳۶}". كرىۋ فەلسەفەو پەشتەو نەۋەش كەۋتەى كناچەكاۋ
پاشاى دلى ئەفسانەكا، پەى نەۋەشى زىنى گىلنمىۋە!

پاسا جە قۇناغىۋەنە جە ھەورامانەنە كاتىۋە فەلسەفەو زەردەشتى بەرگنۇ،
گاتاكى زەردەشتى سەرو شكلو ئاۋازو سىاۋچەمانەى وچىيىنى، ۋەلىم خودو تارىخو
سىاۋچەمانەى فرە قەڭمىتەرەنم جە بەركەۋتەى زەردەشتى و تەنانەت جە
فەلسەفەو مىترىي و زەروانىچ تارىخش قەڭمىتەرەن. پەۋكەى كاتىۋ بەۋردى گۆش
چا مامۇسا بەتوانايا گىرمى كە تاۋانشا بە عالتەرىن شكلى ئاۋازو سىاۋچەمانەى بواچا،
ۋىنەو ئا ھەست و ئەشق و ۋەشەسىيائەو ئىنسانو قۇناغو ئەنىمىزىما نىشانە مئا،
كە شايدى جە ئەڭابىيەى ئى ھونەرىە بىيەن.

پىسە كە رەفعەت مورادى ماچۇ: "ئەر بە چەمىۋى وردىنۇ تەماشەو جە ئەڭابىيەى

گۆرانىيى سىياوچەمانەو ھەورامى بکەرەمى، ئانە ناچارىنئى گىلەمپوھ پەي تارىخو ژيارو ھەورامىيەكا، كە رەنگا پىسە بەشىو جە تارىخو گەلو كورڭى ئەوھەفارپاي فرەش سەررە نامابۇ، پەيلوۋى چامەنەن كە ئاوازو گۆرانىيى جە شەنەو واى و وارانى و خورپو ھانەكا و قرەمە و ھازەو دەرەي و روبرارى و نەعرە و لوورەو گيانەوھەراوھ سەرچەمەش گىرتەن^{۳۷}. پىسە سەررەتاوھ ئامازەما بە رۋانگەو دىيالىكتىكى كەرد دلى گۆرانىيەو سىياوچەمانەينە، پىسە ھەر يۇ جە مامۇساي(حەمەحسەن كەيمەنەيى، مامۇسا عوسمان كەيمەنەيى، مامۇسا جەمىل نەوسوۋى) و چنڭ كەسئ دىيارىي پەي جوگرافىياو ھەورامانى و فرىچ بىئى و ھەنئ نا دەنگوھشئ حەقەتەيى كە تاوانشا ئاوازو سىياوچەمانەي چرا، وەلىم جە حەقىقەتەنە ئا يەرەكوچكە تاوانشا ئى مىراسەيە جە جوگرافىياكەنە پەي ھەمىشەي پارىژنا و جە تەرسۇو دلىنەشەي ئى ھونەرەيە رزگار بکەرا پەي ھەمىشەي. ئى يەرە پىرەو سىياوچەمانەي، تاواشا تەمامو ئاوازەكاو سىياوچەمانەي پەوپەرو سەلىقەي و چەنەنامايۇ چرا. گرنگا بەرە رووھو ئا ھونەرەمەنڭە تازا نەوزىۋرە پەي واتەي گۆرانىيەو سىياوچەمانەي و تا ئاردەينەي ئاواز و تازەگەرچ جە دلى ئى ھونەرەينە.

وەلىم گرنگا ئى بەرەيە بە كىراوھى بازمپوھ پەي ئانەي جە ئايندەنە ئەر پەنەواز بۇ، بىكۆلكارى زىاتەر و عالئەر پەي ھونەرەو ھەورامانى بەگروو جۇرەكاشۇ بىرئو و دىد و سەرنجئ تەرئ بوزيانە روو و تەنانت چكۆچەنە پەنەواز بۇ، رەخنە سەرئ ئى دىد و سەرنجەو ئىمەچە گىرىۋ. ئانەي مەن چەنەش ياوانانە، تەنانت جە جوگرافىياو ھەورامانىنە، ئا پىگە و پىرۆزىيە كە زەنى ھەنش، واوېچ جە دلى ھونەرەو سىياوچەمانەينە، جە دلى ئەدەبىيات و ھونەرەو زاگرۇسىنە دركش پەنەمكەرى.

ئەنجام

ھەر بىپوھ تا نەياوۋنە رۋحو بىيەي وئىش، نەتاوۋ پىسە جەوھەرئ ئا بىيەيە كە ھەنش، وئىش وزۇرۋە! ئىنسان جە دلى زنجىرە كەشەكاو زاگرۇسىنە، جە پەيوھەندى دىيالىكتىكى وئىش پىسە بىيەي دۈھمى، ھامشان چەنى پەيوھەندى بە سىروشتو يووھەمىۋ، چا رپوھ كە زوانەن، ياوان بە ئاستو شكۆمەندى وەرپەي/ مساي زوانى و چانسو وەش كەردەي تارىخىش بە دەس ئارڭەن. مساي زوانى، بەرەش رووھو ئاردەينەي پەھەندو ماددى و واتاينە كەردەنۋو، چىگەچىۋ ئاردەينە تازەي و گەشەئەساي زوانى بىيەن بە مەلامەتو وەش كەردەي پىكنايمپوھ فەرھەنگى.

زوانو سىياوچەمانەي چەنى بەركەوتەيش درىژ بىيەنئ تا بە رۇزگارو ئارۋى، پەي گىلرگەو ھەورامانى بىيەن بە ئىلھام و سەرچەمپوھ ژىۋاي. چا رپوھ كە زوانو ئى ھونەرەيە ئىنسانى ھەورامى فىرو زوانو سىروشتو يووھەمى بىيەن، كە پەرىن جە زىندەيى و فرەيى

و بەرزى و نزمى. پەۋكەى جە ئارۋنە ۋەختىۋە گۇش جە ئاۋازەو گۇرانى سىۋاچەمانەى گىرۋى، ئەشۇ درك بە دىيالىكتىكو مابەينە ئىنسان-سروشى بىكەرمى. ئىنسانو جوگرافىۋ ھەۋرامانى جە پاۋ ھونەرەكەيشۇ، ھوشىارى ئانەيش بىيەن كە وئىش و گلىرگە و ژىوگەكەيش، پىسە بەركەۋتەى دىاردىۋە گەردونى 'ئىكۆسىستەم'ى چەم چەنەكەرۇ، كە سەرو بىنەماۋ كەلتوۋرو يەرنەو "كشتوكال، دەگى و ئازەلدارى"ى گەشەش كەردەن. چىبارۇ عەبدوللا ئۇجالان ماچۇ: "گلىرگە و نىۋلۇتىكى لانكەو جە ئەڭا بىيەى تارىخو كورژىن^{۳۸}". ھەلبەت شۇرپىو نىۋلۇتىكى، گوزارشت جە پۇزگارنى مەكەرۇ كە ئىنسان دەس و پەنجەش نەرم كەردەن جە تاشى و بەكارئاردەى؛ تەۋەنىش پەى ۋەش كەردەى كەرسەكاۋ وئىش ياۋان بە ئەندازىۋە ۋەرچەمى. جە دلى گۇرانى سىۋاچەمانەينە 'تەۋەنى' پىسە ھىماۋ ھىقىى و وئىراگىرى، ئامادەيىۋە ۋەرچەمىش ھەن. بە جۇرپۇە نامى يۇ جە كەشەكاۋ ھەۋرامانى بە نامى 'تەۋەنى'ۋەن.

چا رپۇە كە ھونەرۋ سىۋاچەمانەينە، مەۋامى ۋەنەيىۋە دروست پەى سەراپاۋ تارىخو ھەۋرامانى بىكەرمى. بەپاۋ ئانەى ئى ھونەرە جە وئىشەنە ھەرىرە توخمو "ئەفسانە، فەلسەفە و زانست"ىش ھۇرگىرتىئى. ئەر يۋوۋەمىن پىكئامى سىستەمو زىپى كۆمەلەيتى سەرو بىنەماۋ ئەفسانەى چەمىش چەنەكەرمى، ئانە بىشك مەۋامى ۋاچى كە ئايدىۋلۇژىۋاۋ ئەفسانەى، ئايدىۋلۇژىۋاۋى ژىوگەيىن. پەۋكەى تا بە ئارۋىچما، ۋەختىۋ گۇش جە ھونەرۋ سىۋاچەمانەى گىرۋى، ۋىنەى ئىنسان چىنە ئاشقو ئا سىروشتەيە بىيەن كە دلىشەنە ژىۋايش كەردەن. ئەندازەو پەيۋەندى ۋەشەسىيى ئىنسانى پەى ژىوگەكەيش جە چىركەساتو يۋوۋەمىنە، كرىۋ كارىگەرى و جادۋوى زەرىفى و بەخشى پەنەۋازىيەكاۋ ژىۋايش بىيەبۇ بەبى ۋەرانەر.

پىسە كە ئاشكران فەلسەفەو مەترىزمى بە ماناۋ 'پەيمان'ى مى. پەيمان جە دلى گۇرانى سىۋاچەمانەينە نىشانداى ھەستو دركەردەى و ۋەشەسىيەن پەى ئا سىروشتەيە كە مامۇسا گۇرانى شاعىر پىسە 'بەھەشت'ى وئىناش كەردەن. جە قۇناغو ژىۋاى دلى مەپىنە، ئىنسان ئاشقو سىروشتىن و ئى ۋەشەسىيەيچە جە خۇڭاۋەندە 'ئەنلىل'ىنە جامو وئىش بەيان مەكەرۇ. چەنى ئامى جىبەرۋ ئىنسانى جە ژىۋايش دلى مەپىنە، ئىنسان ھەستو سەرسامى و ۋەشەسىيەن جە وئىشەنە 'ئىنسان' پەيش ۋەشمەبۇ. بەتايىبەتى پەى كەسايەتى ژەنى. ئى ئازەيە فرە بە ئاسانى جە شىكۇ ھونەرۋ گۇرانى خاۋى ھەۋرامىنە دركش پەنە مەكرىۋ. پەۋكەى چىۋە ژەنى مشۇ بۇ بە زەرىفىيەكاۋ سىروشتى يۋوۋەمى. جە نەمۋنەو "مانگى، ھەسارەى، ۋەروى، ھاناۋى، ھەنار، ساۋى، لىمۇ، پرتەقال، ۋى، زەرەزى و ئاسك...". ئى. ئىنەيچە ئا ھەقىقەتەيە بەروزۇ كە تارىخو بەركەۋتەى گۇرانى سىۋاچەمانەى فرە قەڭمىتەرەن جە تارىخو بەركەۋتەى گۇرانى

خاۋى. ئىنەچە پېچەوانەو فرېۋە جە ئا وىر و پەيلوایانە كە پەيلوایشا پېسەنە تارىخو گۇرانى خاۋى و ھۆرەي، قەڭمىتەرەن پېسە جە تارىخو گۇرانى سىاۋچەمانەي. وەختپۈە جە دلى گۇرانى خاۋى و چەپلېنە، فرەو وەختى پرووەرۋو دوانەو 'مانگى و ولى' بىمپۈە، مشۇ جە پروو بەركەوتەشناسى كۆدەكاو دلى ئەفسانەو كورڭينە، كەمپۈچ بۇ شارەزايما بۇ.

مانگەشەوۋەكى جە رۋى بەڭتەرە
دلى ياگپۈە لوان قەتلىگەي سەرەن

تەخت و دىمەن چون مانگى چواردەن قەسەم ھەر ئانەن من پەي تۇم واردەن پېسە كە ئاشكران، مانگە ھۆرگىرو تايبەتمەندى رەگەزو مېلېن جە دلى كەلتوورو زاگرۋسىنە. بىيەي وېنەو مانگى سەرو سىنەو يۇ جە تەوۋەنەكا شۈنەوارو 'گرى مرانان'، جە وەرەو تەوۋەن پۈوەرۋوش كە وېنەو وەرېش سەرۋ كېشيان، گوزارشت جە ئى حەقەتەيە مكەرۋ. يۇ جە ئا گۇرانىيە چەپلا كە بە نامى 'خەجى يان خەجىج' نامېش نريان، بەرۋىشى ئىمە وەرەو كۆدو ژمارە چواردەي گىنەي چەنى سومبولو ولى: 'خەجى ئامان خەجى، جە خوڭايم داوان بە گۆلە ژالە بى دايمە جە سەنى چواردە سالى بى' كۆدو ژمارە چواردەي جە فەلسەفەو زاگرۋسىنە گوزارشت جە دوانەو حەوت چىنئى ئاسمانى و حەوت چىنئى زەمىنى مكەرۋ، كە جە دلى بەرو ئى دووۋە حەوت چىنەنە دەرۋەتو ژىۋاي ئامان بىيەي.

ئانەي ياگى سەرنجىنە و پەنەوازا زىاتەر ئەوۋەكۆلپايش چەنە بىرېۋ، جە دلى ھونەرۋە ھەورامىنە و بە گردى ھونەرۋە سەرپاگىرو نەتەوۋە كورڭىچەنە، چنڭىن گۇرانىي تايبەتېما پەي 'اران'ى ھەن، بە تايبەتى جە گۇرانىي خاۋى ھەورامىنە. جە نمونەو "اران وارنەن ئازىز نەزانو پەي چىش، با واران وارۋ، با واران وارۋ مولكە وەشەكەت ئازىز كى ئاۋىش دارۋ". ئامادەيى وارانى جە دلى ھونەرۋە ھەورامىنە پەيوەندىش بە تارىخو فەلسەفەو وەيۈلەباليۋە ھەن، جە دەگاۋ 'دېۋەزناۋ'ىنە، حەقىقەتەكەش گىلۋوۋە پەي كەسايەتى ژەنى بە نامى 'سەفور'ى كە خەلكو دەگاۋ دېۋەزناۋ ھەورامانى بىيەنە. "چى مەراسىمەو سەفورايېنە، ھەپېسە جىا جە ئانەي كە ھەم مېترا ھەم سەفورا مېلېن، چنڭىن خالى تەرۋى سەرنجرا كېشى ھەن كە رەنگو مېتراي و مېلېنەي پۇشاۋە ديارەن. پېسە نمونە فرەو بە شداربىيەكاۋ زىكرەركاۋ دەرۋەنەكا ژەنئى. ئى رېۋەرەسمەو سەفوراي جە برى ناۋچى دوور تەرۋى ھەورامانى و كوردەۋارى كە جە دېۋەزناۋى دوور تەرۋى، بە وەيوەلە بالى و نامگەلى تەرۋى پا شكە نامېشا بەرڭەن^{۳۶}". جە وەرۋەشنايى ئى تارىخەينە، مەتۋمى دەور و پېگەو پېرۋوزو ژەنى جە دلى گۇرانى خاۋى و چەپلېنە، ديارى بىكەرۋى.

ئەر ئاۋى، پىئسە كە جە گۇرانى سىياۋچەمانەينە جە كەسايەتى 'ئەنلىل'ئىنە، پىئسەو يۇ جە توخمە گىرنگەكاو سەرچەمەو پىكئامى ژىۋاى، باسما كەردەبۇ، ئانە (ۋى) جە دلى سەراپاۋ ھونەرۋو ھەورامانىنە گوزارشت جە فەر و بەركەتو سىروشتى مكرەرۇ جە قۇئاغو خۇئاۋەنئو ژەن-ئەڭئىنە. دلى گۇرانى سىياۋچەمانەينە گۇرانى 'ۋەكى گيان'. جە گۇرانى خاۋەنە گۇرانى 'ئاي لە گول و واى لە گول، ھەرلە گيان ھەرلە، سۆسەن خان، ئەى ھاۋار جە گۇرالا...'. ھەرپىئسە جە گۇرانى چەپلىچەنە گۇرانى ھەرلە گولەكەم نەخشانم، گول ۋەگولە ۋەمىنا، ئامىنە تۆ گولەكەمى گولەكەى من لاي لەۋنەن...'. تارىخو ئاشق بىيەى ئىنسانو ھەورامانىما نىشانە مئۇ جە ۋەرانوهرۋ سىروشتو يۈۋەم و دوەمىنە جە قۇئاغو بەركەۋتەى ئامى جەرو ئىنسانو ئىمەنە جە دلى مەرئىنە.

پەۋكەى جە ئارۋنە ۋەختىۋو چا پىئو كە ھونەرۋو گۇرانى ھەورامىنە، چەم جە پەيۋەندى مابەينو ئىنسان و سىروشتى مكرەرمى، ھىچ توخمىۋو ياخود ھىچ ھەستى تەرسى ئىنسانو ۋىما جە ۋەرانوهرۋ سىروشتو يۈۋەمىنە نەمەيىنە، ئىنەيچە پروانگەو بەشپىۋى ۋەرچەمو دەرۋەنەشەناسا پوۋچ مكرەرۋو، كە باس چانەيە مكرەرا گوايا تەرسى سەرچەمەو ئاردەينەو ئىنسانىيەتى بىيەن جە ۋەرانوهرۋ سىروشتىنە، جە دىارتەرىن ئا دەرۋەنەشەناسايچە 'فرۇيد و پونگ...'.

پەۋكەى ئامادەيى دوانەو گول و ژەنى تا بە بەركەۋتەى زەپنىيەتو پەرگەزى، بە ھىچ جۇرئو گوزارشت جە زەرىفى رەۋالەت و چىژو سىكسۋالىتى نەكەرۇ. بەلكم ئى مەيلە چەنى گەشەكەردەى زەپنىيەتو پىياسالارى بەركەۋت مكرەرۇ و ئارۋنە يۈۋان پۇپەو ۋىش. ئى پروانگەيچە چەنى ئا تارىخە و فەلسەفەو گۇرانى سىياۋچەمانەينە، گىنۋە دلى ئاكوڭىيۋە، چۈن ژەنى پىئسە بىيۋە پەى تىركەردەى خەرىزەكاو پىيىاى نەخۋلىقىيىنە. ئىنەيچە پەى نەبىيەى پروانگەو مەركەزىيىيەى گىلۋو جە دلى دىياۋىنى ئىنسانو زاگرۇسنىشىنىنە. مەلامەتو ئىنەيچە پەى نەبىيەى ئايىنى گىلۋو. پەۋكەى جە دلى ھونەرۋو گۇرانى سىياۋچەمانە، خاۋ، گىللاى و چەپلانە، ئىمە پروۋەرۋو زەمىنەو پەرسىگەلىۋى جە نموۋنەو "ئافەرانندەو گەردون و ئىنسانى" نەمەيىۋە. ياخود پروۋەرۋو ئا پەرسا نەبىمىۋە كە "من جە كۆۋە ئامانا و پەى كۆى ملو؟". ئىنەيچە گوزارشت جە زەپن و پروانگەو ئىنسانو گلىرگەى سىروشتى مكرەرۇ، كە ئەشق و ۋەشەسىيى چەنى سىروشتو يۈۋەم و دوەمىنە سەرۋ بىنەماۋ تەرسى بىياڭ نەنرىان. چۈن ئىنسان جە ھەقەتو ژىۋايشەنە جە دلى ژىۋايشەنە ئارام و پىر جە ۋەشەسىنە ژىۋاى ۋىش ۋستەن را. گەر درك بە دىالىكتىكو مابەينو ئىنسان و سىروشتى كەرمى، چا شىكارىيە يۈۋمىنە كە پەى 'سىياۋچەمانەى' كەردەنما. 'سىيا' كە بە واتاۋ 'سايە' لىكما دانۋو، گوزارشت

جه 'وچانئ' يام دئنيايي 'مكه رۇ، واتا ژيواييؤ كه به ئارامى ده ور دريابؤ. هه رچى 'چه مان' يچه ن، به واتاو 'چه مانه' يؤ يان نيشاندائى وه شه سييايى و پرنزى م، په ي يؤى جه چوار توخمه^۴ سه ره كيه كاو ژيواي كه (ئاوى) ينه، كه سايه تى يووه مين خوداوه ندى مئلى ئاوه وه زاگرؤسى به نامئ 'ئه نليل' ي نيشانه مئؤ.

سياوچه مانه نه ك په يوهنديش چه نى به ركه وته ي ده سيؤ جه موغه كاو دلى ئاته شكاو فله سه فه وه زه رده شتيؤ نييه ن، به لكم سياقى تاريخى ئى هونه ريه كه جه وه ره كه ش جه خودو فله سه فه كه وه ويشه نه پئكوزيان، به رؤشنى گوزارشت جى حه قه ته يه مكه رؤ. پئسه كه ئاشكران فله سه فه وه زه رده شتى جه پوه وه ولاييه ي و ديموگرافيو، فره وه روه لاوته رهن جه ئا ديموگرافيايه كه به هه ورامان مشناسيؤ، كه واته جى هونه رو سياوچه مانه ي ته نها جه هه ورامانه نه قه تيس بييه ن؟ مه گه ر ئينه هؤرگيرو كيشيؤى لؤژيكى نييه ن؟ هه لبت پئسه ئانه ي كه وچيؤ گوايا گاتاكئ زه رده شتى سه رو ئاوازه كاو سياوچه مانه ي وچيايئى! په وكه ي جه ئارؤنه وه ختيؤ گوش جه زوانو ئاوازه كاو سياوچه مانه ي گيرمئ، وينئى كه دركو زوانو ئى هونه ريه كه رمئ، كه زوانه كه ش زوانو قؤناغو (ئه نيميزم) ين و تا ئارؤيچ سوورو ديالكتيكى چه نه ش جه ئه ذئ مه بؤ و كه شه كه رؤ.

ئا ديالكتيكه كه ئينا دلى گؤرانيه وه سياوچه مانه ينه، قؤناغ به قؤناغ كه شه و تاريخى ويش كه رده ن هامشانو ياساكاو سروشتى. تاوانش تا ئارؤ يچ پئسه هونه ر و ياڭكه و گليركه وه هه ورامانى بمه نؤوه. په نكا سه ير بؤ كه رده يؤ و به ريؤى پى په نكيه پوه وه هونه رو سياوچه مانه يره، وه لئيم ئينه خاليؤه ي گرنگه نه كه مه گه ر به فله سه فه وه ديالكتيكو مابه ينو سروشتيووه م و دوه مى بنكولكارى كريؤ. كريؤ ئى گرد هيژه وه مه نه يؤ وه هونه رو سياوچه مانه ي په ي سه ره تاو ئا په يمانه يه گيلؤوه كه به ينو ئينسان سروشتيه بينيان به شايدى خوداوه نده ئه نليل 'له يلى'.

هونه رو سياوچه مانه ي جه ويشه نه فله سه فه وه ژيواي ئينسانو هه ورامانيش هؤرگيرته ن. په وكاي ئا حه قيقه ته ما په رؤشن بؤوه كه هونه رى پئسه ئاڭى به پيتو فله سه فه ي ته ماشه كه رمئ. چيؤه ديالكتيكو مابه ينو هونه ر-فله سه فه ي پوه ورووما مبه ووه؛ كه نه هونه ر به بئ فله سه فه ي بييه يش مبه، نه فله سه فه يچ به بئ هونه رى تواناو به يانكه رده ي حه قه تيش مبه. گؤرانى سياوچه مانه فله سه فه يوه ش جه ويشه نه هؤرگيرته ن، به درئايى تاريخو به ركه وته ي ويش، راده سو هيچ سياوچه مانه واچيؤى نه كه رده ن! به لكم ئانه ي په نه واذا ويش راده س بكه رؤ، خودو سياوچه مانه چره ين، نه ك هونه رو سياوچه مانه ي. هه ر وه خت هونه رمه نڊ ويش به بن هيچ شه رتئ ويش دا

دەسۇ ئى ھونەرىيە، ئاڭىچ بەرەكاش پەي مەكەرۋە.

ئانەي جە ئارۋنە مەمۇئى بە شەكلىۋى دادپەرۋەرەنە، پىسە نەمۇنە ۋە ئا ھونەرمەندۋا ھەورامانى نامىشا بارمى، كە سەڭان تۆمەرى دەنگىشا جە ۋەردەسمانە ھەن، ئى مامۇسا ئەزىزىنى: "ھەمە ھەسەن كەيمەنەي، ەوسمان كەيمەنەي ۋە جەمىل نەوسوۋى". ھەلەت ھونەرمەندى تەرى ھەن كە تەوانا ۋەتەي سىاۋچەمانەشا بىيەن. ۋەلەم ئى يەرە مامۇسا پاىەبەرزە كرىۋ پىسە نەمۇنە ۋە ھەرە پەسەنايەت پەي ھونەر ۋەورامانى بە گەردىي پىسە ۋانگىۋى چەمشا چەنە بىرىۋ.

ئانەي ياڭى داخىن، تا ئارۋ جە تەمامو ھەورامانىنە، ۋىر چانەيە نەكرىانو كە يانپوما بۇ پەي ئى دەنگوۋشاۋ ھونەرەيە، تا بۇ بە مېئانپىۋى فېركارى پەي پەرۋەردەكەردەي جىلو ئارۋى كە مەتاۋا سىاۋچەمانە ۋاچا. ئىنە پەي لاۋازى مەرىفە ۋە پۇشنىۋىرا ۋە ھەمەراۋ ھونەر ۋە كەلتوۋرو ھەورامانى، ياڭى پەخنىۋە جەي ۋە تەندىن، ۋەلە ھەركەسەنە پەي خۇدو ۋىم!

ھونەر ۋە سىاۋچەمانەي پەنەما ماچۇ؛ جە تەۋەرە ۋە ئىنە بەركەۋتەن ۋە گەشەش كەردەن. بە تەبىيەت چا پۇزگارۋ نە كە ئىنسان جادو ۋە گەنگى ئايرىش جە دلى سەروشتىنە كە شەش كەرد. گەلپۇبىيەي ئەندامو تىرەي جە دەۋرو ئايرىنە، ھەم ھونەر ۋە گۇرانى ۋە ھەم ھونەر ۋە گەلپۇبىيەي پازاش بەخشان بە ئىنسانىيەت، جە تەۋەرە كەرىگەرى ۋە پىرۋزو ژەن-ئەڭنە. ھونەر ۋە سىاۋچەمانەي كەرىگەرى سەراپاگەرى ژەنەش ھەن. پەۋكەي ۋە خەتپو چەم جە قۇناغو سەردەمو تەۋەنىنى قەڭبىي ۋە تازەي مەكەرمى، بە پۇشنى دىرك بە دەۋرو سەرمەشقى ژەن مەكەرمى جە بەرەمئاردەي "ھونەر، ئەفسانە ۋە پاز"ىنە. چا قۇناغەنە بە رابەرايەت ژەن ھىچ گەشەكەردە ۋە بەرەمئاردىۋە ماددى، بەپ پەھەندو مەنەۋى گەشەش نەكەردەن.

ۋەش بەختانە ئارۋنە چەند دەنگى ژەن جە ھونەر ۋە ھەورامانى بەركەۋتەن. كرىۋ ئىنە پىسە قۇناغىۋ گەشەكەردەي ۋە گەنگى ھونەرى جە ھەورامانىنە چەمشا چەنەكەرمى، بە گەردىماۋە كار ئاسانى پەي ئا خاتوۋنا بىكەرمى، تا بىتاۋا ئا كەلەبەرە گەۋرى كە جە مېئانو ھونەرىنە، چەندىن سەڭن ۋەش بىيەن، پەر بىرىۋە.

ئايىنو گەلپۇگەي ھەورامانى ۋىش جە شەكلى تەكەيە ۋە خانەقاكانە ۋىنۋە. كەلتوۋرو خانەقاي چەنكى ئاۋىزانەن چەن پەھەندو تارىخو ناۋچەكە ۋە رۇحانىيەت، نەك ھىچ دىزايەت ھونەر ۋە گەلپۇگەيەش نەكەردەن، بەلكىم جۇرە گۇرانپەۋەچىش پەي ژمارە ۋە ئاۋازەكاۋ چەپەي گۇرانى ھەورامى زىاد كەرد كە بە گۇرانى 'شەخانى' مەشناسىۋ. پەۋكەي ئازانا ۋە مەلەي كە ھاموۋەخت شاعىرى بىيى ۋە دلى خانەقاكانە پەرۋەردى بىيى، نەك

دژو ھونەر و گۇرانى نەبىئى، بەلكم وئىچشا بەشئوھ بىئى جە ئاشقاو سىاۋچەمانەى و ھۇنىەكئشاىچ بىئىئى بە ئىلھامىۋە گىرنگو ھونەر مەندشاو ھەورامانى. جە نمونەو ئا ھۇنىەراىچە ھەزەرەتو "بىسارانى، سەيدى، مەولەۋى، ئەحمەد بەگ كۆماسى، مىرزا قادرو پاۋەى، مەلا ھەسەنو دزلىئى و مەلا كەرىم مودەپىس..."

سەرچەمەكئ

- ۱- جەمئى نويسەرئ: ھونەرى ھامچەرخ. و بەختيار گمۇ. ۲۰۱۹.
- ۲- عبدوللا ئۇجالان: مانىفستو شارسىتانيەتو ديموكراتى: بەرگو پەنجەمى. و لوقمان عەبدوللا. ۲۰۱۰.
- ۳- جەلىلى عەباسى: واتارەو؛ دياردە جە گۇرانى ھۆرە سىاۋچەمانە.
- ۴- ئەيووب رۇستەم: ھەورامان ئەۋەكۇلىيائى تارىخىي كولتورى؛ بەرگى يۈۋەم ۲۰۱۱.
- ۵- كەيھان عەزىزى: واتارە شەرابى سىاۋچەمانە و تۇزى مەزەو گومانى؛ چە ژمارە ۱۳ و گۇڧارو بەيانىنە ۋەلاكرىناۋ.
- ۶- ھەدىيە عەلى عابد: سىاۋچەمانە و بىناڭىي كۇمەلەيەتى ھۆرامانى ۲۰۱۴.
- ۷- ھەندىرئىن - نەبەز سەمەد: مەسعود مەمەد و ھىزاندىنى زمانى حاجى قادىرى كۆيى؛ پىرۋژەو سەڭ نامىلكا وىرى و پەرخەيى ۲۰۲۱.
- ۸- ھەردى دولبەر: سەركىشى كورڭى جە ما بەينو بىيەى و نازاڭىنە ۲۰۲۳.
- ۹- عەبدوللا ئۇجالان: مانىفستو گلىرگەى ديموكراسى و ئاشى ۲۰۲۵.
- ۱۰- ئىدىرىس پىرى: تەختە تارىخ ئەستورە، ئاينو فەلسەفە، ئاسەۋارى قەڭىم، جوغرافىيا، پەگەزنامەو دىۋانو بەرھەمو دەيان زانايە و ئەدىيى تەختەى؛ بەرگى يۈۋەم ۲۰۲۴.
- ۱۱- رەۋف محمودپور: و؛ ئاين جە ھەورامانەنە بە دىرئايى تارىخى.
- ۱۲- جەلىلى عەباسى: ئاھورامان ۲۰۰۸.
- ۱۳- دلىشا دەنىز: شاماران؛ ئەڭاۋ ئەبەدى نىۋلۇتىكى، ۋەشەسىيى و كورد ۲۰۱۷.
- ۱۴- ناگىھان ئاكارسەلە: گىللىەرەو ھەقىقەتى. و؛ نەجىبە قەرەڭاخيە ۲۰۲۳.
- ۱۵- كۇرش ئەمىنى: واتارەو ئستورەو سىاۋچەمانەى؛ جە كەسايەتى مامۇ ھىڭدەرىنە.
- ۱۶- محمد ئەمىن ھۆرامانى: تارىخو ھەورامانى.
- ۱۷- كەيھان عەزىزى: واتارەۋو فرەرەنگى گلىرگەو كوردى.
- ۱۸- نەبەز ھۆرامى: عەشقو ماۋاۋ سىروشتى جە گۇرانىەو ھەورامىنە چ ۲۰۲۲.
- ۱۹- ھەسەن جودى: واتارەو؛ دىيايۋە تازە پەى ھەيرانى چىرا تىۋى ۲۰۱۰.
- ۲۰- موراڭ فەرھاد پور: زەرىفشناسى و شەكس. و؛ مەنسور تەيفورى چاپو يۈۋەمو ۲۰۰۶.
- ۲۱- ئىبراھىم شەمس: تارىخو ھۆرامانى چ ۱۴۰۲ى پۇجىارى.

۲۲- پەققەت موراڭى: وتارۋو مۇسىقا و گۇرانىي ھۇرامانى جە جامو تارىخىنە. پەرەو چالاكى پۇشنىرى و ھونەرى ۲۰۲۳.

۲۳- حەكىمى مەلا سالىڭ: ديوانو بىسارانى چ ۱۳۷۵ ي رۇجىارى.

۲۴- ئەنۋەر قادىر مەمەد: دەربارەو ھۇنئى بىسارانى چ ۲۰۲۳.

۲۵- د. سالىر عەزىز مەممود: ھىزى فەلسەفى جە ھۇنىيەو مەلاى جىزىنە چ ۲۰۱۴.

۲۶- مەسنەۋى مەنەۋى مەولانا دىفتەرى يۇۋەم بەيتى.

۲۷- ديوانى سەيدى: گلېركەردەيۇ و شى كەردەيۇ مەمەد ئەمىنى كاردۇخى.

۲۸- عەبدوللا ئۇجالان: جە دەۋلەتو راھىبى سۇمەريو بەرەو شارستانىيى دىموكراسى: بەرگى يۇۋەم. و: لوقمان عەبدوللا چاپى دوھم ۲۰۰۲.

۱- جەمى نويسەرې: ھونەرى ھامچەرخ پ ۲۶.

۲- عەبدوللا ئۇجالان: مانىفىستو شارستانىيەتو دىموكراتى: بەرگى پەنجەمى پ ۲۲.

۳- جەلىلى عەباسى: دىاردە لە گۇرانى ھۆرە سىياچەمانە پ ۱.

۴- ئەيوۋوب پۇستەم: ھەورامان لىكۇلىنەۋەيەكى مېژوۋىي كولتورى پ ۳۸۸.

۵- كەيپان عەزىزى: شەرابى سىياچەمانە و تۇزى مەزى گومان پ ۲۰.

۶- ھىدىيە عەلى عابد: سىياچەمانە و بونىيادى كۆمەلەيەتى ھەورامان پ ۱۸۵.

۷- جەلىلى عەباسى: دىاردە لە گۇرانى ھۆرە سىياچەمانە پ ۱.

۸- ھەندىرېن - نەبەز سەمەد: مەسعود مەمەد و ھىزاندى زامانى حاجى قادىرى كۆپى پ ۲۶-۲۷.

۹- ھەردى دولبەر: سەركىشى كورد لە نىۋان بوون و نازادىدا پ ۶۴.

۱۰- ھىدىيە عەلى عابد: سىياچەمانە و بونىيادى كۆمەلەيەتى ھەورامان ل ۲۱۸.

۱۱- جەلىلى عەباسى: دىاردە لە گۇرانى ھەورامىدا پ ۲.

۱۲- عەبدوللا ئۇجالان: مانىفىستو گلېرگەي دىموكراسى و ناشتى پ ۹۹.

۱۳- ئىدىرىس پىرى: تەختە تارىخ ئەستورە، ئاينو فەلسەفە، ئاسەۋارى قەڭم، جوغرافىيا، پەگەزنامەو ديوانو بەرھەمو دەيان زاناي و ئەدىيى تەختەي: بەرگى يوۋەمى پ ۷۷.

۱۴- پەۋۋوف مەمۇدپوور: ئاين جە ھۇرامانەنە بە دىژاۋى تارىخى پ ۱۲.

۱۵- كۇرش ئەمىنى: ئستورەو سىياچەمانەي جە كەسايەتى مامق حېڭرىنە پ ۱.

۱۶- ئىدىرىس پىرى: تەختە تارىخ ئەستورە، ئاينو فەلسەفە، ئاسەۋارى قەڭم، جوغرافىيا، پەگەزنامەو ديوانو بەرھەمو دەيان زاناي و ئەدىيى تەختەي: بەرگى يوۋەمى پ ۶۵-۶۶.

۱۷- جەلىلى عەباسى: ئاھورامان پ ۶۳.

۱۸- دىلشا دەنىز: شاماران؛ ئەڭاۋ ئەبەدى نىۋلۇتىكى، ۋەشەسىيى و كورڭ پ ۱۵.

- ۱۹- ناگهان ئاكارسهله: گيليرهو حهقيقهتى پ ۲۷۰.
- ۲۰- كۆرش ئەمىنى: ئستورەو سىياچەمانەى: جە كەسايەتى مامقو حىژدەرىنە پ ۵.
- ۲۱- كەپهان عەزىزى: شەرابو سىياچەمانەى و كوچى مەزەو گومانى پ ۴.
- ۲۲- محمد ئەمىن ھەورامانى: تارخو ھورامانى پ ۱۱۰۰.
- ۲۳- كەپهان عەزىزى: فرەپەنگى گلبەرگەو كورڈى.
- ۲۴- جەلىلى عەباسى: ئاھورامان پ ۱۶۷.
- ۲۵- جەلىلى عەباسى: ئاھورامان پ ۷۷.
- ۲۶- جەلىلى عەباسى: ئاھورامان پ ۳۷.
- ۲۷- جەلىلى عەباسى: ئاھورامان پ ۳۶.
- ۲۸- جەلىلى عەباسى: ئاھورامان پ ۳۷.
- ۲۹- ناگهان ئاكارسهله: دياردەو حهقيقهتى پ ۱۰۸-۱۰۹.
- ۳۰- نەبەز ھەورامى: عەشقو ماواو سىروشتى جە گۆرانىيەو ھورامىنە پ ۲۸.
- ۳۱- حەسەن جودى: دىياپوھ تازە پەى حەيرانى.
- ۳۲- موراڭ ھەرهاد پوور: زەرىفشناساى و شكس پ ۷۸.
- ۳۳- ئىدىرىس پىرى: تەختە مېژوو، ئەستورە، ئايىن و فەلسەفە، ئاسەوار و شوئىنەوارى دېرىن، جوغرافىيا، رەگەزنامە و دىوان و بەرھەمى دەيان زانا و ئەدىبى تەختە، بەرگى يووھم ل ۷۷.
- ۳۴- ئىدىرىس پىرى: تەختە مېژوو، ئەستورە، ئايىن و فەلسەفە، ئاسەوار و شوئىنەوارى دېرىن، جوغرافىيا، رەگەزنامە و دىوان و بەرھەمى دەيان زانا و ئەدىبى تەختە، بەرگى يووھم ل ۶۹. ئىدىرىس پىرى: تەختە مېژوو، ئەستورە، ئايىن و فەلسەفە، ئاسەوار و شوئىنەوارى دېرىن، جوغرافىيا، رەگەزنامە و دىوان و بەرھەمى دەيان زانا و ئەدىبى تەختە، بەرگى يووھم ل ۶۴.
- ۳۵- ئىبراھىم شەمس: تارىخو ھورامانى ل ۱۴۵. (تېببى سەرچاۋەى نووسىنى ئەم پەرتووكەى ئىبراھىم شەمس بە زمانى ھەورامى نووسراۋە بۆيە ۋەك ئەۋەدى كە بۆ نووسىنەكەى من، دەستى داۋە دامپشتەتەۋە!
- ۳۶- دلشا دەنىز: شاماران؛ دايكى ئەبەدىي نىۋىلىتىك، خۆشەويستى و كورد ل ۳۶.
- ۳۷- پەفەت موراڭ: مۇسىقا و گۆرانىي ھەورامان لە ئاۋىنەى مېژوودا.
- ۳۸- عەبدوللا ئۆجالان: لە دەۋلەتى راھىبى سۆمەرەۋە بەرەو شارستانىتى دىموكراسى: بەرگى يووھم پ ۳۹.
- ۳۹- ئىدىرىس پىرى: تەختە مېژوو، ئەستورە، ئايىن و فەلسەفە، ئاسەوار و شوئىنەوارى دېرىن، جوغرافىيا، رەگەزنامە و دىوان و بەرھەمى دەيان زانا و ئەدىبى تەختە، بەرگى يووھم پ ۱۳۹.
- ۴۰- مەبەست لە ھەرچوار توخى "ئاو، خاك، ھەوا و ئاگرە".

بەروردى بەينو "خاقانى شروانى و مەولەۋى تاوگۇزى" جە ۋىارو لاوناۋ ئازىزەكاشانە

عفان حمەشرىف حسين

بەكالۋىۋىۋىش كۆلۈز پەرورەردى/ بەشو زوان و ئەدەبو كوردى زانكۆ سەلاخەدىنى- ھەۋلىر وانان، سالاھو (۱۹۹۴) دەسش بە نوپىستەى كەردن جە ۋلاكرىاو وانگەكانە. سالاھو (۱۹۹۸) ۋ بە وتار، پەيجۇرى، ھۆرگىلناى، چەم پەنەكەۋتەى، جە گۇقار و رۇنامەكانە بەشدار بىيەن، پېسە گۇقارەكاو: (پامان، كاروان، لىقن، ھەرىم، زانستو سەردەمى، جەماۋەر، ھەورامان، پەيامى راستى، ھەلەبجە ...ھىنئەتەر). ماستەر: جە زانكۆ (كوردستان) ى شارو (سەنە) ماستەرش جە ۋىارو ئەدەبو بەروردىكارىنە بەدەس ئاردەن. ماستەرى دوۋم جە ئەدەبو بەروردىكارى جە زانكۆ (چەرمۇ) ۲۰۲۵، مامۇسان جە راۋەبەرى گردى پەرورەردە ھەلەبجەى.

دەرۋازە

لاوناۋ: ئا شىعرا مەگىرۋو، كە جە ماتەمىننە شاعىرى پەى كەسە ئازىز و ۋەشەسىياكاشا، كە جە دەسشا دىئى ھۇناشۆ، جە پروۋو ژانەرۋ ئەدەبىۋ سەر بە ۋ جە شىعەر لېرىكىيەكان.

كرىۋ بەھەر قالىبۋە بنويسيۋ: بەلام قالىبو قەسىدەى فرە گونجىاتەرەن پەى نوپىستەى لاوناۋى، خاقانى و مەولەۋى تاوگۇزى، جگە چانەى جە ستايش و ۋەسەفەنە شارەزايىۋى خاسشا بىيەن، بە ھەمان شىۋەيچ جە لاوناۋىيەنە تواناو ۋىشا سەلەمنان جە شىعەرەكاشانە.

لاوناۋىۋى خاقانى فرەتەر جە قالىبو قەسىدەينە و بە بەحرى شەرى رەمەلى نوپىسىئى، بەلام لاوناۋىۋى مەولەۋى جە قالىبو قەسىدەينە و بە شەرى ھىجايى نوپىسىئى.

خاقانى پەى ھەر كەسىۋ، كە ۋەفاتش كەردەن لاوناۋىۋى تايىبەتېش بە دەنگ و ئاواز و ستايلېۋى جىاۋاز، شىعەرېش پەى نىانەرە. لاوناۋىۋىكا خاقانى كە پەى كاربەدەساو حكومەتى و پىايا ئاينى و كەسە مەزھەبىيەكا نوپىستىنئىش، بەفرەبى بەيانكەردەى ۋلىنېۋى جە ۋىارو سەرەمەرە نەبىيەى دىئى و بىۋەفايى رۇزگارنە دەسش پەنەكەردەن.

خاقانی برپو تهړئ جه لاوناکیش به باسو بارودوخی ناهه مواری و به ذبه ختیه کا ژبوای و خه مباری ویش دسش په نه که ردهن؛ ئی حاله ته یچه فرهو جارا چا شاعرانه که شاعیر گره وای و لاونایوی به سؤزش په ی هامسه ره کیش که ردهن، به رمگنؤ.

شاعیر جه لاونایوی کورپه که یشنه نه گرد لایپوه مه چرؤ، که دلوه شیش بډاوه و هامدلی و شیوه نش چه نی بکه را. ویش باسو سیفاته جوانه کاش و یاده وهریه کاش مه که ره ژ جه شاعرانه کاشنه لاونایوی به کوئش په ی مکه ره ژ.

مه وله وی شاعیر یچ به هه مان شیوه و خاقانی، شاعرئ لاونای و سؤزی فریش هه نی، شیوه و ستایلی تایبه تو ویش هه ن چا ویا رهنه، به فره یی لاونایو کیش په ی شیخه کا ته ریفه تو نه قشبه ندی و کورپه که یش و هامسره وده شه سیاکیش (عه نه رختا وون) ده شاعیره هامسره رده مه کاش بیئئ.

مه وله وی شاعر پوی به رز و گه ورهن و یو بیه ن جه مورید و عاریفه کاو نه هلو ته سه و فو سه رده مو ویش و فره نامور بیه ن.

ته وهری یوه دم

۱/۱: چه مکو نه ده بیاتی به راوردکاری

برپو جارئ چه مکو نه ده بی گردگیر یام به راوردکاری په یش به کارم، سود جه واته و دهسته و اچا هورگیرؤ، که زانگای فره نسی ویش هورگیرو نا چه مکا بیه ن.

به کوئئ نه ده بیاتی به راوردکاری ئانه ن: جه په یجوری نه ده بیاتو نه ته وهی و په یوه نندی به میژوویه کاش چه نی نه ده بیاتو گه له کای ته ری، په یجوری چه نیه تی ئی په یوه ندی و شو نه ماو کاروه نه که رده یشا سه رو یوتری (ساجدی، ۱۳۸۶: ۲۳).

هه رپاسه په یجوری نه ده بیاتو به راوردینه به رش مه وزؤ، که چ چئوئت جه نه ده بو نه ته وه کای ته ریؤ هورگیرته ن و چ چئوئت په نه به خشیئ. وهر و رؤشنایی ئینه یه نه په یجوری نه ده بیاتو به راوردینه، ئاشکرا که رده ی کاریگه ری نه ده بو نه ته وئن سه رو نه ته وئوی ته ری (طه ندا، ۱۹۹۱: ۱۰).

نه ده بو به راوردی کایئوی گرنگو په یجوری نه ده بیاتین، که شیکاری جه وئگیرؤ و باسو په یوه ندی و جیاوازی و یوشییه کا به یو نه ده بو نه ته وه جیاوازه کا مکه ره ژ. په یلوی و گرمانه ی تازه جه هوروشکنای نه ده بی و رخنه ی نه ده بینه، که هورسه ننگای په ی به ره مه کا مکه ره ژ، رگه ز و جور و شیواز و سه رده مو و جولای نه ده بی و وینه ی نه ده بی به راورد مه که ره ژ به شیوئوی گردین، به دوئ یام چنډ فره هه ننگ و کلتورئ جیاوازی. جه باره و زوان و نه ده ب و په یوه ندی نه ده بی و هه ست و سؤچ و چه شه ی

ئەدەبىيۇ، جەلاۋ گەلە جۇراۋ جۇرەكاۋە باس مەكەرۇ و سەلىقەى ئەدەبىشا بەرمەوزۇ (نجفى، ابولحسن، ۱۳۹۱: ۱۸).

ئەدەبو بەراوردى زانستېن بە شىۋىۋى تايبەتى پەيوەندى بەينو ئەدەب و كلتور و دوى ئەتەوا يام چنڭ نەتەۋى مەوزۇ پروۋە، ئى پەيوەندىيچە تاۋا جە پروەى جۇراۋ جۇرەۋە سوود بە كۇمەلگاۋ مرۇقاىەتى بباۋنا. مەكرىۋ پەيجۇرى جە پەيوەندى ميانو ئەدەب و زانبارىيە جۇراۋجۇرەكاۋ زانستە مرۇقاىەتتەكانە و ھونەر و زانستە ئەزمونىيەكا پىسە: زوانەۋانى، دەرۋونناسى، ئەنترۇپۇلۇزى، پەيجۇرى كلتورى، مېژوو يام نىگاركىشەتى، مۇسىقا و يام تاخايتىۋ زانستە تاقىكارىيەكا پىسە بىركارى و نۇشدارى/پزىشكى ... ھتد ئەنجام بدريۋ (محسنى نيا، ۱۳۹۳: ۳۳-۳۷).

چەنى ئانەيچ ئەدەبى ھامچەرخ، ئەدەبو زارۇلا و ئەدەبو سىنەمايچ بەشىۋەنى جە ئەدەبو بەراوردى جە فەرەنسانە، ھەر يۇيچشا چنڭ لەق و بەشىشا ھەنى. يۇ تەر جە نەركو ئەدەبو بەراوردى پەيجۇرى و بەراوردەكەردەى و ساقكەردەيۇ بەرھەمە ئەدەبىيە جۇراۋ جۇرەكان جە لاۋ نەتەۋەكاۋ جەمانىۋ.

۲/۱: گرنگى و پەيجۇرى ئەدەبو بەراوردى

پى جۇرەكە ئەدەبو بەراوردى باسو پەيوەندى بەينو كلتور و فەرھەنگى ئەدەبى گەلەكاۋ دىنى مەكەرۇ، ئىنە نىشانەش مڈۇ، كە گرنگىيەكەش رۇ بە رۇ زياتر بەرمەگنۇ بەنونگەۋ فراۋاننىيە پەيوەندى جەمانى و ئاشنابىيە بە كلتور و ئەدەبىياتو يۇترىنى.

ئەدەبو بەراوردى كۇكەرەۋىۋى گونجيان پەى دروستكەردەى و چەنەياۋاينەى و دۇساىەتى بەين و گەلەكانە، بە مەبەستو ئەشناساى كلتور و ويرى ھامبەشى يۇترىنى و ياۋاى بە ئاشتى و پپۆرە ژىۋاى جەھانى، جە راۋ ئىستەيۇ پەيوەندىيە كلتورىيەكا بەينو نەتەۋە جىاۋازەكانە.

ھەپاسە ئەدەبو بەراوردى ئامرازىۋەن، پەى ئانەى ئەدەبىياتى نەتەۋەپى رەسەن جە گۇشەگىرى و نەرەپراى و چەقبەستەپى و وىسەنتەرى بەرېشۇ، ئىنەيچ بۇ بە سەبەبو دروسبىيە فراۋانى و پەئىدابىيە فۇرم و وىنەى تازە و قالىبو شىۋەى ئەدەبى تەرى جە ئەدەبىياتو گەلەكا تەريۇ ھورگىرۇ. چىنەيچۇ متاۋى پەى بە يۇبىيەى وىرو مرۇقاىەتى برىۋ. ئەدەبو بەراوردى تەنپاراپا ئەشناساى ئەدەبو وىتەن، جە جامو ئەدەبىياتو ئاڭىشا تەريۇ، يام خاستەرىن پانە پەى ئەشناسناى وىت جە زوان و دىد و باۋرو ئاڭىشاۋە. (موحسنى نيا، ۱۳۹۳: ۴۶-۴۷)

يۇتەر جە سوودەكاۋ پەيجۇرى ئەدەبو بەراوردى ئانەن، كە تۋانىۋەى تايبەتە بە پەيجۇركارى مڈۇ پەى ئەشناساى و جىاكەردەيۇ ئەدەبى نەتەۋەپى رەسەنى جە ئەدەبو

بیگانهی. کاتیو تواناو په یجورکاری میاوو ئا ناسته، ئیتر مه تاوؤ کاریگه‌ری به‌ره‌مو بنویسئ س‌ه‌رو بنویسیو ته‌ریو دیاری بکه‌رو، مه‌تاوؤ ئا کی‌شا یا ئا بابه‌تی که هورش گئیرتیئ تاخیت نه‌گه‌ر شارپیوچ با جه ده‌قه‌که‌نه مه‌وینؤشا و دیاری‌شا مه‌که‌رو، که بنویسئ جه بنویسیو ته‌ریو هورش‌گئیرتیئ.

په یجورکاراو نه‌ده‌بو به‌راوردی گردشا س‌ه‌رو ئانه‌ی کؤکیئ، که ئامانجی یؤهم جه وانی و په یجوری نه‌ده‌بو به‌راوردینه، به‌هره هورگئیرته‌یا جه نه‌ده‌بیاتو بیگانه‌ی په‌ی دؤله‌مه‌ندکه‌رده‌ی و بایه‌خدای به نه‌ده‌بیاتو نه‌ته‌وه‌یی ویت. نه‌گه‌ر نزیک بیه‌یو و په‌یوه‌ندی به‌ین و گه‌له‌کانه چیوئ وازیا بو، ئانه پاسه‌خاسه‌ن، ئی نزیکیه جه قؤناغه‌ی یوه‌مه‌نه، به‌ین و ئا گه‌لانه دروسه‌بو، که په‌یوه‌ندی میژوویی، ئایینی یام نه‌ده‌بی هامبه‌ششا پیوه‌ره هه‌ن، یام جه چیوی ته‌رنه هامبه‌شیئ (طه‌ندا، ۱۹۹۳: ۶۵).

نه‌ده‌بو به‌راوردی جه ه‌ه‌ردووی ویا‌ره‌کا نه‌ته‌وه‌یی و جه‌ه‌انینه سوود به‌خشه‌ن، جه ویا‌ری نه‌ته‌وه‌ینه مه‌بو به‌سه‌به‌بو ئاشنابیه‌ی به نه‌ده‌بیاتو بیگانه‌ی و په‌یوه‌ست بیه‌ی و هام‌پاییه‌ی چه‌نیش، جه هه‌مان کاتنه مه‌بو به‌نونگه‌و که‌م که‌رده‌یو ره‌خنه‌گئیرته‌ی ناوازی وهرانوه‌رو زوان و نه‌ده‌بو گه‌لای ته‌ری (هه‌مان سه‌رچه‌مه: ۱۵).

(گیفؤرد) ماچؤ: (نه‌ده‌بو ئینگلیزی بؤنه‌و شانازی و وئبه‌زلزانی ئینگلیزه‌کاوه، به نه‌ده‌بی جیهانی وه‌ختو وئش لایژه بیه‌ئ، تا ئا کاته نه‌دیه‌به‌گه‌وره هامچه‌رخه‌کی‌شا ده‌رکشا پی مه‌سه‌لئ که‌رد و ویروراشا فاپا چا باره‌وه، په‌ی نموننه‌ی: به‌تنش هجووم که‌رئی س‌ه‌رو زوان و کلتوری نه‌میریکی، تاخیت جه شیواز و ژيوای و نویسته‌ی و وارده‌یچشا ره‌خنه‌ گئیرتیئ (محسنی نیا، ۱۳۹۳: ۶۱). جه واقعی‌نه نه‌ده‌بو به‌راوردی په‌شتراس که‌رده‌یوؤ شیع‌ره نامیه‌کئ (سه‌عدی شیرازی)ن، که واته‌نش:

بنی ادم اعضای یکدیگرند

که در افرینش ز یک گوهرند (سه‌فوه‌ت، ۲۰۰۴: ۶۴)

یانی: (نه‌وه‌و ئاده‌می گرد پی‌سه‌یه‌ک به‌ذه‌نین، که جه خولق‌نایشانه جه‌یه‌ک گه‌وه‌ه‌ری دروسئ کریئئ).

۳/۱: ماناو شیوه‌نو (لاوناؤ)

شیوه‌ن (مرثیه) جه زوانه‌نه جه واته‌و (رثا- یرثو) ئامان، که به ماناو گره‌وای س‌ه‌رو مه‌رده‌یره‌من، جه (لسان عرب)ینه، به ماناو (رثا- یرثیه- مرثیه) جه وه‌سفکه‌رده‌ی که‌سیو من دماو مه‌رده‌یش شیوه‌نش په‌ی بکه‌ری، بگره‌وی په‌یش، هه‌پاسه‌ باسکه‌رده‌ی خاسه‌کاش و فه‌زیله‌ته‌کاش، نویسته‌ی شیع‌رئ جه باره‌شو (عه‌لی‌رزا،

(راڻا) جه زوانه نه به ماناو: "شيوه نكه ردهى، ستايشكه ردهو مه ردهى و گرهواى پەيش و باسكه ردهى هه رمانه خاسه كاش". ئا كه سه مه رده، رڻگا جه ده سه لاتداراو شارو ميلله تى بؤ، يام جه نازيزاو شاعيره كهى بؤ يام قه وميش بؤ، يام پيايى ئاينى و شيخو ته ريقه تى بؤ. لاونايؤ جه رووهو گرنگيؤ، به شيون جه نه ده بياتو ليريكى، چون نه ده بياتو ليريكى پەيوه نديش هه ن چەنى هه ست و سؤچى (ملكشاه، ۱۳۹۴: ۲-۳).

ته وهرى دووه م

۱/۲: تيشكيؤ سهر و ژيو ايو خاقانى شروانى

ناميش (افضل الدين بديل بن على شروانى) نه شناسيان به "خاقانى شروانى"، ناموهرته رين شاعيرو سه دهو ششه مين، شيعره كيش به زوانى فارسى نويسيتيئى، سألەو (۵۲۰ ك.م) ينه جه شروان جه نه ئى بيهن (ساجدى، ۱۳۷۴: ۱۲)

هه ر به زارؤلهى پالو مامؤيشه نه (كافى الدين عومهر عوسمان)، كه پيئوى ژير، دكتور و فهيله سوف بيهن، لاشؤ گه وره بيهن؛ مامؤش هامكاريش كه رى تا بتاوؤ بوانؤ و فيرو زانست و خؤنڊه وارى و زوانو عه ره بى ببؤ (خاقانى شيروانى، ۱۳۷۵: ۱۵).

دمايى پەى دريژدهاى به واناي لوان لاو (ئه بولعه لاي گه نه جەوى)، ئاڊيچ پەى گرنگيداى به پەروهردهو ئه خلاقيش به ردىش پەى دهر بارو (منوچهر شروانشاهى)، نازنامئ "خاقانى" يش پەنه به خشا. دماو ئانهى نزيكه و چل سالا خاقانى وابەسته و دهر بارو شاى و زارؤله كاش بى. جه ده ورووهرو سألەو (۵۵۰ ك.م) شاعير ئارەزوش كه رد سه فەرو خؤراسانى و عيراق بكەرؤ تاكو و چه مش به مامؤسايا ناگەى گئؤ، پەى ئانه يچ ئيجازەش جه شاى واست و راو ئا وه لاتاشه گيتره نه وه (زيرين كوب، ۱۳۸۹: ۱۶).

وهرو سه ختى راكئ و نه وهشكه وته يش وازش جه سه فەره كه يش ئارد، دماو ماوئوى ته رى پەى سه رداى يانه و خوڊاى جه مه ككه داواو ئيجازەيش جه شاى واست و كه و ترا پەى حەجى، ئاما عيراق، به غذا و كوفه، چايچؤ پوهو شارو مه ككهى و مه دينهى لوا. وه ليم به نونگه و دووركه وته يش جه دهر بارو شاينه زيندانيشا كه رد، كاڭيچ جه زيندان ئازادكريا، جاريؤ ته ر ده سش به شعر نويستهى كه ردؤ. دماو گيلايؤش جه سه فەره كه شه نه، كورپه كه ش كه ناميش "ره شيدالدين" بئ عه مرو ويس سالي نه وه فاتش كه رده بئ (خاقانى شيروانى، ۱۳۷۵: ۱۴).

ئى رووه دايه فره به سه ختى كارش كه رد سه رو شاعيري، پا بؤنه وه شيوه نيئوى

نازاربه خشش پهی هؤناوه. دماو مهردهی رهشیدالدینی کوړیش، هامسره کیچش وهفاتش کهرد. دماو ئی پرووه دایا و سهختیا، ژپوایش پرووه و ناهه مواری و ناهمیدی لوا، ئیتر نارهزوو ته نیایی و خه لوهت نیشتی کهری. تا کؤتایی ته مه نیشتنه، لوا شارو ته وریزی و ههر چا ژپوا، تا سآله و (۵۹۶ ک.م) وهفاتش کهرد (زرین کوب، ۱۳۸۹: ۱۷-۱۸).

۲/۲: تیشکیو سهرو ژپو ايو مهله وی

نامیش سهید عه بدولپه حیم کوړو مه لا سه عیدین نه وه و مه لا یوسف جان کوړو مه لا نه بوبه کری موصه نیفی چؤرین، مه گیلؤوه پهی سهید محه مه د زاهیدی که به پیر خدرو شاهوی نه شناسیان، نازنامی شیعریه ش دلی نه ده بینه به (مه عدم) و دلی خه لکیچنه (مه وله وی) ین.

مه وله وی سآله و (۱۲۲۱ ک) ده گاو سه رشاته ی، ناوچه و تاوگؤزی، جه بنه مآلیوی فرههنگی و ئایی جه نه دئی بیه ن. زارؤله یؤ لاو تاته یشو فئرو قورئانی بیه ن، دمایي دهرسه کئ ته ریش پیسه: نحو و صرفی عه ره بی و کتیی سه ره تایی فارسیش وانئئ. پهی وانای شؤنه و زانست و فئریه ینه لوان په ی: شارو پاوه ی، ده گاو چؤری، مزگی دارلئحسانی جه شارو سنه ی، شارو بانه ی، مزگی گه وره و شارو سلیمانئنه لوان خزمه تو زانای گه وره ی (شیخ ماری نؤدی)، دمایي گیلانؤ په ی شارو هه له بجه ی و مزگی جامیعه و هه له بجه ینه خزمه تو شیخ عه بدوللاو خه ربانی سوودمه ند بیه ن.

دماته ر لوان شارو سلیمانی خزمه تو مه لا عه بدوره حمانو نؤتسه ی، که موفقی شارو سلیمانی و ئیمامو مزگی مه لکه ندی بیه ن، وانای مته مامنؤ و ئیجازه ی زانستی هورگئرو. ئیجا مه گیلؤوه په ی ده گاو جرؤستانه ی و دهرس به ته له به کا ماچؤوه.

دماو ماویو هه و او سؤفیگه ری مه گنؤسه ره ش، که مه ند کیشش مه که ره پرووه و ته ویئئ ملؤ مه بؤ به موریدو (شیخ عوسمانی سیراجددین) ی، که خه لیفه و مه ولانا خالیدی نه قشبه ندی بیه ن جه کوردسانه نه، ماویوی فره پیسه موریدو شیخ عثمانی به رؤسه ر.

مه وله وی سآلانی دمایي ژپوایشنه پروبه پروو چنڈ پرووه دایی و کاره ساتیوی سه ختی مه بؤوه، که جه شیعه رکاشنه رهنګ مڈؤوه، پیسه: سؤته ی کتیبخانه که یش، چنڈه ها کتیب و ده ستونویسیش چه نه بیئئ، تاخایت دیوانو شیعه رکایچش مه سؤچؤ. وه فاتو عه نه برخاتونئ هامسه ریش، که پیسه وه شیسایی کاریگه رته رین که سه ش بیئنه. دمایچ مه رده ی کوړه که یش به نامئ (محمد) ی. سه رنه نجام مه وله وی شاعیر و یچش دماو ۷۹ سآلی ته مه نی په رخیه ر و به ره که تی سآله و (۱۳۰۰ ک) وه فات مه که ره. (مدرسه، ۱۳۷۸: و-ص).

۳/۲: جۈرەكئو لاونايۇ، دىوانو خاقانى و مەولەۋىنە

ئەگەر تەماشە دىوانو ئا دوە شاعىرا بىكەرمى، يام بەوردى بوانمىشاۋە ئانە ئى جۈرە لاونايۇما ۋەرو چەما گنا، رەنگا جەلاۋ ھەر دوۋە شاعىرەكا فەرقشا بۇ، كە ئى جۈرئى:

۱- لاونايۇ شەخسى و خانەۋادەيى.

۲- لاونايۇ دەربارى.

۳- لاونايۇ ئاينى و مەزھەبى، ھەر پاسە متاۋمى دلى شىعرەكاو خاقانى و مەولەۋىنە جۈرئ تەرئى لاونايۇ بويىنى (دادخدا، وديگران، ۱۳۹۶: ۵-۱۵).

۴/۲: جىاۋازى و يۋشەيى لاونايۇ لاۋ ھەردوۋى شاعىراۋە (خاقانى، مەولەۋى) جە شىۋەنو ئازىزەكاشانە:

۱- سەرەتاۋ لاونايۇ لاۋ ھەردوۋى شاعىراۋە

سەرەتاۋ لاونايۇكا خاقانى جە فرەو شەرەكاشنە پى ۋەلىنەيە دەست پەنەمەكەرۇ، كە باسو ناسەقامگىرى و بىبەقايى و بىۋەفايى دىيائى و رۋزگارى مەكەرۇ، پىسە ماچۇ.

خرمى در جوهر عالم نخواهى يافتن

مردمى در گوهر ادم نخواهى يافتن (شانظرى، ۱۳۹۴: ۵)

يانى: (دلى جەۋەرو دىيائىنە ۋەشى و بەختەۋەرى نمەئىزىۋ، ئىنسان بىيەي دلى گەۋەرو خەلكىنە نمەئىزىۋ).

ھەرپاسە مەولەۋىچ بە غەم و پەژارە و خەفەتۇ دەست بە لاونايۇكاش مەكەرۇ، پىسە ماچۇ:

نارەزوۋى ئازىز ۋەنەم سەرداۋە

نە ھەردى دەروون ئاير ۋەرداۋە (مدرس، ۱۳۷۸: ۴۲)

۲- شىۋەن و گرەۋاى

گرەۋاى يۋن جە تايبەتمەندىەكاو ئىنسانى، بۇ بە سەبەبو درىژ بىيەيۋو تەمەنى و ساق ۋىسلامەتى تەنى و دەروونى. پاككەردەيۋ دەروونى جە تۈزەو بوغزو كىنەي و خەمبارى، كە شىۋى ئارام و رۋحانیت پەي خولقنۇ. كانگاۋ گرەۋاى "ھەست ۋىسۋچەن" كە پەي شىكستو دلتەنگى، بىبەشېيەي و نائومىدى، سەرکەۋتەي و بەختەۋەرى، يام غەم و پەژارەي جە ئاسمانو دىدەو چەماۋە ھەئسى ۋارنۇنە.

كارىگەرەيە كۈمەلەيەكە گرەۋاى، ناسكى و مېرەبانى، ھامسۋچى و ھامدەنگى و پىۋەرەبىيەي و حالەتى رۋحى ۋەدروونى ئىنسانى سازگار مەكەرۇ، بابەتو گرەۋاى يۋن جە بابەتە سەرەكەكاو لاونايۇ، نمەكرىۋ بەئى گرەۋاى سەرو مەردەيۋ لاونايۇ بىرپاۋە.

خاقانى و مهولهويچ په‌ى وهفاتو كوره‌كاشا فره توشو بىتاقه‌تى بيئى؛ شيعره‌كيشا
په‌رئى كه‌ردىئى گره‌واى و هه‌لى و ناله و غه‌م و په‌ژاره. خاقانى به سه‌به‌بو مه‌رده‌ى
(په‌شیده‌دين)ى كورپىشۆ كارىگه‌رى فره‌ش سه‌رۆبیه‌ن، هاوار و گره‌وايش په‌ى مرکنايره‌و
نايرو ده‌روونيش داوا جه دؤسو براده‌ركاش مه‌كه‌رؤ، كه هه‌لى و نىئى چه‌نیش مجا،
هاوارو خاقانى جه قولايى دلى سؤته‌يشۆ پيسه‌ تاتيو، دماو مه‌رده‌ى كوره‌كه‌يش بىئارام
وبىئؤقره‌بى، پيسه‌ ماچؤ:

صبح گاهى سرخوناب جگر بگشايد
ژاله صبح دم از نرگس تر بگشايد
دانه دانه گهر اشك بباريد چنانك
گره رشته تسبيح ز سر بگشايد

خاك لب تشنه خون است و ز سرچشمه دل

آب آتش زده چون چاه سقر بگشايد (خاقانى شروانى، ۱۳۷۵: ۱۵۳)

هه‌ر پاسه مه‌ولهويچ په‌ى وهفاتو كوره‌كه‌يش گره‌واى و شيوه‌ن مه‌گيلنؤ و داوا جه
دؤساس و شىخه‌كه‌يش مه‌كه‌رؤ هامكارپىش بكه‌را په‌ى ئانه‌ى سه‌برو ئارام بگيرؤ جه
ناره‌حه‌تى و ئا كؤسه سه‌خته‌ينه، كه سه‌ره‌شه‌ره ئامان (مه‌مه‌د، ۲۰۰۷: ۱۴۸).

تاقه‌ت بى وه هون چوون سه‌ختى زامان

تلك چهنى هه‌رس، ريزاوه دامان (مدرس، ۱۳۷۸: ۴۳)

مه‌ولهوى وئىش، چونكه پيئوى پروو به خوذا بى و ئيمانپوى به‌قوه‌تش بى، هه‌رچنډ په‌ى
مه‌رده‌ى كوره‌كه‌يش هه‌لى مجى، به‌لام دماجار ئى موصييه‌ته قورسه‌يه گيرئى كه‌رده‌ن
و تاخايئى به‌ئاماي شىخى په‌ى لايش، په‌ى سه‌رسلامه‌تى وه‌شىئنه، كه هامسؤچپىش
په‌ى به‌روزي، مه‌ولهوى وه‌جد گيرؤش و وه‌رانوه‌رو شىخى، ماچؤ: وه‌شله‌ى گرد سالىئو
زارؤلئيم مه‌ردئى، تا تؤ ئامپنى يانه‌كه‌م و جاريئى تهر رؤح و دل و ده‌روونو منت زينده
كه‌رديوه. (ئه‌مه‌د مه‌مه‌دى، ۱۳۹۱: ۱۰۱)، پيسه، ماچؤ:

نابينه‌ى كامل! نازيه‌كه‌ى فه‌رد!

فيداى ئامات بم، صه‌فاييت ئاوه‌رد

خه‌يلين گه‌رد پات نه‌ديژده‌م دوور بى

يانه‌ى چه‌م وئران ته‌مام خاپوربى

خاس بى ته‌شه‌ريفت هه‌م ئاوده‌وه

گه‌ردپات وه‌ته‌ن ئاوا كه‌رده‌وه (مدرس، ۱۳۷۸: ۴۳)

يام ماچؤ:

اھىام كەر ۋە جام صاف يەك مەنى

بەلگۈۋ بمانوون، پەي غەمى ھەنى (ھەمان سەرچەمە: ۴۴)

۳- سەرسىپمەنەي شاعىرا جەبارەۋ سەبرگىرتەي ۋە دېرەقى ۋىشاۋە

مەردەي زارۋلەي پەي گرد ئەڭا ۋ تاتىۋ قورستەرىن تاقىكەردەيۋىن، ۋەلىم پەي خەلگى سادەي زوۋ جەۋىر مشۋە، فرىۋە جە شاعىرا جە شىعەرەكاشانە فرە مەنئىئەرە ۋ سەرسامى بىيئى جە ۋىشا چەنى ۋەرگەۋ ئا كۇس ۋ موصىبەتاشا گىرتەن ۋ توۋشو شۇكى نەبىيئى؟ پەۋچى چى بارۋ خاقانى شاعىر ۋىش بە پىاي دىئاسنىن ۋ گىيان توۋتە نامى بەرۋ، پىسە ماچۋ:

غم كه چون شیر به كشتی كمرم سخت گرفت

من سگ جان ز كمر دامن تر بازكنم

با چنين شیر كمر گير كمر چون بندم

تا نبرد كمر عمر كمر باز كنم

زآهنيان جان كه در اين غم دل خاقاني راست

خانه آتش زده بينند چو در بازكنم (خاقانى، ۱۳۷۵: ۵۸۵)

مەۋلەۋى شاعىرىچ پىسە خاقانى جە تاۋەۋ ۋەرگە گىرتەيش ۋەرانوۋەرۋ ئازارەكا دلو ۋىش تەشۋى كەرۋ بە تەۋەنى، يام جە تەۋەنىچ پەقتەرەن، كە ۋەرگەۋ ئا گرد ئازارۋ خەما مەگىرۋ، ۋەرۋ ئانەي ماچۋ، ئەگەر جىياتى دلو من تەۋەنىچ بىي، ئەشيا ئى خەم ۋ خەفەتەيە، كەردى بە خولە ۋ تۈزە ۋ ھەۋاي بەردى، پىسە شاعىر ماچۋ:

تا قيق من جە سەنگ سەرسەختىم بالان

مەزەرەئەي خارچ ئىنسانىم كالان

ۋەرەنە من ۋەي تەۋر كىشام سزاۋ دەرد

ئەگەر سەنگ بىيا مەكەردش ۋەرگەرد (مدرس، ۱۳۷۸: ۲۷۲)

۴- نەمەنەي ھومىد ۋ ھىۋاۋ تاتەي بە دمارۋ ۋ كورەكەيش

يۋ چا بابەتە ھامبەشا لاۋنايۋ بەينو ھەردۋى شاعىرانە ئومىد ۋ ۋەشلەي ۋاستەين پەي دمارۋ رۋلەكاشا، بەلام چارەنويس ئى ئاۋات ۋاشلەياشا بەرا چىرو خولۋ، بەكامو دلىشا نەياۋى، چا بارۋ خاقانى شاعىر ماچۋ:

كاشتم تخم امل، برق اجل پاك بسوخت

كشتن تخم چه سوود است چو بر می نرسد؟

ريزي از چاشني كام به كامم به كام نرسيد

روزي اي كان نهانده است قدر، می نرسد (خاقانى، ۱۳۷۵: ۵۸۴)

هەر پاسه مهولهوى شاعیرىچ نیشانەش مژدو که ئا ئاوات وهشلهئى پهى ئایندهو
کورپهکهیش بیش، وارپا پهى ناهومئیدی و ماچؤ:

رؤشنی دیدهم سهرمایه ی ژینم

مهزهی بهزمی کهیف دلّهی خه مینم

سا که من بئ تۆ نه سپهرم ئه روا

سهر نه یام نه ساي ئه لحه د بئ په روا (مدرس، ۱۳۷۸: ۲۷۱)

هه رپاسه جه باره و مهولهوى شاعیرىچ، ئى ناهومئیدیه جه وهفاتو هامسهره
وه شه سیاکئیشنه (عه نهر خاتون) نینه، میاوؤ قه لاپۆپه. وه هار به راورد مه که رؤ
به پاییزی سهردی، ماچؤ کئ دینه نش جه فه سلو وه هارینه گولّه کئ خه زان که رانی،
فه سلو وه هاری به وینه و خه زانو پاییزی نیشانه مژدو. شاعیر جه خیالشنه، چه نی یاره
میه ره بانه کئیش پئوه ژیواییوی وه ششا په ی یۆترینی سازو رئکوسته بئ، وه لیم چه رخو
چه پگهر دو زهمانه ی جه یوی جیاش که ردیوه.

جه ئه ده بیاتو جه هانینه چنده ها لاوانی زهریفی هه ئی، جه ئه ده بیاتو کوردیچه
هه رپا شیوه نه، وه لیم مهولهوى شاعیر چی و یارنه نؤئاوه ریئ تایبه تیش که رده ن،
به به کارئاوردی ئیستاتیکای زوانی و ره سه نایه تی فؤلکلوری و هه ست و سؤچی
ئینسانانه ی هونه ری و توانا نیشاندا ی و ئه زمونو چه نه ئامای زوانی و ره سه نایه تی
هه ورامانی سه رچه مه ش گئرتنه. (میراوده لی، ۲۰۱۵: ۱۰)، پئسه ماچؤ:

ئیمسال نه ووه هار چون خه زانی سهر د به رگی وه ردی باغ (مه عدووم) به رد په ی
ههر د

مشیؤ تالّه ی من خیلاف ئه نگیز بؤ وهر نه، که ی؟ کئ دی؟ وه هار گولرئز بؤ
دل وه گئجیازی چه پگهر د بازیش وهر د جفت ئاره زوو که رد، چه پگهر د تاق ئاوه رد
بؤی «عه نهر» نه توی ده ماخم دوور که رد فرسه تش ئاوه رد هه وای وه بای دهر د
(مدرس، ۱۳۷۸: ۴۵)

۵- تازه بیه یۆ غه م و په ژاره و تاته ی جه شیوه نو کورپه که یشنه

یؤ چا چئوا، که جه لاوانیؤکانه باسکریؤ، یاده وهری و ویرکه وته یۆ جه به سه رهات
و یاده وهریه کا که سی وه فات که رده بن، که جه فکر و ویرو ئه ندیشو شاعیرینه به
زینده ی مه نؤوه، چانه ی نه دمای مه رده ی رؤلّه که یش، یان به دیه یی ره فیقه کاش،
جاریوه تهر دلته نگ بؤوه و چپوه کئیش ویر مه یاوه...، پئسه خاقانی شاعیر ماچؤ:

درفراق تو از این سوخته تر باد پدر

بی چراغ رخ تو تیره بصرباد پدر

تا شریکان تورا بیش نبیند در راه

از جهان بى تو فروبسته نظرباد پدر (خاقانى، ۱۳۷۵: ۵۸۶)

هه‌پاسه مه‌وله‌ويچ گرد کاتيۆ ياده‌وه‌ريه‌كاو رۆله‌كه‌يش جه ياڌ نمه‌كه‌رؤ، و جه ويره‌شه‌نه مه‌ناوه، په‌وچى جه شعره‌كاشنه نارپه‌حه‌تى و بى‌تاقه‌تيش په‌ى به‌روزؤ، پىسه ماچؤ:

ناره‌زووى ئازيز وه‌نه‌م سه‌ر داوه

نه هه‌رده‌ى ده‌روون ئاير وه‌رداوه

خه‌م نه‌سه‌رجؤى هوون ساراي دۆل جه‌م جه‌م

بار چنى چون فه‌وج قافلله‌كه‌ى عه‌جه‌م

هه‌ر وه‌زؤر مه‌نده‌ن نيم نه‌فه‌س باقى

واده‌ى ده‌ورته‌ن، هانا هه‌ى ساقى! (مدرس، ۱۳۷۸: ۴۳)

۶- وه‌رمى ناوه‌ش ديه‌ى و بى‌تاقه‌ت بيه‌ى و سه‌گه‌ردانى

خاقانى جه لاوناياؤكاشنه فره‌و جارا باسو وه‌رمه ناوه‌شه‌كاش كه‌رده‌ن، وه‌رمى ناوه‌شش پۆ ره‌شیده‌دينى كورپشؤ وينان... يۆ چا وه‌رمه ناوه‌شا مه‌گيلنؤوه، كه كابوسش جه وه‌رمه‌كه‌نه ديه‌ن، شاعير وه‌رمه‌كه‌شه‌نه باخه‌كه‌و وئيش مه‌وينؤ، كه ئايرش شيه‌نه‌نه، تووشو ته‌رسئ و دۆله‌خورپئ مه‌بؤ، نتر جه ئاكام و ئى وه‌رمينه به ته‌رساي و هاوار كه‌رده‌يؤ چلاكيؤره پىسه ماچؤ:

خواب ديدم زبوى خطرناكى خواب

نيك بد رنگم شدم، بند خطرناكى خواب

اتشى ديدم كو باغ مرا سوخت به خواب

سران اتش وان باغ ببر بگشايد (خاقانى، ۱۳۷۵: ۵۸۶)

هه‌ر پاسه مه‌وله‌وى شاعيرچ، گيان و ته‌ن و روحش فره‌مانيان جه خه‌فه‌ته‌نه، سه‌رگه‌ردان و عه‌ودال بيه‌ن په‌ى مه‌رگو كورپه‌كه‌يش په‌رئشان مه‌نه‌نوه، پىسه ماچؤ:

پيم نه نؤشا مه‌ى پيالله‌ى مه‌رده‌ن

ئيسه من، سه‌ردان دۆل سه‌ردان كه‌رده‌ن (مدرس، ۱۳۷۸: ۲۷۲)

نه‌نجام:

۱- خاقانى و مه‌وله‌وى به سه‌به‌بو پيشئاماكاو ژيوايؤ هه‌ردوويشا وه‌رو تيره‌و قه‌ده‌رى كه‌وتئئى و كور و هامسه‌ره‌كئشا جه‌گه‌نجينه وه‌فاتشا كه‌رده‌ن، خه‌م و په‌زارى گيژئئيره، ئى دؤخيشا جه شپوه‌و شيعره‌و لاوناياؤنه وستينه‌رووه.

۲- هه‌ر دووى شاعيرئ جه روه‌و به‌راوديؤ چه‌ندين بابه‌تئنه هامبه‌شئئى چانئشايج: لاوناياؤ و خه‌م و خه‌فه‌ت شيوه‌ن و گره‌واى و وئرئامايؤ وه‌فاتو ئازيزه‌كاشا، هيو و

وهشله‌ی واسته‌ی په‌ی دمارؤ رؤلّه‌کاشا...

۳- خاقانی به سه به بو مه رده ی رڤله که یش بئ هومیثد مه بؤنه و واتئ و ده سه واتئ ئالؤزئ و دوور جه لاونایؤ به روزؤ و کاریگه ریشا سه رشؤ دروست بؤ. وه لیم مه وله وی شاعیر جیاواز چاډئ؛ پیسه که سیوی ئیماندارئ و پازی به قه ده رو خوډای، تاوانش به به کارئاده ی، واتئ و ده سه واتئ ناسکئ و په پئئاوی رده نه ئ، به ئوسلوبیوی وینه یی و زوانیوی ساده ی، وسته بیه ری دلگیر، ئی هه سته یه به وانهری میاونؤ.

سہ رچہ مہ کی:

- ۱- ساجدی، طهمورث (۱۳۹۱) از ادبیات تطبیقی تا نقد ادبی (مجموعه مقالات)، تهران، انتشارات امیر کبیر، چاپ چهارم.
- ۲- طه ندا (۱۹۹۱)، الادب مقارن، دار النهضة العربيه، بیروت.
- ۳- طه ندا (۱۹۹۳)، مترجم: هادی نظری منظم، ادبیات تطبیقی، نشرنی، چاپ سوم، ایران.
- ۴- خاقانی، افضل الدین (۱۳۶۸)، دیوان، به تصحیح ضیاءالدین سجادی، چاپ زوار، تهران.
- ۵- دیوانی مه‌وله‌وی، کۆکردنه‌وه و لیکۆلینه‌وه و لیکدانه‌وه و له‌سه‌ر نووسینی: مه‌لایه‌لکریعی مدرس، بۆلۆکه‌ره‌وه‌ی کوردستان - سنه، چاپی یه‌که‌م، ۱۳۷۸هـ.
- ۶- ساجدی صبا، طهمورث، از ادبیات تطبیقی، دانشگاه تهران، پژوهش زبانهای خارجی، شماره ۱۷، تابستان ۱۳۸۳، (ص ۲۸-۲۱)
- ۷- نجفی، ابوالحسن، ادبیات تطبیقی چیست؟ ماهنامه آموزش و پرورش، شماره ۷، ج ۴۱، ۱۳۹۱، ص ۴۳۵-۴۴۸.
- ۸- محسنی نیا، ناصر (۱۳۹۳)، ادبیات تطبیقی در جهان معاصر (کلیات، مبانی، نظری، مکاتب)، انتشارات علم و دانش، چاپ اول، تهران.
- ۹- شیرازی، شیخ مصباح الدین سعدی (۱۳۸۴)، گۆلستانی سعدی، وه‌رگێپراوی کوردی، سه‌فوه‌ت، مه‌لامصطفی رسول، انتشارات کردستان - سنه، چاپ اول.
- ۱۰- شانظری، علیرضا (۱۳۹۴)، سبک مرثیه‌های خاقانی، مجله فنون ادبی، دانشگاه اصفهان، دوره ۷، شماره ۲، ص (۱۳۹-۱۵۶).
- ۱۱- ملک‌شاه، احمد غنیمبور، مرتضی محسنی، سوگل خسروی (۱۳۹۴)، جستاری در مرثیه‌های خاقانی شروانی، فصلنامه پژوهشهای ادبی و بالایی، سال سوم، شماره ۱۰، ص (۷۶-۹۰).
- ۱۲- بررسی تحلیلی مرثیه در شعر سنائی، جمال‌الدین عبدالرزاق اصفهانی و خاقانی (۱۳۹۶)، دادخدا حاتمی گوربندي، غالمرضا، ستوده، فصلنامه بهارستان سخن، سال چهاردهم، شماره ۳۷، پاییز، ص (۳۹-۵۸).
- ۱۳- زرین کوب، عبدالحسین (۱۳۸۹)، دیدار باکعبه جان: درباره زندگی، آثار و اندیشه خاقانی، نشر سخن.
- ۱۴- عرب عباس، خلف حسن، ۱۳۹۱، بررسی تطبیقی مرثیه‌های ابن رومی و خاقانی در سوگ فرزند، کاوشنامه ادبیات تطبیقی (مطالعات تطبیقی میان عربی - فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه رازی کرمانشاه)، سال دوم، شماره ۸.
- ۱۵- ثابت، عبدالحلیم، ۱۳۹۲، روانشناسی ماتمزدگی در مرثیه‌های خاقانی (علی- پژوهشی)، نشریه ادب و زبان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید باهنر کرمان، ۳۴، شماره ۱۶.
- ۱۶- امجد محمدی، ۱۳۹۱ (توسط حواد ث اثرگزار بر شعر مولوی کورد، (سایت) - com.blogfa.kurd.com (<http://jiar://http>))
- ۱۷- میراوده‌لی، د.کمال، ۲۰۱۵، مه‌وله‌ویات، له‌ (WTARIKURD)) رۆژنامه‌ی نه‌لکترۆنی نه‌ه‌لی نازاد.
- ۱۸- محمد، انور قادر، ۲۰۰۷، لیریکای شاعری گه‌وره‌ی کورد مه‌وله‌وی، چایی سپه‌م، سلیمانی.

سەر تەقیوى زوانەوانى چەنى بکەرى وبکەر نادىارى

د. ئىبراھىم حاجى زەلمى

بەكالۋرىۋس جە كۆمەلناسى- زانكۆۋ سلىمانى ۲۰۰۵ و ماستەر جە زانكۆۋ قاھىرە مىسىرى ۲۰۱۵، دكتوراۋ كۆمەلناسى- زانكۆۋ سلىمانى ۲۰۲۳. نويسەر دىيان وتاران جە رۇنامە و گۆڭار و سايە ئەلكىرۇنىيەكانە، نويسەر ھورگىلو (۱۰) كىتىبە چاپكربايان. پەيجۇركارو چىندين كۆنگرە و كۆنفرانساييەن جە دلى و بەرو ولاتى. مامۇسان جە ۱۰۰ بەرەرى گردى پەرورەدە ھەلەبجەينە. چىندين زانكۆۋ كوردسانىنە وانەواچ بىيەن

رۇچىنىۋ:

نويسىتەى ھەر وتار و بابەتئوى، يام نويسىتەو قىسە چەنەكەرڈەى جە دىيارڈىوى، بىجگەم ئانەى پەى وئىش گىلاى مەعريفىن شۇنەو ھەقىقەتى و پەببەرڈەى بە دلى نەوچىايەكا ئا بابەتەيە و نىشاندايش پاڭىشاي تەرى! جە ھەمان وەختنە پەى وئىش واستەو ھەزىۋى تاكەكەسىچىش چەنە بەدىكرىۋ! راسەوراس يان پەشتەو پەردەيۋ پەويشا چىۋىۋى موچۇ، يام ئانەن گەرەكشەن چىۋىۋى بوچۇ. بىجگەم ئانەىچ كە ئەوەكۇلىاي ئامانچىۋى زانستىش ئىنا پەشتىۋ، گەرەكشا ملۇئى بوزۇ سەرۋ خەرمانى زانستىانەو ئا بابەتى.

نويسەر نەشارۇشۇ چىنە راسا گەرەكشا بە زانستىانە سەرۋ بابەتى (مۇرفۇ سىنتاكسى) قىى بکەرۇ و لايەنى تازەش چەنە بەروزۇ، كە ئاڭىچ (بکەر نادىارا)، بەلام گەرەكشا بە گىرڈ لايى بوچۇ، نويسىتەى ئى جۇرە بابەتە زوانىا، پىسە ئەركىۋى موبىنۇ و چەنى ھەزى و سەلىقەو وئىش مەيۋە. چىگۇ گەرەكشا ئى بابەتەيە چەنى باسكەرڈەيش، جە رۋەو زوانەوانىۋ بەراورڈىۋى وردش چەنى زوانى سۇرانى بکەرۇ، چىنڈە پەنەواز بۇ؛ چوئىۋى و جىايەكاش چا رۋاۋە بەربوزۇ. دماجار ئى نويسىتەيە، بابەتئوى فرەن و وئىش جە كىتپىۋ مڈۇ، چىگەنە يەرى باسئىش وزىانى رۋەو، يۋەمشا

باسو ئاستەكا زوانى و دوه مشا سەرو بکەرى و يەرەمشا سەرو بکەرنادىارى، که دلچشەنە جۇرئو جە بەراوردکاری ئامان.

باسى يوه م: ئاستەكاو زوانى

دەستىنیشانکەرژەى ئاستەكاو زوانى يۆن چا ھەرمانە ديار و ياگەدارا، که زانستو زوانى تاوانش تەقە بڈۆ بەرەيش. پەى ھەر ئاستىۋىچ تەبىئەت و پەيرەو و شىۋاز و دەسجمنای دلى تايبەت بە وئش ھەنش.

ئا مەدرەسىچە که چى ويارەنە بىەيشا ھەن، قسئ جىايئشا ھەنئ چى بارۆ، چانەى که ھەر يۆشا جە دەسنیشانکەرژەى ئاستەكاو زوانى و سروش و پەيوەندى يەكترىنى و شىکەرژەى وئشانە پەيلوای تايبەت بە وئشا ھەن(۱) ..

۱. مەدرەسەو بونىادی که پەيوەندى تەمامش پى باسو ئىمەو ھەن، ئاستەكاو زوانى پى جۆرە مجۆرە که جە خستەو (۱) وزيانرەو:

خستئ (۱) ئاستەكاو زوانى

بى مانا	فۆنەتيك	دەنگ
	فۆنۆلۆجى	فۆنيم
		بەرگە
مانادار	مۆرفۆلۆجى	مۆرفيم
		واچئ
	سینتاکس	فرئز
		رستە

كۆمەلئوتەر ئاستەكاو زوانى پى جۆرە مجارە و باسشا كەر:

۱. دەنگسازى

۲. پزئمان: أ- واچەسازى ب- رستەسازى

۳- ماناسازى.

كۆمەلئوتەرچ پى شىۋازەو لاو واريە که خستئ (۲) وزيان روه، ئا جىاكارى و دابەشكارىەشا ئارژەن(۲)

خشتی ژمارە (۲) ئاستەکا زوانى

ز	ئاستەکا زوانى	بەشەكاش
۱	دەنگسازى	فۆنەتيك
		فۆنۆلۆژى
۲	پازوان	واچەسازى
		رستەسازى
۳	واتاسازى	ماناسازى
		پراگماتيك

بېجگەم چى جياكارى و دابەشكاريا نمونەو دابەشكەردەى تەريچ ھەن، بەلام ئيمە پينەى كە وستەنمارووە كۇتاش مارمى، ھەر يۆيشا مەوزمى وەرە دەمو ئەشناساى بە وانەرى پى تەحرە.

كريبۆ ئاستەكاو زوانى سەرەھەردى جۆرەكارە دابەش بکريا پى تەحرە:

يەم: ئاستە سەرەكەيەكئ

كە جە ئاستو رستەسازى و واچەسازى و فۆنۆلۆژينە ویشا ویناوە، چونكە وئراس/ پاستەوخۆ پەيوەنديشا چەنى(مەبەست)ى ھەن، نەك چەنى (چوارچۆ/سياق)و قسەكەردەى.

دوهم: ئاستە لاوەكەيەكئ

ئادىچ ئاستو فۆنۆتيكەكا و واتاسازى و پراگماتيكى، چونكە باسو دەنگيوى (مجرد) مەرو و پەيوەندىوى راستەوانەش بە زوانىۆ نيينە. گرڭو زوانەوانەكا سەرە ئاستەكاو زوانى و ژمارەيشا ريكئ نەگنا. برپو چا زوانەوانا ئاستە سەرەكى و ناسەرەكەيەكا جە يوى جيامەكەراو، پەيلوایشا چامەنە كە زوان جە يەرى ئاستى پيكي، پەوكاتەى موينى ھەر يۇشا بەپاو پسپورىەتى وئش و بەپاو مەدرەسەى زوانەوانيش، ھورمىزۆ بە دابەشكەردەى ئاستەكاو زوانى. برپشا جە سەرۆ (ئاستو رستەسازى)ۆ، پەى لاو وارى (ئاستى فۆنۆلۆژى) ملا. برپ تەرشا لاو وارىۆ پەى لاو سەرى ملا. وەرەوانەى ئاستى تەمام لكينى يۇرەو تشيئى ملويۇرە! وەختى چەنەشا مياومينە، كە پيەوبا و گرنگ نيا چكۆو دەس بە باسكەردەيشا مەكرمى و پەى كۆگەى ملەى.

زوان پيسەو فرەو دياردە سروسشتيەكا بە ويەراى وەختى فارپايى وئشو موينو، پەوكاى متاومى بواچمى؛ وەختيۆ فارپايى مى سەرە زوانيرە، كە ئا فارپايە ھەمەلايەن بۇ، يۇ چا لايەنايچە ئاستەكئ زوانى با، بەلام ئانەى چينە مەبەستمانە بواچميش تەنيا فارپاي

جەپوۋە مۇرفۇلۇڭىيۇن، چۈنكىكە باسە سەرەككەكەما جەبارەو ۋىستگەو ۋاچەسازىن ۋەشكەرڭەى بىكەرنادىيارىن. كە جە تەمامو ئاستەكانە زىاتەر تووشو فارپاي ۋەلاڧارى مەبۇۋە. ئافارپايچە زىاتەر پوۋە جە مۇرفىيى ۋەلكەكا بۇۋە ۋەبەرمگنۇ. ئىنەيچ مگىلۇۋە پەى فراۋانى پوۋەرو ئاست مۇرفۇلۇڭى جە دۇى بوارى فراۋانىنە، ئاڭيچ بوۋارو (مۇرفۇسىنتاكسى) ۋە بوۋارو ۋەشكەرڭەى ۋاچەينە. پەۋكاي ۋىنىئ جە بەينو ئا دۋە زوانانە جىاۋازى فرە بەرمگنۇ ۋە جە ھەرمانەو مۇرفۇسىنتاكسىچە، كە ھەق بە بەراۋردكەرڭەى ۋە چەنەۋردبىيەۋى زىاتەرى ۋە خاستەرىش ھەن. بەتايىبەت زوانو ھەۋرامى كە جە پوۋەو چىنەى ۋاچەى ۋە سازناى كەرڭەى (كارى) ۋەئەركو مۇرفىمەكاشۇ جىايىش ھەن.

ياڭى ۋىشەن بوۋاچىئ كە زوانىۋى چىناى تۆكەن، ھەقو ئانەيش ھەن كە بەراۋرد (مقارنە) بىكرىۋ بە زوانەكاي تەرى جە بەرو كوردىچ، پىسە: عەرەبى ۋە فارسى، بەدەرچانەى كە ھەقا بەراۋردش كەرىنە چەنى زوانو شىۋەزوانەكاي تەرو كوردى. كە ئىمە چىنە جە بوارى (چىنا/رۇنان)ى بىكەرنادىيارى جە كەردەنە ۋە جە پستەى كوردىنە بەينو زوانى ھەروامى ۋە كرمانجى دىلپراسىينە (سلىمانى) ھەنگامى عالەما نىينە.

باسى دۋەم: شوناسو بىكەرى ۋە شۇنىش جە پستەنە

كە چىنە ۋەردشكەرمىۋە پىچۇرە: ھەرمانەو بىكەرى، شۇنەو بىكەرى جە پستەنە، بىكەر جەپوۋەو (ئەشناساى ئەشناساى) ۋ، بىكەر جەپوۋەو (گەرد ۋە تايىبەت)يەۋە، بىكەر جەپوۋەو (تاك ۋە كۆ)يەۋە.

يۋەم: ھەرمانەو بىكەرى.

دىيارەن بىكەر ئانەنە كە ئەنجامداى يان ئەنجام نەداى ھەرمانىۋەش ۋىۋپال، يان تەنبا بۇشاين يان شۇنىۋە جە پستەى پا ۋەزىفەيۋە پەركمەرۋە، ۋەختىچ نويستەنما ئانەن! مەبەستما (كەسىۋ يان چىۋىۋ) كە ھەرمانەكئ بىكەرۋ يان كەردەكەيش ۋىۋپال، پەى نمونەى(۳)

۱. بىكەر كرىۋ (ئىنسان) بۇ، چەنىچش نامەكئش ئامى بۇ:

نەسرىن چوۋبۇ بىبارە (كرمانجى ناۋەرپاست)..... نەسرىنە لۋا پەى بىبارى
..(ھەۋرامى)

بىكەر

بىكەر

جى پستەنە ۋاچەو (نەسرىن)ئ نامىنە، پەى ئىنسانى/ مىللى، ھورستىنە بە ئەنجامداى كەردىۋە ئاڭيچ كەردەو (لۋا)يەن پەى شارۋچكەو بىبارى. چىنە پى

كەردەو (لوای / چوو)ە، دۇنيابىمىۋە كە (نەسرینە) شۇن فارىپايش كەردىنە جە شۇنىۋە پەي شۇنى تەرى. كە چى رىستەنە تەنيا ئا شۇنى كە (بكەر-نەسرینە) پەيش لۇئىنە جە رىستەكەنە ئامازەش پەنەكرىان. كە ئاڭدەيچ (بىيارى)نە، گەرنا مەزانى چىكۋوۋە لۇئىنە!.

رەنگىن نە چووۋە بۇ خورمال (كرمانجى ناۋەرپاست).....**رەنگىنە** نە لۇئىنە پەي خورمالى. (ھەورامى)

بكەر

بكەر

چىنە (رەنگىنە) نامىنە پەي (ئىنسانى)، ھەم شۇنەو بىكەر رىستەكەيش گىرتىنە، ھەمىچ ھەرمانەكىش وستىنە سەروشانەيش، بەلام پىسەو رىستەو يودەمى (نەسرین) ە كەردەو (لوای)ش ئەنجامنەڭان، بەلكىم جىبەجىكەردەي كەردەو (نەلا)ى جە رىستەكەنە وستەن سەروشانى.

۲. بىكەر رىستەكەي (مروڧ)بۇ، بەلام جىاي نامىش (ياگەگىرونامى/جىناۋى) جىياتىش نىرپاۋرە(۴):

چوۋىت بۇ خورمال. (كرمانجى ناۋەرپاست)..... **لوای** پەي خورمالى. (ھەورامى)

بىكەر (جىناۋى لكاو بۇكەسى دودەمى تاك) بىكەر ياگەگىرونامى لكان پەي كەسى دودەمى تاكى

چوۋىن بۇ خورمال. (كرمانجى ناۋەرپاست)..... **لوایمى** پەي خورمالى. (ھەورامى)

بىكەر-جىناۋى لكاو بۇكەسى دودەمى كۆ بىكەر-ياگەگىرونامى لكان پەي كەسى دودەمى كۆى

۳. بىكەر رىستەكەي (مروڧ) بۇ، نامىش نامىبۇو (ياگەگىرونامى ۋى/جىناۋى خۆپى) جىياتىش ئامابۇ(۵):

خۆت چوۋىت بۇ خورمال (كرمانجى ناۋەرپاست)... **ۋىت** لوای پەي خورمالى.. (ھەورامى)

بىكەر-جىناۋى خۆپى بۇكەسى دودەمى تاك بىكەر-ياگەگىرونامى ۋى پەي كەسى

دوهمى تاكى

۲. هه رپاسه كه واتما (بكه ر) كرىؤ (چىوئ) و بؤ، مه به ستما ئانه بى كه گونجيان جه رسته نه بىجگه م (نانزاني) چىوئ ئه ركوبكه رى بكه رؤ و كه رده كه ي ئه نجامبؤ. يانى بكه رو رسته كه ي (نانزان) نه بؤ، به لكيم (مه خلؤقيؤ، ديارديو، چىويوى بىگيان) بؤ، پيسه:

أ- گياندارئى نامدارى ئه شناسيا بؤ كه رده كه ي ئه نجامبؤ:

مانگا كه گياكه ي خوارد. (كرمانجى ناوه راسه) - **مانگاوه كى** گيواو كه ش وارث. (هه ورامى)

بكه ر

بكه ر

چينه (چىوه كه = مانگا/ مانگاوه). (مانگاوه) نامينه په ي گياندارئى جه به رو مرؤقيؤ، هورئىستينه به ئه نجامداى كه رده و رسته كه ي كه (وارث/ خوارد) هه گيواو كه يا.

ب- بكه ر نامى ديارده ئوى سروشتي بؤ:

بوومه له رزه يه ك كه وت. (كرمانجى ناوه راسه) / **بوومه له رزىو** كه وت. (هه ورامى)

بكه ر

بكه ر

چينه (ديارده سروشتيه كه = بوومه له رزه)، نه نامينه په ي (گياندارئى) نه ناميچنه په ي (نانزاني)، كه هورئىسته بؤ به ئه نجامداى كه رده و رسته كه ي كه (كه وت) دين. به لكيم بكه ر چينه (بوومه له رزه) ئامازهن په ي ديارديو سروشتي.

ج- بكه ر بىئوى دلى سروشتي (بىگيان) بؤ، ئامابؤ پيسه بكه رى و كه رده كه ش ئه نجامدا بؤ:

باران دهشتى تيراو كرد. (كرمانجى ناوه راسه) / **واران** دهشته ش تيراو كه رده.

(هه ورامى)

بكه ر

بكه ر

چينه (چىوه بى گيانه كه = (واران/ باران) ا. (واران) نه نامينه په ي (گياندارئى) نه ناميچنه په ي (نانزاني)، كه هورسته بؤ به ئه نجامداى كه رده و رسته كه ي كه (تيراو كرد/ تير ناو كرد، پاراو كه رث). به لكيم بكه ر چينه (واران) ئامازهن په ي ديارديو بىگيانى.

دوهم: شؤنه و بكه رى جه رسته نه

جە زوانو كوردىنە، بەشۋىۋى گرژىن (بىكەر) جە سەرەتاۋ پستەيۇ شۇنگەۋ وئىش مگىرۇۋ كەردەۋ پستەكەيچ جە دماۋ ئاڭى يان جە كۇتايى پستەكەينە مئ.

۱. ئاماي (بىكەر)ى جە سەرەتاۋ پستەيۇ، نموونە:

كاروان نامەكەي **نوۋسى** (كرمانجى ناۋەپاست)/ **كاروان** نامەكەش **نوۋست**..
(ھەورامى)

↓ ↓ ↓ ↓
بىكەر كەردەۋ بىكەر كەردەۋ بىكەر كەردەۋ

۲. بېرۇ جارى جە ۋەختو بەرنەكەۋتەي يان ناماي نامى بىكەرى جە پستەنە، ئانە متاۋمى جە دماۋ (ۋەركەردە/ بەركار)ەكەينە پەي بىكەركەي بگىلئى و چانە ديارىش بىكەرمى، ھەرچاگەيچ گۇشگىرىچ بزانۇ كاما؟!

شمشاللم ژەنى (كرمانجى ناۋەپاست)/ **شمشاللم** ژەنا.. (ھەورامى)

↓ ↓ ↓ ↓
بەركار بىكەر (جىناۋى لكاۋ، كەسى يەكەمى تاك) ۋەركەردە بىكەر (ياگەگىرونامى لكاپى، يۈەمى تاك)

۳. بېرۇ جارى جە ۋەختو بەرنەكەۋتەي و ناماي نامى (بىكەر)ينە دلى پستەينە، تاۋمى كۇتايى كەردەكەي يان ۋاچى دلى كەردەكەينە پەيش گىلئى وئىزمىشۇ، يان گۇشگىر بزانۇ كامەن.

پەي نموونەي:

ھەنجىر دەخۇم (كرمانجى ناۋەپاست)..... ھەنجىرى موەرۋو.. (ھەورامى)

↓ ↓
بىكەر (جىناۋى لكاۋى كەسى يەكەمى تاك) بىكەر (ياگەگىرونامى لكى، كەسى يەرەمى تاك)

يەرەم: بىكەر جە پۈۋو جۇرو (ئەشناسىيە و ئەشناسىيە)يۇ:

كەيۇ بىكەر نامىۋە ئەژناسىيە بۇ، پەي نموونەي:

پىاۋەكە نامەكەي ھىنا. (كرمانجى ناۋەپاست)/ **پىاۋەكە** نامەكەش ئارڭ. (ھەورامى)

↓ ↓
بىكەر (ناۋىكى ناسراۋ) بىكەر (نامىۋى ئەشناسىيە)

يان كرىۆ بكه ر نامىوه نه ژناسىي بۆ، په ى نمونه ى:

پياويك هات (كرمانجى ناوه راسټ)/ پيئو/ **پيايئ** ئاما. (هه ورامى)

بكه ر (نامىوى نه شناسيئ)

بكه ر (ناويكى نه ناسراو)

چواره م: بكه ر جه روه و جوړو (گردينى و تايبه تى) هوه

۱- بكه ر (جه وه ختيئنه كه نامىوه تايبه ته نه و به ئه ركه كه يش هورمىژۆ)

كاروان نامه كه ى هيئا _ كرماني ناوه راسټ..... **كاروان** نامه كه ش ئارڅ.. (هه ورامى)

بكه ر (نامىوه تايبه ت)

بكه ر (ناويكى تايبه ت)

ب- بكه ر (جه وه ختيئنه كه نامىوى گردينه بۆ، به ئه ركه كه يش هورمىژۆ)

كه و به يانيان ده خوينيئ. (كرمانجى ناوه راسټ) / **ژه ره ژى** به يانيان مو انؤ. (هه ورامى)

بكه ر (نامى گرځينه)

بكه ر (ناويكى گشتى)

په نجه م: بكه ر جه روه و (تاك و كو) يو:

۱. بكه رى (تاك)

خويندكاره كه له قوتابخانه ده خوينيئ (ك. ناوه راسټ). وانياره كه جه وانگانه مو انؤ.

(هه ورامى)

بكه ر (نامىوى تاكه) نه

بكه ر (ناويكى تاكه)

۲. بكه رى (كو):

منداله كان له قوتابخانه ده خوينئ. (كرمانجى ناوه راسټ) / **زارۆله كن** جه وانگانه

مو انا. (هه ورامى)

بكه ر (ناويكى كوئيه)

بكه ر (ناويكى كوئيه)

باسى يه رهم: جوړه كئ بكه رى:

جى باسه نه به كوئى ئشناساى په ى بكه رى مكه رمئ و ئينجا جوړه كاو بكه رى رۆشن

مكه رميوه.

۱. ئه شناساى بكه رى

بکەر ئا و اچه نه که کریۆ (نامئ-یام یاگه گیر و نامئ، یام یاوه رنامئ، یام ھاوه لکه رده، یام چه مه) بؤ، یام ده سه و اچیوه بؤ. که ئه رکو که رده و رسته که ی بوزؤ سه رو شانه یش. یئسه: و اچه و (ماسه که) و (کاوه تره کئ من) ی دلی ئی رستاو و ارینه ئاماینئ، ئیمه یچ یئسه به راوردیوی چه نه شا کؤلییه یئ:

- ۱- بکەر نامئ تاکه نه: **ماسته که** رزا. (کرمانجی ناوه راست) // **ماسه که** مجیا. (هه ورامی)
- ۲- بکەر لکه ی نامینه: **کۆتره که ی** من فری. (ک ناوه راست) // **کاوه تره کئ من** پرا. (هه ورامی)
- ۳- بکەر یاگه گیر و نامینه: **من** هاتم. (کرمانجی ناوه راست) // **من** ئامانی. (هه ورامی)
- ۴- بکەر ھاوه لکه رده ن: **سبه ی** گهرما داده کات. (کرمانجی ناوه راست) // **سه وای** گهرما مژوره. (هه ورامی)

۵- ھاوه ئنامی بکهری: **سه وزی** له باخدا نه ما. کرمانجی ناوه راست. **سه وزی** باخه نه نه مه ن. (هه ورامی). **سه وز یاوه رنامینه**، نه ک **سه وزی**، **سه وزی** نامینه (N) **مه ر ئی** نمانه **بفاریۆ**.

- ۶- بکەر چه مه ن: **پژمین** سه رم قورسده کا. (ک ناوه راست) // **پژمای** سه رم قورسکه رۆ. (هه ورامی)

- بکهری ده سه و اچئ: **گۆزه** شینی ترشیاته که رزا. **گۆزه** که وئ ترشیاته که ی مجیا. (هه ورامی)

بکهر په نه وازا دارا و ئی خه سه له تا بؤ که چینه مارمیشا:

۱. وه ئئ که رده که یش گنؤ ئه گهر نامئ بؤ، یام یاگه گیر و نامئ سه ره وئ بؤ.
۲. دما و که رده ی، یام دلی که رده ی، پا مه رجه یاگه گیر و نامئ لکایش بؤ، یئسه: ناوی من بنوسن. (کرمانجی ناوه راست) // نامئ من بنویسدئ. (هه ورامی)
- ده سم که وئ. (کرمانجی ناوه راست) // ده سم که وئ. (هه ورامی)
- دوینئ شه و له ژووره که دا خه وتم. (ک ناوه راست) // هیزی شه وئ هؤده که نه وئا. (هه ورامی).

پازوانه وانه کیچ هورستیئ (بکهر) شا ده سه به ندی که رده ن په ی دوئ جۆری سه ره کیئ: ئادیچ (بکهری پازوانی) و (بکهری لۆژیکي) ن. ئیمه چیگه نه به کوئ و پوختی سه رو ئی دوه جۆره بکهریه ملیئ، دمتا ته ره و پازوانیۆ بکهر دیار و بکهر نادیار، ئینجا بکهر نادیار ئاماژه په نه کریا وزمپروه:

۲. جۆره کئ بکهری:

چیگه نه جه باره و جۆره کاو بکهرینه، به ورڈی باسو بکهری (پازوانی و لۆژیکي، دیاری و

نادیاری) مکه رمئ و ئه پى جؤره وزمئشاروه:

یوه م: بکه رى رازوانى:

پا بکه را مویو که جه پوه و رازوانیو بکه ریئ، یانی بکه رى راسه قینه و رسته که ی نیه نئ!، به لکیم ته نیا شؤنه و بکه ریشا جه رسته که نه په رکه رده نؤ. په ی نموونه:

دهرگا که شکا. (کرمانجی ناوه راست) // به ره که مه ریا. (هه ورامی)

بکه ر

بکه ر

که پره که پوو خا. (کرمانجی ناوه راست) // که پره کئ ورا.. (هه ورامی)

بکه ر

بکه ر

پووشه که سوتا. (کرمانجی ناوه راست).... پووشه که سؤت. (هه ورامی)

بکه ر

بکه ر

چی رستانه که وزیئروه ئی وای: (دهرگا که: به ره که، که پره که: که پره کئ، پووشه که) بکه رى رازوانى رسته که یئ، وه لئیم جه بنچینه نه وئشا بکه رى راسه قینه و ئا که ردا نییه نئ و هورنه ئیستئئ به ئه جامدای ئا که ردا. به لکیم بکه رى راسه قینه شا هیچکام باس نه کریان.

دوه م: بکه رى لؤژیکى

پا جؤره بکه را مویو که جه پوه و مانپوه ئه رکو بکه رى به گامارا، یانی بکه رى راسه قینه و که رده که یئ. نموونه: ئارؤ خه وت. (کرمانجی ناوه راست) // ئارؤ وت. (هه ورامی)

بکه ر

بکه ر

سه رگؤل رؤیشت. (کرمانجی ناوه راست) // سه رگؤل لئا. (هه ورامی)

بکه ر

بکه ر

یه ره م: بکه ردیار

زوانشناسه کئ کؤمه ئئو تاریفیشا په ی بکه ردیارى که ردئئ، که گردشا جه چوارچپوه یه ک بنه ماینه کؤمباوه، ئاڈیچ راسه وراس به رکه وته ی بکه رین دئ رسته که ینه و مشیو

بەشىۋىۋى رۆشن دياربۇ.

پىسە ۋىرۋوستەيچ ئى جۈرە بىكەرەيچە، مىشۋم يام نامى يام ياگەگىرنامى بۇ، كە دلى پستەكەينە ئامابۇ. كەردەو دلى پستەكەي وزۇ سەروشانەيش و بەگاش مارۇ. پەي زياتەر رۆشنكەردەيۇ، با تەماشەو ئى پستا بىكەرمى:

ئارينا سىۋەكەي خوارد. (كرمانجى ناوهراسىت) // **ئارينا** ساۋەكىش واردە. (ھەورامى)

بىكەر

بىكەر

شەيدا شىعەرى نووسى. (كرمانجى ناوهراسىت) // **شەيدا** شىعەرش نويسىتە. (ھەورامى)

بىكەر

بىكەر

ئازاد دارەكەي برى (كرمانجى ناوهراسىت) // **ئازاد** دارەكەش برى. (ھەورامى)

بىكەر

بىكەر

من باخەكەم ئاودا. (كرمانجى ناوهراسىت) // **من** باخەكەم ئاويدا / دارا. (ھەورامى)

بىكەر

بىكەر

ئېۋە ھاتن بۇ ئېرە. (كرمانجى ناوهراسىت) // **شمە** ئاميدى پەي ئىگەي. (ھەورامى)

بىكەر

بىكەر

پەنجەرەكەي كەردەو. (كرمانجى ناوهراسىت) // پەنجەرەكەش كەردۇ. (ھەورامى)

بىكەر

بىكەر

جى پستا سەرىنە (**ئارينا** - **ئارۇ** - **ئازاد** - **ئېۋە** - **شمە**، **ى**: **ش**) ى بىكەرىۋى ديارەنى.

دماجار ھەردوئى جۇرو بىكەرو (پازوانى و لۆژىكى) ملا خانەو بىكەردىيارىۋ.

چوارەم: بىكەرناديار

بىكەر ناديارى پىسەو ديارڈىۋى پازوانى جە ھەر زوانىنە بىيەي تايبەت بە وئش ھەن و تارىفى تايبەت بە وئش ھەن. لاو زوانەوانەكاوە كۆمەلئو تارىفىئش پەي كرىئى.

که گرځشا سهرو ئانه ی کوکښی که بکه رنادیار ئانه ن: که بکه ر دلی رسته که ینه دیار نیا و نامان.

چیگه نه خه سلته سه ره کیه کاو ئی دیارځه به پاو په یلواو زوانشناسا به تایبه تی زوانه وانه کورده کاو لاو ویتما وزمی پرووه:

یوه م: که رده ی بکه رنادیار یام رسته و بکه رنادیاری، جه که رده یام رسته و بکه رنادیاری هورگیره وه.

به سه رنج دایما چینه ی که واتما و ئاردا، متاومی بواچی دروستکه رده ی رسته ی بکه رنادیاری پی شتوازه بؤ:

۱. بکه رو رسته ی دیاری (نامی یام یاگه گیرونامی) لایرپو و وهرکاره که (به رکار) و رسته دیاره که ی یاگن بکه ری مگیره وه، وه لیم چه مک و وهرکاره که (به رکار) ویش مه وزولاوه (۶). پیسه ئانه ی جه خسته و (۳) ینه وزمیشپروه

خسته و ژماره (۳) بکه رنادیار

جؤرو بکه ری	رسته ی بکه رنادیار	رسته ی بکه رنادیار	شیوه زار
ناو	هه نار نامه که ی نارد.	نامه که نیبرا	کرمانجی ناوه راس
نامی	هه نار نامه که ش کیاست	نامه که کیانیا	هه ورامی
جیناوی سه ربه خو	ئه و نامه که ی نارد	نامه که نیبرا	کرمانجی ناوه راس
یاگه گیرونامی سه ربه وئ	ئاڅ نامه که ش کیاست	نامه که کیانیا	هه ورامی
جیناوی لکاو	نامه که ی نارد	نامه که نیبرا	کرمانجی ناوه راس
یاگه گیرو نامی لکن	نامه که ش کیاست	نامه که کیانیا	هه ورامی

۲. جه دیارنه که رده که مدیری پالو بکه ری و جه شیوه نه دیارن یانی چالاکن (Ac-tive)، وه لیم جه نادیارنه که رده که جه شیوه نه نادیارن (Passive). په ی نمونه ی جه خسته و (۴) ینه وزمیشپروه:

خسته و ژماره (۴) ی رسته و بکه رنادیاری

جؤرو بکه ری	رسته و بکه رنادیاری	رسته و بکه رنادیاری	شیوه زار
ناو	ره نه نامه که ده نیپریت.	نامه که ده نیپری.	کرمانجی ناوه راس

نامى	رەنچە نامەكەى مكيانو	نامەكە مكيانو	ھەۋرامى
جېناۋى سەربەخۇ	ئەۋ نامەكە دەنپۇرئ	نامەكە دەنپۇردى	كرمانجى ناۋەرەست
ياگە گېرونامى سەربەۋى	ئاڭ نامەكەى مكيانو	نامەكە مكيانو	ھەۋرامى

تەماشەۋ پىستەۋ (۱ ۋ ۲ى كىرمانجى ناۋەرەست) بىكەرە، ھەر يۇشا پىستىئون جە شىۋەنە ديارەن، پا مانئ كە كەردەكەش (دەنپۇرئ) بىكەر ديارەن (Active)، يانى بنجو كەردەكەى ديارەن، بەلام ۋەختىۋ كە فارمىش پەى بىكەرنادىيارى، موينىئ كە كەردەۋ (دەنپۇردى) جە شىۋەنە نادىيارەن، يانى بنجو كەردەۋ ئى پىستەيە نادىيارەن، چونكە مۇرفىمو بىكەرنادىيارى (رئ)ش لىكپانپۇۋە، كە لوان سەرو پەگو كەردەكەى، كە (نپۇرەن). بىرپۇ جارىئ نويسەۋ (د) ماخەنانە دلىۋ كەردە نادىيارەكەيرە بۇنەۋ ئاسانۋاتەى.

ھەرىپاسە موينىئ كە پىستەكاۋ (۱ ۋ ۲ى ھەۋرامى) ھەر يۇشا پىستىئونى جە شىۋەنە ديارىئى، پا مانئ كە كەردەكە (كىانو- يام مكيانو) بىكەر ديارەن (Active)، پاسەيچ بنجەۋ كەردەكەى ديارەن، بەلام ۋەختىۋ كە فارمىش پەى بىكەرنادىيارى، موينىئ كە كەردەۋ (كىانو) جە شىۋەنە نادىيارەن، كە بنجەۋ كەردەۋ ئى پىستەيە نادىيارەن، چونكە مۇرفىمو بىكەرنادىيارى (ى)ش لىكپانپۇۋە، كە لوان سەرو پىخەۋ كەردەكەى، كە (كىان)ەن.

۳. دروستكەردەى ۋ مەيرەئى دۋە پىستەيە كە ئارڭىنئىما، يانى ژمارە (۱ ۋ ۲ى) چ كىرمانجو ناۋەرەپاسى ۋ چ ھەۋرامى جارىئى تەر جە قالىب ۋ شىۋەۋ نادىيارىنە جە لاۋ كەسىۋى بىيانىۋ، يانى جگە جە كوردى تا رادىئ ئاسانا. چون بە ياسا مۇرفۇلۇجىيەك، نىشانەۋ نادىيارى ۋ نىشانەۋ كاتى نادىيارى موزىۋ سەرو پىخەۋ كەردەكەى. يانى پاچۇرە ئەگەر كەسەكە كوردىزان بۇ، پى شىۋە تا رادىۋە لاشۇ ئاسانەن، ۋەلىم چى دۋەۋ پىستەى تەرىنە كە مارمىشا كوچىۋ قورسەن.

خىشتەۋ(۵)ى فاراى بىكەردىيارى

پىستەۋ بىكەردىيارى	فاراى كەردەى	پىستەۋ بىكەرنادىيارى	شىۋەزار
قوتابىيەكە ھات بۇ قوتابىخانە.	مامۇستا قوتابىيەكەى ھىنا بۇ قوتابىخانە.	قوتابىيەكە ھىنا بۇ قوتابىخانە.	ك. ناۋەرەست
وانىيارەكە ئاما پەى وانگاي.	مامۇستا وانىيارەكەش ئارڭ پەى وانگاي.	وانىيارەكە ئاريا پەى وانگاي	ھەۋرامى

(يانى پستەو ژمارە ۱) و كرمانجى ناوهرپاست و ھەورامى كە كەردەكەشا وەركارنەواز (تېنەپەپ) ئى. وەختىو فارمىشا پەي بکەرناديارى، موينى كە كەردەو (ھات: ئاما) كەردى وەركارنەواز (تېنەپەپ) ئى، مەتاۋى بۇنەو كەردەو مۇرفىيى لکنايۆ، كرىو بە وەرکارواز (تېپەر). مەبەست جە مۇرفىمو لکنايچ وستەيسەرو پاشگرو (اندن- کرمانجى ناوهرپاست) يا جە وەرنوهرشەنە ھەورامینە (ناى) ا، كە گنۇ سەرو رېخەو ئى كەردە وەرکارنەوازا (تېنەپەپ) ا، كە پاشگريوى ھۆيىن (causative suffix) دماجار پەنەش بۇ بە وەرکارواز (تېپەپ).

پەوگای مشیۆم پەي ھورگريتهى وەرکاروازو (تېپەپ) ئى كەردەيە، پەنابەرمى وەر وەرھەنگو کرمانجى ناوهرپاسى، كە چەنەشە تېپەپى وەرناوهرەن پەي ئى كەردە تینەپەپەيە، بەھۆکارو فارپای ساختیشۆ (ھینان- کرمانجى ناوهرپاست- ئارد- ھەورامى) كە ئینە جەلاو كەسۆى غەیرە كوردیۆ ئالۆز و گرانا، چون پۆیستش بە شارەزابى فرەى ھەن جە بوارو فەرھەنگو كوردینە. زوانزانای مەرجى سەرەكى نیا پەي شارەزابى تەمامى جە فەرھەنگو زوانى ئى میللەتیه، كە زوانەكەش مزانى. چیر و پۆشنای ئا رۆشكەردەپۆ سەرى كە ئارژەنما، وینى پستەكە جە كەردەو وەرکارنەوازیۆ پەي كەردەو وەرکاروازی پى شیۆهشە پەنەمى: (قوتابیه كە ھات بۆ قوتابخانە) و (وانیارەكە ئاما پەي وانگای). سەرەتا قوتابیه كە (وانیارەكە)، كە بکەر و پستەكەین فارپا، یام سەرو بنچینەو (وەرکار/ بەرکار)، بکەريوى تەر پەي پستەكەى زیاد مکەرمى پى جۆرە:

(مامۆستا قوتابیه كەى ھینا بۆ قوتابخانە. / مامۆستا وانیارەكەش ئارژ پەي وانگای) ھۆکار بیەى بە (وەرکار/ بەرکاری) (قوتابى/ وانیار) كەيچ پەي ئانەى گیلۆو كە كەردەو پستەكەى كە (ھات/ ئاما) ن، وەرکارنەوازیئى و كریئى بە (ھینا/ ئارد) كە وەرکاروازیئى . بۇنەو ئا فارپایۆ كە پوە مژۆ، بیەن بە (وەرکار)، چون كەردەو وارکاروازی پەنەوازش بە (وەرکار) یەن، كە كەردەكەى جە بکەريۆ موزۆ سەرو كەسۆ یاچيۆیوى تەرى كە (وەرکار) ەن. ئینجا دمتەر پستەكا فارمى پەي بکەر ناديارى پى جۆرە:

(قوتابیه كە ھینرا بۆ قوتابخانە. / وەنیارەكە ئاريا پەي وانگەى). ئینجا وینى كە كەردەو (ھینرا- ئاريا)، يانى فۆرم و كەردەكەین بە ناديار (passive).

۳. بکەر و پستە دیارەكەى مەبۇنە بە (وەرکار/ بەرکار) پستەى ناديارى، كە برپو حالەتانه ئەگەر و بەرکەوتەیش ھەن، كە شیۆه و قالبو (بکەر ناديارى ھۆیى يان ھۆکارى) يانى بکەر ناديارى، تەمام (دریژ) ھورگريژ (full passive)، بەلام بەرکەوتەیش چى شیۆهەنە جە ئەركو وەرکاری بە دیارى چيۆیوى پۆیس نیا، پى جۆرە:

(قوتابیه كە ھینرا بۆ قوتابخانە لە لایەن مامۆستاو. / مسیاركە ئاريا پەي وانگەى جە لایەنو مامۆستایۆ)

تەماشەكەرمى دەستەواچى (لە لایەن مامۆستاو/ جەلایەن ومامۆستایۆ) ئەگەر لایچش بەرى، مانای ناديارەو ویش مژۆ دەسۆ، جا وەر و ئانەيە یاگى سەرسامى نییەن، كە كە مەبەرى واتەيى دلئ پستەینە بەرگنۆ كە بەشیۆهى ناديارەن وكرۆکیچشەنە

دىيارىش ھەر پۆۋە مەنەن. چون جە ئاستو قالىبىنە رىستەكە سىماۋ دىيارىش ھەر پۆۋە مەنەن، بە مانا مەغزاشنە ھورگىريان، بۆنەۋ (لە لايەن مامۇستا) ۋە چونكە دوۋبارەبىيەۋە پى جۇرە گومان و بىيە بىكەرى مارۇ ئاراۋە، ھەرچىندە رىستەكە سەرو ئاستو سەريۇ يانى پروكەشنە (surface structure) نادىار بۆ.

ئانەيچ پاسەكەرۇ رىستەكە سەرو ئاستى واريۇ يانى (قوۋل) (Deep structure)، يىسە رىستىۋى بىكەردىيارى مامەلەش چەنى كرىۋ.

پەنجەم: بىكەرنادىيارى ئاماژە پەنەكرىا

يىسە ۋەلتەر ئاماژەما داپەنە، كە رىستەى بىكەرنادىيار ئانەنە كە بىكەرش دلى رىستەينە بەرنەمەگىنۇ، كەچى دلى فروزۋانەكانە حالەتئ چامنىما ھەنئ، كە جەراۋ ۋەسفىۋ پۇژىاي رىستەينە پەنجى پەى بىكەرى كىشا، يانى دلى ئا رىستە نادىارينە ھەست بەدىيارى بىكەرى كرىۋ، ۋەلئىم بە پۇژىايى. ئىمە كۆمەلئ چا ياسايا پەى ھەردىۋى زارەكا (ھەورامى و كرمانجى ناۋەرپاست) مارمىۋە. پەى رۇشنىكەردەيۋى خىشتى (۶) بىكەرنادىيارى و رۇلۇ ۋەرگىرى مارمى:

خىشتەۋ (۶)

ز	ۋەلگىر	كرمانجى ناۋەرپاست	ۋەلگىر	ھەورامى
۱	بە	شاخەكە يە بەفر دادەپۇشرى.	بە	كەشەكە يە ۋەرۋە پۇژىۋرە.
۲	لە	باج لە دەۋلەمەند دەسپىرئىت.	جە	باج جە دەۋلەمەندى مسانىۋ.
۳	بۆ	ئىشم يۇ ناكرى.	پەى	ھەرمانەم پەى نەمەكرىۋ.
۴	پى	نانم پى ناخورى.	پەنە	نانم پەنە نەمەورىۋ
۵	لى	فېلم لىناكرى.	چەنە	فېلم چەنەنەمەكرىۋ

۲. بە ئاردەى دەسەۋاچەۋ (بەدەستى / بەدەسو) ۋە يىسە: خىشتى ژمارە (۷) بىكەرنادىيارىۋ دەسەۋاچەكا:

دەستەۋاژە	كرمانجى ناۋەرپاست	دەستەۋاچى	ھەورامى
بەدەستى	چالەكە يەدەستى ئازاد ھەلگەنرا	بەدەسو	چالەكە يەدەسو ئازادى ھوركنيا
بەدەستى	گورگەكە يەدەستى شۋانەكە كوزرا	بەدەسو	ۋەرگەكە يەدەسو شۋانەكەى كوشيا

۳. بە ئاردەى دەسەۋاچا يىسەۋ: (لە لايەن-ھەۋ: جە لايەن-نو- ۆ) و (لە رىگەى-ھەۋ: جە راۋ- ئىۋە) و (بەھۋى-ھەۋ: بەھۋ- ئىۋە) و (لە رى- ھەۋ: جە ۋەساسەتو...ئىۋە) ... نەمۇنەيچ خىشتى (۸)نە:

خشتی ژماره (۸) دهسه‌واچه‌کاو‌بکه‌رنادیاری

دهسته‌واژه	کرمانجی ناوه‌راست	دهسته‌واژه	هه‌ورامی
له‌لایه‌ن-هوه	ناسۆ له‌لایه‌ن باوکیه‌وه خه‌لاتکراوه.	جه‌لاو-ۆ	ناسۆ جه‌لاو تاته‌یشه‌ۆ خه‌لاتکریا.
له‌رینگه‌ی-هوه	نه‌وت له‌رینگه‌ی بۆریه‌وه نێردرا.	جه‌پاو-یوه	نه‌وته جه‌پاو بۆریه‌وه کیانیا.
به‌هۆی-هوه	کاره‌با به‌هۆی ئاوه‌وه دروستکرا.	به‌هۆ-یوه	کاره‌با به‌هۆی ئاوه‌وه دروستکریا.
له‌رێ-هوه	سۆران له‌رێ پیاوه‌تیوه نێراوه.	جه‌وه‌ساسه‌تو-یۆ	نێبراهیم جه‌وه‌ساسه‌تو فلانیۆ دۆریا.

پی‌یه‌ره‌ی ئێ که ئارژما چی خشتانه، رسته‌ی نادیا‌ری درێژ، بکه‌ره‌که‌ش پێسه‌ سه‌رباری به‌رکه‌وته‌ن، گه‌رنا فۆرمه‌که‌ش نادیا‌ره‌ن.

۴. جۆری‌وی ته‌ریچ هه‌ن هه‌ر چی شێوه‌ینه، کاتی‌و ده‌سه‌واچی ته‌ر به‌کارمی، په‌ی نموونه‌ی: رسته‌یه‌ پێسه‌ (ئه‌م قسه‌یه‌ لای من نه‌کراوه‌). / ئی قسێ لاو منۆ نه‌کریانه‌).

چێرو رۆشنای ئانه‌ینه‌ که ماچۆ: (چه‌مکو بکه‌رنادیاری دلی گه‌رد زوانینه‌ هه‌مان چێو یاونۆ، مه‌به‌ستیچ چانه‌یه‌ ئانه‌ن که رسته‌یه‌نه‌ که‌ردیوه‌ به‌یاگێ می و مه‌یۆ بکه‌رو ئا که‌رده‌یه، به‌ هه‌ر هۆکارپوه‌ بۆ، گوماو نادیا‌ره‌ن). به‌پاو ئیمه‌ نامێ بکه‌رنادیاریش وه‌رو ئینه‌ینه‌ که پی جۆره‌ ته‌عبیرش چه‌نه‌که‌رمی: جارێشا که‌سێ لاو یۆیۆ قسێ سه‌رو که‌سێوی ته‌ری که‌رۆ، جا به‌ هه‌ر مه‌به‌ستیوه‌ بۆ (وه‌سف و خاسه‌یش یان مارایش) بۆ، دماو ماویوی ته‌ری هه‌ر یه‌رێ (قسه‌که‌ر و گۆشگیر و قسه‌ سه‌رکریا) رۆبه‌روو یۆی باوه، که‌سی قسه‌سه‌رکریا به‌ که‌سی قسه‌په‌یکریا (گۆشگیر)ی ماچۆ: مه‌گه‌ر چێوی چامنه‌ لاو تۆوه‌ وچیان؟/ ئایا: شتی وا، لای تۆ وتراوه‌؟

ئه‌چینه‌ ئه‌گه‌رچێش بکه‌ر حازر و ئاماده‌ن، وه‌لیم پێسه‌ رسته‌ی بکه‌رنادیاری قسه‌کێ کریا. یانی وه‌رکار پاسه‌وراس جه‌ سه‌ره‌تاوه‌ یاگێ بکه‌رینه‌ ئامان، بکه‌ریچ جه‌ شۆنێ ته‌رۆ رسته‌که‌ینه‌ نامێش ئامینه‌. دماجار قسه‌په‌یکریا وه‌روئانه‌ی نامێ که‌سی یه‌که‌می قسه‌که‌ری نه‌ژۆ و شارۆشۆ، مه‌جبور به‌ بکه‌رنادیاری جوابش مژۆوه‌ ماچۆ: (ئه‌م قسه‌یه‌ لای من نه‌کراوه‌). / ئی قسێ لاو منۆ نه‌کریانه‌).

ئێ باسه‌ مه‌نه‌نش ته‌مامیۆ...

په‌راویز و سه‌رچه‌می:

۱. شه‌هاب شێخ ته‌یب: له‌ وێستگه‌کانی وشه‌سازی کوردی: گۆڤاری زمانناسی، ژماره‌ (۳۱) سالی ۲۰۱۲. لاپه‌ره‌ ۸۷

۲. هه‌مان سه‌رچه‌مه‌. لا ۰۸.

۳. نێبراهیم حاجی زه‌لعی: گرێ و گۆلی زمانه‌وانی له‌ شێوه‌زاری (هه‌ورامی-ماچۆ)دا.

ئەۋەژىۋاي و پەرەساناي زوان و كەلتور و ھەورامى

زىيەر عەلى عارف

بەكالۋرىيۇس كۆلپۇ نادابى- بەشو كوردى زانكۇ سەلاھەدىن، دماي سالىپو فاپپۇۋە پەي بەشو كوردى زانكۇ سلىمانى و سالىپو ۲۰۰۶ باۋەرنامە بەدەس مارۇ. مامۇسا راۋەبەرى گوردى پەرۋەردە ھەلەبجەي ماستەر؛ زانستو زوانى كۆمەلەيەتتى ۲۰۱۲، مامۇساي وانەۋاجى زارى ھەورامى جە زانكۇ گەرميانى ۲۰۱۱، كوردۇلۇجى جە زانكۇ ھەلەبجەي كۆلپۇ پەرۋەردەي ۲۰۱۳، نويسەر و ھورگىلنا و (۸) بەرھەمى ولىكرايش ھەئى و تازەترين بەرھەمى ولىكرايش (ئىدىيۇم جە شىۋەزارو ھەورامىنە) ۲۰۲۵.

ئەگەر گەرەك بۇ جە بارەو رازوانىيۇ بنويسىمى و لايەنەكاش رۇشن كەرمپۇ، ھەستەكەرو ھەم دووبارەن و چىۋىۋى تازە نەتاۋمى پىشكەش بىكەرمى، ھەم وانەرى ۋەشەسايچ بۇنەو دوورودرىتى بابەتەكەيۇ تاقەتو وانايۋىش نەمەبۇ و رەنگا ھەر گەرەكچىش نەبۇ سەرو رازوانو ھەورامى وانۋو و چىۋىش چەنە بزانۇ. راسىيەكەش كە زوانتەشناسىانە باسپو سەرو زوانى پىشكەش بىكرىۋ يام منويسىۋ، ئىتر ھەر جە ئەۋەلۇ مشۇم لا گۇشگىر و وانەريۇ ئانەيچ رۇشن و دياربۇ كە مەبەستما جە زوانى تەنبا قسەكەردەي نىيەن، بەلكو ويرەن. فەرھەنگى ئاۋەزىيا، قسەكەردەيا، واناي و نويسىتەي و ئاستەكئ تەرى زوانىيەن. زوان ئنە قول و گردگىرەن، كە جە ھەر لايىۋە گەرەكت بۇ قسىش سەرىكەرى و سەرش بنويسى ئنە كەرەستى و رايىت وزۇ ۋەردەم كە نەمەنيرە و كەم نارى و درىژە بە ھەرمانەكئىت بڈەي.

بە پىرواۋ چۇمىسكى^۱ زوان بىنەپەتەنە سىستىمى و ستەي پوۋە وىرىن، يام جامپۇن پەي نىشانداي وىرى. ھەر پاسە بە پىرواۋ ھايدگەرى ((زوان جىھانش دروسكەردەن و نەنەياۋانە و ئىمەيچ جە جىھانى، ياۋاينىۋەن سەرو بىنەماۋ زوانى، ھەر ئاڭىچەن كە

بەرگو ئىنسانىيەتنى كەرۋ وەرماره. ^(۲) گرديما مزانى كە زوان سىستىمەن، دەى ئى سىستىمىچە ئانەى واژۇ كە فرە بە وردى چەنەش وردىيۇ، تا ھەم چەنەش شارەزا بى و ھەم بتاۋى پەرەش پەنەبىدەى و پا بە پا چەنى رۋى بلۇ و دمانەگنۇ، چوون زوان سىستىم و بەخشىيۋى گران و فراوانەن و قىمەت و گرنگىيۋى فرە گەرەش ھەن و مشۇم خزمەتش بىرۋ و چەنىش بژيومى تا دەورو وئىش بوينۇ و پا شىۋە بۇ و بەرگنۇ كە ئەزەلۇ پەيش خولقيان.

من چىنە وردەكارى زوانى و ئاستەكاش و مەكتەبە زوانەوانىيە كا نمەوزوو پروو، چون ھەدەفيۋەى تەرەم ھەنە و گەرەكم نىەن ئنڭە چىو دووبارە و چنڭبارە بۋو. ئانەى چىنە مەبەستەمەن، پارىژناى و پەرەئەساي و و ژيوايۇ زوان و كلتوورو ھەورامىن، چ پەيوەست بە كەلىمە و رستەكاش چ وىر و وىركەردەيوە و كلتورەكەيش. پەوچى ھەولۇ مڭو درىژەش نەدەپەنە و كۆل و پوخت مەبەستەكەيم رۋشن بىكەروو.

رەنگا برپوما سەرو ئانەى كۆكى بىيى، كە زوانو ھەورامى زوۋن راو وەلپىكەوتەيش سەر وزيانىژرە و بەرەش سەر بەسيان، پەشتىۋى چانىچشە نىەنە تا ھىزو مەنەيۋىش پەنە بىەخشۇ جە راو ژيواي كۆمەلەيەتى و كلتوورى و سىياسى و رۋشنوورى و لايەنەكا تەريۇ دەورو ئەركو وئىش بوينۇ. ئەر ئاماو ئىنەما لاوہ رۋشن بى، دەى پاسەبۇ ئىتر مشۇم شۇنەو راچارىرە بگىللى، كە بتاۋۇ بوزۇما سەرو خەتپو پەى زىنڭە ئاستەيۇ و پەرەسانى زوانەكەى، تا بە ھەر ھەولۇ و تەقەلەيى ئانەى بە چەماو وئىما بوينى كە زوانەكەما شاتى تازىش دايى وەنە و ئاۋەدانىش بەخشانۇ بە باخو كلتورەكەيش و وئىناو ژيواي ھەرقەتىن و رەگ و رىشەدارو خەلكەكەيش نىشانە دايىميۋە.

رۋشن و ديارەن بىجگەم خەمە گەرەكەى كە ئايندەو زوان و كلتورەكەين، ئانەىچ مزانى كە ((كلتوور جە روانگەو كۆمەلەيىۋ زانىبارىيە بەدەس ئاماكىنى ^(۳))) و ((تەجرەبە زوانىيە كى چەنى تەجرەبە كلتورىيەكا پەيوەندىيۋى تىندۇتۇل و نىزىك و تەمام ئەۋەلوۋى دلى يۋىشارە ھەن ^(۴))) پەۋكەى كە باسو ھەر يۋىشا مەكەرمى، مشۇم دىمەكەى تەرىچما وەرچەم بۇ. ھەر بە چەمخشانى خىرا، ئانەما پەى بەرمگنۇ كە ئىسە كەلىمە كى و قسەكى، وىرۆكەردەى، دروسكەردەى بىناى، پۇشاي، شىۋازو ژيواي ھەورامانەنە، پروو كۆ ملۇ و رايىش گىرتەنەوەر خەرىكا دەسش جە برپو خەسلەت و بەھا كلتورىيەكاش برپاي برپو.

وختىنە ئىمە ئىنەى ماچى كە كۆل كەسئ بە تەجرەبى و بەتەمەنئىما گرد دەگايىۋەنە ئىناى دەوربەرەنە و دىنايى رۋشنوورى و نويسەر و شاعىرى و شارەزاىما جەگردو بوارەكانە ھەنى، كەچى ھەلەلەى دەرەقەتو ئا ھىزو ھۇكارا نمەيى كە بىيى و مەبا بە بايسو دلئىنەشىەى زوان و كلتورەكەيما. حەتم گردما ئاگادارنىيە كە كلتوور جە دوئ

كۆمەلە دياردا دروس بىەن^۱: دياردە ماددى؛ ئا ھۆكۈر ئىكە تاكەك ئى كۆمەلىۋى ژىۋاى وئىشا پەنەش بەرا ۋاۋە، دياردە ناماددىەك ئى؛ بەھا كۆمەلەيەتەك ئى، پەيلواك ئى، دىناۋىنى. زوانىچ رەنگدايۇ كلتور و ئا خەلەكەينە كە پەنەش دوا. نماو ئەشەناسەيشانە و دىناو ئاڭىشا نىشانە مڭۇ^۲. ئىنەيچ پا مانايى مەن كە ئى دوۋە تەمامكەرى يۆتەرىنى.

زوان پەنەۋازو ئەشەناساى وردىا، جەۋاۋ ئانەيچۇ متاۋمى بزانى چ گىرو گىرغىۋ ئىنا سەرەۋاۋ زوان و كلتورەكەيۋ، ئايا گىرغىما نەبىيە فەرەنگ يام ۋازوانىۋى گىردىنى نويسىاى ھەۋرامىن؟ ئايا گىرغىما نەۋاناي و نەنويسەين بە زوانو ھەۋرامى مەكتەبەنە؟ يام نەبىيە ياكەۋ دەسەۋ رېكوزىايا پارىژناى زوان و كلتورەكەين؟ يام بىبەش بىيە جەكەنلەكا دەنگ و رەنگى؟ يام دەس ئەنقەست پەشتگۈش و ستەيشا لاۋ دەسەلات و ناۋەندە ئەكادىيە... ھەنتر؟ ياخود شىرەزى ھەرمانە و ھەۋل و تەقەلاۋ نويسەر و زوانئەشەناس و كۆمەلەشەناس و دىسۇزەكانە و كۆك نەبىيە و يۋ نەبىيەشەناس سەرۋ پەنەۋازى كلتورى و فەرەنگى و رۇشەنۋىرى جە دەگا و مەھال و مەنتەقەكانە؟

بە ۋرۇ بىيە جە فرەۋ ئا نويسەكە سەرۋ زوانو ھەۋرامى نويسىايى، ئا كۆنىشت و سىمىنارا كە بەشدارىما كەردىنى، ھەتم كۆكىنى سەرۋ ئانەي كە كۆمەلىۋى گىرغى دەسنىشان و باسكەريايى، كە پەنەۋازو زوو چارەسەرەكەردەي و يەكلاي كەردەيۋىنى و چاۋ زىاتەر مەبۇ دما ۋىيا. پەۋكەي كرىۋ چىنە بەپاۋ گىرغىكا دەسۋىرد كرىۋ، تاۋەكو نە زامەكە گەۋرەتەر بۇ و نە عىلاجەكەيچ قورس و سەختەر. دروسەن كە ھەرمانى فرە عالى و فرە خاسى كىريايى جە ۋازوانىۋ گىرە تا ۋمان و ۋازى و ئەفسانى و... ھەنتر، بەلام گەۋرەتەين گىرغى ئانەن كە نەبىيىنى مەكتەب و رېبازىۋ، كە گىردىما سەرەش بلىنى و پا رېرە بلىنى كە ۋەلتەر پۇرشەرە لۋايى، بەتايبەت ۋازوان و ۋانۋىسو ھەۋرامى. ئەرنا رەنگا جە ۋىارو ھەقىقەتى كۆمەلەيەتى و تارىخى و فۆلكلورى و كلتورى ماددىۋ كىشىۋى پاسەنەما نەبۇ. پاسە بۇ ئىمە چىش كەرمى و چەنى بتاۋمى ۋىرەكەردەي و سەلىقە و تارىخ و گەۋرەي و بەھا كۆمەلەيەتى و كلتورىيەكا ۋەلىناما پەي ۋەچەكاما فارمىۋە، تا پارىژيا و دىلمانە مەناۋە؟ پەلۋاۋ مەن جى بارۇ ئىنەن:

۱. داستان و حىكايەتى و پەندى و ئىدىۋمى و قىسى نەستەقى ۋەلىناما كۆكەرمى و بىلاۋىشا كەرمىۋە.

۲. ژىۋانامەۋ بەرەمۋ زاناي و شاعىرا و گەۋرەكاما، دماۋ كۆكەردەيۋ و ساغەكەردەيۋ ۋەلاۋكەرمىۋە.

۳. گىزىگىداى و نىشانداى دابونەرىت و بەھا كۆمەلەيەتەيەكاما چ بە نويسەتى يام ۋىنە ۋە قىدىۋ يام نەيش و ئەنەمەيشەن و... ھەنتر.

۴. دروسكەردەي گروۋپ و دەسە كۆمەلەيەتى و كلتورىيەكا پەي گەنجا، ھامكارى

- که رده‌ی‌شا به جۆرپۆ پرده و په‌یوه‌ندی دروس ببؤ چه‌نى وه‌لینا و وه‌چه‌کا دمای.
۵. سازنای فستیقای و مه‌راسیم و بۆنه‌ی کلتووری په‌ی به‌ره‌مه‌ ده‌ستی و که‌ره‌سته کۆن و قه‌ذیمی و کسمه‌ تاییه‌تیه‌کا وه‌ورامانی، که مه‌رجه‌ نیه‌نه‌ سالانه‌ بؤ، به‌لام به جۆرپۆ بؤ فره‌ته‌رین گه‌نجی به‌شدارئ راوه‌به‌رده‌یش با.
۶. دروسکه‌رده‌ی گروپن شاره‌زایا - به جۆرپۆ گرد که‌س ده‌سش بیاوؤ لا‌شا و بشناسیا- جه‌ ویاړو ئاسه‌وارشناسای و نه‌ندازیاری په‌ی سه‌روکاری و رانمانیکه‌رده‌ی ئا که‌سا که بینا و یاگئ گه‌شتیارین که‌راوه‌.
- ئینه‌ که ئیشاره‌ما په‌نه‌که‌رد تاییه‌ت نه‌بئ به‌ زوانه‌که‌یۆ په‌یوه‌ست به‌ ئاست و زانسته‌کا ته‌ریچؤ، به‌لکو شپۆئ گردین بئ په‌ی مه‌نه‌یۆ و په‌ره‌ئه‌سای کلتوورو هه‌ورامی. وه‌روئانه‌ی جیاکاری بکریؤ و به‌ریگنؤ که‌ چیش هه‌رمانه‌ و گردیمان و چیشیچ هه‌رمانه‌ و شاره‌زایا و پسپوړاو زوانینه‌ و ئه‌رکو ده‌سه‌لاتیچ جی بارؤ چیشه‌ن؟ به‌لام به‌شپۆئو تاییه‌ت مه‌کریؤ بواجئ ئایا چه‌نى متاومئ په‌ره‌ به‌ زوانو هه‌ورامی بده‌یی، چ پارزان و فره‌ه‌نگ و قسه‌که‌رده‌ی، چ وانای و نویسته‌ی؟ په‌ی په‌ره‌دای به‌ زوانو هه‌ورامی مه‌کریؤ که‌لک جی شپۆه‌ رایا هۆرگئرمئ:
۱. چاپ و وه‌لاوکه‌رده‌یۆ کتیب و نویسته‌ی کۆمه‌لایه‌تی و که‌لتووری به‌ زوانو هه‌ورامی و به‌ رانویس و شپۆازئوی پښتوپیکتەر، که سه‌رنجو خه‌لکی په‌ی لا ویش بکیشؤ: حیکایه‌تئ/رازئ، شعرئ، قسئ نه‌سته‌ق، بابته‌ئ تاریخیئ نزیک جه‌ مه‌نته‌قه‌که‌و خه‌لکه‌که‌یچش، ئینه‌ مه‌بؤ به‌ سه‌به‌ب تا قسه‌که‌رو هه‌ورامی خدئ بڈؤ وانایو به‌ زوانو هه‌ورامی، چوون ئه‌ر سه‌رف ته‌نیا رازوانو هه‌ورامی و بابته‌ په‌یوه‌سته‌کاش بؤ ئانه‌ ره‌نگه‌ که‌م که‌س پرووه‌ش که‌رؤنه‌ و هه‌ده‌فه‌کئ نمه‌پیکئ.
۳. بیه‌ی که‌نالو رادوئین و ته‌له‌فزیؤنی لۆکالئ و ویمان، وه‌لاوکه‌رده‌یۆ دابو نه‌ریتو مه‌نته‌قه‌که‌ی و ئاشناکه‌رده‌ی زارؤ و گه‌نجه‌کا به‌ زوانو که‌لتووره‌که‌یشا، ئا کاته‌ ئیتر بۆنه‌ و گرنگی و فره‌ ره‌نگی بابته‌کا، گۆشگیر مه‌یلپوی تاییه‌تش په‌ی دروس مه‌بؤ و چه‌زمه‌که‌رؤ جه‌ که‌لیمه‌ و قسه‌کا خاس حالئ بؤ و دووباره‌شا مه‌که‌رؤوه‌ و گه‌نجینه‌و که‌لیمه‌و ویری هه‌ورامیانه‌ش په‌ر بؤ.
۴. که‌رده‌یۆ ده‌وره‌و فیژییه‌ی زوانو هه‌ورامی، به‌تاییه‌ت په‌ی ئه‌شناسای و ئه‌تیمامدای به‌ که‌ره‌سته‌ زوانه‌وانییه‌ فره‌ه‌نگی و ئاوه‌زییه‌کا و شپۆازی دروس و به‌کارئارده‌ی و قسه‌که‌رده‌ی په‌نه‌شا.
۵. دروسکه‌رده‌ی گروپ، ده‌سه‌و دلئ تۆره‌ کۆمه‌لایه‌تیه‌کا په‌ی ئاسانکه‌رده‌یو ده‌سکه‌وته‌ی ئا چئوا که‌ په‌یوه‌ندی‌شا پۆ زوانه‌که‌ی و که‌لتوره‌که‌یۆ هه‌ن و به‌ زوانو وه‌راوه‌ریچ ماناکیش وچئ. به‌تاییه‌ت چا که‌لیمه‌ و ده‌سه‌واچاوه‌ ده‌سه‌نه‌کریؤ که هه‌م ئاسانیئ و هه‌م تاییه‌تی و ئاوازه‌ی جیاو وه‌ششا هه‌ن. مه‌سه‌له‌ن که‌ ماچی

"ھەچكۈچى" يەكسەر ئا كەسەيچ ھەورامى نىيا ھەزكەرۋ ماناكىش بزانۇ.

۶. كۆشاي پەي دروسكە دەيو گروپى زوانهوانى دلى تۈرە كۆمەلايەتتەكانە پەسەو تليگرام و ... ھنتر، بە مەبەستو ياردىداي يەكترى سەبارەت بە ھەر چەمك و كەلىمىو كە ھەورامىيەكەش نەزانى، ئىتر بە دەسكەوتەي بۇ يام دروسكەردەي ھەرمانەو يۈترىنى مەحكەم و ھەورامىيانى بكەرمى، ھەرياسە بۇ دەلاقىو تا ھەركەس گرفت و پەرس و رايىش بۇ، بزانۇ پروو ئەو كى كەرۋ.

۷. نامەنيای و نامنىشانەو دەگا و ياگە گەشتيارو دوكان و سەيرانگاكا بە ھەورامىچ بنويسىۋ، تا ھەم وەرچەمو وئماو ھەم و سىماپا پارىزنى و ھەم خەلكى غەيرەيچ فيرو چنڭ كەلىمىو ھەم مەيلو ئاشنايش پەي زوانەكەي پەي دروس بۇ.

۸. كۇتا خالىچ ھەولداي پەي ئانەي پىشتىوانى زانشتى و ئەكادىيى دروس بكەرمى تا جە دەگا ھەورامىيەكانە جە بنەرتىنە بە ھەورامى ونيو و بنويسىۋ، وەزارەتو پەروەردەي پەزنامەندى بڈو، ئىمەيچ لا وئماو ئامادەكارىش پەي بكەرمى بزانى پەي ھەر ئاستىو چىشپەنەوازن و چىش بكەرمى؟

سەرچەمەك:

۱. افسانە سعیدی، زبانشناسی و زبان فارسی، ناشر رسانه پرداز، چاپ اول، ۱۳۸۹.
۲. جرج يول، بررسی زبان، مترجم: علی بهرامی، انتشارات رهنما، چاپ اول، تهران، زمستان ۱۳۸۹.
۳. سید علی میر عمادی، مجموعه مقالات دومین کنفرانس زبانشناسی نظری و کاربردی، انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی، چاپ نخست، تهران ۱۳۷۳.
۴. فروزان سجودی، "جامعه‌شناسی زبان و مساله‌ی زبان رادیو" در زبان و رسانه، محمد پروری، ویراستار، تحقیق و توسعه رادیو، تهران: ۱۳۸۴.
۵. محمد حسن شریعتیان، بررسی جایگاه کاربردی زبان بعنوان ابزاری اجتماعی و فرهنگی، مجله اینترنتی فصل نو، ۱۳۸۵، شماره ۴۰، www.fasleno.com
۶. محمود روح الامینی، در گستره فرهنگ (نگرشی مردم شناختی)، انتشارات اطلاعات، چاپ چهارم، تهران، ۱۳۸۶.
۷. مهدی سعیدبنادکی، همبستگی زبان و اجتماع، سایت زبانشناسی همگانی. <http://linguist۸۷.blogfa.com/post-۱۴۳.aspx>

(۱) سید علی میر عمادی (۱۳۷۳: ۱۳) و

(۲) افسانە سعیدی (۱۳۸۹: ۱۱۷-۱۱۸)

(۳) جورج يول (۱۳۸۹: ۳۶۸)

(۴) فروزان سجودی (۱۳۸۴: ۱۰)

(۵) مهدی سعیدبنادکی، <http://linguist۸۷.blogfa.com/post-۱۴۳.aspx> ھەر پاسە بڈیە: محمود روح الامینی (۱۳۸۶: ۱۴۲)

(۶) افسانە سعیدی (۱۳۸۹: ۲۰۶)

گهوهري زوانهواني

"جەمال بىدار" تاقەبالتىۋى فرەبال

سۈھەيب قارۇق

ۋەلىنە

دلى زوانەۋانى و سەلىقەى زوانى ھەورامىنە، ئىدىۋمو (تاقەبال) يام 'تەنيا بال'ى دركەن پەى سىفەتو 'تاقانە'ى، تاقانە ئا بەشە جە ماناكىش ئانەن كە تەنيا وئىش ھەرمانكەرا، نەك ئا دىمە ناسك و نازارىيەشە كە ياڭى ۋەشەسىيى و فرەو ۋەختا بەزەى پۈرەئامايۋىن، ئانە كە ماچا "تاقانە، يا شىتەن يا دىۋانە" ئانە نا، تاقانە و تاقەبال بە ماناۋ تەنيا وئىشەن مئاۋ ھەرمانەو وئىش بىكەرۋ و فرىاۋ وئىش بىگنۋ.

(جەمال بىدار) تاقانەن سەرەتاۋ ھۇشيارى بە ھەرمانى كەلتۈرۈپى و زوانى ھەورامى، دەپەكاۋ ھەشتاى و نەۋەدەكانە، كە دەپەو چلاكيپىرەى و ھۇشكەردەپۈين، دۈى دەپىنە كە دۈخە سۇرانىيەكەنە ئەۋەلشا پارىزگاۋ سلىمانى جىى ئەدەبى: (پروانگەى و فىكرى) ياۋىئى قەلاپۇپە، دۈەمشا 'رەھەند'ىيەكئ ھەنگامىۋى بە كۈمەل منيا.

جى دۈە دەيانە جەمال بىدار قەلەم ھورگىرو پروۋە رۋىشكەرۋ بىنەۋانو بىيەى و گىسنىنەى چىراۋە و شۈنپەرەلۋى زوانى ھەورامى وئىمانەى بىيەن بە تەنيا تاق وئىش. چىگەۋەن جەمال بىدار بە گىردو سەرنجەكاچماۋە سەرۋ ھەرمانەكاش تاقانەن، ۋەلى تاقانەپىش ناسك و بەناز پەرۋەردەش نەكەردەن، تاقانىۋى فرەبالا بىيەن، جەمال

بىدار به ههستكهردەى به وهپه‌رسیش داراو زیاد جه په‌نج-شش بآلان به نیه‌تو فرای پرووه عاسمانو ئازادی و وئیییه‌یره، بآلو شیعرى، بآلو رازى، بآلو ئەدهبى ده‌مینی، هورگێلنای، په‌روه‌رده‌ی و ...

ژیواينامه

جه‌مال حه‌بیبوللا فه‌ره‌ج ئیبراهیم، ئەشناسیا به‌ بىدار شاره‌کله‌و ته‌وئیلینه‌ په‌یڤا بییه‌ن، سه‌رژمارو ساله‌و ۱۹۴۷ ی دریاڤ قه‌له‌م، عه‌مرو یه‌رئ-چوار سالیینه‌ مه‌رگ بیبه‌زه‌بیانه‌ ده‌شش وستهن ژىواى تاته‌یش و گیانش چه‌نه‌ سانان.

وه‌ره‌قاهره‌و بىنازى و بىتاته‌یى، سه‌ره‌مپ سه‌رشو سه‌یه‌ش بیینه‌ و په‌نگه‌ی وه‌شه‌و ژىوايش پرنینه‌ و كه‌ردینه‌ش به‌ سووره‌هه‌رآلیوى زوو‌پرو دآلانى و كۆساره‌كاو هه‌ورامانى. ساله‌و ۱۹۵۵-۱۹۵۶ په‌ی یوه‌مین جارى ده‌گاشیخاننه‌ مه‌كته‌ب كریووه‌ و چراوه‌و به‌خته‌و وانایش چاگه‌وه‌ مگیسیونه‌و ملو پۇلو یه‌كى، ساله‌ی دمه‌ت‌ره‌ ملو مه‌كته‌بو بیاری و چاگه‌ سه‌ره‌تای ته‌مامنو.

په‌ی درێژه‌داى به‌ ناوه‌ندی ناوه‌ختیه‌ پرووه‌و هه‌له‌بجه‌ ملو و ساله‌و ۱۹۶۲-۱۹۶۳ چاگه‌ پۇلو یه‌كى ته‌مامنو، وه‌رو حال و وه‌زعو شلوقو مه‌نتیقه‌كه‌ی پرووه‌و سه‌ربازیه‌، نمه‌تاوؤ چاگه‌ درێژه‌ به‌ واناکه‌یش بڤو و پرووه‌ كه‌رؤ سلیمانى په‌ی ته‌مامناى ناوه‌ندی و ساله‌و ۱۹۶۳-۱۹۶۴ ناوه‌ندی (شو‌رش)ینه‌ هورگېرؤ، هاموه‌خت ملو داخلى و ناوه‌ندی و دماناوه‌ندی چاگه‌ ته‌مامنو، وه‌لئ چئرو فشارو كه‌سوکاریشه‌ 'درالمعلمین' موانؤ ساله‌و ۱۹۶۹ به‌سه‌ركه‌وته‌ی ئا قۇناغه‌یچه‌ برؤ.

پێسه‌و وئش گێلنؤوه‌ حه‌ر چا سه‌رده‌مه‌نه‌ قه‌رارپؤ لاو ئەنجوومه‌نو سه‌ركردایه‌تیی شو‌رشپؤ به‌رمشو، كه‌ مشؤم ئانیچ كه‌ وانایشا ته‌مامنان خزمه‌تى سه‌ربازى بكه‌را، وئش ئینه‌ی نامئ منبؤ پرچیای به‌نو ئاواته‌كاش، به‌ سه‌ربازى گېرپؤ و ماوه‌و یه‌رئ مانگا (كه‌ركوك) نه‌ سه‌رباز بؤ، دماو ئانه‌یه‌ نه‌قلو وه‌لاتو ئوردنیشكه‌را، چاگه‌ تا(۱۹۷۰/۱۰/۵)مه‌نؤوه‌ و ئینجا به‌ دایه‌نه‌ی (وجارای) سه‌د دیناراو ئا وه‌ختیه‌ جه‌ سه‌ربازى نه‌جاتش بؤ.

رؤو(۱۹۷۰/۱۰/۱۱)یوه‌مین هامسه‌ره‌ئش فارپؤوه‌و ۲۳-۲-۱۹۷۱ ئەمه‌رو ئه‌ره‌مه‌رزىایش به‌ره‌مشؤ و بؤ به‌ مامؤساو ده‌گاو (سه‌رگه‌تئ) تا ساله‌و ۱۹۷۶ و دمایچ په‌ی ده‌گاو (پریسی) سه‌ربى و دمای مه‌كته‌بو (بالامبؤی) هه‌له‌بجه‌نه‌.

مه‌كته‌به‌كاو (سېروانى) و (هه‌له‌بجه‌ی شه‌هید)ینه‌، پێسه‌و مامؤساى و یارده‌یده‌رى و راوه‌به‌رى مامؤسایینه‌ سه‌ره‌مپه‌ بؤ. بؤنه‌و به‌شدارى نه‌كه‌رده‌یش سپای میلیینه‌ جه‌ مامؤساى دوورش موزانئوه‌، پى نؤعه‌ سه‌ره‌مپه‌ بؤ تا كیمیاوارانو ساله‌و(۱۹۸۸) پێسه‌و جه‌مو خه‌لكو هه‌له‌بجه‌ی، ئاڤیچئ ئاوارئ وه‌لاتو ئیرانى با و ئوردوگایه‌كاو كه‌نگاوه‌رى و گه‌لیارانینه‌ مه‌ناوه‌، تا ساله‌و(۱۹۹۴) پرووه‌كه‌راوه‌ وه‌لاتو وئشا و هه‌له‌بجه‌ی تازه‌نه‌

ئەرنىشتە بۇ، سالىھ (۱۹۹۵) بۇۋە بە مامۇسا و درىژرە بە ھەرمانەى مەبارەكەو مامۇسايى مڈۇ تا سالىھ (۲۰۰۱) يانەش مېۋە ھەلەبجەى شەھىد و نەبەرپۇرە جە مامۇسايى، چاگەيچ تا سالىھ (۲۰۱۰) ى پيسەو مامۇساىۋى بە خزمەتى يانەنشىن كرىۋ.

جە مال بىدار پىسەو خە مەۋەرەى

ۋەختىۋ باسو جە مال بىدارى كەرمى باسو كەسايەتئوى خە مەۋەرەى پەى ۋىبىيەى كەرمى، كە فرەتەرىنو ژىۋايش ۋستەن خزمەتو كەلتۈۋىۋ، چوون مزانۇ ۋەلئى گەردچىۋىنە نەتەۋەكەش بەشى فرەو بىيەيش كەلتۈۋەرنە بەرگنۇ، چىگەۋەن ۋەرەو تەرسەو تاۋىايۋ و بىكەسى و بىنازىبى زۋانى و دندە كەلتۈۋىيەكاۋ دلش، جە مال بىدار قۇلئى ئەۋەژىۋانايۋ كەلتۈۋى ھورمالئۇ و دەس بەرۋ پەى جە مۆكەردەى ژانرە ئەدەبىيە فۇلكۇرىيەكا، شىعەرە، مەتەلئى، ۋاتەو ۋەلئىنا و شىعەرى و چىرۋكئى، دما تەر بەشەكاۋ رازۋانى و ۋاۋەى پەرسە دىنىيەكى و ھۈرگىلئىناى و ... تاد.

چىگەۋە جە مال بىدار پىسەو مەۋسۈۋەىۋ- بانقىۋى زانىارى بەرگنۇ، كە تەمامو خەمىش پارىژناى و نەفۇتىاي كەلتۈۋىرن.

ئى تايپە جە ھەرمانكەردەى دلئى بەشە سۇرانىيەكەو رۇشنىۋىرى كوردىنە نموۋنىش فرىئى، پىسەو: پىرەمىر، عەلادىن سەجادى، شاكر فەتاحتى و ھەژارى موكرىانى. ھەرمان كەردەى لاۋ ئى تايپە جە رۇشنىۋىر (مۈنەۋەر) ى تەنيا ھەرمانىۋە نىيەنە پەى بەركەۋتەى يان مەسلەحتەتى ماددى، ئاندە كە ھەرمانەنە بە ئاراستەو ھورگىرەتەى لۇسەو كەلتۈۋىيەو مىللەتى و پارىژنايش. متاۋمئ جە مال بىدارى يەكپاس چەنى ھەژارى موكرىانى بەراۋرد كەرمى چاگەۋە كە ھەردۋىشا ھەرمانكەرى دلئى زۋانى، شاعىرى، ھورگىلئى، ھورگىلئى قورغانى و پەخشان نويسى و شىعەرىشاسى... تاد.

جە مال بىدار داراۋ زۋانىۋى ھەۋرامى تەمام وئىمانەى رەسەنن پەخشانەكاشنە و ھورگىلئىنەكاشنە، ھاموخت شىعەرەكاشنە جگە دۇلەمەندى داتاي زۋانى، سىجىرۋى وئىمانەى بەيان كرىان، جۇرۋى جە ئۇسايەتى و پىشەگەرى (حرفە) بىيەى شىعەرەو جە مال بىدارىنە ھەن، ئەۋەپازناى كەلىما و سفتوسۇلكەردەى و نەقارىكەردىشا بەۋردى دلئى زۋانە ئەدەبىيەكەيشنە بەرگنۇ، شارەزاۋى فرەو شىۋە قسەكەردەيەكاۋ ھەۋرامانىن، كە شوگۇ، دەگى و شارى و ھانەكاۋ ھەۋرامانى بەلەژەن، ئىدىۋمەكاۋ زۋانى ھەۋرامى، ۋاتەو ۋەلئىنا ۋەرد و درشت بەپاۋ زەرۋورىيەتى شىعەرى زۋاناشنە رەنگشا دانۇ.

ۋەختىۋنە شىعەرە بۇنەو نەبىيەى و كەمى زانستەكاي تەرى و كەمى ئىمكانىياتىۋ، ياگى فرەو چىۋەكا گىرۋە، ئىتر چىگۇ شىعەرە بۇ بە ۋەرۋەجالىۋە پەى ئاستەىۋ و نەخراىبى فرەو چىۋەكا. ھەۋرامىيەكى شىعەرە كەرا بە ياگى پارىژناى و ئەۋەمەنەى

فره و وچه کاشا، مؤچیاریه کاشا به شیعره و سروشتدوسی و په یوهندی کؤمه لایه تی و ته مامو لایه نی سؤسیؤلؤگی و سایکؤلؤجیشا وزا تووه و شیعرئ و هؤنیار و شاعیر جگه ئه رکئیوی هونه ری، ئه رکئیوی گردینه ش مدیریپه نه و چی رپچؤ شیعره و جه مال بئدارى شیعرئوه-فره بابته نه، به شیوئو فره و شیعره کاش لیریکیئئی پیسه و عامه ته نه ئه ده بی، به نمونه و کتئیه شیعریه هه ورامیه کاش، برئوشا دیداکتیکى فیرکارانیئ، به نمونه و ئا مؤچیاریه شیعره که به نامئ زارؤلله کاشؤ په ی بواناشا کهرؤ، کتئبو (سره وى بئدارى)ینه، برئوشا ملا دلئ دنیاو (رازه شیعر)یوه، به نمونه و شیعره و (سه گئیکى گیراو) که چینگه نه رازیوه درئژه به زوانو شیعرئ گئیلنؤوه، برئوشا ملا دلئ دنیاو ژانرو فیرکارى (دیداکتیک)یوه، چاگؤ که ژویانامه و پیغه مبهرو ئیسلامى و ویاره دینداریه که ی به یان کهرؤ، برئوشا ملا دلئ ژانرو (سروود)اوه به نمونه و شیعره و (ته مه ن)ى...

برئو جه به ره مه کاو مامؤسا جه مال بئدارى

- ۱- سره وى بئدارى- شیعرئ
- ۲- نالؤه هه له بجه ى- شیعرئ.
- ۳- دیارى بئدارى- شیعرئ.
- ۴- ئافره ته و شاهیدى داى.
- ۵- ئافره ته و میراتش ئیسلامنه.
- ۶- په نجى وابهرده- رازه.
- ۷- به ره و به ختیارى ئافره تی، که ۱۲ به رگئین.
- ۸- هه ورامان و هه ورامى و واته و وه لینا- که ۴ به رگئین.
- ۹- سووره هه رالؤه هه ورامانى/شیعره.
- ۱۰- وه رقول/فه ره نه گى هه ورامى-سؤرانى.
- ۱۱- ئیسلام به ینو نه زؤکى رؤلله کاش و ده سه وسانى زاناکاشنه- هورگئیلنايش جه عه بدولقادر عؤده ى.
- ۱۲- وشه نامه/فه ره نه گى هه ورامى و کوردی دلپراسین- دوی به رگئین.
- ۱۳- نالؤه بئدارى- شیعرئ.
- ۱۴- بئدارکه ره وه و بانگوازاو ئیسلامى نویسته ى ئه بوو ئه علای مه وودودى- هورگئیلناى.
- ۱۵- ده روازه و شیعرئه شناساى.
- ۱۶- گولزارو مه ته له هه ورامیا.
- ۱۷- هورگئیلناى قورئانى مه باره کى به هه ورامى.
- ۱۸- گه نیزه و عومرى- شیعرئ.
- ۱۹- باقه و وه یولّه چنورا- شیعرئ.
- ۲۰- کؤ/شیعرئ.

- ۲۱- پازۋانى ھەۋرامى- شىش بەرگىن.
- ۲۲- نما و نماكەردەى.
- ۲۳- شىكۋو بىدارى- شىئەرى.
- ۲۴- نالەى بىدارى/ پۇشنىۋىرى ئەدەبى.
- ۲۵- پازەۋ گەشتو ژىۋاى من/ بە ھەۋرامى.
- ۲۶- نالئو جە ۋاقىعو ئارۋو موسلمانا.
- ۲۷- دوۋكەئو دۈزەخو سىياسەتى.
- ۲۸- دماۋ تەنگانەى فەرحانەن/رازە.
- ۲۹- ھىۋاى گومبىيە/رازە
- ۳۰- ئاچايە كە نەنرىا سەر/رازە.
- ۳۱- زەخمو دئەكەيم سارپىژ بى/رازە.
- ۳۲- نامىۋە جە بەندىخانۋ/رازە.
- ۳۳- داخۇم پىنەيە قەرزەكەم دابۋە/رازە.
- ۳۴- جە ۋىباى بىيەى(الغور).
- ۳۵- ۋىپەسەندىناى(العجب).
- ۳۶- ۋىبەزلىزانى(التكبر).
- ۳۷- ئەدەبى زارەكىى ھەۋرامى/ بەرگى يۈۋەم.
- ۳۸- ئەدەب بەينو سوۋدى و زەرەپنە.
- ۳۹- خەرمانو سۈزى و ۋىرى/ مەقالى جۇراۋجۇرى بە سۇرانى.
- ۴۰- كىتەبگەلى و كەسايەتىگەلى/ ھورگىللىناى.
- ۴۱- بوۋەۋ ۋەكەۋ قورعانى(ماناۋ كەلىمەكاۋ قورعانى بە ھەۋرامى) دۈى بەرگى.
- ۴۲- پاشارۋ/ كۈمەلئو مەقالاتى جۇربەجۇرى ھەۋرامىيىنى.
- ۴۳- گەشتنامەۋ ژىۋاى من(بە ھەۋرامى).
- ۴۴- چۈار زاراۋەكاۋ قورعانى/ ھورگىللىناى.
- ۴۵- ۋىرشەۋ ھەسارا.
- ۴۶- پەيامو ھەۋرامانى.
- ۴۷- ۋەيۈۋە ۋىارەۋ ۋىرى.
- ۴۸- ۋىرشەۋ پۇجىيارى، دىيارى بوخارى، دۈى بەرگى.
- ۴۹- ماشەكلە.
- ۵۰- با بەرەۋ ھۇپرى ھورنەدرونە.
- ۵۱- دلتنەگ مەبە.
- ۵۲- چىرو سەيەۋ درەختو زوانىنە.
- ۵۳- ئەژنىيەى و ۋەجد.

سوھەيب فارۇق

بەكالۋرېۋىس زوان و ئەدەبى كوردى زانكۆۋ سلىمانىنە. دىدارساز و پۇنامەوانو ئەدەبى كەنالىكاو زارتىشى، مىدىاو گۇرپى، مىدىاو پۇلەتىكى و كەنالى ئاسمانى پەيامىنە. پاۋەبەرو زوانەوانى و غەلەتچەن دەزگايەكاو ئايدىا، ئەندىشە، زەھاۋىيەنە. ۋەپەرسو چالاكىيە كولتورىيەكاو ئەرمەرزىاو كەرىمو غەلەكەى. تەلەبەو ماستەروو ئەدەبى كوردى زانكۆۋ سلىمانىنە.

فهره‌نگی زوانه‌وانی

زوان و مهژگ Language and the Brain

د. ناجح گولپى

ساله و ۱۹۸۱ زانگاو به غداى/ كولژو پزىشكى فېترنه رى هورگېريان، ساله و ۱۹۸۶ به سهركه وتهى بيهن دامپزىشك (دكترى فېت). ساله و ۲۰۲۳ ى زانگاو هه له بجهى به شو زوانو ئىنگليزىش وانان، ساله و ۲۰۱۲ يودم واتارهش به هه ورامى نوېسته، دما تهر بلوگفاى هه ورامىش نياره. جه ساله و ۲۰۱۲ يو به هه ورامى منويسو، سايتو هه ورامان نېتېش مهرزنا ره په ى خزمه تو زوانى. ئيسه خوتانو دوئ به كالوريوسان، يوشا فېترنه رى نه وشا زوانو ئىنگليزى. پ ازوانو هه ورامىش نوېسته نو و وه لاش كه رده نو.

وه ئينه

بابه تو زوانى و مهژگى بابه تپوى كرئلين جه زواننه شناساينه، كه وريدى و ته وانابى خاله قى به رمه ووزو پهمان. هه پاسه يچ مه زنى ئانزانه كا به رمه ووزو كه ياوايى ئه پى زانياريا، ئاديچ ههر په شتيوانى خودا يه ن پيش. ئانزان يون جه مه خلوقه كاو خوداى كه ئى ته وانا و به هرئشه په نه به خشان، خوداى خه لقكه رده ن، گردو چيوه كاش سه رۇ پسو به رنامه ى مته نره.

زانشت مه شو به سه له مناى و به لگه ئاورده يوه بسه له منيش. خوداى كه وره ئانزانىش پاسه وه شكه رده ن و ته وناو گرد چيويش په نه به خشان. بلوه بگئله، بوشكنه، تا بياوى به وه رپيكيوى رۇشن. ئى ته وانا ييچه جه مهژگه وه ديارى مه دونه په يما.

كاتپو ده سينپوى تازه مه سانئى بازاره نه، نه كيد رانمانى (دهليل) ش چه نين، په نه ت ماچونه چه نى بوزيش هه رمانه، چيشش لازمه ن تا بگنؤ هه رمانه، نه گهر خراپيا، چه نيش وه شمه كه ريوه. پى جوهره يچه خوداى كه وره ئانزانىش خه لقكه رده ن، به رنامه ش سه رۇ مته نره چيش بكه رۇ و چيش نه كه رۇ، قورئانش په ى كياسته ن پسو به رنامه ى، پيخامبه ريش كياستئى تا به رنامه كه ى رۇشن بكه رانو. يانى ههر چيوئو كه مه سازناش

پاۋ ھەرمانكەردەي و ھۆرزونىشتىش پەي منيارە. ئىسە دىنئاي تازىنە فرەو دەسىنەكا ئەلەكترونى ھەرمانەمەكەرانى، ئەقلىشاھەن، رېبۇت، ماشىن، دەسىنەي كارەبايى... ئىنە ئانزان مەسازنۇشا كە خوداي ئەقلى دانپەنە.

مامۇساۋو گىلانىشەو ۋە لاتو توركىيى بىئى، پەي ئامۇشۇم سوارو (سكوتەر) ئەلكترونى بىئى بەكرى. جارپۇشا لوانى پەي ياگىۋە، مەدەيەو سكوتەرەكەم خاۋبىيەو مدرا، ئىر سىنىش كەردەو جەمەش برپا. تەلەفونم كەرد پەي كۇمپانىياكەي، خالو مەسەلە ئىم پەنەوات، ئادىچ واتش كاكە گيان، ئىنئاي چكۇنە؟ واتم فلان ياگى، واتش تۇ جە كۇشەنو ئا ھەۋىلئە بەرشىيەنى كە ئى كۇمپانىياو ئىمە ھەرمانەش چەنە مەكەرۇ. مەشۇ ئەچا كۇشەنىيە نەترازىيە، ھەر كۇمپانىيو كۇشەنپۇش ھەن، نەتاۋۇ بلۇ دلى ئەۋى تەرى. سەرنجە بدە ئانزان چەندە زانىيارىش ۋەلىكەۋتەن، دەسىنپۇش ۋەشكەردەن كە جە ھەۋىلئەيى تايىبەنە ھەرمانە مەكەرۇ، لوبەرەو ئەچا ھەۋىلئە مەمندەرۇ، گىلاۋە ھەۋىلئەكەو وئىش ھەرمانە مەكەرۇ. يانى ئى دەسىنە ئەقلىش پەي ھۆربەسىيان پەسەو مەژگو ئانزانى مزانۇ چىش بەكەرۇ و چىش نەكەرۇ. خوداي گەۋرەچ ئانزانىش پەسەو ئى سكوتەرىيە ۋەشكەردەن، ئىنئاي ھەۋىلئەيى دىياركەريانە مژىۋى ئەگەر ترزايى، نەمەژىۋى.

ۋەلىنەۋاتارەكى جورج يۇلى

"دكتۇرپۇ گىلانىشەۋە، باسو نەۋەشپۇش كەردەن كە توشو دايۋەنە بىئىنە، دانشا لاۋ راسو سەرەيش (نیمەخەپلەۋ لاۋ راسى Right hemisphere)، ئىر نەتاۋانىش بلۇرپانە، چون قاچى چەپش توشو ئىفلىجى بىەن Paralysis، دكتور لۋاسەرش واتش ئانە چى نەتاۋى پاي چەپت بژلىۋىنى، واتش ئانە قاچو من نىەن، چون ھەستش پەنەنەكەرى كە دكتورەكەي دەسدانە..."

جە بەشەكاۋ ۋەلىنە بابەتتى و باسنى فرىما وانى سەرۋ زۋانى، چەنى زۋان ھەرمانە مەكەرۇ، چەنى مەياۋمىشەنە... ئى تەۋانا گەرد كەۋتئىنى كۇگەۋە؟ ئەكىد ئى گەردە تەۋاناۋ زۋانىيە ھەنئى دلىۋ مەژگىنە، مەژگەن دەسەلاتش ھەن ملو زۋانىرە. يۇتەر واتش ئاخىر كۇگەۋ مەژگى؟ لاۋ راسى يام لاۋ چەپى، چون نەۋەشەكە قاچش گەۋج بىەن، نەك قىشش. ئادە ھەست نەكەرى كە قاچش ئىنا پۇۋە، ۋەلىم تاۋى بدوۋ. پەيشا بەركەۋت كە ئايگى درىانش ۋەنە پەيۋەس نىەن بە دۋى، دلىنەۋ چەنايش/دۋى ھەللى ساقو سەلىمەن، مەشۇ ياگىۋى تايىبەتە بىۋنە مەژگەن كە ۋەپەرسە بۇنە جە قىشكەردەي.

زۋانئەشناسىۋ دەمارى Neurolinguistics

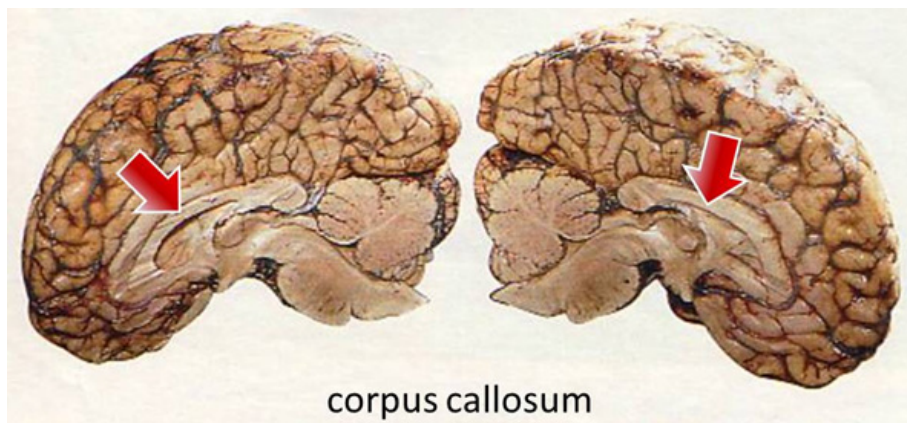
زۋانئەشناسىۋ عەسەبى، يانى ھۆرۈشكەنى پەيۋەندى ميانو مەژگى و زۋانى. ئى ۋاچەزا term ھەرچەندە تازەن جە ۋىارو زۋانەۋانىنە، ۋەلىم جۇيى پەيۋەندى زۋانى و مەژگى مەگىلئۇۋە پەي سەدەۋ نۇزدەي. ئا كاتە نەزانىئى دلىنەۋ چەناي كەۋتەن چ ياگىۋى مەژگىۋە، تا كارەساتىۋ قومىا و زانىيارىشا دەسكەۋت.

سالەو ۱۸۴۸ زىنى نىزىكو شارو (گافىندش، فىرمونت) ئەمىرىكانە، كرىكارى ھەرمانەكەرىنى، تەۋەنى مارىنى پەي سازكەردەي راۋ ئاسنى. سەركارو ھەرمانەكەش نامىش (فىنىس. پى. گەيچ) بى. دانەمىتپوشا ۋىستە دلىۋ تاپىرپۇي زلى، شىشپۇي ئاسنىشا نىا دلىۋ ۋلەو دانەمىتەك، دمايى تەقناشاۋە، پەي نەگبەتى ئاسنەكە پرا، ئاما لوا گې چەپو يۋ چە كرىكارەكارە و تەۋىلەشەو زىاۋە. پەسو گرۇلپى، چىرەرە لوابى و سەرۋ بەرشىيەبى. كەس تەمادارو ئى كرىكارىيە نەبى كە بىۋو. ۋەلپىم بە ئەمرەو خوداى دماو مانگىۋ ۋەش بىۋە، تەنیا چەمش كۇرپى، ۋەلپىم قسشش نە شىۋىن. زانشتە پزىشكىيەك واتشائى شىشە ئاسنە لوان ۋەلپو مەزگىشەر، ھىچ دلىۋپۇي چەناى و دوايش ئازىيەتش نەياۋان پەنە. پزىشكەك ئىياۋى پا ئەنجامىيە كە ھىچ دلىۋپۇي قسشكەردەي نىيەن تەۋىلەنە و لاۋ راسىۋە.

ناۋچىۋوزانى جە مەزگەنە Language Area in the Brain

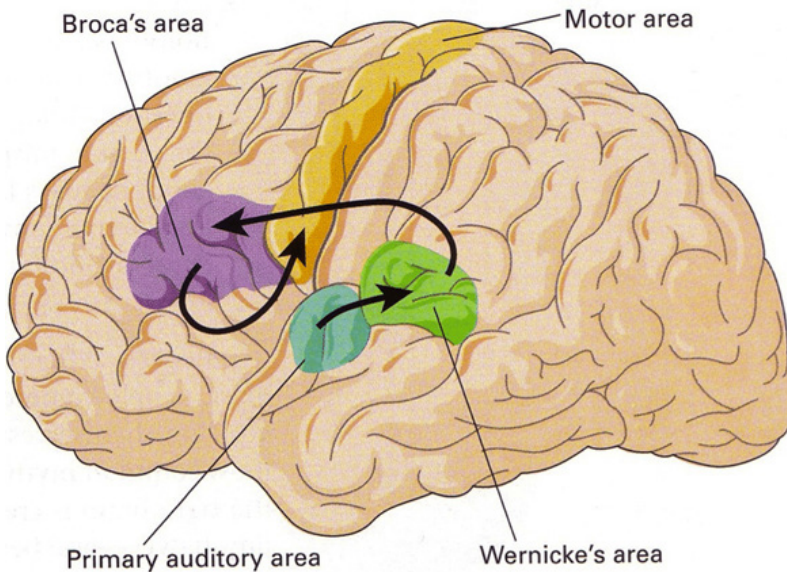
دماۋ قومىياۋ كوربىيەي كرىكارەكەي، چىندەھا جۇيايى كرىپ سەرۋ بەشەكاۋ مەزگى، بەتايىبەت ئانى كە پەيۋەسىنى بە ھەرمانەو زۋانىۋە. ئىسە بەركەۋتەن كە ئا ياگى ئىنا لاي سەرى گۇشۋ چەپىۋە، پەيۋەندىش ھەن بە دواى/قسشكەردەيۋە. ئەگەر گەرەكەما بۇ بە درىۋى باسو ئى ياگا بىكەرمى مەشۋ بلمىنە دلىۋ باسو مەزگى بە گردىنى تازەرىف پەيما شىبىكرىۋە، ھەر بەشپو ھەرمانەش چىشەنە.

ئەگەر مەزگى بىكەرمى بە دوى لىۋە، مەۋىنەي بە ياردى تەنى رەقى corpus callosum بەسىانى يۋىۋە، يانى ھەردوۋە نىمەخىلەو مەزگى مەبىنۋ ھەنترىنىۋە. نىمە خىلەو راسو مەزگى، نىمە خىلەو چەپو مەزگى.

ئىنە مەزگەن كرىان دوى لىۋە، لاۋە مدەيمىش پەي، لاي ۋارىۋە-بەنەنە بە تەنى رەقى بەسىانى يۋىۋە. ئەچى ۋىنەو ۋارىنە نىشانە مەدۋ كە لاۋ چەپى چىندە ياگىۋەش سەرۋ دىبارى كرىپى، ۋەپەرسىنى جە دواى و ژنەۋتەي ۋەپەرەمئوردەي زۋانى. ئى زانىبارى

گردشا جه خه لكانیو هؤرگيریئی كه كیشه و دوايشا بیهن، دماو چندها ئه زمونان سه رشاوه، دماهر لوایئ هه مان یاگیشا جه ئانزانه ساقه كانه ئه زمون كه ردهن، بهراوردشا كه ردهن به كه له لاکه ی، ئیجا رۆشن بیهنوه چه یاگیو مه بؤنه بایسو تیكشیه ی دوا ی.

ناوچه و برۆكای Broca's Area

پسه وینه كه نه دیاره ن، برۆكا كه وته ن به شو وه لئو توكلو مه ژگیوه. په نه ش ماچا توكلو وه لئو دوا ی Anterior speech cortex. ئه ژناسیا به ناوچه و برۆكای. پاؤل برۆكا Paul Broca، دكتر یو نه شته رگه رى فه ره نسی بئ كه ئی هه والشه یانا به خه لکی، ساله و ۱۸۶۰، كه شفش كه رد و واتش ئه گه ر زیان بیاوؤ ئه پی ناوچه یه (برۆكا) جه نیمه خرپله و چه پو مه ژگینه مه بؤنه بایسو سه ختی جه به ره مه مئاوردی دواینه /قسا. په یچش به ركه وت ئه گه ر به شو لاو راسو مه ژگی توشو زیانی به یو هپج شؤنه مایپو نمه نیؤ ملو به ره مه مئاوردی زوانیره. ئه چا كاته وه كه ئی زانیاریه دریا گوشو زانیاریه، ئتر گرد ئامپو سه رو ئا باوریه كه ناوچه و برۆكای وه رپه رسه ن جه دوا ی و قسئ ئانزانى. هه ركه سیو كه ناوچه و برۆكایش زه خمین بؤ، یام مالبابؤش پوره، فشارش سه ره و بؤ، ئه گه ر قسئش چه نی بكه رى، چه نه ت میاوؤنه، وه لیم نمه تاوؤ جوابت بدووه، قسئش په ی نمه یانی. هه رچند كه رؤ و كؤشؤ واتپوه بیژووه و په نت بواچؤ، نمه تاوؤ، ئه گه ریچ بتاوؤ رهنكه كه لیمپو بواچؤ، ئه وئ ته ریش په ی نمه یانی، یانی نمه تاوی جواب هؤرگیرى چه نه ش. ئه گه ریچ بوانؤوه میاوؤنه، وه لیم نمه تاوؤ جواب بدووه.

پاسە بۇ ناۋچەو برۇكاي، ھەكە كەۋتەن پلو دليچەمايوە، دليئەو دركنای قسان، ئەر زيان بياۋۇ پەنەش ئا كەسە لال مەبۇنە. برۇكا ۋەرپەرەسەن جە پۇرناى دواى، يانى كاتىو مەدۇمى واتەكا چەنى شۇنەو ھەنترينەر رزى مەرمى، بىكەر، ۋەركار، ئامرازەكى چەنى واتى مەيانانى بە يۋى، ئى گەردە ھەرمانى برۇكانە روۋەمەدانى.

ناۋچەو فيرنىكاى Wernike's Area

فيرنىكا ۋاچىۋە ئەلمانىنە، پەوكاى ئا دەنگو (w) بە (ف) موانىۋو. توكلو پەشتىو دواى Carl Wernike جەرمانى سالە ۱۸۷۰ راپۇرتەش دا سەرو ئا نەۋەشا ھەكە فرە بەسەختى جە دواى ياۋىنىنە. پەرسەشا ۋەنەكەرى بە ھەلە جواب دىنىۋە، نەزانىئى مەبەستو پەرسەكى چىشەبى. ئى كەشفە تازە سەلەمناش كە نىمەخىلەو چەپو مەژگى ۋەرپەرەسەن جە بەرھەمئوردەى زوانى. ئا كەسى كە ناۋچەو فيرنىكاىشا زەرەر مارۇ، فرە بە پەوانى قسى مەكرانى، ۋەلېم ۋەرانوۋەرەكەشا چەنەشا نەمەياۋنە، شلى پلىتى قسى مەكرە، ئىد پەرسىۋ مەكرە كابرەى نەۋەش چىۋىۋى تەر باس مەكرە. چى ئاۋنە كابرەى نەۋەش بە پەوانى قسىمەكرە، فرەدۇن، ۋەلېم حالى نىنە جە پەرسەكا، كە ۋەنەش مەرمى، كەچى نەۋەشو برۇكاي حالى مەبۇ جە پەرسەكا ۋەلېم نەمەتاو كەلىمىۋە بىركىنۇ پەيۋاچت بدۋو.

نەۋەشى برۇكاي پەنەش ماچا لالى بەروستەى Expressive Aphasia، ۋەلېم كاتو فيرنىكاىنە پەنەش ماچا لالى ھۇرگىرتەى Receptive Aphasia، يانى ناۋچەو برۇكاي مامەلەى جوليا مەكەرە جەنى قسا، ۋەلېم فيرنىكا مامەلەى ھەستى مەكەرە، چون سەرەتا قسەكا مەژنەۋۇ، ئىجا چەنەشا مياۋنە. ھەردوۋ ناۋچەكى بەسىيىئى ھەنترىنيۋە پىۋەرە مامەلە مەكەرانى. يانى فيرنىكا مامەلە چەنى ئا قسا مەكەرە كە مژنەويانى، كە مەيانى دلى گۇشى و ملا فيرنىكا (دواى ئاما)، دما تەر ملانى پەى برۇكاي تا جواب بىدريۋە، يانى برۇكا مامەلە چەنى ئا قسا مەكەرە كە مەدريانىۋە بەر(دواى لوا).

تۆكلو جولەى و رېشالە كەمانى Motor cortex and the Arcuate Fasciculus

ناۋچەو جولەى، پلەزەردەكەو ۋىنەكەى، توكلو مۇخىن ۋەرپەرەسەن جە جولەى (جولەو دەسا، قاچا، جولەو ماساۋلەكاو دركنای، دواى، چروچەم، چەناكى، بىنى، دەم، لچى)، نىكەن جە ناۋچەو برۇكاي. پەى سەلەمنای ئىنەى دوى ھۇروشكىئى نەشتەرگەرئى دەمارى بەنامەكاو Penfield and Roberts سالە ۱۹۵۰، ئەزمونىۋشا كەرد سەرو ئى ناۋچاۋە، كارەبايوە كەمەشا دا ئەو سەرەرىشا (ناۋچەو جولەى و رېشالە دمارەكا)، كاتىو كارەباكىشا پۇ بى قسىشا تىكىشىئى، كاتىو كارەباكى لابەرىئى قسىشا خاسى بىئىۋە.

رېشالە كەمانى، باقىۋ دەمارىئى ناۋچەو فيرنىكاى مەبىنانى ناۋچەو برۇكايۋە. دىكتر فيرنىكاى كەشفى كەردى. ئانارە عەسەبىيەكا فيرنىكاۋە مەبەرانى پەى برۇكاي.

ديامانو ياگه گيرتهى The localization view

ديامان، ويرمانو ياگه گيرتهى بيهن به دوى لږگيوه، لږگى يوهه په شتيوانى ئى ويرمانيه مه كه رانئ و لږگى دووهم دژيشه نئ. ويرمانى يوهه ماچا ئى ناوچئ (برؤكا، فيرنىكا، ريشاله كه مانئ... ئه وئ ته رىچ) وه رپه رسيئى جه به رهه مئاوردهى زوانى (دواى و چه ناى)، يانئ ياگيوه تايبه ته نه جه مه ژگى. نه پى شيوه: واتئ مژنه وى يام موانيشه وه، مياوېشنه، ملؤنه فيرنىكا، چاگه وه ريشاله كه مانئ موارپاشه وه په ي برؤكاى، مامه لئش چه نى مه كړيؤ، ئاماده ش مه كه ران، مه فارپوه په ي توكلؤ جولئى، جاگه يچه وه ماساوله كا په يوه سئ به دواى فرمانه شا په نه مه كړيؤ تا به شيوه دواى بوزاش بهر، قسه كئ، واته كئ مه دركنائئ. ئينه هه رمانيوه ساده كړيؤ مه ژگينه كه زوان به رهه م مارؤنه، وه ليم جه ئه ساسه نه فره ئالؤزه نه. هه زه مانينه مه ژگشا شننان به چيوؤ، ئه رستؤ واته نش مه ژگ پسه ن ئيسفه نجيوؤ فينكى ونه و لاشى فينكه مه كه رهؤوه. دما ته ر وچيان مه ژگ پسه ن مه كينه و ماشينى هه لئى، چه نى مه گنؤ هه رمانه، سه ره تاوه تا گهرم مه بؤنه و بهر مه شو پيش.

ئى چيوئشا پسه و (ميتافورى-مه جازى-واستهى) به كارناردئيئ په ي هه رمانه و مه ژگى، ته نيا وينا كه ردهى بيهن، چون تائيسيه چ به لگيوؤ فيزيكى وه رده س نيه ن په ي ورده كارى هه رمانه و زوانى جه مه ژگنه. ئه گهر كاسه و سه ره ي به كه لايكه رپوه ته ماشه و مه ژگى بكه رى، ته نيا تؤبه ليوؤ چه ربى، پسه و مه ژگه و وه زئ مه ويني، هيچش سه رؤ ديارنيه ن، نمه زانئ برؤكا و فيرنىكا كامئيئ. په وكاى په نا مه به رى په ي مه جازى، ماچى ئيشاره ي عه سه بى چيگه وه مه لؤ په ي ئاگه ي، فلانه ريشال مه وارؤشه وه، ئيجا فلانه توكل ئاناره ي عه سه بى مه كيانؤ په ي ماساوله كا... ئيئى هيچكام وه رچه مئ و وه رچه سئى نيه نئ، په وكاى ناچارئي وASTE و ميتافور به كاربارانئ.

ويرمانى دووهم ماچا ياگئ تايبه تئ نيه نئ، به ل مه ژگ به شيوه ي گرديني وه رپه سه ن جه دواى و چه ناى، نيه نئ چه نى پيتله پيتله كه رده ي مه ژگى په ي چنده ياگيوؤ تايبه تئ كه وه رپه رسيئان جه دواى.

نوكو زوانى و خه لئ تياى Tongue Tips and Slips

نوكو زوانى يام سه رو زوانى، مه به ستش ئانه ن كاتيو قسئ مه كه رمئ ماچى قسيوه ئينا سه رو زوانيمه وه پيم نه ئ، كوره سه رو زوانيمؤ بئ ويرم شيه وه. يانئ ئا عه يب و عارى كه كاتو دواينه توشو زوانى و دركنائى مه يانئ، واته كئ سه رو زوانيته و مه خزؤ و نمه تاوى بواجيش به رپكى، ماچى زوانم خه لئ تيا. ئى ئاژه ئامان ملو گرديماره، په يوه سه ن به مه ژگى و زوانيوه. ئى دياركه وتئ زوانيه راسيوه ما په ي بهر مه واژنى هه كه بگيلئى بزانه ئى زانباريه زوانيه كه ئى چه نى رپكى مه وزيانئ (Yule, 2014: 158).

دیارکەوتە سەرزوۋانى The Tip of the Tongue Phenomenon

ئى دياركەوتە ئانەن، ھەكە واتىۋە مزانىش ۋەلىم نەمەيۋە سەرزوانىت. ماچى ئەھا يارۋ ۋاچەك، چىشەبى ئا رۋوۋە واتەما، ھەرچەند مەكەرى ۋ مەكۋشى نەمەيۋە سەرزوانىت تا بواچىش. ئەچا كاتەنە، كە واتەك نەمەيۋە سەرزوانىت، ۋىناش، دەنگىش ئىنا مەژگىتەنە، رەنگە سەرتاۋ ۋاچەكچى بزانى ماچى بە دەنگو (ت) دەسپەنە مەكەرۋ... ئىر پى جۋرە يام ماچى واتىۋە كەمىۋە درىژەنە يام كۆلەنە. ئى واتى دلىۋ مەژگىنە كۆڭاكىرىيى سەرزوۋە ساسەۋ دەنگەكا، ئەگەر يۋ ياردىت بدۋ چا كاتەنە دەنگىۋ يام دوى دەنگىشا بواچۋ مەيانىۋە وىرت ۋ ماچىشا. مەژگ پىسەن يانەى كە چىۋەكات چەنى منىيەرە، ھەر يۋشا ياگىۋى تايبەتەنە، مزانىش، جارى چامەنە ھەن چىۋىت وىر مشۋە چكۋت نىانەرە، تا وىرى مەكەرىۋە ئىجا ملىۋە سەرش ۋ مارىش. بىرۋ ۋاچى ھەن پىروانە بەكارشامارى ۋ وىرىت نەشانوۋ، پىسە ۋا چىۋا كە لازىمىتەن پىروانە جە چاشتخانەنە ھەن ۋەردەسەنە، پىسە (مەكى، زەردەچەۋە، ھەۋتدەرمانە، پىروۋەن، پەتلە، بىرىچ، مىژۋى، نوۋى...)، بىرىچ منىيەشا ياگىۋە بەرزە چۈن دىر بەكارمەيانى، گجار وىرت مشاۋە چكۋت نىيىنەرە، تا وىرى مەكەرىۋە.

فەرەۋجارى ئا واتى نەمەيانى سەرزوۋانى، سەرنجە مدەى دەنگىشا ئەۋ واتىۋە تەرى مشۋ، يانى چەندە دەنگىۋى ھابەشىشا ھەن سەرتاۋە يام دماۋە مەفارىپانى، پەۋكاي گجار ماچىشا ۋەلىم نەپىكانت. ئى دياركەوتە پەنەش ماچا Malapropisms يانى خراپ درىكناى واتى. ئى دياركەوتە كەسايەتىۋى كۆمىد ئاردەنەنە كە پەى خۋاى ۋاچەكا لىنگاۋ قوچ ۋاچى، نامىش Mrs. Malprop بى، پىسە (كەل، كەل، مەل) ھۋرتەكنەى- ھۋرتەپناى، جۈزناى-قوزناى... كاتو قىسكىكەردەينە جىاى ئانەى بواچى (پەھىم-لەھىم، نمانى چىمىنى فرىئى پىروانە مەيانى سەرزوۋانى پى جۋرە).

زوانخەلەتياى Slips of the Tongue

جۈرپى تەر جە ھەلەكاۋ زوانى، كە گردىمان ئامىنى ملىمارە، جارى چامەنە ھەن ھەر ۋىتۋ زوانت مەخەلەتىۋ، واتەك بە راسى نەدرىكى، جارى چامەنەچ ھەن بە مەبەست پاسە مەكەرى بە ۋىت. وىرم مەيۋ ئەۋسا ئەگەر قىسپە چامىنىت كەردى ۋاچىنى زوانم خەلەتيا، يانى غەلەتشكەرد. پەى نمانەى مواچى (من ھەزم جە شىرىچ ۋ بلەين. جىياتى ھەزم جە بىرىچ ۋ شلەين). نويسەۋ (ب، ش) ياگەفارالىشا كەردىنە. يام ماچى (بەرەكەى بەكاربارە پەى كەردەيەۋ كرلەكەى) واتى كرللى ۋ بەرەى ۋەرودماشا پەنەكرىان. چىۋى چىمىنى فرىما دىيىنى، جارىۋشا دھۋك بىنەى، مۆتىلەنە، ياپراخىما واردى، دمايى ۋەستىمىرە پەى بازارى، يۋ جە ھامراكاما واتش با (بە ياپراخى بوەزمىرە، جىاى ئانەى بواچۋ با بە ئەسانسور بوەزمىرە). ئى جۋرە زوانخەلەتيايە پەنەش مەۋاچانى

Spoonirisms، چون به نامى William Spooner وانهواچ جه زانگاو ئۆكسفوڭردى نريان كه ئادى باسكهردەن و پەنەش زانان.

زوانخەلەتياى فرەوكتاتى يوهەم دەنگ-نوسىهە واتەكا ياگەفارالى پەنە مكهەرى initial slips، يام كۆتا دەنگ final slips، ھەكە كەمتەرەن يام واتەكئ بە تەمامى ياگەفارالى پەنە مكهەرى چەنى يوئ تەرئ وەرە دماشا پەنەمەكهەرى. برپو جارئ ئى زوانخەلەتيايە خەندە و بزە مەوزۇ سەرە لچات، جارى جامنەيچ ھەن قلەو خواى روى را دەنگش مەلۇ، پەيچش ھەن ھيچ نەخوى.

زوانخەلەتياى دوى جورئىن، ناھاگايانە زوانت مەخەلتىو، پسەو نمانەكاو سەرى. ھاگايانە كە وئت پاسە مەكهەرى. جاران و ئيسەيچ برپو واتچئ، مەسەلئ ھەنئ پەى نازايى و زيرەكى، پەى سەرگەرمى شەوئنە منىشميرە و ماچمئشا، پسەو (چۆتاش تۇچ چۆتاشيوني) (چل كەر، چل كەس چل جەوہندئ، كواكەر كواجل كوا چەوہندئ)، ئى مەسەلئ ئەكىد نەتاوى بواجيشا بەراسو دروسى يەرئ جار سەرە يوى.

ئى زوانخەلەتيايە جەبارو دەنگئە شناسايوہ-فئولۇجيوہ، سازگارەن، ھەر وئشەو پروہ نەمەدۇ، ئا دەنگئ ھەكە ياگەفارالى مكهەرائى، سازگارئى چەنى دركنائى، چەنى زوانى، دەنگئو نمارا كە ناسازگاربو چەنو دركنائى. كاتئو مەواجى (تۇچاش- چۆتاش) ھەردوى واتئ (تۇ، چاش) سازگارئى سەرە زوانيوہ واتئ چامئ فرئما ھەنئ زوانەكەمانە.

زوانخەلەتياى ئەسلەنە جە مەژگەوہ سەرچەمە مەگئرۇ، يانى مەژگەن گەرەكشەن واتەكئ بە دروسى بواجو وەلئيم پەيش نەمەيۇ، ئىجارەو راسەش مەكهەريوہ بە رڭكوپئكى مواچينەش.

گۆشخەلەتياى Slips of the Ear

چەنى زوان خەلەتياى ھەن، پاسەيچ گوش خەلەتياى ھەن. واتئوہ بە جۇرئو مەژنەوى، كە پاسە نيەن، يانى بەھەلە مەژگت لەيەكش مەدوہ، ئەجۇش پاسەن كە لەيەكش دانوہ. پەى نمانەى، ھامراكەم مەيۇنە چووہر قسئوہ مەكهەرۇ ماچو (شاتەوہن) وئيم من بە قسئوہ تەر چەنەش حالئ مەبونە، چون (شاتەو وەئئ) ئەرەجيانم واتش (شاو تەوہئئ). يانى قسەكئ بە جۇرئوى تەرە مەيۇنە گوشت.

ئى ئازە برپو جارئ پەى گەنجەفەى وەش مەكرىو، وەلئيم برپو جارئ فرەتەر واوہى مەبوہ بەتايبە لاو زارۇلاوہ، قسەكئشا پاسەشا سەرەمەيائى بەھەلە مەدركناشا، چى حالەتنە ھەرمانەو مەژگى تەمامە نيەنە، مەشۇ بلئ لاو دكترى.

لاالى Aphasia

لاال- كەسيو تەوانو دوايش نەمەنەن. (ئەفەيشيا-ئەفەيزيا). وريتئ جە پەككەوتەى

ھەرمانەو زوانى، بۇنەو خراپىيە-مدرای یاگیۆە دىارىکىرای جە مەژگى، كە مەبۇنە بايسو سەخت ئەنەياواى و درکنای و دواى.

فرەتەرین نونگەو لائى مەردمى سەكتەو مەژگىن stroke (جلطه) يانى رەگى وئى مەژگى و نیشا چەنە مەگرسۇ block يام مەتەقانى burst. يام بۇنەو دايوۋەنەيوە، جەنگەنە يام رووۋە دايوۋنە سەرە مەمارپۇنەو مەژگ فشارش مەگنۇنە سەر. چى كاتنە پەيش ھەن دايوۋنە شۇنە ماش كە مە يام فرى بۇنە پەيدواى. چى حالەتەنە نەوۋەش توشۇ تىكەلەو قىسكەردەى و ئەنەياواى مەبۇنە، يانى خاس نەياوۋنە، يام خاس نەتاوۋ قىسكى بکەرۇ. پەوكاى لائى مەكرىۋ بە دوى شىپىۋە.

يۈ- لائى برۆكاى Broca's Aphasia

شيوياى و پەككەوتەى دواى پەنەش ماچا لائى برۆكاى يام (motor aphasia) لائى تۆكۆو جولەى، يانى ئەندامى درکنای نەتاوان بدوانى. چى ئاژەنە دواى و چەناى فرەكەم مەكەرۇ، توانا قىسكەردەى نەمامنۇ. قىسكى بە سەختى و بە شاشى مەيانى سەر و زوانىش، كەمپو مەمدرۇ تا بتاۋ قىسپوۋە بدرکنۇ. چى حالەتەنە كابرانى لائى ئەنەياوايش فرە خاستەرەن تا بەرھەمناوردەى دواى.

ژىوايمانە كەسكى فرى چىنئىما دىئى پەنەشا واتىئى فلانە كەس لائى (حەمەلاى، عەتالائى) كە قىسكى نەيانى سەر و زانىشا، مدرانى تا قىسكى بە جوانى بدرکنانى. فرەو جارى تەنيا وچەكا-لىكسىمەكا مەدرکنانى، نەتاوانى ئامرازەكا، مۇرفىمەكاو گىللاى بدرکنانى، گرامەرشا شىويان. پەوكاى پەنەش ماچا Agrammatic، چون فرەو نىشانەكاو گرامەریشا شىويانى، پسەو. ھىلە من واردم و چاى نانو سەجى.

جارى چامەنەچ ھەن كە قىسكى پەى مەكەرۇ، برپو واتى نەيا سەر و زوانىش، نىمەيشا ماچو، ئتر پەنەت ماچو خۇ مزانى چىش ماچو.

دوى- لائى فېرنىكاى Wernick's Aphasia

شيوياى و پەككەوتەى ئەژنەويەى و ئەنەياواى پەنەش ماچا لائى فېرنىكاى، يانى كابرانى نەژنەوۋ، پاسەبى نەياوۋىچەنە چىش ماچى پەنەش، برپو جارى پەنەچىش ماچا sensory aphasia لائى ھەستى. ئا كەسكى كە توشو ئى حالەتەنە مەيانى فرە بەرەوانى قىسكى مەكەرانى، ھەلپم جە قىسكەكاش حاليت نەبۇ، شرتى پرتى مدۇنە كەس چەنەش نەياوۋنە. ھەلپ مەدانى پەى ئىستەيوۋ واتپوۋە گونجىئى تا بواچاش دەسشا نەگنۇ، ئى ئاژە پەنەش ماچا Anomia پەوكاى دەسمەكەرەن بە ھەسفو واتەككى، يام واتەككى ئەژناسە مەكەرانى و ماچا پەى فلانە چىوى بەكارمەيۇنە. پەى نمانى نامپو تەپلەكو جگەرەش وىرشىەنە، ماچو ئا چىۋە كە جگەرەش چەنە مەكوشنىۋە.

یه‌رئ- لائی فارایۆ Conduction Aphasia

ئى جۆره لائيه فره‌كه‌مەن، په‌يوه‌سه‌ن به‌ ريشالە كه‌مانه‌يوه arcuate fasciculus كه‌ نامازە عەسەببە كا مه‌فارپووه‌ ميانو برۆكاى و فيرنىكاى. ئا كه‌سئ كه‌توشو لائى ياواناى- فاراياؤ مه‌بانئ نمه‌تاوانئ برپۆ واتئ به‌ته‌مامى بدركنائئ، كه‌چى هيچ كيشه‌و دركنائشا نيەن، فرپۆه‌ جه‌ واتە‌كاى ته‌رى به‌ته‌مامى مه‌دركنان. ئادئ رپه‌وانئئى جه‌ دركنائ- ته‌له‌فزنه‌، وه‌لپم برپۆ واتئنه‌ مه‌براش، واوه‌ى ده‌نگه‌كاش مه‌كه‌رانئوه‌، يام مه‌شئوناش. فره‌ به‌ جوانى جه‌ واتا، دواى حالئى مه‌بانئ، ئانه‌ى كه‌ مه‌ژنه‌وانئش، مه‌ياواشنه‌، وه‌لپم نمه‌تاوان بواپاش په‌ى قسا به‌ رپه‌وانى. حاله‌تپۆ هەن دلپۆ مه‌ردمينه‌، هه‌ورامانه‌ نه‌ په‌نه‌ش ماچئ (تر)، شۆنه‌ماو ئى لائى فاراياؤنه‌ به‌رمه‌گنۆ، كه‌ به‌ ته‌مامى ددان نمه‌نيؤ واچه‌كاره‌ و په‌له‌په‌ل مه‌دوؤ.

مه‌شو ئانه‌يچ بزائى گ‌ردو جۆره‌كاو لائى به‌ سه‌ختى واتئ مه‌دركنائئ، يانى ئينه‌ خاسيه‌تپۆى هامبه‌شه‌ن په‌ى هه‌ر يه‌ره‌ حاله‌ته‌كه‌ى. شۆنيه‌ره‌ جه‌ نه‌وه‌شيه‌كاو مه‌ژگيچه‌ ئى حاله‌تبه‌ مه‌وينئى و هەن، پسو (زه‌هايمر و خه‌ره‌فياى).

دياره‌ن كه‌ سه‌ختى دركنائى برپۆ واتانه‌، مه‌بۆنه‌ بايسو سه‌ختى جه‌ نويسه‌ينه‌. ئانئىچ، هه‌كه‌ به‌ سه‌ختى حالئشا مه‌بۆنه‌ كه‌ قسئشا په‌ى مكه‌رى، به‌هه‌مان شپوه‌ كاتو وانايؤ بابته‌پۆنه‌ سه‌خت چه‌نه‌ش مياوانئنه‌.

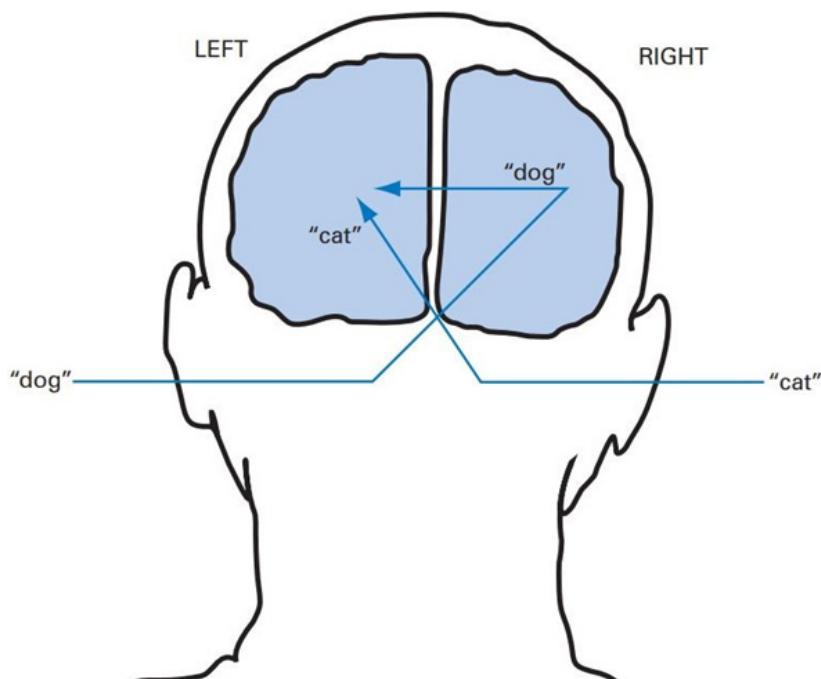
ئى گ‌رده‌ ناوه‌شئى، هه‌كه‌ باسما كه‌ردئ په‌يوه‌نديشاهه‌ن به‌ په‌كه‌كه‌وته‌ى و شپويائى نيمه‌خريله‌و چه‌پو مه‌ژگى، چون ئيدەن وه‌رپه‌رسەن جه‌ به‌ره‌مه‌ئاوردەى زوانى.

نه‌ژنه‌وته‌ى دووه‌لا Dichotic Listening

گۆشدارائى دووه‌لاى، نه‌زمونپۆن به‌كارمه‌يؤ په‌ى سه‌له‌منائى ئانه‌ى، كه‌ نيمه‌خريله‌و چه‌پو مه‌ژگى تايبه‌ته‌ن به‌ زوانى، يانى زالەن ملو به‌ره‌مه‌ئاوردەى هه‌ننه‌ى و واتپره‌. په‌ى سه‌له‌منائى ئى هه‌رمائى، زانائى باورپشا پاسنه‌ن هه‌رچئوپۆ لاو راسو لاشه‌ى، يام لاو ده‌سه‌راسو لاشه‌ى، جه‌ لاو نيمه‌خريله‌و چه‌پو مه‌ژگيوه‌ كۆنترل مه‌كرپۆنه‌، هه‌ر چئوپۆ لاو ده‌سه‌سه‌ چه‌پو لاشه‌ى، جه‌ لاو نيمه‌خريله‌و راسو مه‌ژگيوه‌ كۆنترؤل مه‌كرپۆنه‌. وه‌لئنه‌ باسماكه‌ردەن كه‌ ژه‌نيوه‌ هه‌ستو ژلئونائى قاچى چه‌پيش نه‌مه‌نه‌بئ، چون نيمه‌خريله‌و راسو مه‌ژگيش زه‌خمين و دريابئش وه‌نه‌.

په‌وكاى ئينه‌ بيەن بنه‌رپه‌ت-قاعده‌- كه‌ ماچؤ نه‌گه‌ر ده‌نگپۆ لاو گۆشى راسيتؤ نه‌ژنه‌وتت، مه‌لؤنه‌ په‌ى نيمه‌خريله‌و چه‌پو مه‌ژگيت چاگه‌ مامه‌له‌ش چه‌نى مه‌كرپۆنه‌. چه‌په‌وانه‌يچه‌و نه‌گه‌ر ده‌نگپۆ، ئيشارپۆ لاو گۆشى چه‌پيوه‌ ناما په‌يما ملؤنه‌ نيمه‌خريله‌و لاو راسى مامه‌له‌ش چه‌نى مه‌كرپۆن.

ئەزمون كریان ئەگەر (گۆشەكئ) بکەرینه گوشیت و گەرەكت بۇ گوش بگئرى پەى چنده واتىوه، سەرجه مدهى گوشو راسیت فرەتەر مەژنەوئنه تا چەپت، گوشى راس يەكسەر مەکیانوشا پەى لاو چەپو مەژگی. بەرکەوتەن کە گوشى راس هەرمانوکارو دهنگه کاو زوانى خاصەتەر مەبەرؤ راوه تا گوشو چەپى. چون گوشو چەپى دهنگه کا مەبەرؤوه پەى نیمەخریلەو راسو مەژگی، دما تەر نیمەخریلەو راسیوه مەبەرؤشاوه پەى چەپى. یانى بە دوی هەنگامئ ئیجا یاوا دلئنهو دواى، وهلیم گوشو راسى يەكسەر میاوانوشا یاگیو وئشا.

نیمەخریلەو راسى کە مزانؤ دهنگئ زوانیئ، ماچؤ ئینه تایبەمەندى من نیەن، مەکیانوشاوه پەى لاو چەپى، ماچؤ ئینه هئى تۇئى پەیت مکیانوه، چون دلئنهو زوانى هەن لاو چەپو مەژگیوه.

لاو راسو مەژگی پەیوهندیش هەن بە ئانارئ/ سگنائى کە پەیوهندیشا نەبؤ زوانیوه. پەسەو مۆزىكى، دهنگه دهنگو جادهى و ماشینی، وانای مریچلا، دهنگو باله فرى و تەقایوه... پاسە بۇ نیمەخریلەو راسو مەژگی پەیوهندیش هەن بە دهنگه گردینیە کاوه، دهنگه نازوانیەكئ، non-language sounds.

هەريۇ جە نيمەخريەلە مامەلە چەنى چيوئوى ديارىكرياي مەكەرانى، وەلېم ئەگەر سەرنجە بدەيى گۆشى چەپ مامەلە دەنگە گردىنيە مەكەرۇ مەكيانۇشا پەي نيمەخريەلە راسو مەژگى، گۆشى راس مامەلە دەنگە زوانىەكان مەكەرۇنە مەكيانۇشا پەي لاو چەپو مەژگى كە دلينە و زوانيش چەنەن. پەوكاي كاتو گۆشگيرتەينە بە (گۆشەك) پەي دواى، خاستەر لاو راسيوە مەژنەومئ تا چەپ.

ماوہى ھەستيار The Critical Period

ئا ماوہنە كە بنەرەتەكاو زوانى مەمەرزنيەرە مەژگتەنە. زاناما كە نيمەخريەلە چەپو مەژگى تايبەمەندو زوانين، ئى تايبەمەنديە پەنەش ماچا lateralization يانى يەكلاو مەژگى زالەن ملو زوانيرە.

زارپۇ ھەكە پەيدامەبۇنە سەرەتا نەتاوۋ بە جوانى بدوۋ، بچەنۇ، نەمەزانۇ زوان بەكاربارۇ. پەوكاي يەكلا زالبىيە سەرەتاو زارۇلەيوە نەمۇ وەنە، چا وەختۇ ھەكە زوان مسۇ و زوانش وەر مەبۇ. زوانو ئەدايش مەمسۇ. ئى ماوہ پەنەش ماچا ماوہى ھەستيار كە زوان مەمسۇنە بەتايبەت زوانو ئەداى مسۇنە، سەرەتاو پەيدابىيە نەمۇ وەنە تا بالق بىيە.

ئەگەر زارۇلپو چى ماوہنە نەتاوۋاش زوان بگيرۇ، ئانە فرەسەختەن، يام مەحەلەن بتاۋۇ زوانش وەربىۇ. چى بارەوہ ئەزمنىو ھەن مەگەلنمىشۇ پەيتا.

جيني Genie

سالە ۱۹۷۰ كىناچپوہى گولانى بئ نامىش جيني بئ، ئاردەشا پەي خەسەخانەو لۆسئەنجلۆسى/ ئەمريكاي، ئا كاتە تەمەنش سئيزە سالى بئ، فرەو ژيوایش سەرو كورسيوہ ويەرنابئ، بەستىبىشا كورسيەكەيرە، دليو ھۆديوى ئەرەوزيانە. تاتەش نازى يەك دەنگش چۆبئ، ئەگەر ئامئ تيرش ديۋەنە. دەنگو تەلەفزيۇنى و رادويئى نەژنەوئ، تاقە ئانزانىو كە وينىش ئەداش بئئادىچە نەتاوۋ جە چەندە دەيەقيۇ زياتەرى لاشەوہ مەنۇرە تا شۇت، واردەش بدۇپەنە، تاتەش نازى دوى كەلىمى قسئش چەنى بكەرۇنە. تا سئيزە سالى ئينە ژيوای جيني بئ، ئەرەبرپئ جە ھەستى و نەستى، جمای لاشەى، پەيوەندى كۆمەلايەتى و سوزدارى ھەتا دمايى. نەتىجەو ئى ئەرەبرپايە چئش بئ؟

جيني كاتپو ئاردەشا پەي خەسەخانەى، نەتاوۋ بدوۋ، بچەنۇ. وەلېم دماو ماوئوى كوئى تاواش پەيوچو قسەكاو خەلكى بدوۋ، ھەوئى دئ كە لاسايى/ يەنگى خەلكى بكەرۇوہ و دەسش كەرد پەيوەندى و تىكەلاوى خەلكى.

واتچنسازى-سینتاكسو ئى كىناچئ فرە سادە و سەرەتايى بئ، ھەرچەندە تاواش پەيوەندى بگيرۇ چەنى خەلكى وەلېم نەتاوۋاش زوانىو پەپئاو، تەمام بگيرۇ، ئينە ئانەى مەسەلەمنۇ كە ئى كىناچئ نەتاوۋاش بەتەمامى زوان بمسۇ، چون ماوہى ھەستيارەنە

زوانش وەنە مەنە كىرمان، تا نە مەسۇش. جى كاتنە نىمە خىلە و چە پو مەژگى ھەلە
ئامادەن، كىرمانە وە پەى كۆمە كو قىشكەردەى، چون كىناچە كى زوانىۋى سەرەتايىش
مسا.

بەرمە گىنۇ پەيما كە مەژگى جە ماوۋى ھەستىيارەنە بەكارش نارى پەى زوانى، پەى دواى،
نتر مەوزىۋرە، كپ و نتم بەرمە شۇ، بەركەوت كە نىمە خىلە و چە پو مەژگو جىنى
مدران و كارنمە كرۇ. ئا زوانە سادە سەرەتايىيە كە مساش، ئانە بى كە نىمە خىلە و راسو
مەژگى بەكارنارنى پەى مساي زوانى. چون ئەزمونو ئەژنەوتەى دۈەلايشا پەى بەكارنارۋردە
ويناشا كە گوشو چەپىش خاستەرن و زالەن، تا گوشو راسىش.

ئى ئەزمونە سەلە مناش كە گردو مەژگى پىۋەرە ھەرمانە مەكەرانى، چەپ و راس، يانى
نمەتاۋى بواجى زوان نىمە خىلە و چەپىنە كۆبىيەنۈ، بەل ھەن گردو مەژگىنە. يانى ئى
كىناچى ئەچى تەمەنەنە دەسشكەرد بە مساي زوانى، پەسەۋ تازە پەيدا بىيئە و زوان
مىسۇنە، زوانش وەرمەۋ پەسەۋ زارۋىلىۋى تازەپەيدا بىيەى. ئى كىناچى قىدوش ھەن و
گوشم چەنە گىرتەن. فىرو واناي يەك تاقە واتەى بىيە، دمتەر واتچىۋى سادە وانىۋە.
ئى يانە كورپوشا بىيەن، ئاد وئىش پىنەنرە جە زلمو تاتەيش، زو جىاش ئاسەتەن، وەلېم
ئى والە دماگىشە بىيە قوربانە و ئا زالەمەيە، شوكر ھەقە و وئىش ھورش گىرتە وە كىرا
زىندان.

گەرەكمەن جە كۆتانە ئانارە بدەو بە دىاركەوتو (كەر Deaf)، كەسانىۋ كە لەمئاورد
كەپئى، ئىئى بە زوانو ئىشارەى Sign language مەدوانى چەنى مەردمى يام مىانو
وئىشانە. زوانو ئىشارەى زوانىۋى تايىبەتەن پەى پەيۋەندى ئانزانەكان جە راو ژلىۋەو
دەس، شان، قۇل و سەرو چەم، دەم، لىچى، قاچى، ئەرەنىشەتەى مدرارەى، گردو
ئەندامانو لاشەى بەشدارى مەكەرۋ جە زوانو ئىشارەىنە (زوانوجەستەى). ھەلەتە
ھەر زوانىۋ، ھەر ياگىۋ ئىشارىتايىبەت وئىش ھەنىش پەى پەيۋەندى، پەى نمانەى،
كەرۋ بەرىتانىاي جە كەرۋ ئەمىركاى نەمەياۋنە، چون زوانو ئىشارەىشا جىان.
مئاومىبۋاچى ھەر يۇشا دايەكتىۋ جە يەك زوانى. زوانو ئىشارەى سىستەمىۋى
تايىبەتەن پەى پەيۋەندى جە راو ئەندامانو لاشەى، بەتايىبەت جە كەسانى نەژنەوانە.
ئىسە گردو ئانزانەكانە بەكارمەيۋنە.

سەرچەمە

Yule, G. (2014). The study of language. Cambridge university press.

تەۋەرى ژمارەى داھاتوو پەيۋەندى زمان و ۋەرگىپان

گۇڭقارى زمانەۋانى لە ژمارەى داھاتوودا، تەۋەرىكى گىرنگ و پىۋىست دەكاتەۋە، كە بىرتىيە لە «پەيۋەندى زمان و ۋەرگىپان» لەم سۇنگەيەشەۋە پىشۋازى لە توۋىنەۋە و نوسىنى پىسپۇرانى زمان و توۋىزەرانى ياساپى دەكات، ئىمە بە جەختكردەۋەمان لەسەر پابەندىۋون بە بنەماى كارى ئەكادىيى، ھەۋل دەدەين ۋەللامى چەند پىرسىارىكى گىرنگ بدەينەۋە:

- چۆن ۋەرگىپان دەتۋانىت لە پاراستن و گەشەكردىن زمانە ناستانداردەكاندا، بەتايىبەتى زمانى كوردى، رۇلىكى كارىگەر بگىرپت؟
- كىشە و گرمتە سەرەكىيەكانى ۋەرگىپانى دەقە زانستى و تەكنىكىيەكان بۇ سەر زمانى كوردى چىن، و چۆن دەتۋانىن زاراۋەى تايىبەت دروست بكەين؟
- چ پەيۋەندىيەك لە نىۋان تايىبەتمەندىيە پىزمانى و دەستۋورى زمانە جىاۋازەكان و كۋالىتى ۋەرگىپاندا ھەيە، و چۆن ۋەرگىپان دەتۋانىت نەم جىاۋازىيە تىيەپىنپت؟
- رۇلى كۆمەلەيتى و فەرھەنگى ۋەرگىپان لە نىۋان چەندىن زمان و شارستانىيەتدا چىيە، و چۆن دەتۋانىت لە تىگەيشتنى كەلتۋورى و نىزىكۋونەۋەى گەلاند بەشدارپىت؟
- چۆن تەكنەلۇژىي نوپ و نامرازەكانى ۋەرگىپانى نۇتۇماتىكى (ۋەك ۋەرگىپى دەستكرد) كارىگەرىيان لەسەر پىشەى ۋەرگىپان و پىداۋىستىيەكانى زمانەۋانى ھەيە؟

داۋاكىرەن لە توۋىزەران و لىكۇلەرانى بەرپىز كە توۋىنەۋە و نوسىنەكانىان لەسەر ئەۋ تەۋەرانەى ئامازەيان پىكراۋە تا رىكەۋتى ۱ى كانوۋنى يەكەمى ۲۰۲۵ بىنپىر بۇ گۇڭقارى زمانەۋانى.

گۆڭقارنى زمانهوانى

سياست و پىنمايى نووسين

گۆڭقارىكى وهرزى، ئەكادىمىي و زمانهوانىيە، كە (دەزگاي زمانهوانىي كوردى - زانكۆي جىهان) دەرىدەكات و لە كاتى پىيوستدا پاشكۆي دەيىت. پەيامى سەرەكى كاركردنه لە پىناو دارشتنى سياستى زمانى بۆ ھەريى كوردستان.

پىنمايى نووسين و وەرگىران

۱. پىنمايى نووسين

- نووسين بە تاپىكراوى و بە فايلى Word وەرەگىرئىت.
- پەيكەرى نووسين و توئىئىنەوكان لەم بەشانە پىكدىت: پىشەكى، ناوەرۆك، ئەنجام، پىشنيار و راسپاردە (ئەگەر ھەبوو)، لىستى پەراويز و سەرچاوەكان.
- پىشەكى توئىئىنەوكان لە نيوان ۱۰۰ بۆ ۱۵۰ وشەدا يىت.
- كۆي توئىئىنەوكان لە نيوان ۳۰۰ بۆ ۵۰۰ وشەدا يىت.
- جىمىشتى (۲.سم) بۆشايى بۆ ھەر چوارلاي لاپەرە.
- بۆشايى نيوان دىپرەكان (۱، ۱۵سم) يىت.
- قەبارەي فۆنتى ناوئىشانى سەرەكى توئىئىنەوكان ۱۶-ى بۆلد يىت و ناوئىشانە لاوھكەيەكان ۱۴-ى بۆلد يىت.
- قەبارەي فۆنتى ناوەرۆكى توئىئىنەوكان ۱۴ يىت.
- سەرچەم توئىئىنەوكان، وەرگىران، رانان و چاپىكەوتنەكان بە زمانى كوردى بۆلاوھەكەيەوكان.

۱۰. پىيوستە توئىئىنەوكانى فۆنتى يۇنىكۆد (Calibri) بەكار ھيئىت.

۱۱. وىنە و چارەكان بەشيوھى (JPG) و ھاويچى فايلى نووسراو بە جيا بنىردىن.

۱۲. توئىئىنەكەوكان لە ھىچ شوئىنكى بۆلاوھەكەيەوكان و پاش بۆلاوكردنهوكان مافى بۆ

گۆڤاری زمانه‌وانی پارێزراره.

۱۳. له ئەگه‌ری په‌چاونه‌کردنی پێنمايه‌كان يان پيويستى چا‌ک‌کردن، توێژينه‌که‌وه‌ بۆ توێژەر ده‌نيردرێته‌وه‌.

۱۴. پادداشتی توێژينه‌وه‌ له‌ به‌شى کارگيری گۆڤاره‌که‌ وه‌رده‌گيریت و پيويسته‌ توێژەر يان پاسپێردراوێکی به‌ نووسراو ئاماده‌ی وه‌رگرته‌ بێت.

۲. شیوازی نووسینی په‌راویزو سه‌رچاوه‌:

-په‌راویز و سه‌رچاوه‌ پێکه‌وه‌ له‌ کۆتایی توێژينه‌وه‌که‌دا ده‌بی‌ت و به‌ شیوازی (Insert footnote) له‌ پرۆگرامی (Word) دا ده‌بی‌ت.

-ژماره‌ی هه‌ر په‌راویزێک له‌ کۆتایی رسته‌ يان په‌ره‌گراف له‌ ناو که‌وانه‌ (...) دا دابنریت و له‌ لیستی سه‌رچاوه‌کاندا به‌ هه‌مانشێوه‌ی ریزبه‌ندی ناو توێژينه‌وه‌که‌ دابنرته‌وه‌.

-په‌راویزی خواره‌وه‌ی لاپه‌ره‌ په‌سه‌ند نیه‌ و به‌ کارناهێنریت.

-له‌ لیستی سه‌رچاوه‌کان، بۆ هه‌ر جو‌ره‌ سه‌رچاوه‌یه‌ک به‌ مشی‌وه‌ بنووسریت و به‌ هه‌مان زمانی سه‌رچاوه‌که‌ش ئاماژه‌کانی وه‌ک (هه‌مان سه‌رچاوه‌ و سه‌رچاوه‌ی پێشوو بۆ کوردی، هه‌مان و هه‌مانجا بۆ فارسی، مصدرالسابق و المصدر نفسه بۆ عه‌ره‌بی، Ibid بۆ ئینگلیزی) دابنریت:

کتێب

-ناوی خێزانی نووسه‌ر، نووسه‌ر (سالی چاپ)، ناوینیشانی کتێب، وه‌رگێڕ و پێداچوونه‌وه‌ (ئه‌گه‌ر هه‌بوو)، شوینی چاپ: ده‌زگای ب‌لا‌و‌کردنه‌وه‌ گه‌ر نه‌بوو چاپخانه، ل (لا‌په‌ره‌).

نمونه: م.س.لازيف و ئه‌وانیتر (۲۰۱۰)، میژووی کوردستان، وه‌رگێڕان هۆشيار عبدالله سه‌نگاوی، هه‌ولێر: پ‌ۆ‌ژه‌لا‌ت، ل (لا‌په‌ره‌).

تیبینی: به‌وێیه‌ی که‌ له‌ عێراق و هه‌ریی کوردستان به‌ گشتی ناوی خێزانی بوونی نیه‌، له‌م کاته‌دا ناوی سیانی نووسه‌ر ده‌نووسریت.

نمونه: توانا ره‌شید که‌ریم (۲۰۱۲)، سلیمانی له‌ نیوان سالانی ۱۹۴۵-۱۹۵۸، لیک‌ۆلینه‌وه‌یه‌ک له‌ بارودۆخی سیاسی و رۆشنیری، سلیمانی: ئه‌ندیشه‌، ل (لا‌په‌ره‌).

گۆڤار و توێژينه‌وه‌

-ناوی خێزانی نووسه‌ر، نووسه‌ر (سالی چاپ)، "ناوینیشانی توێژينه‌وه‌که‌"، ناوی گۆڤار، ژماره‌ی خول(به‌رگ)، ژماره‌ی گۆڤار، ل (لا‌په‌ره‌).

نمونه: حضرتی، حسن و دیگران (۱۳۹۵)، "جنگ ایران و عراق در گفتمان سیاسی

نھضت آزاد اسلامى، فصلنامه ژرفا پژوه، سال چهارم، شماره ۱۰، ل (لاپهړه).

پوژنامه

-ناوى خپزانى نووسه، نووسه (پوژ و مانگ و سالى دهرچوون)، "ناونيشانى بابته ته كه"، ناوى رۇژنامه، ژماره پوژنامه، لاپهړه.

تيښى: نه گهر بابته ته كه نووسه نه بوو، به مشيوه: ناوى پوژنامه (پوژ و مانگ و سالى دهرچوون)، "ناونيشانى بابته ته كه"، ژماره پوژنامه، ل (لاپهړه).

نمونه: كه نعان مكيه (۲۰۲۰/۳/۷-۶)، "هاولاتيپوون و بېرؤكه ي عراق"، وهرگپرانى: كوردهوان محمدهد سعهيد، پوژنامه ي كوردستانى نوئ، سالى بيست و نويه، ژماره ۸۱۰۳، ل.

مالپهړ

-ناوى خپزانى نووسه، نووسه (پوژ و مانگ و سالى دهرچوون)، "ناونيشانى بابته ته كه"، لينكى مالپهړه كه.

نمونه: Adler, Katya (۲۰۲۰/۳/۲), "Brexit: What to expect from UK-EU trade", <https://www.bbc.com/news/world-europe> (accessed: ۵۱۶۵۷۰۸۴-talks), <https://www.bbc.com/news/world-europe> (۲۰۲۰/۳/۱۱).

نمونه: ئوميد ره فتيق فتاح (۲۰۲۰/۳/۶)، "مترسيه كانى رۇژناوا له ريكه و تنه كه ي پوتين - نه ردؤگان"، <https://www.centerfs.org/matrsekani-rozhawa-la-rekawtnakay-potin-ardoghan/> (به ردهسته: ۲۰۲۰/۳/۱۴).

نمونه: السافل، فراس (۲۰۲۰/۳/۳)، "حقيقه اللاجئين امام أبواب أوروبا"، <https://blogs.aljazeera.net/blogs/۳/۳/۲۰۲۰/متاح-على: ۲۰۲۰/۳/۶>.

نمونه: محمد قراسوي، محمد (۱۳۹۶/۱۱/۲۸)، "محور مقاومت اسلامى، ابعاد و مؤلفه-ها"، <http://alwaght.com/fa/News/۱۲۴۳۸۹/>، (قابل دسترسى: ۱۳۹۶/۱۱/۳۰).

تيښى ۱: به وپيښى كه لينكى مالپهړ له وانه يه دواى ماويه ك له به ردهست نه مينيت و بسردرته وه، پيوسته له كوتاي لينكى سه رچاوه كه، ريكه و تنه كه و ته واده سهردانى كردنى تويزر بؤ مالپهړه كه بنووسريت.

تيښى ۲: نه گهر بابته ته كه نووسه نه بوو، به مشيوه: ناوى مالپهړ (پوژ و مانگ و سالى بلاوونونه وه)، "ناونيشانى بابته ته كه"، لينكى مالپهړ.

تيښى ۳: نه گهر بابته ي مالپهړيك، ريكه و تنه كه پيوهنه بوو، له م كاته دا تنه ي ريكه و تنه سهردان كړنه دنووسريت.

چاوپیکهوتن

-چاوپیکهوتنى (ناوى ئامادهكارى دیدار) له گه‌ل ئه‌و كه سه‌ی دیداره‌كه‌ی له گه‌ل كراوه،
رېككه‌وتى دیدار، شویتى دیدار.

نمونه: چاوپیکهوتنى یاسین ته‌ها له گه‌ل هشام الهاشمی (۲۰۲۰/۲/۲۵)، سلیمانی.
فیدیۆ

-ناونیشانی مآله‌پ (رۆژ و مانگ و سآلى دانانى فیدیۆ)، "ناونیشانی فیدیۆ"، لینكى
مآله‌پ.

نمونه: یوتیوب (۲۰۲۰/۲/۲۶)، "الاتجاه المعاكس - هل ينفجر الوضع بين تركيا وروسيا
في شمال سوريا؟"، <https://www.youtube.com/watch?v=MxGY4GLu4nw>،
(متاح على: ۲۰۲۰/۳/۳).

۳. رېنمایى وه‌رگېران:

-وه‌رگېران ته‌نیا به‌ زمانى كوردی وه‌رده‌گېریت.

-پېویسته له‌ په‌ره‌گرافیکدا پرۆفایلی (۵۰) وشه‌ی نووسه‌رى بابه‌ته‌كه‌ یان ئه‌و سه‌نته‌ر
و گۆقاره‌ی كه‌ توێژینه‌وه‌ی لېوه‌رگېراوه‌ ئاماده‌ بکړیت.

-وه‌رگېرانی بابه‌ت، پېویسته به‌ هه‌مان شیوازی بابه‌ته‌ وه‌رگېرپدراوه‌كه‌ بێت له‌ شیوازی
په‌راویز و سه‌رچاوه‌دا.

زانکۆی جیهان-سلێمانی
دهزگای زمانهوانیی کوردی

وهزرنامهی زمانهوانی

گۆشارێکی وهزرانی زمانهوانییه
دهزگای زمانهوانیی کوردی زانکۆی جیهان وهزرانه دهڕیدهکات.

ژماره (٩) سالی سێهه، هاوینی ٢٠٢٥

